

Rafał Matuła

Ubezpieczyciele wzajemni w krajach Europy
Środkowo-Wschodniej

Mutual insurers in Central and Eastern Europe

Praca doktorska

Promotor: dr hab. Piotr Manikowski, prof. UEP
Promotor pomocniczy: dr Malwina Lemkowska
Pracę przyjęto dnia:

Podpis Promotora

Poznań, 2025 r.

Chciałbym podziękować wszystkim osobom,
które pomogły mi w napisaniu rozprawy, w szczególności:
dr hab. Piotrowi Manikowskiemu, prof. UEP za inspirację i poświęcony czas,
dr Malwinie Lemkowskiej za kreatywne wskazówki i wielkie zaangażowanie,
mojej żonie oraz rodzicom za nieocenione wsparcie.

Spis treści

Wstęp	6
Rozdział I: Ubezpieczyciele wzajemni – ujęcie teoretyczne	16
1.1. Forma organizacyjno-prawna ubezpieczycieli	16
1.1.1. Znaczenie form organizacyjno-prawnych w działalności ubezpieczeniowej	16
1.1.2. Ubezpieczeniowa spółka akcyjna	18
1.1.3. Ubezpieczyciele wzajemni	19
1.2. Ubezpieczyciele wzajemni – pojęcie i ewolucja	20
1.2.1. Zasada wzajemności w ubezpieczeniach gospodarczych	20
1.2.2. Pojęcie ubezpieczyciela wzajemnego – przegląd literatury przedmiotu	22
1.2.3. Pojęcie ubezpieczyciela wzajemnego – przegląd regulacji w EŚW	27
1.2.4. Ubezpieczyciele wzajemni – ujęcie historyczne	30
1.2.5. Procesy mutualizacji i demutualizacji w działalności ubezpieczeniowej	40
1.2.6. Ubezpieczyciele wzajemni w teorii ekonomii	44
1.3. Ubezpieczyciel wzajemny w otoczeniu społeczno-gospodarczym	55
1.3.1. Otoczenie przedsiębiorstwa – ujęcie teoretyczne	55
1.3.2. Makro i mikrootoczenie ubezpieczyciela wzajemnego	57
1.3.3. Środowisko wewnętrzne ubezpieczyciela wzajemnego	59
1.4. Podsumowanie	59
Rozdział II: Pozycja ubezpieczycieli wzajemnych na rynkach ubezpieczeniowych	61
2.1. Pojęcie pozycji przedsiębiorstwa w kontekście działalności ubezpieczycieli wzajemnych	61
2.2. Pozycja rynkowa ubezpieczycieli wzajemnych i sektora ubezpieczeń wzajemnych na światowych i europejskich rynkach ubezpieczeniowych – przegląd wybranych wskaźników	63
2.2.1. Raporty międzynarodowych instytucji i metodyka oceny udziału rynkowego ubezpieczycieli wzajemnych	63
2.2.2. Globalna pozycja sektora ubezpieczeń wzajemnych	66
2.2.3. Europejski sektor ubezpieczeń wzajemnych i pozycja rynkowa ubezpieczycieli wzajemnych	68
2.3. Pozycja ubezpieczycieli wzajemnych w krajach EŚW	75
2.3.1. Składka ubezpieczycieli wzajemnych jako parametr bazowy oceny pozycji rynkowej	75
2.3.2. Udział rynkowy ubezpieczycieli wzajemnych w krajach EŚW	77
2.3.3. Liczba ubezpieczycieli wzajemnych w poszczególnych krajach EŚW po okresie transformacji ustrojowej	80
2.3.4. Wypłacalność i kondycja finansowa ubezpieczycieli wzajemnych w krajach EŚW	92
2.4. Podsumowanie	105
Rozdział III: Otoczenie prawne działalności ubezpieczycieli wzajemnych w krajach Europy Środkowo - Wschodniej	108
3.1. Europejskie regulacje prawne działalności ubezpieczycieli a specyfika ubezpieczycieli wzajemnych	108
3.1.1. Organizacja systemu prawnego ubezpieczeń gospodarczych w UE	108
3.1.2. System wypłacalności w Unii Europejskiej	110
3.1.3. Wypłacalność małych ubezpieczycieli wzajemnych	112
3.2. Prawne aspekty działalności ubezpieczycieli wzajemnych w krajach EŚW – regulacje krajowe	114
3.2.1. Regulacje dotyczące działalności ubezpieczycieli – ujęcie ogólne	114
3.2.2. Regulacje dotyczące działalności ubezpieczycieli wzajemnych	117
3.2.3. Prawne ograniczenia zakresu działalności ubezpieczycieli wzajemnych	121

3.2.4. Status członka ubezpieczyciela wzajemnego – prawa i obowiązki oraz zasady dotyczące członkostwa	124
3.2.5. Organy ubezpieczycieli wzajemnych w krajach EŚW	127
3.2.6. Regulacje w zakresie demutualizacji ubezpieczycieli wzajemnych w krajach EŚW	134
3.2.7. Uprozczone wymogi działalności małych ubezpieczycieli wzajemnych w prawie ubezpieczeniowym krajów EŚW	139
3.3. Pozaubezpieczeniowe (okołosektorowe) regulacje prawne determinujące działalność ubezpieczycieli wzajemnych (wybrane przykłady)	142
3.3.1. Regulacje słoweńskiego systemu ochrony zdrowia a pozycja ubezpieczycieli wzajemnych	142
3.3.2. Węgierski system ubezpieczeń rolnych a pozycja małych rolniczych stowarzyszeń ubezpieczeniowych	144
3.3.3. Zwolnienie ze stosowania przepisów o zamówieniach publicznych polskie TUV-y	146
3.4. Podsumowanie	147
Rozdział IV: Otoczenie ekonomiczne działalności ubezpieczycieli wzajemnych w krajach Europy Środkowej i Wschodniej	151
4.1. Ekonomiczne uwarunkowania rozwoju rynku ubezpieczeń w krajach EŚW - przegląd literatury przedmiotu	151
4.2. Makrootoczenie działalności ubezpieczycieli wzajemnych w krajach EŚW – wybrane segmenty	158
4.2.1. Otoczenie makroekonomiczne	158
4.2.2. Otoczenie demograficzne	164
4.2.3. Otoczenie społeczno-kulturowe	167
4.3. Mikrootoczenie działalności ubezpieczycieli wzajemnych w krajach EŚW	171
4.3.1. Otoczenie instytucjonalne rynku ubezpieczeniowego	171
4.3.2. Składka przypisana brutto	175
4.3.3. Rozwój rynków ubezpieczeniowych	180
4.3.4. Konkurencja na rynku ubezpieczeń	184
4.4. Wpływ czynników zewnętrznych na pozycję ubezpieczycieli wzajemnych – analiza statystyczna	187
4.5. Podsumowanie	191
Rozdział V: Uwarunkowania wewnętrzne działalności ubezpieczycieli wzajemnych w krajach Europy Środkowo-Wschodniej	195
5.1. Rodzaj wykonywanej działalności ubezpieczeniowej przez ubezpieczycieli wzajemnych w krajach EŚW	195
5.1.1. Specyfika i koncentracja działalności ubezpieczycieli wzajemnych w krajach EŚW	195
5.1.2. Przedmiotowy zakres działalności ubezpieczycieli wzajemnych	199
5.1.3. Podmiotowy zakres działalności ubezpieczycieli wzajemnych	205
5.2. Struktura właścicielska ubezpieczycieli wzajemnych w krajach EŚW	212
5.2.1. Wprowadzenie	212
5.2.2. Ubezpieczyciele będący w większości własnością ubezpieczonych członków	213
5.2.3. Ubezpieczyciele wzajemni zależni kapitałowo od innych zakładów ubezpieczeń	214
5.2.4. Ubezpieczyciele wzajemni zależni kapitałowo od innych niż ubezpieczeniowe grup kapitałowych	218
5.3. Struktura organizacyjna działalności ubezpieczycieli wzajemnych w krajach EŚW	220
5.3.1. Przegląd stosowanych modeli wykonywania prawa głosu przez członków ubezpieczycieli wzajemnych	220
5.3.2. Regulacje statutowe ubezpieczycieli wzajemnych	222
5.3.3. Związki wzajemności członkowskiej w strukturach organizacyjnych ubezpieczycieli wzajemnych	227

5.4. Ubezpieczyciele wzajemni, którzy zakończyli działalność ubezpieczeniową – analiza czynników wewnętrznych.....	229
5.4.1. Zakończenie działalności na skutek cofnięcia zezwolenia na prowadzenie działalności ubezpieczeniowej	229
5.4.2. Zakończenie działalności na skutek demutualizacji.....	236
5.5. Podsumowanie	237
Zakończenie	243
Bibliografia	254
Spis Tabel.....	274
Spis wykresów	276
Spis rysunków	276
Załączniki	277

Wstęp

Jedną z unikalnych cech ubezpieczeń gospodarczych jest oferowanie usług ubezpieczeniowych przez dwa różne typy zakładów ubezpieczeń: ubezpieczeniowe spółki akcyjne oraz ubezpieczycieli wzajemnych. Podstawową różnicą pomiędzy tymi typami ubezpieczycieli jest modelowy cel ich działalności. Ubezpieczeniowe spółki akcyjne to podmioty nastawione na realizację celów komercyjnych, z kolei ubezpieczyciele wzajemni to zakłady ubezpieczeń oferujące swoim członkom usługi na zasadzie wzajemności. Istota tej zasady wyraża się w tym, że osoba zawierająca umowę ubezpieczenia wzajemnego wstępuje jednocześnie w stosunek prawny członkostwa (Sangowski, 2001a, s. 80).

Relatywnie wysoki udział usług oferowanych na zasadzie wzajemności jest cechą szczególną charakteryzującą usługi ubezpieczeniowe i praktycznie niewystępującą w podobnej skali w innych rodzajach działalności. O silnej pozycji rynkowej sektora ubezpieczeń wzajemnych świadczy wysoki globalny udział rynkowy mierzony przypisem składki. W 2022 roku oszacowano go na 26,3% (ICMIF, 2024). W 2021 roku dwie spośród 10 największych organizacji spółdzielczych na świecie działały w sektorze ubezpieczeniowym (ICA i EURICSE 2024, s. 18). W literaturze naukowej wskazuje się następujące argumenty stojące za ideą promowania zasady wzajemności w ubezpieczeniach (Broek i in, 2012, s. 37; Janowicz-Lomott, 2010, s. 41, 46; Płonka, 2013a, s. 20):

- ubezpieczyciele wzajemni łagodniej znoszą efekty oddziaływania kryzysów finansowych¹,
- zróżnicowany system ubezpieczeń zwiększa stabilność sektora finansowego w czasie kryzysów,
- ubezpieczyciele wzajemni są mniej skłonni do podejmowania ryzykownych spekulacyjnych działań niż ubezpieczeniowe spółki akcyjne,
- silniejszy sektor ubezpieczeń wzajemnych wzmacnia konkurencję,
- ubezpieczenia wzajemne stanowią kolebkę współczesnych ubezpieczeń gospodarczych a ich historia sięga czasów starożytnych i pewnych kultur plemiennych,

¹ Janowicz-Lomott (2010) wskazuje w artykule, że TUW-y w okresie kryzysu uniknęły spadku rynkowej wartości aktywów, co wynikało głównie z konserwatywnej polityki lokacyjnej.

- ubezpieczyciele wzajemni są zaliczani do podmiotów ekonomii społecznej.

Kwestie analizy przyczyn koegzystencji dwóch form organizacyjno-prawnych na rynkach ubezpieczeniowych oraz specyfiki działalności ubezpieczycieli wzajemnych są powszechnym przedmiotem zainteresowania badaczy. Prowadzone do tej pory badania nad działalnością ubezpieczycieli wzajemnych w literaturze polskiej koncentrowały się przede wszystkim na rynku krajowym lub sporadycznie na rozwiniętych rynkach ubezpieczeniowych Europy Zachodniej oraz Stanów Zjednoczonych. Wśród najważniejszych można wskazać:

- E. Kowalewski (2001) analizował istotę prawną ubezpieczeniowej zasady wzajemności.
- T. Sangowski (2001a) analizował rolę i miejsce ubezpieczeń wzajemnych na światowym i polskim rynku ubezpieczeniowym.
- M. Adamowicz (2004) analizowała rolę towarzystw ubezpieczeń wzajemnych w systemie ubezpieczeń gospodarczych w Polsce, ze szczególnym uwzględnieniem aspektów prawnych funkcjonowania tych instytucji.
- P. Milewski (2004) podejmował badania w zakresie przekształcania towarzystw ubezpieczeń wzajemnych w spółkę akcyjną na rozwiniętych rynkach ubezpieczeniowych, ze szczególnym uwzględnieniem rynku amerykańskiego.
- A. Wicka (2005) badała historię, stan obecny oraz perspektywy rozwoju towarzystw ubezpieczeń wzajemnych oraz ich rolę na rynku ubezpieczeniowym w Polsce ze szczególnym uwzględnieniem rolnictwa w latach 1990 – 2002.
- M. Rutkowska (2006) badała funkcjonowanie towarzystw ubezpieczeń wzajemnych w sektorze ubezpieczeń zdrowotnych na rynku polskim i europejskim.
- Badania prowadzone przez M. Kuchlewską (2010) dotyczyły teoretycznej i praktycznej perspektywy zasady wzajemności w działalności T UW-ów.
- Badania prowadzone przez M. Płonkę (2013b) koncentrowały się na teoretycznym uzasadnieniu oraz weryfikacji determinant konkurencyjności T UW-ów² w Polsce oraz na społecznej odpowiedzialności tych podmiotów.

² W pracy skrót „T UW” będzie wykorzystywany jako określenie specjalnej formy organizacyjno-prawnej zakładu ubezpieczeń oferującego usługi na zasadzie wzajemności – towarzystwa ubezpieczeń wzajemnych. Odnośnie do towarzystwa ubezpieczeń wzajemnych prowadzącego działalność pod firmą T UW stosowany będzie skrót „T UW T UW”.

- A. Grygoruk (2014) badała kondycję finansową TUV-ów prowadzących działalność ubezpieczeniową w Polsce w dziale II po 1990 roku, z wykorzystaniem taksonomicznej miary rozwoju.
- O. Wójcik-Kotowska (2014) prowadziła badania dotyczące kwestii społecznych funkcjonowania towarzystw ubezpieczeń wzajemnych w Polsce.
- M. Janowicz-Lomott (2018) badała polski i europejski rynek TUV-ów ze szczególnym uwzględnieniem ubezpieczeń wzajemnych w sektorze rolnym.

W literaturze światowej badania nad ubezpieczeniami wzajemnymi koncentrują się na teorii agencji, asymetrii informacji, aspektach finansowych, aspektach społecznych, badaniach aktuarialnych, zarządzaniu i kulturze organizacyjnej, czy aspektach prawnych funkcjonowania ubezpieczeń wzajemnych (Talonen, 2016, s. 56). W zakresie geograficznym empiryczne badania obejmowały przede wszystkim rynek amerykański, np. (Lamm-Tennant i Starks, 1993; Viswannathan i Cummins, 2003) oraz rozwinięte rynki ubezpieczeniowe państw Europy Zachodniej, np. (Biener i Eling, 2012; Cummins i in., 2004).

Badania nad ubezpieczeniami gospodarczymi w krajach Europy Środkowo-Wschodniej (dalej również jako „EŚW”) koncentrowały się m.in. na ocenie rozwoju oraz determinant rozwoju tych rynków ubezpieczeniowych, np. (Born i Bujakowski, 2021; Ćurak i in., 2009; Kozarevic i in., 2013), koncentracji i strukturze rynku ubezpieczeń, np. (Tipurić i in., 2008; Wieczorek-Kosmala, 2016a, 2016b), czy nad efektywnością działalności zakładów ubezpieczeń w krajach EŚW, np. (Grmanová i Pukała, 2018; Pavić Kramarić i in., 2018).

W europejskich krajach, które po drugiej wojnie światowej znalazły się pod reżimem komunistycznym, wcześniej funkcjonujące ubezpieczenia wzajemne przestały istnieć, ale tylko w kilku przypadkach nie powróciły po upadku rządów komunistycznych. Brak ubezpieczeń wzajemnych na rynku ubezpieczeniowym w tych krajach skutkowało ograniczoną wiedzą na temat zasady wzajemności w ubezpieczeniach. Co więcej, dezintegracja życia społecznego, w szczególności brak związków i aktywność w społecznościach lokalnych, wydają się stanowić problem rozwoju ubezpieczeń wzajemnych w krajach EŚW (Janowicz-Lomott, 2016, s. 85). Pomimo postępującego wzrostu znaczenia ubezpieczeń gospodarczych w krajach EŚW, niski poziom zaufania do ubezpieczeń wzajemnych wciąż pozostaje cechą charakterystyczną dla rynków tego regionu (Janowicz-Lomott, 2018, s. 119). Doświadczenia historyczne

spowodowały wykształcenie się specyficznego otoczenia działalności zakładów ubezpieczeń w tym regionie.

Przeprowadzona wstępna analiza aktywności ubezpieczycieli wzajemnych w krajach EŚW pozwala stwierdzić, że w przypadku większości rynków ubezpieczyciele wzajemni podejmowali działalność ubezpieczeniową po transformacji ustrojowej. Ponadto na części z nich, ubezpieczyciele wzajemni wciąż prowadzą aktywną działalność. Taka sytuacja skłania do podjęcia badań w celu identyfikacji przyczyn funkcjonowania tych zakładów ubezpieczeń na rynkach ubezpieczeniowych regionu EŚW lub też przyczyn zaprzestania tej działalności.

Motywacją do podjęcia pracy był również fakt, że na współczesny europejski sektor ubezpieczeń wzajemnych istotny wpływ ma implementacja do europejskiego systemu prawnego postanowień dyrektywy Solvency II. Autorzy raportu *„Study on the current situation and prospects of mutuals in Europe”* wskazywali, że rosnące zapotrzebowanie na środki własne w celu pokrycia nowych wymogów kapitałowych oraz dywersyfikacja ryzyka stanowią duże wyzwanie dla małych i średnich zakładów ubezpieczeń. W szczególności dotyczy to ubezpieczycieli wzajemnych, którzy często koncentrują się na niszowych rynkach i specjalizują się w ubezpieczaniu bardzo wyselekcjonowanych ryzykach (Broek i in, 2012, s. 140). W badaniach nad rozwojem ubezpieczycieli wzajemnych podkreśla się, że implementacja dyrektywy Solvency II może stanowić główną przeszkodę dla rozwoju usług ubezpieczeniowych opartych na zasadzie wzajemności (Janowicz-Lomott, 2016, s. 85; Janowicz-Lomott i Śliwiński, 2017, s. 157).

Zważywszy na zróżnicowany poziom rozwoju ubezpieczeń wzajemnych w poszczególnych państwach celem rozprawy jest identyfikacja czynników, które warunkują pozycję rynkową ubezpieczycieli wzajemnych w krajach EŚW. W konsekwencji tak postawionego celu rozprawy sformułowano problem badawczy w postaci następującego pytania:

Jakie czynniki warunkują pozycję ubezpieczycieli wzajemnych na rynkach ubezpieczeń w krajach Europy Środkowo-Wschodniej?

Zawarte w celu rozprawy oraz problemie badawczym pojęcie „pozycja” odnosi się do znaczenia i roli ubezpieczycieli wzajemnych na badanych rynkach ubezpieczeniowych. Dotyczy ono zarówno bieżącej sytuacji ubezpieczycieli wzajemnych jak i również zdolności do

kontynuowania działalności tych podmiotów w przyszłych okresach (szerzej o pojęciu pozycji zob. p. 2.1). W celu badania bieżącej sytuacji wykorzystano następujące mierniki pozycji rynkowej:

- udział rynkowy mierzony wielkością przypisu składki,
- udział rynkowy mierzony liczbą ubezpieczycieli wzajemnych prowadzących działalność na danym rynku ubezpieczeniowym.

Zdolność do kontynuowania działalności została oceniona na podstawie wskaźników wypłacalności oraz wskaźników oceniających kondycję finansową (np. wskaźniki rentowności) z uwzględnieniem dynamiki zmian tych wskaźników.

Dążąc do wyczerpującego rozwiązania problemu badawczego, sformułowano następujące pytania szczegółowe:

1. Jaka jest specyfika działalności ubezpieczycieli wzajemnych i rola tych instytucji na rynku ubezpieczeniowym w ujęciu różnych nurtów teorii ekonomii?
2. Jaka jest pozycja rynkowa ubezpieczycieli wzajemnych w krajach EŚW?
3. Jaka jest specyfika otoczenia zewnętrznego i środowiska wewnętrznego ubezpieczycieli wzajemnych w krajach Europy Środkowo-Wschodniej?
4. W jaki sposób czynniki wynikające z otoczenia zewnętrznego i wewnętrznego wpływają na pozycję rynkową ubezpieczycieli wzajemnych w krajach EŚW?

Zgodnie z myślą S. Nowaka (2012, s. 30): „problematyka badań naukowych to pewien zbiór pytań lub częściej – zhierarchizowany system pytań tego rodzaju, iż warunkiem udzielenia odpowiedzi na pytanie bardziej ogólne w tym systemie są wcześniejsze odpowiedzi na pytania bardziej szczegółowe”. Z uwagi na liczebną przewagę jakościowych czynników determinujących pozycję rynkową ubezpieczycieli wzajemnych nad ilościowymi, opierając się na metodyce badań naukowych zaproponowanej przez S. Nowaka (2012), zdecydowano się na odstąpienie od formułowania hipotez badawczych.

Przedmiotem badań podjętych w pracy jest działalność ubezpieczycieli wzajemnych w krajach EŚW. W celu identyfikacji czynników warunkujących pozycję rynkową ubezpieczycieli wzajemnych analizie poddano również otoczenie (środowisko) działalności tych podmiotów. Zidentyfikowane czynniki zostały podzielone na trzy grupy:

- czynniki prawne, które wynikają ze specyfiki regulacji prawnych dotyczących działalności ubezpieczycieli wzajemnych w krajach EŚW,

- czynniki zewnętrzne, które wynikają ze specyfiki makro i mikrootoczenia działalności ubezpieczycieli wzajemnych,
- czynniki wewnętrzne, które są warunkowane przez środowisko wewnętrzne ubezpieczycieli wzajemnych.

Badaniem zostały objęte zakłady ubezpieczeń oferujące usługi ubezpieczeniowe na zasadzie wzajemności (ubezpieczyciele wzajemni). Z uwagi na różnice prawne w poszczególnych krajach Unii Europejskiej pod uwagę zostaną wzięte: towarzystwa ubezpieczeń wzajemnych, spółdzielcze zakłady ubezpieczeń oraz stowarzyszenia ubezpieczeniowe.

Zakres geograficzny pracy obejmuje rynki ubezpieczeniowe 11 państw, których otoczenie ekonomiczne determinowane jest następującymi czynnikami:

- są zlokalizowane w Europie Środkowo-Wschodniej (EŚW), obejmującej następujące podregiony: kraje bałtyckie (Litwa, Łotwa i Estonia), Europę Środkową (Czechy, Polska, Słowacja oraz Węgry), Bałkany Zachodnie (Chorwacja oraz Słowenia) oraz Bałkany Wschodnie (Rumunia oraz Bułgaria),
- po II Wojnie Światowej znalazły się pod rządami reżimów komunistycznych i realizowały postulaty gospodarki centralnie planowanej, a sektor ubezpieczeniowy był w całości lub w znacznej części objęty monopolem państwowym; na przełomie lat 80. i 90. XX wieku rozpoczęły się w tych państwach procesy transformacji ustrojowej ukierunkowanej na rozwój wolnorynkowych gospodarek kapitalistycznych,
- są członkami Unii Europejskiej - od roku 2004 lub później³.

Zakres czasowy badań obejmuje lata 1990 – 2023, czyli okres od transformacji ustrojowej, której jednym ze skutków było stworzenie regulacji prawnych dopuszczających ubezpieczycieli wzajemnych do działalności ubezpieczeniowej w krajach EŚW do ostatniego roku, za który opublikowane zostały sprawozdania o wypłacalności i kondycji finansowej ubezpieczycieli. Zakres czasowy pozwala wyodrębnić trzy wyraźne okresy, tj. okres poprzedzający akcesję do Unii Europejskiej (w większości przypadków do roku 2004), okres poakcesyjny, w którym obowiązywał reżim wypłacalności oparty na marginesie wypłacalności (do roku 2015) oraz

³ W zakresie badań, z uwagi na kryterium członkowskie w UE, nie zostały uwzględnione państwa spełniające kryterium geograficzne tj. Ukraina, Białoruś oraz Mołdawia, a także większość państw Bałkanów Zachodnich (Bośnia i Hercegowina, Serbia, Macedonia Północna, Czarnogóra, Albania oraz Kosowo).

okres po implementacji dyrektywy Solvency II. Zakres czasowy przyjęty do analizy gospodarki i kondycji finansowej ubezpieczycieli wzajemnych obejmuje lata 2016-2022 i jest on związany z okresem publikacji sprawozdań o wypłacalności i kondycji finansowej.

W pracy wykorzystano następujące źródła danych:

- Raporty finansowe publikowane przez ubezpieczycieli wzajemnych, w szczególności analizie zostały poddane dane finansowe i jakościowe publikowane w sprawozdaniach o wypłacalności i kondycji finansowej (SFCR) oraz wybrane dane finansowe publikowane w sprawozdaniach finansowych zgodnie z krajowymi przepisami o rachunkowości.
- Akty prawne regulujące działalność zakładów ubezpieczeń - w badaniach zostały wykorzystane krajowe ustawy o działalności ubezpieczeniowej, które bezpośrednio regulują działalność ubezpieczycieli wzajemnych, a także krajowe regulacje dotyczące działalności spółdzielczej i stowarzyszeniowej, zawierające regulacje o charakterze *lex generalis* oraz europejskie akty prawne regulujące działalność ubezpieczycieli wzajemnych.
- Zagregowane dane finansowe publikowane przez krajowe organy nadzoru ubezpieczeniowego i inne podmioty (m.in.: EIOPA, Insurance Europe, EUROSTAT, ICMIF oraz AMICE).
- Decyzje i stanowiska organów nadzoru.
- Literatura naukowa podejmująca problematykę ubezpieczeń wzajemnych.
- Korespondencja z przedstawicielami izb gospodarczych, organów nadzoru oraz ubezpieczycieli wzajemnych, prowadzona w celu uzupełnienia informacji o specyfice działalności ubezpieczycieli wzajemnych.
- Materiały publikowane w artykułach prasowych oraz na stronach internetowych ubezpieczycieli.

W pracy zostały wykorzystane następujące metody badawcze:

1) Krytyczna analiza literatury przedmiotu

W pracy dokonano przeglądu literatury naukowej podejmującej problematykę działalności ubezpieczycieli wzajemnych. Analizie poddano między innymi literaturę dotyczącą teorii ekonomicznych wyjaśniających przyczyny koegzystencji dwóch typów ubezpieczycieli oraz determinant konkurencyjności ubezpieczycieli wzajemnych. Uwzględniona zostanie również

literatura podejmująca problematykę rozwoju rynków ubezpieczeniowych w EŚW. Kwerenda bibliograficzna obejmie zarówno polską jak i zagraniczną literaturę naukową.

2) Studium przypadku

Metoda została wykorzystana przede wszystkim do identyfikacji czynników wewnętrznych determinujących pozycję ubezpieczycieli wzajemnych. W badaniu wykorzystano między innymi informacje publikowane w okresowych raportach sprawozdawczych, statutach oraz na stronach internetowych zakładów ubezpieczeń, a także decyzje organów nadzoru dotyczące ich działalności. Zadaniem realizowanych studiów przypadków była identyfikacja czynników stanowiących motywację do prowadzenia działalności w formie prawnej ubezpieczyciela wzajemnego, identyfikacja czynników, które umożliwiły prowadzenie trwałej długoletniej działalności ubezpieczeniowej oraz tych czynników, które doprowadziły do jej zakończenia. Studium przypadku pozwoliło również określić specyfikę i rodzaj wykonywanej działalności przez ubezpieczycieli wzajemnych w krajach EŚW.

3) Analiza finansowa sprawozdań o wypłacalności i kondycji finansowej ubezpieczycieli wzajemnych

Analiza sprawozdań o wypłacalności i kondycji finansowej pozwoliła określić pozycję badanych ubezpieczycieli wzajemnych, a także ocenić wpływ implementacji systemu wypłacalności Solvency II na działalność ubezpieczycieli wzajemnych w krajach EŚW. W szczególności analizie poddano kwestie pokrycia wskaźników wypłacalności, jakości środków trwałych, dekompozycji wymogów kapitałowych.

4) Ekonomiczna analiza prawa

W ramach prowadzonych badań analizie poddano krajowe i ogólnoeuropejskie regulacje prawne dotyczące działalności ubezpieczycieli wzajemnych w państwach EŚW. W pracy został dokonany przegląd krajowych regulacji prawnych mający za zadanie zidentyfikować podobieństwa i różnice pomiędzy poszczególnymi państwami EŚW. Ekonomiczna analiza prawa umożliwiła identyfikację czynników prawnych stanowiących szansę dla rozwoju ubezpieczeń wzajemnych jak również czynników będących potencjalną barierą rozwojową tych instytucji.

5) Metody statystyki opisowej i wnioskowania statystycznego

W pracy zostaną wykorzystane miary zależności (współczynnik korelacji rang Spearmana), oraz modele ekonometryczne estymowane w oparciu o dane panelowe w celu zbadania relacji zachodzących pomiędzy wskaźnikami makroekonomicznymi a pozycją rynkową ubezpieczycieli wzajemnych oraz metody analizy danych panelowych.

Rozprawa składa się z pięciu rozdziałów. Każdy rozdział zakończony jest podsumowaniem, w którym zawarto najważniejsze wnioski wynikające z prowadzonych badań. W podsumowaniach do rozdziałów III-V ponadto oceniono wpływ danej grupy czynników na pozycję ubezpieczycieli wzajemnych.

Rozdział I ma charakter koncepcyjno-teoretyczny i jego zadaniem jest przedstawienie pojęcia „ubezpieczyciel wzajemny”, specyfiki funkcjonowania tego typu ubezpieczycieli na rynku ubezpieczeniowym a także otoczenia zewnętrznego i środowiska wewnętrznego ubezpieczycieli wzajemnych. W tym celu został dokonany przegląd literatury naukowej podejmującej problematykę funkcjonowania zakładów ubezpieczeń oferujących usługi ubezpieczeniowe na zasadzie wzajemności, ze szczególnym uwzględnieniem wybranych teorii przedsiębiorstwa wyjaśniających przyczyny koegzystencji ubezpieczycieli wzajemnych i komercyjnych (ubezpieczeniowych spółek akcyjnych). W rozdziale tym została przedstawiona charakterystyka i znaczenie wybranych form prawnych ubezpieczycieli, które występują na współczesnych rynkach ubezpieczeniowych. Omówione zostały również instytucje i procesy związane z ubezpieczeniami wzajemnymi, takie jak zasada wzajemności czy demutualizacja oraz historyczny rozwój idei wzajemności w ubezpieczeniach na świecie, w szczególności w krajach EŚW.

W rozdziale II, o charakterze teoretyczno-badawczym, została przedstawiona szczegółowa operacjonalizacja pojęcia pozycja ubezpieczycieli wzajemnych. Przeanalizowano również wybrane wskaźniki służące ocenie pozycji ubezpieczycieli wzajemnych na badanych rynkach. Analiza została uzupełniona o porównanie z pozycją rynkową ubezpieczycieli na rozwiniętych rynkach państw Europy Zachodniej. W rozdziale wykorzystano metodykę oraz dane publikowane w periodycznych raportach AMICE i ICMIF, a także dane krajowych organów nadzoru i izb ubezpieczeniowych.

W rozdziale III został przeprowadzony kompleksowy przegląd regulacji prawnych warunkujących prowadzenie działalności ubezpieczeniowej na zasadzie wzajemności

w krajach EŚW, obejmujący charakterystykę poszczególnych form organizacyjno-prawnych dedykowanych do prowadzenia tego rodzaju działalności. Pod uwagę zostały wzięte zarówno regulacje wprowadzone na szczeblu UE, jak i krajowe regulacje dotyczące działalności ubezpieczeniowej. Na podstawie przeprowadzonej analizy zostały zidentyfikowane prawne ułatwienia i bariery funkcjonowania ubezpieczycieli wzajemnych w poszczególnych krajach EŚW, a także podobieństwa i różnice pomiędzy różnymi reżimami prawnymi. Na podstawie wybranych studiów przypadków oceniono również wpływ czynników regulacyjno-prawnych na działalność ubezpieczycieli wzajemnych.

W rozdziale IV dokonano szczegółowej analizy makro- i mikrootoczenia działalności ubezpieczycieli wzajemnych w krajach EŚW, na podstawie którego zidentyfikowano zewnętrzne czynniki ekonomiczne, demograficzne oraz społeczno-kulturowe, warunkujące pozycję ubezpieczycieli wzajemnych. W celu identyfikacji tych czynników przeprowadzono przegląd literatury podejmującej problematykę determinant rozwoju rynków ubezpieczeń badanego regionu. Analiza makrootoczenia działalności ubezpieczycieli wzajemnych uwzględniała trzy segmenty: makroekonomiczny, demograficzny oraz społeczno-kulturowy. W badaniu mikrootoczenia dokonano ekonomicznej charakterystyki środkowo-wschodnioeuropejskiego rynku ubezpieczeń, obejmującej takie elementy jak jego wielkość (mierzoną składką przypisaną brutto), strukturę produktową i podmiotową, czy ocenę jego rozwoju z wykorzystaniem wskaźników penetracji i gęstości. W rozdziale tym, przy pomocy miar zależności zbadano relację zachodzącą pomiędzy wybranymi wskaźnikami makroekonomicznym a pozycją rynkową ubezpieczycieli wzajemnych.

W ostatnim rozdziale opisano specyfikę środowiska wewnętrznego poszczególnych ubezpieczycieli wzajemnych w krajach EŚW. Pod uwagę zostały wzięte takie elementy jak rodzaj i skala wykonywanej działalności ubezpieczeniowej, struktura właścicielska czy struktura organizacyjna. W celu identyfikacji innych czynników warunkujących pozycję rynkową ubezpieczycieli wzajemnych został przeprowadzony przegląd przyczyn zakończenia działalności przez poszczególnych ubezpieczycieli z wykorzystaniem studiów przypadku.

Rozdział I: Ubezpieczyciele wzajemni – ujęcie teoretyczne

1.1. Forma organizacyjno-prawna ubezpieczycieli

1.1.1. Znaczenie form organizacyjno-prawnych w działalności ubezpieczeniowej

Wybór formy organizacyjno-prawnej jest jedną z kluczowych decyzji podejmowanych przez przedsiębiorców w początkowym etapie działalności. Decyzja ta determinuje między innymi przyszłe zasady odpowiedzialności za zaciągnięte zobowiązania, sposób ustalania wyniku finansowego i podziału zysku, relację między wspólnikami czy sposób opodatkowania działalności gospodarczej. Uzyskanie zezwolenia na prowadzenie określonego rodzaju działalności zależy czasem od formy prawnej przewidywanej przez ustawodawcę dla danego typu działalności. Dotyczy to między innymi działalności ubezpieczeniowej, gdzie w większości reżimów prawnych na świecie funkcjonuje zamknięty⁴ katalog legalnych form organizacyjno-prawnych. Ustawodawcy, wprowadzając taki katalog, wzmacniają wiarygodność ubezpieczycieli oraz wpływają na zachowanie gwarancji ekonomicznych realności ochrony ubezpieczeniowej⁵.

Pomimo ograniczonej swobody wyboru formy organizacyjno-prawnej, założyciele zakładu ubezpieczeń mogą zdecydować się na formę, której model sprzyja prowadzeniu działalności komercyjnej (ubezpieczeniowa spółka akcyjna), lub taką, która jest ukierunkowana na zaspokajanie potrzeb ubezpieczeniowych grupy ubezpieczonych (np. towarzystwo ubezpieczeń wzajemnych). Na współczesnych rynkach ubezpieczeniowych funkcjonuje również wiele innych form organizacyjno-prawnych zakładów ubezpieczeń, których pochodzenie oraz specyfika działalności wynika z historycznych lub kulturowych

⁴ Zamknięty katalog form organizacyjno-prawnych ubezpieczycieli został wdrożony również na poziomie regulacji europejskich. Zgodnie z artykułem 17 dyrektywy Solvency II zakłady ubezpieczeń mające siedzibę w jednym z państw członkowskich Unii Europejskiej mogą prowadzić działalność ubezpieczeniową w jednej z form prawnych określonych w załączniku nr III dyrektywy.

⁵ Działalność zakładów ubezpieczeń podlega zasadom ubezpieczeń gospodarczych, do których zalicza się zasadę realności, powszechności oraz pełności ochrony ubezpieczeniowej. Najważniejsza z nich to zasada realności (pewności), na którą składają się gwarancje prawne i ekonomiczne. Te pierwsze obejmują wszystkie akty prawne i umowy zawarte pomiędzy ubezpieczającym a zakładem ubezpieczeń, kształtujące prawa i obowiązki stron umowy ubezpieczenia. Gwarancje ekonomiczne zasady realności sprowadzają się do tego, aby w każdym czasie działania przedsiębiorstwa zakład ubezpieczeń posiadał środki finansowe na wypłatę odszkodowań i świadczeń dla ubezpieczonych (Sangowski 1998, s. 85). Zakłady ubezpieczeń muszą wobec tego prowadzić własną gospodarkę finansową w taki sposób, aby być w stanie regulować zobowiązania w momencie zajścia wypadku ubezpieczeniowego (szerzej por. 3.1.2).

uwarunkowań, np. Korporacja Lloyds, takaful⁶, tontyny⁷ czy towarzystwa recyprokalne⁸. Podstawowe różnice pomiędzy ubezpieczycielami wzajemnymi oraz ubezpieczeniowymi spółkami akcyjnymi wykazano w Tabeli 1.

Tabela 1: Podstawowe różnice pomiędzy ubezpieczeniową spółką akcyjną a ubezpieczycielem wzajemnym

Wyróżnik	Ubezpieczeniowa spółka akcyjna	Ubezpieczyciel wzajemny
Struktura właścicielska	Akcjonariusze	Ubezpieczeni lub ubezpieczeni i członkowie założyciele
Zasady wykonywania prawa głosu przez właścicieli	Zasada „jeden udział (jedna akcja) – jeden głos”	Zazwyczaj „jeden członek – jeden głos”, możliwa również zasada „jeden udział – jeden głos”
Główny cel działalności	Maksymalizacja ekonomicznych korzyści właścicieli (np. maksymalizacja wartości przedsiębiorstwa)	Zapewnienie członkom ochrony ubezpieczeniowej na jak najkorzystniejszych warunkach
Pokrycie deficytów kapitałowych	Emisja akcji	Możliwość wniesienia dopłat do składek przez ubezpieczonych członków ⁹
Sposób nabycia praw właścicielskich	Nabycie akcji	Zawarcie umowy ubezpieczenia i opłacenie składki członkowskiej (z wyjątkiem członków założycieli).
Charakter składki	Stała i z góry ustalona składka – przebieg szkodowości towarzystwa nie ma wpływu na wysokość składki	Niestąła i nieostateczna składka (jej wysokość może ulec zmianie w zależności od przebiegu szkodowości towarzystwa)
Ryzyko związane z działalnością	Ryzyko ponoszą akcjonariusze	Ryzyko ponoszą ubezpieczeni-członkowie
Zasady podziału zysku	Podział zysku pomiędzy akcjonariuszy proporcjonalnie do posiadanego udziału kapitałowego	Brak możliwości podziału nadwyżki pomiędzy członków. Istnieje możliwość zwrotu nadwyżki wpłaconej składki lub zmniejszenie składki w przyszłości
Relacja interesów ubezpieczonych i właścicieli	Występuje stosunek agencji	Zbieżne interesy ubezpieczonych i właścicieli

Źródło: opracowanie własne.

⁶ Takaful jest strukturą ubezpieczeniową przeznaczoną do oferowania usług z uwzględnieniem prawa szariatu. Szerzej: (Gönülal, 2013; Kurek, 2010).

⁷ Tontyny to forma występująca w ubezpieczeniach na życie. Zostały one zdefiniowane przez europejskiego ustawodawcę jako działania polegające na tworzeniu się stowarzyszeń subskrybentów w celu dokonywania wspólnej kapitalizacji udziałów, a następnie podziału zgromadzonych środków między osoby pozostałe przy życiu lub między osoby uprawnione przez zmarłych (Dyrektywa 2009/138/WE, art. 2). Obecnie funkcjonują one m.in. we Francji. Szerzej: (Yang, 2009).

⁸ Zwane również giełdą recyprokalną (reciprocals exchange) - specyficzna struktura ubezpieczeniowa występująca na rynku amerykańskim. Szerzej: (Kagan, 2023; Vaughan i Vaughan, 2007, s. 78-79).

⁹ Wnoszenie dopłat przez członków ubezpieczyciela wzajemnego jest szczególnym rodzajem finansowania, charakterystycznym jedynie dla tych zakładów ubezpieczeń. Należy zaznaczyć, że nie jest ono powszechnie stosowane, a w praktyce działalności ubezpieczycieli wzajemnych wykształciły się różne modele finansowania. Możliwe jest m.in. bezpośrednie dokapitalizowanie ubezpieczyciela poprzez zwiększenie kapitału zakładowego przez członka kapitałowego.

1.1.2. Ubezpieczeniowa spółka akcyjna

Ubezpieczeniowa spółka akcyjna jest formą organizacyjno-prawną funkcjonującą przede wszystkim w celach komercyjnych sprowadzających się do maksymalizacji zysku (maksymalizacji wartości przedsiębiorstwa) dla akcjonariuszy. Spółki te posiadają osobowość prawną, a ich majątek jest wyraźnie oddzielony od majątku wspólników, przez co nie ponoszą oni odpowiedzialności za zobowiązania spółki¹⁰. Wspólnicy ubezpieczeniowej spółki akcyjnej wnoszą do spółki kapitał zakładowy, który odzwierciedla proporcjonalny udział wspólnika w majątku spółki i determinuje korzyści wynikające z podziału zysku spółki¹¹. Łatwość kumulacji kapitału jest postrzegana jako największa zaleta tej formy prawnej (Gołąb, 2012, s. 74). Ubezpieczeniowa spółka akcyjna może być utożsamiana ze szczególnym przypadkiem spółki akcyjnej. Jej działalność regulują przede wszystkim obowiązujące w krajowych systemach prawnych przepisy szczegółowe z zakresu ubezpieczeń. W sprawach pozostałych, nieuregulowanych przepisami z zakresu ubezpieczeń gospodarczych, zastosowanie mają przepisy ogólne dotyczące spółek akcyjnych¹².

W sensie ekonomicznym akcjonariusze ubezpieczeniowej spółki akcyjnej przejmują finansowe konsekwencje realizacji ryzyka ponoszone przez poszczególnych ubezpieczonych (Vaughan i Vaughan, 2008, s. 77). Składka zebrana przez ubezpieczeniową spółkę akcyjną ma charakter ostateczny – zakład ubezpieczeń nie może wezwać ubezpieczonego do zapłaty dodatkowej składki w celu pokrycia straty technicznej, z kolei ubezpieczony nie może żądać od ubezpieczeniowej spółki akcyjnej zwrotu części wpłaconej składki z uwagi na osiągnięty zysk operacyjny (Vaughan i Vaughan, 2008, s. 77). Ubezpieczenia oferowane na zasadach komercyjnych stanowią obecnie dominujący model świadczenia usług ubezpieczeniowych. Udział rynkowy spółek akcyjnych w globalnym rynku ubezpieczeniowym, mierzony wielkością składki przypisanej brutto, wyniósł w 2022 roku 73,3% (ICMIF, 2024).

¹⁰ W praktyce gospodarczej wykształcały się różne modele funkcjonowania spółek akcyjnych, które różnią się między sobą zasadami powołania spółki, zakresem odpowiedzialności akcjonariuszy za zobowiązania czy rodzajem organów spółki. Ubezpieczeniowe spółki akcyjne mogą być tworzone na podstawie jednego z trzech podstawowych modeli: brytyjskiego, amerykańskiego albo niemieckiego. Szerzej: (Gołąb, 2009, s. 90-92).

¹¹ Szerzej o zasadach funkcjonowania spółek akcyjnych np. (Koch i Napierała, 2017, s. 419-593).

¹² Przykładem tego typu rozwiązań w polskim systemie prawnych jest Kodeks spółek handlowych, który jest ustawą regulującą ogólne zasady funkcjonowania ubezpieczeniowej spółki akcyjnej. Zasadę tę ustawodawca wprowadza w art. 78. U.d.u.r. „W zakresie nieuregulowanym w ustawie do krajowego zakładu ubezpieczeń i krajowego zakładu reasekuracji wykonujących działalność w formie spółki akcyjnej stosuje się przepisy ustawy z dnia 15 września 2000 r.” – Kodeks spółek handlowych.

1.1.3. Ubezpieczyciele wzajemni

Drugim typem zakładów ubezpieczeń prowadzących działalność na współczesnym rynku ubezpieczeń jest szeroka grupa podmiotów oferująca usługi ubezpieczeniowe na zasadzie wzajemności. Zaufanie do tych instytucji budowane jest na drodze wzajemnych praw i obowiązków ubezpieczonych i zakładów ubezpieczeń. W krajach członkowskich Unii Europejskiej występuje szeroka gama podmiotów określanych jako organizacje typu wzajemnego (*mutual-type organisation* lub *mutual societies*). Komisja Europejska (b.d.) zdefiniowała pojęcie *mutual societies* jako: „przedsiębiorstwa świadczące usługi w zakresie ubezpieczeń na życie i ubezpieczeń innych niż na życie, uzupełniające programy zabezpieczenia społecznego oraz inne usługi o niewielkiej wartości i charakterze społecznym. Ich głównym celem jest zaspokajanie wspólnych potrzeb, bez osiągnięcia zysków lub zapewniania zwrotu z kapitału. Organizacje te są zarządzane zgodnie z zasadami solidarności między członkami, którzy uczestniczą w zarządzaniu korporacyjnym”. Broek i in. (2012, s. 23) w pracy badawczej prowadzonej na potrzeby Komisji Europejskiej zaliczyli do organizacji typu wzajemnego (*mutual-type organisation*) szeroką gamę podmiotów, które spełniały łącznie pięć założeń:

- podmioty prywatne, które podlegają prawu prywatnemu,
- podmioty, które są grupą osób fizycznych i prawnych a nie grupą (poolem) funduszy,
- podmioty, które podlegają demokratycznemu zarządzaniu – zasada jeden członek jeden głos,
- podmioty, które przestrzegają zasady solidarnościowej i umożliwiają wejście oraz wyjście z organizacji każdemu, kto spełni warunki statutowe,
- podmioty, których zyski są wykorzystywane na rzecz członków.

Ubezpieczyciele wzajemni nie stanowią jednolitej grupy podmiotów pod względem organizacyjno-prawnym. Wśród ubezpieczeniowych organizacji typu wzajemnego, występujących w różnicy reżimach prawnych wyróżnia się (Broek i in., 2012, s. 63)

- towarzystwa ubezpieczeń wzajemnych (dalej również jako „TUW”), których działalność pod kątem organizacyjno-prawnym jest zbliżona do działalności spółki handlowej,
- spółdzielnie ubezpieczeniowe, które działają na podstawie krajowych przepisów o funkcjonowaniu spółdzielni,

- stowarzyszenia ubezpieczeniowe, które działają na podstawie krajowych przepisów o funkcjonowaniu stowarzyszeń,
- inne specyficzne formy organizacyjno-prawne.

1.2. Ubezpieczyciele wzajemni – pojęcie i ewolucja

1.2.1. Zasada wzajemności w ubezpieczeniach gospodarczych

Wzajemność obecna jest w ubezpieczeniach gospodarczych od samego początku tej instytucji. Wyraża się ona w postawie polegającej na solidarnej odpowiedzialności grupy osób za zobowiązania jednostki powstałe pod wpływem negatywnych skutków zdarzeń losowych w myśl zasady jeden za wszystkich wszyscy za jednego (Łazowski, 1998, s. 19). Wzajemność¹³ definiowana jest w słowniku języka polskiego PWN jako „fakt, że coś dotyczy obu stron sporu, konfliktu itp.” W przypadku ubezpieczycieli, zasada wzajemności stała się elementem definiującym ubezpieczycieli wzajemnych. Wychodzi poza – przywołaną przez Łazowskiego i obecną we wszystkich formach ubezpieczeń – solidarność osób ubezpieczonych i odnosi się do relacji występującej pomiędzy towarzystwem ubezpieczeń a ubezpieczonym członkiem. Z zasadą wzajemności wiążą się takie właściwości, jak (Sangowski 2001a, s. 9):

- niezarobkowy (non profit) cel działalności,
- wartość społeczna tej formy działalności,
- wolność członkostwa i autonomia w zarządzaniu (demokratyczne zasady zarządzania), samorządność,
- zmniejszenie ryzyka moralnego związanego z prowadzeniem działalności ubezpieczeniowej (związane z większą świadomością prowadzenia wspólnego interesu),
- pełniejsze zaspokojenie potrzeb ubezpieczonych (członków) na ochronę ubezpieczeniową, zarówno od strony zakresu usługi, jak i jej jakości oraz ceny,
- w większości narodowy charakter tej instytucji.

Zasadę wzajemności można rozpatrywać w trzech powiązanych ze sobą aspektach (Płonka, 2013b, s. 60): **prawnym, społecznym oraz ekonomiczno-finansowym**.

¹³ Pojęcie samej „zasady wzajemności” jest odnoszone w Słowniku języka polskiego PWN jedynie do prawa międzynarodowego. Zgodnie z definicją zasadę wzajemności należy rozumieć poprzez sytuację, w której „państwa przyznają sobie nawzajem lub swym obywatelom takie same prawa i przywileje”.

W ujęciu prawnym zasada wzajemności obowiązuje w umowach zawieranych pomiędzy ubezpieczycielem wzajemnym i jego członkami¹⁴. Ubezpieczenie wzajemne kreuje jednocześnie dwa stosunki prawne, tj. prawny stosunek ubezpieczenia oraz prawny stosunek członkostwa, jednak w istocie tworzy jeden – stosunek członkowsko-ubezpieczeniowy (stosunek ubezpieczenia wzajemnego) (Kowalewski 2001, s. 81). Strony stosunku członkostwa są równorzędne i nie występuje między nimi zjawisko władztwa (Adamowicz, 2010, s. 246).

Pojęcie zasady wzajemności może nie posiadać legalnej definicji. Przykładem są polskie regulacje prawne, gdzie pojęcie „zasady wzajemności” nie zostało zdefiniowane¹⁵, pomimo że pojawia się ono w definicji legalnej TUV we wszystkich ustawach regulujących działalność ubezpieczeniową od 1990 roku¹⁶. W prawodawstwie UE zasada wzajemności została opisana szerzej w dyrektywie Solvency II (pkt 52 preambuły), w której ustawodawca stwierdza, że „Towarzystwa ubezpieczeń wzajemnych i inne towarzystwa ubezpieczeń oparte na zasadzie wzajemności ze zmienną wysokością wkładów mogą wzywać swoich członków do wniesienia dodatkowych wkładów (wezwania członków do wniesienia wkładów) w celu podniesienia kwoty zasobów finansowych posiadanych w celu pokrycia strat. Wezwania członków do wniesienia wkładów mogą stanowić istotne źródło finansowania towarzystw ubezpieczeń wzajemnych i innych towarzystw ubezpieczeń opartych na zasadzie wzajemności, również wtedy, gdy towarzystwa te stają wobec niesprzyjających wahań w obszarze prowadzonej działalności”.

Aspekt ekonomiczny zasady wzajemności jest związany z mechanizmem niestącej składki. W przeciwieństwie do ubezpieczeń komercyjnych, ubezpieczający zawierający umowę ubezpieczenia wzajemnego nie płaci składki stałej i ustalonej „z góry”. Jej wysokość może ulec zmianie w zależności od uzyskanego wyniku technicznego zakładu ubezpieczeń. W rezultacie w przypadku wystąpienia ujemnego wyniku technicznego zakład ubezpieczeń może wezwać

¹⁴ W niektórych reżimach prawnych ubezpieczyciele wzajemni mogą dopuścić, w ramach regulacji wewnętrznych (statutowych), częściowe zawieranie umów ubezpieczenia z innymi osobami (niebędącymi członkami towarzystwa). Taki rodzaj umowy ubezpieczenia nie będzie oparty na zasadzie wzajemności.

¹⁵ Jest to jeden z podstawowych mankamentów regulacji prawnych dotyczących funkcjonowania towarzystw ubezpieczeń wzajemnych (Kowalewski, 2001, s. 80). Skłania to jednocześnie do poszukiwania alternatywnej definicji zasady wzajemności w oparciu o jej sens prawny np. (Kowalewski, 2001), ekonomiczny np. (Sangowski, 2001a), czy społeczny np. (Płonka, 2013a).

¹⁶ Art. 12 Ustawy z dnia 28 lipca 1990 r. o działalności ubezpieczeniowej (tj. Dz.U. 1996 nr 11 poz. 62); Art. 38 Ustawa z dnia 22 maja 2003 r. o działalności ubezpieczeniowej (tj. Dz.U. 2015 poz. 1206); Art. 102 Ustawy z dnia 11 września 2015 r. o działalności ubezpieczeniowej i reasekuracyjnej (tj. Dz.U. 2019 poz. 381).

członków do wniesienia dodatkowych dopłat. Stanowią one źródło finansowania o charakterze ciągłym, bezkosztowym i wspierającym płynność finansową towarzystwa (Płonka, 2011, s. 398). Z kolei w przypadku osiągnięcia dodatniego wyniku technicznego (nadwyżki bilansowej) ubezpieczyciel wzajemny może go w całości lub w części rozdysponować pomiędzy członków towarzystwa. Może tego dokonać bezpośrednią wypłatą środków lub obniżeniem wysokości składek ubezpieczeniowych w kolejnych okresach. Płonka (2013a, s. 20) wskazuje, że sens ekonomiczny zasady wzajemności odnosi się do solidaryzmu grupowego, związanego z realizacją wspólnego interesu – uzyskanie korzystniejszych warunków ochrony ubezpieczeniowej.

Społeczne aspekty zasady wzajemności w ubezpieczeniach gospodarczych wyrażają się w zrzeszeniowości i samopomocy członków towarzystwa ubezpieczeń wzajemnych (Płonka, 2013b, s. 61). Członkowie TUV pełniąc funkcje właścicielskie, mają realny wpływ na działalność towarzystwa – mogą uczestniczyć z prawem głosu w walnym zgromadzeniu¹⁷. Ubezpieczyciele wzajemni, ze względu na oferowanie usług ubezpieczeniowych, zgodnie z zasadą wzajemności są zaliczani do sektora ekonomii społecznej¹⁸. Do grupy tych podmiotów przypisywane są organizacje, które pozwalają osiągnąć korzyści innym podmiotom niż inwestorzy lub właściciele. Badania empiryczne¹⁹ prowadzone przez Płonkę (2015, s. 126) na przykładzie rynku polskiego wskazują, że ubezpieczyciele wzajemni nie są typowymi podmiotami ekonomii społecznej, ze względu na relatywnie niski stopień i intensywność działania społecznego oraz wysoki stopień ekonomizacji. Zaliczenie ich do podmiotów sektora ekonomii społecznej oparte jest na podstawie kryterium not for profit.

1.2.2. Pojęcie ubezpieczyciela wzajemnego – przegląd literatury przedmiotu

Wprowadzenie

Przyjęcie powszechnie akceptowanej definicji ubezpieczyciela wzajemnego jest zagadnieniem złożonym i wieloaspektowym. Stosowane definicje są formułowane w zależności od celów (zadań) ich wykorzystania, budowane z uwzględnieniem występowania

¹⁷ Zasada wzajemność najlepiej jest realizowana w towarzystwach opartych na modelu osobowym, w którym dominuje demokratyczna struktura i obowiązuje zasada jeden członek – jeden głos.

¹⁸ Ekonomia społeczna obejmuje m.in. spółdzielnie, towarzystwa ubezpieczeń wzajemnych, stowarzyszenia non-profit, fundacje i przedsiębiorstwa społeczne.

¹⁹ Badanie prowadzone na podstawie niepublikowanych danych z wywiadów z przedstawicielami TUV zrealizowanych przez Stowarzyszenie Klon/Jawor.

różnych systemów prawnych, tradycji narodowych, uwarunkowań historycznych czy podejścia systemowo-funkcjonalnego do ich formułowania. Mogą być bardzo wąskie, uwypuklające jedną lub kilka cech ubezpieczycieli wzajemnych lub mogą w precyzyjny i kompleksowy sposób charakteryzować wzajemne zakłady ubezpieczeń, wskazując na wiele aspektów ich funkcjonowania. Analiza dorobku literatury przedmiotu pozwoliła na wyodrębnienie następujących typów definicji ubezpieczyciela wzajemnego:

- jako podmiotu będący własnością klientów/ubezpieczonych;
- jako mechanizmu wzajemnego podziału ryzyka;
- jako organizację non-profit;
- jako podmiot, w którym uzyskanie członkostwa wiąże się z zawarciem umowy ubezpieczenia;
- jako specyficzną formę organizacyjno-prawną występującą jedynie w działalności ubezpieczeniowej – towarzystwo ubezpieczeń wzajemnych (TUW).

Ubezpieczyciel wzajemny jako podmiot będący własnością klientów/ubezpieczonych

Konstruując definicję ubezpieczyciela wzajemnego wielu autorów wskazuje, że jest to zakład ubezpieczeń, którego właścicielami są ubezpieczeni (klienci) lub ubezpieczeni są beneficjentami ostatecznymi²⁰ (*residual claimants*). Definicja ubezpieczyciela wzajemnego jako zakładu ubezpieczeń, który jest własnością ubezpieczonych, pojawia się w wielu opracowaniach, w szczególności w literaturze anglojęzycznej, np. (Biener i Eling, 2012, s. 454; Cummins i in., 1999, s. 1254). W niektórych definicjach podkreślano połączenie funkcji klienta i właściciela, np.: „w przypadku ubezpieczycieli wzajemnych funkcje klienta (ubezpieczonego) i właściciela są połączone” (Mayers i Smith, 1988, s. 351) czy: „w spółkach akcyjnych funkcje klienta i właścicielskie są wyraźnie oddzielne, podczas gdy funkcje te są połączone w przypadku ubezpieczycieli wzajemnych” (McNamara i Rhee, 1992, s. 221).

Fama i Jensen (1983b, s. 317) w swojej definicji podkreślają z kolei, że „wyjątkową cechą wzajemnych instytucji jest fakt, że beneficjentami rzeczywistymi są klienci, np. ubezpieczeni w towarzystwach ubezpieczeń wzajemnych”. W ten sposób ubezpieczyciel wzajemny jest definiowany również przez Erhemjamts i Phillipsa (2012, s. 305). Wskazują oni, że

²⁰ Beneficjent ostateczny rozumiany jako podmiot (agent), któremu przysługuje prawo do wartości rezydualnej przedsiębiorstwa z tytułu przepływów pieniężnych netto organizacji, tj. po odliczeniu roszczeń pozostałych podmiotów (agentów) – ponosi on również ryzyko rezydualne (Fama i Jensen, 1983b, s. 302).

„ubezpieczyciele zorganizowani w formie towarzystwa ubezpieczeń wzajemnych (wzajemnościowych formach organizacyjnych), to tacy, gdzie ubezpieczeni są również beneficjentami ostatecznymi”. Według Lamm-Tennant i Starks (1993, s. 29) „towarzystwo ubezpieczeń wzajemnych to organizacja, w której klienci są również właścicielami (posiadaczami wartości rezydualnej)”.

Definicje utożsamiające ubezpieczycieli wzajemnych z organizacją będącą własnością ubezpieczanych członków są bardzo ogólne i nie wyczerpują w pełni tego pojęcia. Na pewne nieścisłości tych definicji uwagę zwraca Janowicz-Lomott (2018, s. 81), podkreślając, że członkostwo w TUW jest ułomną formą bycia właścicielem, a prawa członka nie są tożsame z prawami właściciela przysługującymi akcjonariuszowi ubezpieczeniowej spółki akcyjnej, ze względu na brak możliwości zbycia takich praw oraz powiązanie trwania członkostwa w TUW z umową ubezpieczenia. Praktyka rynkowa, w szczególności w przypadku dużych ubezpieczycieli wskazuje, że ubezpieczeni często nie rozumieją idei wstępowania w prawa i obowiązki członka towarzystwa, a samą składkę członkowską postrzegają jako dodatkowe obciążenie. Ponadto statuty współczesnych ubezpieczycieli wzajemnych znacząco ograniczają prawa członków zwyczajnych w tych organizacjach, np. w kwestii prawa głosu na walnym zgromadzeniu.

Ubezpieczyciel wzajemny jako mechanizm wzajemnego podziału ryzyka

Część definicji ubezpieczycieli wzajemnych podkreśla niepełny transfer ryzyka ubezpieczeniowego na zakład ubezpieczeń i wskazuje na swoisty mechanizm podziału ryzyka pomiędzy ubezpieczonych i zakład ubezpieczeń (mechanizm wzajemnego podziału ryzyka – *reciprocal risk sharing vehicle*)²¹. Przykładem takiej interpretacji jest definicja sformułowana przez Smitha i Stutzer (1990, s. 495), którzy postrzegają ubezpieczyciela wzajemnego jako podmiot, „w którym ryzyko, na które organizacja nie ma wpływu, jest dzielone między ubezpieczyciela i ubezpieczonego”. MacMinn i Ren (2011, s. 103) zauważają, że „w towarzystwach ubezpieczeń wzajemnych ryzyko jest dzielone w ramach poolu ubezpieczonych, którzy dostarczają kapitał oraz własne zyski lub straty rezydualne”. Na podział ryzyka, jako wyznacznik organizacji wzajemnych, zwracają również uwagę Doherty

²¹ W wielu systemach prawnych dopuszcza się oferowanie przez ubezpieczycieli wzajemnych usług ubezpieczeniowych dla podmiotów nie będących jego członkami. W takim przypadku mechanizm wzajemnego podziału ryzyka nie będzie występował, a ubezpieczenie będzie oferowane na zasadach zbliżonych do ubezpieczeniowej spółki akcyjnej.

i Dionne (1993, s. 188). W literaturze polskiej na mechanizm wzajemnego podziału ryzyka został dostrzeżony m.in. przez Kuchlewską (2001, s. 148), która wskazała, że ubezpieczenie wzajemne charakteryzuje ograniczoność w transferze ryzyka na zakład ubezpieczeń, ponieważ ubezpieczający jest jednocześnie członkiem TUV i nie przenosi w pełni własnego ryzyka na zakład ubezpieczeń, a aktywnie w nim partycypuje.

Ubezpieczyciel wzajemny jako organizacja non-profit

Ubezpieczyciele wzajemni są w wielu publikacjach zaliczani do organizacji typu non-profit, zważywszy na fakt, że ich celem podstawowym powinno być przede wszystkim zapewnienie jak najlepszej ochrony ubezpieczeniowej dla ubezpieczonych członków towarzystwa. Przykładowa definicja opierająca się na powiązaniu ubezpieczycieli wzajemnych z organizacją non-profit została sformułowana przez Vaughana i Vaughan (2007): „[Ubezpieczyciel wzajemny] - Ubezpieczyciel typu non profit, nieposiadający kapitału akcyjnego, który jest własnością ubezpieczających; podlegający rejestracji lub nie”. Cabrales i in. (2003, s. 426) w swojej definicji podkreślili cel działalności towarzystwa w postaci działania na rzecz ubezpieczonych, pisząc, że „ubezpieczyciel wzajemny to zazwyczaj korporacja, której właścicielami są ubezpieczeni, założona w celu zapewnienia im korzyści”.

Uznanie ubezpieczycieli wzajemnych za organizacje non-profit na gruncie ekonomii społecznej jest nieprecyzyjne zważywszy na fakt prowadzenia przez nie działalności gospodarczej (działalności ubezpieczeniowej) i osiągania przychodów w formie składek ubezpieczeniowych. Osiągnięty zysk nie jest jednak głównym celem działalności, dlatego należy wskazać, że działają one zgodnie z zasadą „*non for profit*”. Zasada ta oznacza orientację organizacji na zysk jako środek realizacji jej misji względem interesariuszy, a nie zysk jako cel sam w sobie (Płonka, 2011, s. 404). Niekomercyjny i misyjny charakter ubezpieczycieli wzajemnych został wskazany w definicji Łazowskiego (1998, s. 163), który pisał, że towarzystwa ubezpieczeń wzajemnych to: „organizacje, których członkowie zawierają ubezpieczenie nie dla osiągnięcia zysku, ale dla wzajemnego zapewnienia sobie lub osobom trzecim świadczeń na wypadek zajścia zdarzeń losowych”. Niekomercyjny charakter

ubezpieczycieli wzajemnych sprawił, że w doktrynie prawnej pojawił się problem klasyfikacji T UW jako przedsiębiorcy²².

Ubezpieczyciel wzajemny jako organizacja, w której członkostwo wiąże się z zawarciem umowy ubezpieczenia

Jednym z wyróżników ubezpieczyciela wzajemnego jest specjalny rodzaj produktu, jakim jest ubezpieczenie wzajemne. Status członka ubezpieczyciela wzajemnego w zwykłym toku działalności można uzyskać jedynie wraz z zawarciem tego rodzaju umowy ubezpieczenia²³. Wraz z końcem umowy ubezpieczenia wzajemnego ubezpieczony utraci status członka. Umowa ubezpieczenia wzajemnego jest typowym elementem działalności ubezpieczycieli wzajemnych i nie występuje w działalności ubezpieczeniowych spółek akcyjnych, dlatego w formułowanych definicjach podkreśla się występowanie tego rodzaju umów. Przykładem takiej interpretacji jest myśl Viswannathan i Cummins (2003, s. 402): „Towarzystwo ubezpieczeń wzajemnych jest wspólną własnością ubezpieczających; prawa własności są nabywane w momencie zakupu polisy i wygasają wraz z końcem okresu trwania polisy”.

Ubezpieczyciel wzajemny jako specyficzna forma organizacyjno-prawną występującą jedynie w działalności ubezpieczeniowej – towarzystwo ubezpieczeń wzajemnych (T UW)

Pojęcie „ubezpieczyciel wzajemny” definiuje się w wielu systemach prawnych poprzez wskazanie form organizacyjno-prawnych i ich charakterystykę. Ze względu na ograniczoność form organizacyjno-prawnych dla ubezpieczycieli wzajemnych, często nazwę formy (np. T UW) traktuje się jako synonim pojęcia ubezpieczyciela wzajemnego. W polskiej literaturze naukowej pojęcie „towarzystwo ubezpieczeń wzajemnych” jest często utożsamiane z formą organizacyjno-prawną występującą jedynie w działalności ubezpieczeniowej. W ten sposób

²² Zgodnie z art. 4 ustawy z dnia 6 marca 2018 r. Prawo przedsiębiorców: „Przedsiębiorcą jest osoba fizyczna, osoba prawna lub jednostka organizacyjna niebędąca osobą prawną, której odrębna ustawa przyznaje zdolność prawną, wykonująca działalność gospodarczą”, zaś samo pojęcie działalności gospodarczej zostało ujęte w art. 2 jako „zorganizowana działalność zarobkowa, wykonywana we własnym imieniu i w sposób ciągły”. Definicja podkreśla trzy cechy działalności gospodarczej: zorganizowanie, ciągłość oraz zarobkowy charakter. Powszechnie akceptowane jest to, że T UW-y prowadzą swoją działalność w sposób zorganizowany i ciągły, wątpliwości budzi jednak przesłanka dotycząca zarobkowego charakteru szerzej: (Adamowicz 2010, s. 215-216). Baranowska-Zajac (2017, s. 190-191) wskazuje, że cechy takie jak profesjonalny charakter, odpłatność, rentowność, możliwość wytwarzania nadwyżki bilansowej, czy zorganizowany i ciągły charakter wskazują, że T UW prowadzi działalność gospodarczą – wobec czego należy zaliczyć go do kategorii przedsiębiorców.

²³ Od reguły są jednak pewne wyjątki. Współczesne rozwiązania prawne pozwalają wstępować w prawa i obowiązki członka ubezpieczyciela wzajemnego także bez konieczności zawarcia umowy ubezpieczenia. Dotyczy to jednak przede wszystkim tzw. członków założycieli (członków kapitałowych), którzy wnieśli do towarzystwa kapitał zakładowy na zasadach zbliżonych do akcjonariuszy w ubezpieczeniowych spółkach akcyjnych.

TUW przedstawia, np. Adamowicz (2010, s. 210), która wskazuje, że: „towarzystwo ubezpieczeń wzajemnych można zdefiniować jako odrębny samodzielny podmiot organizacyjno-prawny, występujących tylko w dziedzinie ubezpieczeń, zrzeszający dobrowolnie członków, których celem jest zaspokojenie wzajemnych potrzeb ubezpieczeniowych w zamian za zmienne składki” oraz Kruczałak (1997, s. 12): „towarzystwo ubezpieczeń wzajemnych jest specyficzną, dostosowaną do potrzeb działalności ubezpieczeniowej, ale nie nastawioną na osiąganie zysku, strukturą (formą) organizacyjno-prawną tej działalności”. Całościowa definicja towarzystwa ubezpieczeń wzajemnych z uwzględnieniem aspektu formy prawnej została skonstruowana m.in. przez Milewskiego (2004, s. 29) jako „zakład ubezpieczeń zorganizowanym w specyficznej formie organizacyjno-prawnej, którego celem jest zaspakajanie, na możliwie korzystnych warunkach, potrzeb związanych ze świadczeniem ochrony ubezpieczeniowej dla tworzących go członków a także innych osób”.

Utożsamianie w języku polskim towarzystwa ubezpieczeń wzajemnych zarówno z formą organizacyjno-prawną jak i z typem zakładu ubezpieczeń prowadzącym działalność ubezpieczeniową na zasadzie wzajemności wyklucza inne formy organizacyjno-prawne ubezpieczycieli oferujące ubezpieczenia na zasadzie wzajemności. Skłania to autora do wprowadzenia szerszego pojęcia **ubezpieczyciela wzajemnego**, które uwzględnia również spółdzielnie i stowarzyszenia ubezpieczeniowe oferujące usługi na zasadzie wzajemności. Z kolei pojęcie „towarzystwo ubezpieczeń wzajemnych” oraz skrót TUW będzie w pracy dotyczyć tylko zakładów ubezpieczeń prowadzących działalność w specyficznej formie organizacyjno-prawnej przeznaczonej wyłącznie do działalności ubezpieczeniowej.

1.2.3. Pojęcie ubezpieczyciela wzajemnego – przegląd regulacji w EŚW

Definicja legalna ubezpieczyciela wzajemnego może zostać sformułowana bezpośrednio w krajowych ustawach o działalności ubezpieczeniowej i takie rozwiązania są stosowane w przypadku ustanowienia odrębnej formy organizacyjno-prawnej dedykowanej oferowaniu usług ubezpieczeniowych na zasadzie wzajemności – towarzystw ubezpieczeń wzajemnych. W przypadku braku specyficznej formy organizacyjno-prawnej, większość ustawodawców nie wprowadziła definicji ubezpieczycieli wzajemnych bezpośrednio w krajowych ustawach o działalności ubezpieczeniowej. Taka sytuacja ma miejsce w przypadku Bułgarii, Estonii,

Łotwy oraz Węgier (dotyczy to spółdzielczych zakładów ubezpieczeń: *szövetkezet*). Definicje tych form prawnych zostały zawarte w ustawach bezpośrednio regulujących działalność tych podmiotów²⁴. W Tabeli 2 zamieszczono legalne definicje ubezpieczycieli wzajemnych w krajach EŚW, zgodnie z następującą metodyką:

- w przypadku zawarcia definicji ubezpieczyciela wzajemnego bezpośrednio w krajowej ustawie o działalności ubezpieczeniowej posłużono się tą definicją (np. w przypadku Polski lub Chorwacji);
- w przypadku braku takiej definicji odwołano się do definicji zawartych w odrębnych aktach prawnych regulujących działalność podmiotów dopuszczonych do prowadzenia działalności ubezpieczeniowej (np. definicji spółdzielni czy stowarzyszeń).

Tabela 2: Definicje legalne form organizacyjno-prawnych ubezpieczycieli wzajemnych w krajach EŚW

Kraj	Forma prawna ubezpieczyciela wzajemnego	Definicja	Definicja dotyczy tylko działalności ubezpieczeniowej
Bulgaria	Spółdzielnia ubezpieczeniowa (<i>взаимозастрахователна кооперация</i>)	Zrzeszenie osób fizycznych, które gwarantuje prowadzenie działalności handlowej na rzecz ich interesów gospodarczych, społecznych i kulturalnych poprzez wzajemne wsparcie i współpracę (Art. 1 bułgarskiej ustawy o spółdzielniach)	NIE
Czechy	Spółdzielnia (<i>družstvo</i>)	Wspólnota nieograniczonej liczby osób, utworzona w celu wzajemnej pomocy swoim członkom lub osobom trzecim albo w celu prowadzenia działalności gospodarczej. (§ 552 czeskiej ustawy o spółdzielniach)	NIE
Chorwacja	Towarzystwo ubezpieczeń wzajemnych (<i>društvo za uzajamno osiguranje</i>)	towarzystwo ubezpieczeń wzajemnych to osoba prawna wpisana do rejestru sądowego na podstawie zezwolenia Agencji [Hrvatska Agencija za Nadzor Financijskih Usluga] na wykonywanie działalności ubezpieczeniowej. Towarzystwo ubezpieczeń wzajemnych prowadzi działalność ubezpieczeniową na zasadzie wzajemności wyłącznie dla swoich członków (art. 355 chorwackiej ustawy o działalności ubezpieczeniowej)	TAK
Estonia	Stowarzyszenie handlowe (<i>Tulundusühistused</i>)	Spółka, której celem jest wspieranie i promowanie interesów gospodarczych swoich członków poprzez wspólną działalność gospodarczą, w której członkowie uczestniczą: 1) jako konsumenci; 2) jako dostawcy; 3) poprzez wkład pracy; 4) poprzez korzystanie z usług; 5)	NIE

²⁴ W przypadku Bułgarii jest to Закон за кооперациите (pol. *ustawa o spółdzielniach*), Łotwy (Kooperatīvo sabiedrību likums (pol. *ustawa o spółdzielniach*), Czech Zákon o obchodních společnostech a družstvech (zákon o obchodních korporacích) (pol. *Ustawa o spółkach handlowych i spółdzielniach (ustawa o spółkach gospodarczych)*), Estonii Tulundusühistused Vastu võetud 19.12.2001 (pol. *Ustawa o stowarzyszeniach handlowych z 19.12.2001*) oraz w przypadku Węgier 2013. évi V. törvény a Polgári Törvénykönyvről (pol. *ustawa V z 2013 r. o Kodeksie cywilnym*)

		w inny podobny sposób (Art.1 estońskiej ustawy o stowarzyszeniach handlowych)	
Łotwa	Spółdzielnia (<i>savstarpējās apdrošināšanas kooperatīvā sabiedrība</i>)	Dobrowolne zrzeszenie osób, których celem jest wspieranie efektywnej realizacji wspólnych interesów gospodarczych ich członków (Art. 1 łotewskiej ustawy o spółdzielniach)	NIE
Polska	Towarzystwo ubezpieczeń wzajemnych	zakład ubezpieczeń, który ubezpiecza swoich członków na zasadzie wzajemności, jest towarzystwem ubezpieczeń wzajemnych (Art. 102 u.d.u.r.)	TAK
Słowenia	Towarzystwo ubezpieczeń wzajemnych (<i>družba za vzajemno zavarovanje</i>)	towarzystwo ubezpieczeń wzajemnych jest osobą prawną, która prowadzi działalność ubezpieczeniową dla swoich członków zgodnie z zasadą wzajemności i która uzyskała zezwolenie na prowadzenie takiej działalności od organu nadzoru (Art. 76 słoweńskiej ustawy o działalności ubezpieczeniowej)	TAK
Rumunia	Towarzystwo ubezpieczeń wzajemnych (<i>societățile mutuale de asigurare</i>)	towarzystwo ubezpieczeń wzajemnych to osoba prawna o charakterze niezarobkowym (non-profit), z nieograniczoną i zmienną liczbą członków, utworzona zgodnie z obowiązującym prawem, mająca na celu prowadzenie działalności ubezpieczeniowej zgodnie z przepisami ustawy nr. 237/2015, z późniejszymi zmianami i uzupełnieniami, finansowana głównie ze składek członkowskich (Art. 2 <i>Legea 71/2019</i>)	TAK
Węgry	Spółdzielnia (<i>szövetkezet</i>)	Osoba prawna utworzona z kapitału utworzonego ze składek członków; działa na zasadzie otwartego członkostwa i kapitału zmiennego w celu udzielania pomocy swoim członkom w zaspokojeniu ich potrzeb ekonomicznych i społecznych, gdzie obowiązek jej członków wobec spółdzielni obejmuje wniesienie wkładu kapitałowego i ich osobiste zaangażowanie zgodnie z jej statutem. Członkowie nie ponoszą odpowiedzialności za zobowiązania spółdzielni (Art. 3:325 Węgierskiego Kodeksu Cywilnego)	NIE
	Stowarzyszenie (<i>egyesület</i>)	Stowarzyszenie typu wzajemnego utworzonymi w celu świadczenia z góry określonych usług za opłatą składki wyłącznie na rzecz swoich członków w ramach umowy ubezpieczeniowej (...) po wystąpieniu wypadku ubezpieczeniowego (Art. 17 węgierskiej ustawy o działalności ubezpieczeniowej)	TAK

Źródło: opracowanie własne na podstawie aktów prawnych poszczególnych krajów EŚW.

Wspólną cechą przedstawionych definicji legalnych jest podkreślenie faktu, że ubezpieczyciel wzajemny świadczy usługi ubezpieczeniowe na rzecz swoich członków. Niektóre wymagają wyłączności dla obsługi członków (np. definicja węgierska). Część definicji wskazuje nadto, że ubezpieczyciele wzajemni prowadzą działalność ubezpieczeniową wobec swoich członków na zasadzie wzajemności. W szczególności ustawodawca chorwacki precyzuje, że zasada wzajemności dotyczy wyłącznie członków TUW-u. Podobna regulacja

znajduje się w rumuńskiej ustawie, w której ustawodawca wskazuje, że „Towarzystwa ubezpieczeń wzajemnych prowadzą na rzecz swoich członków wyłącznie działalność ubezpieczeniową i czynności bezpośrednio związane z tą działalnością na zasadzie wzajemności”. Rumuńska definicja TUW-u podkreśla dodatkowo niezarobkowy charakter działalności ubezpieczyciela wzajemnego²⁵.

W innych definicjach ustawodawcy wskazują również, że ubezpieczyciele wzajemni prowadzą działalność gospodarczą, posiadają osobowość prawną, prowadzą działalność nadzorowaną przez krajowy organ nadzoru oraz że na kapitał ubezpieczyciela wzajemnego składają się składki członkowskie.

W celu rozpoznania formy prawnej ustawodawcy nadają prawo i wyłączny obowiązek stosowania w firmie danego ubezpieczyciela wyrazów wskazujących na wzajemną działalność ubezpieczeniową. Na przykład w Chorwacji, jeżeli dany zakład uzyskał zezwolenie na prowadzenie działalności ubezpieczeniowej musi w swojej nazwie zawrzeć wyrazy towarzystwo ubezpieczeń wzajemnych („*društvo za uzajamno osiguranje*”) lub ich pochodne. Podobna regulacja występuje w Słowenii, gdzie zarejestrowana nazwa towarzystwa musi zawierać oznaczenie, że jest to towarzystwo ubezpieczeń wzajemnych („*družba za vzajemno zavarovanje*”), dopuszczając stosowanie skrótu („*d.v.z.*”), a także w Polsce²⁶.

1.2.4. Ubezpieczyciele wzajemni – ujęcie historyczne

Rozwój ubezpieczeń wzajemnych na świecie

Wzajemność w ubezpieczeniach pojawiła się wraz z zapoczątkowaniem rozwoju tej instytucji. Jej historia sięga czasów wspólnoty pierwotnej, w której skutki negatywnych zdarzeń losowych były pokrywane wysiłkiem całej wspólnoty, a nie tylko pojedynczej jednostki. W starożytności zawiązywano stowarzyszenia wzajemnej pomocy w celach zabezpieczenia się przed utratą towaru podczas transportu. W Chinach, około roku 3000

²⁵ Cel działalności rumuńskiego towarzystwa ubezpieczeń wzajemnych został doprecyzowany w art. 3 ustawy Legea 71/2019: Towarzystwa ubezpieczeń wzajemnych mają na celu pokrycie, poprzez umowy ubezpieczenia, ryzyka swoich członków oraz wypłatę odszkodowań i świadczeń ubezpieczeniowych im, beneficjentom zawartych umów i/lub osobom trzecim, w przypadku wyrządzenia szkody przez ubezpieczonego-członka.

²⁶ Polski ustawodawca nie wprowadził tej regulacji wprost w definicji towarzystwa ubezpieczeń wzajemnych, ale w rozdziale dotyczącym ogólnych zasad wykonywania działalności ubezpieczeniowej wskazując, że zakład ubezpieczeń wykonujący działalność w formie towarzystwa ubezpieczeń wzajemnych ma obowiązek i wyłączne prawo używania w firmie wyrazów „towarzystwo ubezpieczeń wzajemnych”. Dopuszczalne jest używanie w obrocie skrótu „TUW” (u.d.u.r., art. 7).

p.n.e., lokalni kupcy wykorzystywali mechanizm wzajemnego dzielenia ryzyka podczas transportu towarów łodzią w dół rzeki. Kupcy opracowali plany dystrybucji swoich towarów na łodziach, po to, aby ewentualna utrata towaru na skutek wypadku łodzi była udziałem wszystkich, a nie jednej osoby (Vaughan i Vaughan, 2008, s. 74). Podobne zrzeszenia wzajemnej pomocy były zawiązywane przez Hindusów, Babilończyków oraz Fenicjan dla pokrycia strat podczas transportu morskiego (Łazowski, 1998, s. 27). W Rzymie instytucja ubezpieczenia wzajemnego pojawiła się w rodyjskim prawie rzutu (*Lex Rhodia de iactu*). Przewoźnik podczas sztormu, by ratować statek, mógł wyrzucić towar za burtę. Powstałą w ten sposób szkodę pokrywali wszyscy korzystających z usług tego przewoźnika.

Pierwsze ubezpieczenia na życie oparte na wzajemności pojawiły się około roku 2500 p.n.e. w starożytnym Egipcie. Były to organizacje zrzeszające kamieniarzy zbierające fundusze na pogrzeby członków (Vaughan i Vaughan, 2008, s. 74). W starożytnej Grecji w III wieku p.n.e. stowarzyszenia pogrzebowe zbierały składki członkowskie na pokrycie kosztów pogrzebów oraz finansowanie potrzeb wdów i sierot (Vaughan i Vaughan, 2008, s. 74). Na podobnej zasadzie funkcjonowały rzymskie zrzeszenia oparte na wspólnocie zawodu czy kultu religijnego (*collegia*), które między innymi udzielały pomocy swoim członkom lub ich rodzinom w sytuacji wystąpienia nieszczęśliwego wypadku (Sangowski, 1998, s. 301).

W okresie średniowiecza formy wzajemnej pomocy występowały w gildiach i cechach, a także bractwach czeladniczych (Sangowski, 1998, s. 301). Rozwijały się one przede wszystkim w krajach germańskich²⁷ i stamtąd rozprzestrzeniały się do innych krajów europejskich (Łazowski, 1998, s. 28). Gildie były organami statutowymi reprezentującymi interesy swoich członków, głównie rzemieślników miejskich, ale także innych zawodów (Van Leeuwen, 2015, s. 240). Niektóre z gildii stały się wyłącznie organizacjami pomocy wzajemnej na wypadek zdarzeń losowych²⁸ (Łazowski, 1998, s. 28). Pomoc wzajemna świadczona przez gildie wobec ich członków dotyczyła w szczególności pokrycia kosztów leczenia, pogrzebu, zasiłków chorobowych, zasiłków dla wdów oraz renty starczej (Van Leeuwen, 2015). W gildiach

²⁷ W samych Niemczech już w 1150 r. funkcjonowały średniowieczne cechy (*Zunft*) rzemieślników i przedstawicieli innych zawodów. Mistrzowie rzemieślniczy, będący członkami takiego cechu, opłacali składki, które tworzyły fundusz przeznaczony na pomoc materialną dla innych członków cechu w przypadku choroby, inwalidztwa, starości, a w przypadku śmierci członka – dla wdów i sierot (Milewski, 2004, s. 68)

²⁸ Gildie takie nosiły cechy zrzeszeń ubezpieczeniowych (*Brandgildie*). Pozostałe gildie (cechy kupieckie i rzemieślnicze) reprezentowały interesy swoich członków i stały się narzędziami walki o władzę. W ich przypadku idea niesienia wzajemnej pomocy swoim członkom została zmarginalizowana (Łazowski, 1998, s. 28).

kupieckich rozwijały się także pewne formy ubezpieczeń majątkowych od ognia, kradzieży czy wypadku w podróży morskiej (Łazowski, 1998, s. 28). Na fundamentach średniowiecznych gildii, cechów i bractw tworzyły się samodzielne kasy stopniowo rozwijające się w towarzystwa wzajemne (Koch, 1979; za: Milewski, 2004, s. 67).

Przełomowym wydarzeniem dla instytucjonalnego rozwoju ubezpieczeń było powołanie w 1706 roku Amicable Society for a Perpetual Assurance Office – pierwszego na świecie zakładu ubezpieczeń na życie. W 1752 roku Benjamin Franklin wraz z grupą zaprzyjaźnionych strażaków założył The Philadelphia Contributionship for the Insurance of Houses from Loss by Fire (The Philadelphia Contributionship, b.d.). Był to pierwszy TUW i zarazem pierwszy zakład ubezpieczeń²⁹ w Stanach Zjednoczonych, który trwale oraz w sposób ciągły prowadził swoją działalność ubezpieczeniową³⁰. W 1835 roku powstał pierwszy amerykański TUW na życie – New England Life. W XIX i w pierwszej połowie XX wieku ubezpieczyciele wzajemni oraz ubezpieczeniowe spółki akcyjne koegzystowały na światowych rynkach ubezpieczeniowych i żadna z form organizacyjno-prawnych nie wykazywała znaczącej przewagi konkurencyjnej. W 1860 roku odnotowano pierwszy przypadek demutualizacji, kiedy to Commercial Ins. Co został przekształcony w ubezpieczeniową spółkę akcyjną (Gołąb, 2009, s. 103). Procesy demutualizacji ubezpieczycieli wzajemnych zintensyfikowały się w drugiej połowie XX wieku i dotyczyły one przede wszystkim największych towarzystw na rozwiniętych rynkach ubezpieczeniowych. W wyniku tych procesów udział rynkowy ubezpieczycieli wzajemnych w światowym rynku ubezpieczeń gwałtownie się obniżył. W latach 1850–2000 udział rynkowy ubezpieczycieli wzajemnych w Stanach Zjednoczonych spadł z poziomu ok. 85% do zaledwie 15% w sektorze ubezpieczeń na życie (Zanjani, 2007, s. 973). Po procesach demutualizacji idea wzajemności nie została całkowicie zapomniana. Nieoczekiwaną szansą³¹ dla ubezpieczycieli wzajemnych stał się kryzys finansowy z lat 2008–2009, który obniżył poziom zaufania i reputację ubezpieczeniowych spółek akcyjnych. Od tego czasu obserwuje się powolny

²⁹ Pierwszą ubezpieczeniową spółką akcyjną w Stanach Zjednoczonych był Insurance Company of North America, założony w 1792 jako stowarzyszenie, w 1794 roku został przekształcony w spółkę akcyjną (Vaughan i Vaughan, 2007, s. 75).

³⁰ W 1735 roku w Charleston (Południowa Karolina) założono oparte na zasadzie wzajemności Friendly Society for Mutual Insuring of Houses, które przetrwało zaledwie kilka lat (Vaughan i Vaughan, 2007, s. 75).

³¹ Wskazują na to badania prowadzone m.in. przez Janowicz-Lommot (2010)

wzrost³² znaczenia ubezpieczeń wzajemnych na światowym rynku ubezpieczeń gospodarczych.

Rozwój ubezpieczeń wzajemnych w krajach EŚW – wybrane przykłady

W Europie Środkowo-Wschodniej inicjatywy powstawania zrębów instytucjonalnych ubezpieczeń wzajemnych podejmowane były od czasów późnego średniowiecza. Duży wpływ na rozwój ubezpieczeń wzajemnych miały europejskie imperia: Cesarstwo Rosyjskie (ziemie państw bałtyckich, Polski, Rumunii), Monarchia Austro-Węgierska (ziemie czeskie, chorwackie, polskie, rumuńskie, słowackie, słoweńskie oraz węgierskie), a także Królestwo Prus (ziemie polskie i czeskie).

Na ziemiach polskich wzajemność ubezpieczeniowa pojawiła się wraz z rozwojem samej idei ubezpieczeń i przypada na przełom XV i XVI wieku, kiedy pojawiły się różne związki ogniowe i „groblowe” o charakterze lokalnej samopomocy, które opierały się na zasadzie wzajemności. Na Górnym Śląsku w XV wieku funkcjonowały kasy brackie i spółki brackie ubezpieczające ryzyko wypadku przy pracy³³ (Sangowski, 2001a, s. 41). Pierwsze instytucje ubezpieczeniowe na ziemiach polskich pojawiły się po rozbiorach na terytorium Prus i zaliczają się do nich założony w 1803 roku: socjetat ogniowy miejski (Towarzystwo Ogniowe dla Miast w Południowych Prusach) oraz socjetat wiejski (Towarzystwo Ogniowe dla Wsi) (Łazowski, 1998, s. 51).

Ubezpieczenia wzajemne szczególnie silnie rozwijały się w zaborze austriackim. Ich instytucjonalny początek w Polsce datuje się na rok 1860, kiedy powstał pierwszy polski prywatny³⁴ zakład ubezpieczeń – Krakowskie Towarzystwo Wzajemnych Ubezpieczeń („Florianka”). W Krakowie w 1908 roku powstało także Ludowe Towarzystwo Wzajemnych Ubezpieczeń „Wisła”³⁵, które było zorganizowane na zasadach spółdzielczych – członkami byli wszyscy ubezpieczeni, a zyski miały być przeznaczone na potrzeby kraju. Działalność

³² W latach 2008–2014 rynek ubezpieczeń wzajemnych mierzony pod względem składki przypisanej brutto wzrósł o 27,5% (15,8% w ujęciu wzrostu realnego) przy wzroście całego rynku ubezpieczeń o 15,5% (2,8% w ujęciu wzrostu realnego) (Sigma, 2016, s. 5).

³³ Kasy brackie i spółki brackie związane były z pierwszą polską ustawą górnictw z 1528 roku „Ordunek Górny”.

³⁴ Towarzystwo zostało założone z inicjatywy Franciszka Trzecieckiego. Prowadziło ono działalność w ramach autonomii galicyjskiej. Działalność zakładu początkowo koncentrowała się na ubezpieczeniu od ognia. W kolejnych latach rozszerzono ją także o inne działy (Łazowski, 1998, s. 53).

³⁵ „Wisła” oferowała usługi ubezpieczenia od ognia. W późniejszym okresie ofertę poszerzono o ubezpieczenia zasiewów od gradobicia i powodzi. W towarzystwie utworzono również dział wzajemnego kredytu, z którego udzielano członkom preferencyjnych pożyczek na ogniotrwałe krycie dachów oraz wyposażenie gmin wiejskich w sprzęt przeciwpożarowy (Gmitruk, 2018, s. 222–225).

towarzystwa zakończyła się w 1922 roku przejęciem portfela ubezpieczeń na mocy ustawy³⁶ przez Polską Dyрекcję Ubezpieczeń Wzajemnych. (Gmitruk, 2018, s. 222–225). Na terenie Małopolski i Galicji funkcjonowało jeszcze kilka innych małych towarzystw ubezpieczeń wzajemnych. Wśród największych najczęściej wymienia się lwowskie organizacje: Towarzystwo Ubezpieczeń Wzajemnych „Dniestr” (założone w 1892 r.) oraz Towarzystwo Ubezpieczeń Wzajemnych na Życie i Rent „Karpatia” (założone w 1911 r.). Oba zakłady ubezpieczeń powstały na rzecz i z inicjatywy ludności ukraińskiej (Sangowski, 2001a, s. 44).

Na terytorium Prus pierwszym polskim zakładem ubezpieczeń na życie i jednocześnie ubezpieczycielem wzajemnym był założony w Poznaniu w 1873 roku przez Juliusza Rajewskiego³⁷ Bank Wzajemnych Ubezpieczeń na Życie „Vesta”³⁸. Na terytorium zaboru pruskiego rozwijało się także wiele małych chłopskich towarzystw ubezpieczeń wzajemnych od ognia, które stały w opozycji do wprowadzenia przymusu ubezpieczenia (Sangowski, 2001a, s. 46).

Rozwój ubezpieczeń zdecydowanie najwolniej przebiegał w zaborze rosyjskim i koncentrował się przede wszystkim na ubezpieczeniowych spółkach akcyjnych oraz publicznoprawnych zakładach ubezpieczeń³⁹. Na początku XX wieku powstały jednak dwa duże wzajemne zakłady ubezpieczeń – Towarzystwo Wzajemnych Ubezpieczeń od Gradobicia „Ceres” oraz Towarzystwo Wzajemnych Ubezpieczeń „Sноп” zrzeszające właścicieli ziemskich.

³⁶ Ustawa z dnia 23 czerwca 1921 roku o przymusie ubezpieczenia od ognia i o Polskiej Dyrekcji Ubezpieczeń Wzajemnych na mocy art. 39 przeniosła wszelkie aktywa i pasywa dotyczące istniejących umów ubezpieczeń wzajemnych budowli od ognia na Polską Dyрекcję Ubezpieczeń Wzajemnych.

³⁷ Doktor Juliusz Rajewski był zwolennikiem i promotorem zasady wzajemności w ubezpieczeniach gospodarczych. Uważał, że „kapitał akcyjny zabłąkał się tu na pole niewłaściwe; ma on z przeznaczenia służyć produkcji, w ubezpieczeniach zaś kapitał akcyjny nie produkuje, jest bez treści istotnej, nie stanowi nawet gwarancji dla ubezpieczonych. Fundusz akcyjny winien jedynie organizować wzajemność, wówczas jest produktywny. Wobec tego właściwym jest oprzeć proces fundacyjny instytucji ubezpieczeniowych na podstawie akcyjnej, wewnątrznie i prawnie zaś zorganizować je na zasadzie wzajemności”. (Zalewski, 1923, s. 12).

³⁸ Celem statutowym Banku było: „ubezpieczenie członkom kapitałów, rent i pensji na wypadek śmierci lub dożycia i »tworzenie dożycia formie wzrastającej renty« z rocznych przewyżek, ostatnie przy ubezpieczonych na wypadek śmierci” (Zalewski, 1923, s. 21)

³⁹ Publicznoprawny zakład ubezpieczeń to zakład ubezpieczeń tworzony przez poszczególne państwa w celu realizacji zadań publicznych w zakresie ubezpieczeń. Taki zakład powoływany był do życia na podstawie ustawy lub aktu administracyjnego z upoważnienia ustawy (Łazowski, 1998, s. 171). Spośród publicznoprawnych zakładów ubezpieczeń wyróżnia się państwowe zakłady ubezpieczeń, tworzone przez organy państwowe, oraz komunalne, tworzone przez organy samorządu terytorialnego. Publicznoprawne zakłady ubezpieczeń prowadziły działalność w trzech modelach rynkowych (Łazowski, 1998, s. 172–173): wolnej konkurencji, monopolu lub monopolu z przymusem. Przykładem takiego zakładu było Ogólne Towarzystwo Ogniove Królestwa Polskiego.

Ubezpieczyciele wzajemni pełnili bardzo ważną rolę na międzywojennym rynku ubezpieczeniowym. W 1929 roku działalność prowadziło 30 ubezpieczycieli wzajemnych z czego 12 dużych zakładów ubezpieczeń i 18 małych. Pod koniec okresu liczba dużych zakładów ubezpieczeń spadła do 8, podczas gdy liczba małych zakładów zwiększyła się aż do 37. Najważniejszą rolę pełniły jednak duże publiczne zakłady ubezpieczeń wzajemnych oferujące m.in. obowiązkowe ubezpieczenia od ognia.

W okresie międzywojennym przeprowadzono reformę ubezpieczeń, wprowadzającą przymus ubezpieczenia od ognia w Polskiej Dyrekcji Ubezpieczeń Wzajemnych (dalej „PDUW”) – samorządowej instytucji mającej na celu dobro publiczne nie zaś osiągnięcie zysków (Ustawa z dnia 23 czerwca 1921, art. 1). PDUW oprócz obowiązkowych ubezpieczeń od ognia oferowała także ubezpieczenia płonów od gradobicia, inwentarza od pomoru, od nieszczęśliwych wypadków, ale także ubezpieczenia na życie i ubezpieczenia emerytalne. Działalność była prowadzona na zasadzie wzajemności – nadwyżki finansowe przeznaczano na tworzenie kapitałów zapasowych, które służyły na pokrycie strat nadzwyczajnych oraz na działalność prewencyjną (cele natury publicznej). Po wyczerpaniu kapitałów zapasowych mogły zostać pobrane dodatkowe składki (ustawa z 23 czerwca 1921, art. 13–16). Po reformie z 1924 roku⁴⁰ PDUW stała się prawnopubliczną instytucją o ograniczonym obszarze terytorialnym działalności⁴¹. W 1927 roku⁴² została ona przekształcona w Powszechny Zakład Ubezpieczeń Wzajemnych, posiadający monopol na przymusowe ubezpieczenia od ognia⁴³. Poza obszarem działalności Powszechnego Towarzystwa Ubezpieczeń Wzajemnych (województwo poznańskie i pomorskie) funkcjonowały dwa publiczne zakłady ubezpieczeń – Krajowe Ubezpieczenie Ogniove w Poznaniu oraz Pomorskie Stowarzyszenie Ubezpieczeń w Toruniu. W wyniku reformy z 1932 roku⁴⁴ powołano do życia publiczny Zakład Ubezpieczeń

⁴⁰ Nowelizacja prawa o funkcjonowaniu Polskiej Dyrekcji Ubezpieczeń Wzajemnych została przyjęta Rozporządzeniem Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 10 października 1924 roku o reorganizacji Polskiej Dyrekcji Ubezpieczeń Wzajemnych.

⁴¹ PDUW mogła prowadzić działalność na obszarze województw: białostockiego, kieleckiego, krakowskiego (z wyjątkiem powiatu spisko-orawskiego), lubelskiego, lwowskiego, łódzkiego, nowogrodzkiego, polskiego, stanisławowskiego, tarnopolskiego, warszawskiego, wołyńskiego i na obszarze ziemi wileńskiej (Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 10 października 1924 r., §3).

⁴² Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 27 maja 1927 r. o przymusie ubezpieczenia od ognia i o Powszechnym Zakładzie Ubezpieczeń Wzajemnych.

⁴³ Przymusowi ubezpieczenia w Powszechnym Zakładzie Ubezpieczeń Wzajemnych podlegało 2/3 sumy oszacowania.

⁴⁴ Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 27 października 1932 r. o reorganizacji prawnopublicznych zakładów ubezpieczeń w województwach poznańskim i pomorskim (Dz.U. 1932 nr 94 poz. 811).

Wzajemnych w Poznaniu. PZUW oraz poznański ZUW pomimo złożonego charakteru prawnego prowadziły działalność opartą na zasadzie wzajemności. Realizowały politykę państwową (w przypadku PZUW) i samorządową (w przypadku ZUW) w zakresie ubezpieczeń gospodarczych oraz wypełniały niszę rynkową, którą nie były zainteresowane komercyjne zakłady ubezpieczeń (Sangowski, 2001a, s. 49). W 1938 roku udział PZUW w rynku ubezpieczeń obowiązkowych wyniósł 30% całego przypisu składki (Sangowski, 2001a, s. 49).

W 1932 roku dokonano przekształcenia jednego z największych TUW-ów – Krakowskiego Towarzystwa Wzajemnych Ubezpieczeń w Krakowie „Floriana” w ubezpieczeniową spółkę akcyjną. Wśród przyczyn demutualizacji wskazywano przede wszystkim wprowadzenie na terenie województwa małopolskiego przymusu ubezpieczenia od ognia w PZUW, utratę wysoko wykwalifikowanych kadr oraz ujemny wynik finansowy w latach 1925–1931 (Sangowski, 2001a, s. 55).

Historia rozwoju **nowożytnych ubezpieczeń na terytorium Czech** sięga czasów XVII wieku i inicjatyw podejmowanych przez Jana Kryštofa Bořka⁴⁵. Realnym początkiem instytucji ubezpieczenia w Czechach było wstąpienie na tron Marii Teresy w 1740 roku, która wydała patent zalecający rządowi prowincji monarchii Habsburgów tworzenie instytucji ubezpieczających (funduszy) od szkód pożarowych. Czeskie władze publiczne, pomimo apeli, nie były aktywne na polu powołania towarzystw ubezpieczeniowych, a wsparcie dla osób poszkodowanych polegało na wydawaniu tzw. certyfikatów przeciwpożarowych, częściowo kompensujących poniesione szkody⁴⁶ (Muzeum pojištění, b.d.). W 1819 roku wydano patent cesarski zezwalający na zakładanie prywatnych towarzystw ubezpieczeniowych Monarchii Habsburskiej. W tym czasie działalność podejmowało wiele lokalnych towarzystw ubezpieczeń wzajemnych i stowarzyszeń ubezpieczeniowych⁴⁷, które gromadziły środki finansowe swoich

⁴⁵ Czeski ekonomista i merkantylista, który postulował utworzenie skarbu ogniowego dla miasta Pragi i innych miast królewskich. Składki ubezpieczeniowe miały być pobierane od ubezpieczonych miast w formie zwiększonych opłat podatkowych, ale ostatecznie tego typu organizacje nigdy nie powstały.

⁴⁶ Certyfikaty pożarowe uprawniały poszkodowanych do zebrania, na ich rzecz organizowano prywatne zbiórki, później otrzymywali oni ulgi podatkowe i wypłaty z prowincjonalnego funduszu odszkodowań naturalnych. Fundusz został założony w 1748 r. i działał do 1819 r. Fundusz wypłacał świadczenia od szkód spowodowanych przez ogień i powódź, ale stosunek odszkodowania do utraconego mienia zwykle nie sięgał nawet dziesięciu procent (Muzeum pojištění, b.d.).

⁴⁷ Obok tych ubezpieczycieli wzajemnych działalność w monarchii prowadziło także kilka dużych zagranicznych towarzystw ubezpieczeniowych, a prawdziwym celem patentu było nie tylko zapewnienie ludności skutecznej ochrony przed skutkami pożarów, ale także powstrzymanie wycieku inwestowanych w ubezpieczenia środków za granicę i rozwój krajowych towarzystw ubezpieczeniowych.

członków, tworząc fundusze ubezpieczeniowe i dysponując nimi według wzajemnie ustalonych zasad. Po wydaniu patentu cesarskiego zawiązywano towarzystwa ubezpieczeniowe w całej monarchii, w tym na ziemiach czeskich. W 1827 roku w Pradze założono Pierwsze Czeskie Towarzystwo Ubezpieczeń Wzajemnych (*První česká vzájemná pojišťovna v Praze*) (*Hasičská vzájemná pojišťovna*, b.d.).

Rozkwit rozwoju ubezpieczeń na ziemiach czeskich przypadł na lata 60. XIX wieku i został spowodowany m.in. rewolucją przemysłową. W 1861 roku czescy cukrownicy jako pierwsi założyli własne towarzystwo ubezpieczeń. Pięć lat później powstało Towarzystwo Ubezpieczeń Wzajemnych św. Floriana w Chebie (*Vzájemná pojišťovna sv. Floriana v Chebu*). W kolejnych latach tworzyły się następne towarzystwa ubezpieczeń wzajemnych, między innymi: Chłopski Zakład Ubezpieczeń Wzajemnych (*Rolnický vzájemně pojišťující ústav*)⁴⁸ oraz Towarzystwo Ubezpieczeń Wzajemnych od Ognia i Gradów w Plaňanach⁴⁹ (1869), Czeski Bank Ubezpieczeń Wzajemnych Zwierząt Gospodarskich⁵⁰ (1870), Towarzystwo Ubezpieczeń Wzajemnych od szkód pożarowych w Albrechticach nad Orlicą⁵¹ (1871). Z uwagi na niepowodzenia przy zakładaniu nowych towarzystw fala założycielska nowych podmiotów została zatrzymana⁵² aż do początku XX wieku, kiedy w Brnie powstało pierwsze morawskie Towarzystwo Ubezpieczeń Wzajemnych Strażaków⁵³, a w 1910 roku pierwsze czeskie towarzystwo ubezpieczeń na życie (*Česká vzájemná životní pojišťovna*) prowadzące działalność jako TUW (Muzeum pojištění., b.d.).

Przed I wojną światową ubezpieczyciele wzajemni odgrywali istotną rolę w sektorze ubezpieczeń i obok ubezpieczeniowych spółek akcyjnych i państwowych zakładów ubezpieczeń były obecne w czeskiej historii ubezpieczeń. Na uwagę zasługuje fakt, że tradycja założonego w 1900 roku Towarzystwa Ubezpieczeń Wzajemnych Strażaków jest obecnie kontynuowana przez ubezpieczeniową spółkę akcyjną *Hasičská vzájemná pojišťovna*. Aktywność towarzystwa została wznowiona przez Związek Straży Pożarnych Czech, Moraw

⁴⁸ Towarzystwo założone w 1869 roku pod nazwą *Vzájemně pojišťovací spolek proti ohni a krupobití prince Benjamína knížete z Rohanů v Brandýse nad Labem*.

⁴⁹ *Vzájemně pojišťující spolek proti ohni a krupobití v Plaňanech*.

⁵⁰ *Česká banka dobytek vzájemně pojišťující*.

⁵¹ *Vzájemně pojišťovací spolek proti škodám z ohně způsobeným v Albrechticích nad Orlicí*.

⁵² W roku 1972 powstała Vltava, bank ubezpieczeń wzajemnych od ognia, gradu i życia w Pradze, jednak nie przetrwał on pierwszych trzech lat działalności.

⁵³ *Hasičská vzájemná pojišťovna*.

i Śląska. Obecnie towarzystwo prowadzi działalność w zakresie ubezpieczeń majątkowych, wspiera prewencję przeciwpożarową i działalność ochotniczych straży pożarnych na terytorium Republiki Czeskiej.

Rozwój ubezpieczeń na **Węgrzech**, z uwagi na panowanie monarchii Habsburgów, był zbliżony do historii z Czech. Pierwszym węgierskim zakładem ubezpieczeń, będącym jednocześnie ubezpieczycielem wzajemnym, było założone w 1843 roku, Towarzystwo Ubezpieczeń Wzajemnych od Szkód Wyrządzonych przez Gradobicia (*Jégverés Elleni Kölcsönös Biztosító Egyesület*) (Széplaki. i Vértesy, 2021).

Doświadczenia historyczne z **Rumunii** również pokazują, że ubezpieczyciele wzajemni pełnili istotną rolę na rynku ubezpieczeniowym przed II wojną światową. Dotyczyło to w szczególności sektora ubezpieczeń rolnych. Jednym z najbardziej reprezentatywnych towarzystw ubezpieczeń wzajemnych zwierząt był Dom Ubezpieczeń przy Banku Ubezpieczeń z gminy Colceag, powiat Prahova, który w latach 1906–1912 ubezpieczył ponad 2300 sztuk bydła. W 1909 roku zorganizowano dwa duże towarzystwa wzajemne: „Zjazd właścicieli bydła z Orăștie” i drugie w Cacova (Banat), które zdołały objąć zasięgiem terytorialnym ok. 400 gmin. W 1914 roku Narodowe Towarzystwo Rolnicze wprowadziło wzajemne ubezpieczenie upraw rolnych gmin wiejskich poprzez Centralną Izbę Banków Komunalnych, obejmując w ten sposób ponad 155 gmin. W 1923 roku Centralna Spółdzielnia Gmin Wiejskich zorganizowała wzajemne ubezpieczenie rolnicze od gradu i była to jedna z pierwszych form wzajemnego ubezpieczenia od tego rodzaju ryzyka (Nemeş i Fierbinţeanu, 2020, s. 118). W Rumunii w 1937 roku działalność prowadziło około 140 towarzystw wzajemnych ubezpieczeń zwierząt, które ubezpieczały około 40 000 sztuk bydła 3200 koni (Nemeş i Fierbinţeanu, 2020, s. 118).

W **Bułgarii** sektor ubezpieczeń był jednym z pierwszych, który korzystał z formy organizacyjno-prawnej spółdzielni na przełomie XIX i XX wieku. W 1902 roku założono pierwsze towarzystwo ubezpieczeń wzajemnych⁵⁴, mające za zadanie zwiększyć zabezpieczenie finansowe nauczycieli. Powstało ono dziesięć lat po założeniu pierwszego bułgarskiego zakładu ubezpieczeń „Bułgaria” (Association of Bulgarian Insurers, 2017).

⁵⁴ Nazwa w języku bułgarskim to *Учителската взаимоосигурителна и спомогателна каса*.

Za początki rozwoju ubezpieczeń wzajemnych w krajach bałtyckich uznaje się wzajemną pomoc w przypadku pożarów, na którą wpływ miały inicjatywy rządu rosyjskiego⁵⁵. W celu uzyskania korzystniejszych i bardziej sprawiedliwych warunków ochrony ubezpieczeniowej społeczności lokalne zakładały towarzystwa ubezpieczeń od ognia bazujące na idei wzajemności. Pierwszymi ubezpieczycielami wzajemnymi od ognia były Estońskie Towarzystwo Ubezpieczeń Wzajemnych od Ognia (est. *Eestimaa avvastikune Tulekindlustuse Selts*) (1851) i Inflanckie Towarzystwo Ubezpieczeń Wzajemnych od Ognia (est. *Liivimaa Vastastikune Tulekindlustuse Selts*) (1863). Na czele obu społeczeństw stali bałtyckoniemieccy właściciele ziemscy. W kolejnych latach rozwijały się podobne inicjatywy w innych ówczesnych miastach rosyjskich⁵⁶ (Lehtmets i Kubja, 2017, s. 7). W Estonii, niedługo po odzyskaniu niepodległości w 1918 roku, w Tartu powstało pierwsze ogólnokrajowe towarzystwo - „Eesti vastastikune tulekindlustuse selts” (Estońskie Towarzystwo Wzajemnych Ubezpieczeń od Ognia). Kolejnym krajowym ubezpieczycielem wzajemnym było towarzystwo ubezpieczeń „Asunik” (1922) – zmieniło nazwę na „Talu” (1924). W tym okresie powstały również „Eesti Ühistegelik Kesk-selts” (1923) i „Eesti Apteekrite Vastastikune Kindlustusselts” (Estońskie towarzystwo ubezpieczeń wzajemnych farmaceutów) (1926). Według danych z 1933 r. składki ubezpieczycieli wzajemnych przewyższały składki ubezpieczeniowych spółek akcyjnych (Lehtmets i Kubja, 2017, s. 7).

W wyniku II wojny światowej działalność wielu ubezpieczycieli wzajemnych w państwach EŚW została zakończona lub zakłady te zostały przejęte przez organy władzy publicznej. W Polsce po II wojnie światowej działalność ubezpieczeniową mogły prowadzić jedynie publiczne zakłady ubezpieczeń. Na mocy dwóch dekretów⁵⁷ z 1947 roku do działalności ubezpieczeniowej dopuszczono jedynie PZUW, do którego włączono ZUW w Poznaniu

⁵⁵ W drugiej połowie XIX wieku powstało w Rosji kilka ubezpieczeniowych spółek akcyjnych, którym rząd rosyjski nadał przywileje w celu zwalczania konkurencji i transferów kapitału przez zagranicznych ubezpieczycieli. Jednocześnie jednak ci ubezpieczyciele (spółki akcyjne) również wykorzystywali swoją uprzywilejowaną pozycję i przedkładali własne zyski nad interesy ubezpieczonych. W związku z tym w 1831 r. minister spraw wewnętrznych zaproponował miastom utworzenie lokalnych towarzystw ubezpieczeń wzajemnych.

⁵⁶ Jednym z takich towarzystw ubezpieczeń wzajemnych było Tallińskie Towarzystwo Wzajemnych Ubezpieczeń od Ognia, które w okresie niepodległości Estonii kontynuowało działalność jako Pierwsze Bałtyckie Towarzystwo Ubezpieczeniowe „Eeks”, a następnie pod nazwą „Eeks-Maja”.

⁵⁷ Dekret z dnia 3 stycznia 1947 r. o uregulowaniu ubezpieczeń rzeczowych i osobowych (Dz.U. 1947 Nr 5 poz. 23) oraz Dekret z dnia 3 stycznia 1947 r. o Powszechnym Zakładzie Ubezpieczeń Wzajemnych (Dz.U. 1947 Nr 19 poz. 72).

oraz Kasę Strażacką w Poznaniu. Ostatecznie po reformie⁵⁸ z 1952 roku Powszechny Zakład Ubezpieczeń Wzajemnych został przekształcony w Państwowy Zakład Ubezpieczeń, który działał jako instytucja państwowa. Ustawa o ubezpieczeniach obowiązkowych nie dopuszczała formy towarzystwa ubezpieczeń wzajemnych do prowadzenia działalności ubezpieczeniowej. Reforma działalności ubezpieczeniowej z 1952 roku zatrzymała rozwój towarzystw ubezpieczeń wzajemnych, które powróciły dopiero w roku 1990. W państwach bałtyckich istniejące po II wojnie światowej towarzystwa ubezpieczeń wzajemnych upaństwowiono – dotyczyło to między innymi estońskiego towarzystwa ubezpieczeń wzajemnych „Eesti” (est. *Eesti Kinnituse Selts Ühistegelik Kindlustusselts*). W Bułgarii działalność wszystkich ubezpieczycieli została zmonopolizowana w czerwcu 1946 roku, i od tamtej pory ubezpieczyciele wzajemni nie mogli prowadzić działalności ubezpieczeniowej.

Rozwój instytucjonalny ubezpieczycieli wzajemnych z okresu międzywojennego został gwałtownie przerwany przez reformy społeczno-gospodarcze związane z transformacją gospodarczą w kierunku gospodarki socjalistyczno-etatystycznej. W państwach EŚW po II wojnie światowej wzajemnościowe formy organizacyjno-prawne zostały zakazane. Oferowanie usług ubezpieczeniowych przez państwowe zakłady ubezpieczeń sprawiło, że świadomość idei wzajemności w ubezpieczeniach gospodarczych została zatracona. W wielu państwach, pomimo przemianach ustrojowych z początku lat 90., ubezpieczyciele wzajemni nie podjęli ponownie działalności ubezpieczeniowej.

1.2.5. Procesy mutualizacji i demutualizacji w działalności ubezpieczeniowej

Ubezpieczyciel wzajemny oraz ubezpieczeniowa spółka akcyjna mogą dokonać zmiany formy organizacyjno-prawnej. Demutualizacja została zdefiniowana między innymi przez Vaughan i Vaughan (2008, s. 78) jako proces, w którym towarzystwo ubezpieczeń wzajemnych zmienia strukturę organizacyjną, z formy wzajemnej na kapitałową lub zmodyfikowaną formę kapitału akcyjnego. Z kolei Milewski (2001, s. 187) wskazał, że „demutualizacja polega na konwersji własności. Jest to zmiana formy prowadzenia działalności z opartej na zasadzie wzajemności na taką, gdzie dominuje zasada komercyjności (dążenie do maksymalizacji zysku)”. Z kolei mutualizacja jest procesem odwrotnym do demutualizacji i polega na zmianie

⁵⁸ Ustawa z dnia 28 marca 1952 roku o ubezpieczeniach państwowych (Dz.U. 1952 Nr 20 poz. 130).

formy prawnej z komercyjnej (ubezpieczeniowa spółka akcyjna) na wzajemną (np. towarzystwo ubezpieczeń wzajemnych). Takie zmiany zachodziły powszechnie w XIX i na początku XX wieku. Współcześnie znacznie częściej obserwuje się procesy demutualizacji. Przebieg procesu demutualizacji może się różnić w zależności od obowiązującego systemu prawnego w danym państwie. W praktyce gospodarczej funkcjonują cztery podstawowe formy konwersji formy prawnej:

- pełna demutualizacji (*full demutualization*),
- konwersja z wykorzystaniem wzajemnej spółki holdingowej (*Mutual Holding Company Conversion, MHC*),
- pełna reasekuracja (*bulk reinsurance demutualization*),
- fuzja z inną ubezpieczeniową spółką akcyjną (*merger with stock insurer*).

Pełna demutualizacji określana w literaturze również jako prosta demutualizacja (*straight demutualization*) polega na przekształceniu towarzystwa ubezpieczeń wzajemnych w ubezpieczeniową spółkę akcyjną, w wyniku czego ubezpieczeni członkowie TUV zrzekają się zbiorowych praw własności w towarzystwie (Viswannathan i Cummins, 2003, s. 404). Ubezpieczonym członkom, z tytułu zrzeczenia się swoich praw, przysługują rekompensaty w postaci akcji, gotówki czy korzystniejszych warunków ubezpieczenia. Przeprowadzenie procesu pełnej demutualizacji wymaga przyjęcia odpowiednich ram legislacyjnych.

Druga metoda demutualizacji polega na utworzeniu struktury holdingowej⁵⁹, w której jednostką dominującą jest ubezpieczyciel wzajemny (określane jako *mutual holding company* lub w skrócie MHC). W ramach holdingu tworzona jest zależna ubezpieczeniowa spółka akcyjna, do której transferowana jest działalność operacyjna. Przekształcenie przy wykorzystaniu MHC określane jest czasami jako niepełna demutualizacja. Rozwiązanie to jest stosowane m.in. w Niemczech, Austrii czy Stanach Zjednoczonych⁶⁰.

W ramach procesu demutualizacji w drodze pełnej reasekuracji wszystkie umowy ubezpieczenia zostają całkowicie scedowane na reasekuratora, będącego spółką akcyjną. Sprzedaje się również posiadane przez TUV aktywa i zobowiązania na rzecz reasekuratora (Milewski, 2004, s. 143). Po pełnej reasekuracji swoich umów w TUV pozostaje jedynie

⁵⁹ Metoda wzbudza liczne kontrowersje związane z konfliktem interesów pomiędzy akcjonariuszami MHC a ubezpieczonymi członkami (np. Carow i in. 2003).

⁶⁰ Przykładami tego typu holdingów są: Vienna Insurance Group, Uniqa Group, Talanx Group.

struktura korporacyjna, dlatego w kolejnym etapie towarzystwo ubezpieczeń wzajemnych jest likwidowane (Mayers i Smith, 2004, s. 241–248).

Ostatnia z wymienionych metod polega na przejęciu portfela ubezpieczyciela wzajemnego przez inną ubezpieczeniową spółkę akcyjną. Zazwyczaj ubezpieczeniowa spółka akcyjna jest tworzona w konkretnym celu – budowania następcy ubezpieczyciela wzajemnego (Mayers i Smith, 2004, s. 241).

Milewski (2004, s. 127–133) wskazuje 4 hipotezy wyjaśniające przyczyny demutualizacji:

- wzrostu (określana również jako hipoteza dostępności do kapitału),
- efektywności,
- wyłączenia,
- wzrostu efektywności i wykorzystania wolnych przepływów pieniężnych.

W hipotezie wzrostu (*growth hypothesis*) lub hipotezie dostępu do kapitału (*access to capital hypothesis*) zwraca się uwagę na trudności w pozyskiwaniu kapitałów przez ubezpieczycieli wzajemnych. Wraz ze wzrostem przedsiębiorstwa ubezpieczyciele wzajemni potrzebują więcej dodatkowego kapitału w celu utrzymania bieżącego tempa wzrostu, a konwersja formy prawnej umożliwia im dostęp do rynków kapitałowych. Zgodnie z założeniami tej hipotezy po procesie demutualizacji zakład ubezpieczeń powinien zwiększyć przychody ze składek⁶¹ oraz rentowność działalności. Badania⁶² prowadzone przez Viswannathan i Cumminsa (2003, s. 431–432) wykazały, że ubezpieczyciele wzajemni, którzy przekształcili swoją formę prawną, charakteryzowali się istotnie niższymi wskaźnikami nadwyżki do aktywów (*surplus to assets ratios*) w latach poprzedzających przekształcenie. Hipotezę potwierdziło również badanie⁶³ prowadzone przez Erhemjamts i Leverty'ego (2010, s. 1023). Przeciwny wniosek wynika z badań prowadzonych przez Carsona i in., (1999) którzy wskazują, że stosunkowo duża nadwyżka finansowa i dostępność wolnych środków pieniężnych mogły być czynnikami motywującymi do podjęcia decyzji o demutualizacji.

⁶¹ Wzrost ten może wynikać z rozwoju obszaru działalności w bardziej ryzykowne linie biznesowe, wzrostu presji konkurencyjnej czy wyborów strategicznych (Viswannathan i Cummins, 2003, s. 413).

⁶² Badanie objęło 51 zakładów ubezpieczeń majątkowych i 21 zakładów ubezpieczeń na życie, które dokonały zmiany formy prawnej w latach 1981–1999. W badaniu przeprowadzono analizę regresji logistycznej (Viswannathan i Cummins, 2003, s. 402).

⁶³ Analizie poddano 1064 zakłady ubezpieczeń działające na amerykańskim rynku w latach 1995–2004, w tym 116 towarzystw ubezpieczeń wzajemnych (Erhemjamts i Leverty, 2010, s. 1020). Zidentyfikowano 40 amerykańskich towarzystw ubezpieczeń wzajemnych na życie, które przekształciły formę prawną w ubezpieczeniową spółkę akcyjną w latach 1995–2004 (Erhemjamts i Leverty, 2010, s. 1015).

Hipoteza (wzrostu) efektywności (*efficiency hypothesis*) zakłada, że poszczególne formy organizacyjno-prawne zakładów ubezpieczeń mają przewagę konkurencyjną w pewnych określonych obszarach działalności (Mayers i Smith, 1988, s. 352). Erhemjamts i Leverty (2010, s. 1023) wykazali, że ubezpieczeniowe spółki akcyjne są efektywniejsze od ubezpieczycieli wzajemnych w oferowaniu usług ubezpieczeniach na życie. Badania⁶⁴ prowadzone przez Xie i in. (2011) nad demutualizacją ubezpieczycieli wzajemnych w sektorze life potwierdziły hipotezę efektywności⁶⁵ w przypadku firm, które dokonały konwersji formy prawnej przez pozyskanie dodatkowych środków z emisji pierwszej oferty publicznej.

Hipoteza wywłaszczenia (*wealth expropriation hypothesis*) bazuje na teorii agencji i uwypukla konflikt na linii manager – ubezpieczony członek (właściciel). Teoria zakłada, że managerowie i akcjonariusze (nowej ubezpieczeniowej spółki akcyjnej) uzyskują korzyści związane z przekształceniem ubezpieczyciela wzajemnego. Hipoteza ta została postawiona przez Mayersa i Smitha (1986, 2002), którzy sugerowali, że wywłaszczenie majątku stanowi możliwe wyjaśnienie demutualizacji.

Ostatnia z przytoczonych hipotez – hipoteza wzrostu efektywności i wykorzystania wolnych przepływów pieniężnych (*free cash flow hypothesis*) zakłada, że rozproszeni właściciele ubezpieczycieli wzajemnych nie są w stanie efektywnie wykorzystywać wolnych przepływów pieniężnych. Zgodnie z założeniami tej hipotezy środki te zostają zatrzymane przez managerów wewnątrz organizacji i nie są przeznaczane ani na finansowanie rentownych inwestycji, ani do podziału pomiędzy ubezpieczonych członków TUV (Milewski, 2004, s. 130–131). Oczekuje się, że wraz ze wzrostem wolnych przepływów środków pieniężnych rośnie prawdopodobieństwo demutualizacji (Carson i in., 1998, s. 4).

Wśród innych przyczyn demutualizacji należy wymienić oszczędności podatkowe (*tax savings hypothesis*) (Erhemjamts i Phillips, 2012) czy regulacje w zakresie wymogów kapitałowych (Zanjani, 2007).

⁶⁴ Badaniem zostało objęte 37 zakładów ubezpieczeń, które przeszły proces demutualizacji w latach 1993–2003 w Stanach Zjednoczonych. Wyróżniono towarzystwa ubezpieczeń wzajemnych przechodzące proces demutualizacji poprzez Pierwszą Ofertę Publiczną (IPO – Initial Public Offering) oraz towarzystwa ubezpieczeń wzajemnych, których proces demutualizacji odbywał się bez pośrednictwa instytucji giełdowych.

⁶⁵ W przypadku TUV, których proces demutualizacji przebiegał poprzez emisję publiczną akcji, dzięki niskim kosztom pozyskania dodatkowego kapitału uzyskano znaczną poprawę efektywności kosztowej oraz wydajności operacyjnej (Xie i in., s. 221).

1.2.6. Ubezpieczyciele wzajemni w teorii ekonomii

Ubezpieczyciel wzajemny a ekonomia głównego nurtu

Jedną z najważniejszych teorii podejmujących problematykę funkcjonowania przedsiębiorstwa we współczesnej ekonomii jest, zaliczana do ekonomii głównego nurtu⁶⁶, neoklasyczna teoria przedsiębiorstwa. Przedsiębiorstwo w myśl teorii neoklasycznej prowadzi działalność na rynku cechującym się konkurencją doskonałą. Podstawowym, a niekiedy jedynym celem przedsiębiorstwa, wskazywanym przez zwolenników tej teorii, jest maksymalizacja zysku (minimalizacja strat) lub maksymalizacja jego wartości. Przedstawiciele szkoły neoklasycznej nie interesują się procesami zachodzącymi wewnątrz przedsiębiorstwa, traktując je jako „czarną skrzynkę”. Istotę rozważań stanowią przepływy między przedsiębiorstwem i otoczeniem (strumienie wejścia i wyjścia) (Gorynia, 1999a, s. 533).

Neoklasyczna teoria przedsiębiorstwa była na przestrzeni wielu lat poddawana krytyce, przede wszystkim w ujęciu ortodoksyjnym. Zarzuca się jej między innymi założenie o doskonałej konkurencji większości branż, podczas gdy empirycznie obserwuje się zdecydowanie dominujące występowanie modeli konkurencji niedoskonałej, duopoli, oligopoli oraz monopolu. Krytyce poddawane jest również założenie traktowania przedsiębiorstwa jako czarnej skrzynki (jako zbyt uproszczenie), postrzeganie firmy jako jednoosobowego decydenta (występuje w niej splot interesów różnych grup), której zysk jest jedynym i zawsze głównym celem oraz zasada pełnej racjonalności zachowania przedsiębiorców i decydentów (Gorynia, 1999a, s. 536).

Neoklasyczna teoria przedsiębiorstwa nie potrafi również wyjaśnić koegzystencji ubezpieczeniowych spółek akcyjnych oraz ubezpieczycieli wzajemnych, ponieważ zgodnie z nią przedsiębiorstwa nienakierowane na maksymalizację zysku nie powinny funkcjonować w warunkach doskonałego konkurencyjnego rynku. Niedoskonałości neoklasycznej teorii przedsiębiorstwa skłoniły przedstawicieli innych szkół ekonomii do wyjaśnienia przyczyn funkcjonowania ubezpieczycieli wzajemnych na współczesnym rynku ubezpieczeń gospodarczych.

⁶⁶ Do ekonomii głównego nurtu zaliczyć można ekonomię klasyczną, neoklasyczną, keynesowską i monetaryzm. Ekonomia głównego nurtu w przeciwieństwie do alternatywnych koncepcji koncentruje się przede wszystkim na funkcjonowaniu mechanizmu rynkowego z pominięciem kwestii społecznych.

Koegzystencja ubezpieczycieli komercyjnych i wzajemnych według ekonomii instytucjonalnej

Występująca na rynku ubezpieczeń gospodarczych mnogość form organizacyjno-prawnych skłania do podejmowania badań nad ich koegzystencją. Wobec zawodności neoklasycznej teorii przedsiębiorstwa większość badań była osadzona w nurcie ekonomii instytucjonalnej⁶⁷. Wśród teorii, które mają źródło w ekonomii instytucjonalnej, wymienia się przede wszystkim managerskie teorie firmy, behawioralną teorię firmy oraz teorie tworzące trzon nowej ekonomii instytucjonalnej, do których zalicza się przede wszystkim teorię agencji, ale również teorię kosztów transakcyjnych⁶⁸ i praw własności⁶⁹ (Gorynia 1999b, s. 777). Wszystkie te ujęcia stoją w opozycji do neoklasycznej teorii przedsiębiorstwa i koncentrują się na analizie stosunków wewnętrznych zachodzących pomiędzy poszczególnymi interesariuszami, w szczególności skupiają się na źródle potencjalnych konfliktów interesów. Wspólne cechy teorii zaliczanych do ekonomii instytucjonalnej to (Gorynia 1999b, s. 778):

- rezygnacja z traktowania przedsiębiorstwa jako czarnej skrzynki,
- odejście od utożsamiania istoty firmy z funkcją produkcji w kierunku pojmowania przedsiębiorstwa jako struktury regulacji (*governance structure*), w której dokonywane są transakcje,
- utożsamianie firmy z siecią kontraktów, w której istotą jest relacja zatrudnienia.

⁶⁷ Myśl ekonomiczna, która za punkt odniesienia w wyjaśnianiu procesów gospodarczych przyjmuje instytucję jako wzór wykształcony przez społeczeństwo. Instytucja wg T. Veblena (1971, s. 173), to: „utarte zwyczajowo sposoby regulowania procesów życiowych społeczeństwa w odniesieniu do środowiska materialnego, w którym społeczeństwo żyje”.

⁶⁸ Prekursorem teorii jest R. Coase. Skupia się ona na wyborach najlepszego sposobu regulacji transakcji (*governance structure*) oraz na analizie kosztów generowanych podczas zawierania transakcji szerzej: (Gorynia 1999b).

⁶⁹ Teoria praw własności zakłada, że formy własności i prawa, które z nich wynikają odgrywają podstawową rolę w zachowaniach podmiotów gospodarczych, gdyż są istotnym warunkiem wyzwania inicjatywy indywidualnej (Gorynia, 1999b, s. 782). Szczególne zainteresowanie ze strony przedstawicieli teorii praw własności budzą formy organizacyjno-prawne, w których prawa własności ulegają osłabieniu, np. na skutek rozproszonej struktury właścicielskiej. W takiej sytuacji manager posiada dużą dyskrekcję i może maksymalizować swoją własną użyteczność kosztem właścicieli.

Managerskie teorie firmy rozwijały się od lat 60. XX wieku. Wśród prekursorów wymienia się Williama Baumola⁷⁰ (1959), Robina Marris⁷¹ (1963 i 1966) i Olivera Williamsona⁷² (1966). Przedstawiciele tych idei interesują się w szczególności relacją pomiędzy managerem i właścicielem przedsiębiorstwa. Fundamentalnym założeniem tych teorii jest przekonanie, że managerowie mogą dążyć do realizacji celów maksymalizujących ich własną użyteczność, które nie zawsze pokrywają się z interesami właścicieli przedsiębiorstwa. Zjawisko to występuje szczególnie w spółkach o silnie rozproszonym akcjonariacie, gdzie kontrola właścicielska nad działaniami menedżerów jest znacznie osłabiona.

Behawioralna teoria przedsiębiorstwa jest w wielu miejscach zbieżna z założeniami managerskich teorii przedsiębiorstwa⁷³. Przedstawiciele tej teorii nie skupiają się jednak jedynie na relacji zachodzącej pomiędzy właścicielami a managerami, ale zwracają również uwagę na interesy wszystkich osób związanych z firmą zauważając, że interesy te mogą być wzajemnie sprzeczne lub niespójne (Gorynia, 1999a). Za prekursorów behawioralnej teorii przedsiębiorstwa uważa się Cyerta i Marcha (1963). Behawioralna teoria nie postrzega przedsiębiorcy jako właściciela, ale wskazuje, że jest to koalicja indywidualnych podmiotów lub grup (interesariuszy), którzy mogą czasem tworzyć podkoalicje. Członkami takiej koalicji są managerowie, pracownicy, akcjonariusze, dostawcy, klienci, prawnicy, urzędy skarbowe, podmioty regulacyjne. Powoduje to, że organizacja na drodze własnych celów jest zmuszona skutecznie radzić sobie z ewentualnym konfliktem wewnętrznym, powstającym w wyniku sprzecznych interesów koalicji różnych jednostek i grup (Mahoney, 2005, s. 34).

W kontekście wyjaśnienia przyczyn koegzystencji dwóch typów ubezpieczycieli największe znaczenie ma jednak teoria agencji. Podobnie jak cała nowa ekonomia instytucjonalna,

⁷⁰ Zgodnie z hipotezą Baumola managerowie dążą do maksymalizacji swojej użyteczności poprzez maksymalizację sprzedaży (przychodów ze sprzedaży) w długim terminie. Z kolei w krótkim terminie, w celu zdobycia przychylności akcjonariuszy, celem managerów jest wypracowanie minimalnego akceptowanego przez akcjonariuszy poziomu zysku

⁷¹ W modelu Marris'a celem firmy jest maksymalizacja zrównoważonego rozwoju przedsiębiorstwa w długim okresie. Managerowie będą dążyć do zwiększenia popytu na produkty firmy oraz wzrostu podaży kapitału.

⁷² Teoria Williamsona oparta jest na założeniu władzy dyskrecyjnej managerów oraz ich preferencji do pewnych wydatków. Teoria zakłada maksymalizację użyteczności managerów poprzez wydatkowanie środków finansowych przedsiębiorstwa w taki sposób, aby realizować własne cele (zgodne z preferencjami managerów). Wydatki preferowane przez managerów mogą nie być popierane przez akcjonariuszy – dążących do maksymalizacji swoich zysków.

⁷³ Do zbieżnych elementów zalicza się kwestia rezygnacji z postrzegania przedsiębiorstwa jako czarnej skrzynki, wątpliwości co do założenia o racjonalności teorii neoklasycznej czy odejście od perspektywy maksymalizacji zysku jako podstawowego i jedynego celu przedsiębiorców.

również teoria agencji analizuje konflikty (zależności agencyjnej), które wynikają z rozbieżności interesów uczestników życia gospodarczego. Przedstawiciele teorii agencji skupiają się jednocześnie na analizie efektywności kosztowej w rozwiązywaniu tych konfliktów, uwzględniając przy tym dorobek teorii kosztów transakcyjnych oraz praw własności.

Zależności agencyjne zostały zdefiniowane przez Jensena i Meclinga (1979, s. 167) jako: „kontrakt pomiędzy jedną lub wieloma osobami – pryncypałami – którzy zatrudniają inną osobę – agenta – w celu wykonania w ich imieniu usługi, która wymaga przekazania agentowi pewnych uprawnień do podejmowania decyzji. Przy założeniu, że obie strony dążą do maksymalizacji swojej użyteczności należy przypuszczać, iż agent nie zawsze będzie działał w najlepszym interesie pryncypała. Pryncypał może ograniczyć rozbieżności interesów obu stron ustanawiając odpowiednie zachęty dla agenta i ponosząc koszty monitorowania mające na celu ograniczenie nieprawidłowych działań agenta”. Kontrola problemów agencyjnych jest jednym z czynników sprzyjających przetrwaniu danej formy organizacyjno-prawnej na rynku. Problem agencji powstaje, ponieważ zawieranie i egzekwowanie kontraktów w danej organizacji nie jest bezkosztowe (Fama i Jensen 1983a, s. 327). Rozbieżności interesów pomiędzy pryncypałami oraz agentami generują koszty zwane kosztami agencji. Koszty te stanowi suma (Jensen i Meckling, 1979, s. 168):

- kosztów na monitorowanie działań agenta ponoszonych przez pryncypała w celu kontroli i oceny działań podejmowanych przez tegoż,
- kosztów wiążących agenta, które stanowią pewną formę gwarancji udzielanej przez niego, i mają motywować go do niepodejmowania działań na szkodę pryncypała,
- strat rezydualnych (kosztów alternatywnych) pryncypała wynikających z działań agenta, które różnią się od decyzji, które zostałyby podjęte przez pryncypała w przypadku braku kontraktowania agenta.

Fama i Jensen (1980, 1983a, 1983b) próbowali wyjaśnić przyczyny koegzystencji wzajemnych i komercyjnych form organizacyjno-prawnych, nawiązując w swoich pracach do teorii agencji, wskazując, że w zakładach ubezpieczeń funkcjonują trzy podstawowe grupy interesów: właściciele, managerowie (zarząd), ubezpieczeni/ubezpieczający (posiadacze polis/klienci). Najczęstszym przypadkiem występującym w działalności gospodarczej jest separacja funkcji właścicielskiej, managerskiej oraz konsumenckich. Taka sytuacja występuje

w wielu komercyjnych przedsiębiorstwach, takich jak spółki akcyjne. Alternatywne formy prawne łączą te role w różny sposób, a odmienne kombinacje dają inne funkcje kosztów (Mayers i Smith, 1988, s. 353). W przypadku ubezpieczycieli wzajemnych funkcja właścicielska łączy się z konsumencką.

Konflikt pomiędzy ubezpieczonym a właścicielem można przedstawić jako relację pomiędzy klientem oczekującym jak najniższej ceny usługi lub towaru a właścicielem przedsiębiorstwa dążącym do maksymalizacji zysku. Ubezpieczający oczekują jak najszerzego zakresu ochrony ubezpieczeniowej przy jednoczesnym jak najniższym koszcie ochrony ubezpieczeniowej wyrażonym w wysokości składki ubezpieczeniowej. Sprzeczne interesy tych dwóch grup rodzą konflikt generujący dodatkowe koszty agencyjne. Konflikt ten narasta, gdy między stronami pojawia się asymetria informacji⁷⁴. Właściele ubezpieczeniowych spółek akcyjnych kierując się chęcią osiągnięcia własnego zysku, prowadzą nierzadko politykę ze szkodą dla ubezpieczonych. Może być ona wyrażona poprzez oferowanie droższych produktów czy stosowanie w umowach ograniczeń techniczno-ubezpieczeniowych. Jeżeli interesy obu tych grup będą zbieżne, taki konflikt nie wystąpi (Smith i Stutzer, 1990, s. 494). Sytuacja ta spotykana jest w przypadku ubezpieczycieli wzajemnych⁷⁵. Koszty agencji wynikające z tych napięć są szczególnie skutecznie minimalizowane w małych towarzystwach, ponieważ świadomość idei wzajemności i związana z nią zbieżnością interesów jest tam najwyższa.

Ubezpieczyciele wzajemni, dzięki połączeniu funkcji klienta i właściciela, efektywnie zwalczają konflikt na linii klient – właściciel. Połączenie tych funkcji może generować jednak konflikt pomiędzy **właścicielami i zarządem (managerami)**. Stan ten wynika z faktu, że

⁷⁴ Prekursorem rozważań na temat asymetrii informacji był Friedrich von Hayek, który wskazywał, że niepełna informacja prowadzi do nieefektywności gospodarki rynkowej, zaś samo pojęcie wprowadził do ekonomii James A. Mirrles (Kurek, 2012, s. 273). W działalności ubezpieczeniowej asymetria informacji może występować zarówno po stronie ubezpieczyciela, jak i ubezpieczonego. Kiedy pomiędzy zakładem ubezpieczeń i ubezpieczonym występuje zjawisko asymetrii informacji powstają dwie zasadnicze grupy problemów: antyselekcja ryzyka (*adverse selection*) (szerzej: Akerlof, (1970); Dionne i Doherty, (1994)) oraz pokusa nadużycia (*moral hazard*) (szerzej: Sangowski, (1998)). Asymetria informacji jest jednym z czynników tłumaczących koegzystencję dużych „konwencjonalnych” i małych zakładów ubezpieczeń (Ligon i Thistle, 2005).

⁷⁵ Milewski (2004, s. 121) zaznacza jednak, że ubezpieczyciele wzajemni nie są zupełnie wolni od niezgodności pomiędzy właścicielami i ubezpieczonymi, ponieważ zachodzi tutaj stosunek agencji pomiędzy ubezpieczonymi członkami a ubezpieczonymi nie-członkami. Przypadek ten przypomina swoim charakterem relację ubezpieczony – akcjonariusz, występującą w ubezpieczeniowych spółkach akcyjnych.

rozproszeni właściciele (ubezpieczeni-członkowie) nie mogą w pełni skutecznie kontrolować działań zarządu (managerów)⁷⁶.

Konflikt występujący na linii **manager – właściciel** w kontekście ubezpieczycieli wzajemnych został dostrzeżony w polskiej literaturze już w okresie międzywojennym przez prof. Łazowskiego, który pisał (1998, s. 166): „Indyferentyzm ogółu członków sprawia, że towarzystwem (TUW) rządzi zazwyczaj pewna nieliczna grupa i że jej interesy decydują o losach zakładu. Niejednokrotnie czynnikiem rządzącym staje się de facto dyrekcja złożona z urzędników, a interesy zespołu urzędniczego poczynają być utożsamiane z interesami instytucji”. Konflikt ten był szczególnie zauważalny w przypadku dużych ubezpieczycieli wzajemnych, w których zasada wzajemności uległa pewnej marginalizacji. Doświadczenia historyczne wskazują, że członkowie takich towarzystw nie przywiązywali wagi do aktywnego angażowania się w działalność zakładu ubezpieczeń⁷⁷. W ubezpieczeniowych spółkach akcyjnych managerowie byli silniej kontrolowani przez akcjonariuszy. Motywacją menedżerów w ubezpieczeniowych spółkach akcyjnych do działania zgodnie z interesem akcjonariuszy była obawa przed zwolnieniem lub wrogim przejęciem. Akcjonariusze takich spółek oczekiwali korzyści ekonomicznych wynikających ze wzrostu cen akcji lub wypłacanych dywidend, co sprawia, że są bardziej zainteresowani sytuacją wewnętrzną towarzystwa. Presja ze strony akcjonariuszy ograniczała poziom swobody decyzyjnej menedżerów w tych zakładach ubezpieczeń. Ponadto akcjonariusze byli bardziej świadomi swojego prawa głosu, co zwiększało ich kontrolę nad działalnością spółki.

Na gruncie analizy konfliktów między różnymi grupami interesariuszy w zakładach ubezpieczeń w teorii agencji postawiono liczne hipotezy mające opisać działania różnych form organizacyjno-prawnych w działalności ubezpieczeniowej. Do najważniejszych należy zaliczyć: hipotezę swobody managerskiej (*managerial discretion hypothesis*), hipotezę horyzontu

⁷⁶ W celu przeciwdziałania temu konfliktowi w przypadku ubezpieczycieli wzajemnych częściej stosuje się statuty i regulaminy zawierające postanowienia ograniczające polityki operacyjne firmy (Mayers i Smith, 2005)

⁷⁷ Badania ankietowe prowadzone przez Green i Johnson (1980, s. 168) wskazywały, że ponad 86% managerów wyrażało zadowolenie z formy prawnej ubezpieczeniowej spółki akcyjnej, podczas gdy zaledwie 62% managerów było zadowolonych z formy towarzystwa ubezpieczeń wzajemnych. Frekwencja podczas corocznych walnych zgromadzeń ubezpieczeniowych spółek akcyjnych była znacząco wyższa od frekwencji TUW. W przypadku ubezpieczycieli wzajemnych wynosiła ona od 0,001% do 0,2%, a w przypadku ubezpieczeniowych spółek akcyjnych od 0,7% do 44,9%.

czasowego trwania umowy ubezpieczenia (*maturity hypothesis*) oraz hipotezę preferencji niektórych wydatków (*expense preference hypothesis*) (Talonen, 2016, s. 56).

Hipoteza swobody managerskiej odwołuje się do relacji pomiędzy właścicielami i managerami oraz do teorii praw własności i dotyczy wpływu rozproszonej struktury właścicielskiej⁷⁸ na działalność podmiotów gospodarczych. Zakłada ona, że podmioty charakteryzujące się rozproszoną strukturą właścicielską nie są w stanie prowadzić efektywnego nadzoru właścicielskiego, wobec czego ich działalność powinna koncentrować się w sektorach, gdzie zarząd ma niewielką swobodę podejmowania decyzji. W kontekście ubezpieczeń gospodarczych hipoteza swobody managerskiej zakłada, że rozproszeni właściciele ubezpieczycieli wzajemnych nie są w stanie sprawować właściwego nadzoru właścicielskiego nad działalnością managerów, dlatego w celu ochrony swoich interesów powinni dążyć do ograniczenia swobody w podejmowaniu decyzji zarządczych. Jednym ze sposobów ograniczenia tej swobody jest koncentracja działalności w liniach biznesowych, gdzie managerowie mają niewielką swobodę w ustalaniu stawek cenowych (Mayers i Smith, 1988, s. 360). Zatem ubezpieczyciele wzajemni powinni dominować w liniach biznesowych, w których jest bardzo mała swoboda w ustalaniu zindywidualizowanych składek oraz wpływ managerów na proces underwritingu jest relatywnie niewielki (Cummins i in., 1999, s. 1255). Mayers i Smith (1981, s. 427) założyli, że:

- jeżeli koszt kontroli zarządu ubezpieczycieli wzajemnych jest większy niż w ubezpieczeniowych spółkach akcyjnych, wtedy ubezpieczyciele wzajemni powinni prowadzić działalności w liniach biznesowych, których zarząd ma niewielką swobodę przy ustalaniu składek;
- ubezpieczyciele wzajemni powinni być lepiej wyspecjalizowani niż ubezpieczeniowe spółki akcyjne; ubezpieczyciele wzajemni powinni oferować ubezpieczenia sklasyfikowane w mniejszej liczbie linii biznesowych;

⁷⁸ Teoria praw własności zajmuje się szczególnie działalnością podmiotów, których prawa własności mogą być znacznie ograniczone. Wśród przykładów tego typu działalności Gorynia (1999b, s. 784–785) wskazuje 6 przypadków form działalności:

- 1) firma, której zysk reglamentują obowiązujące regulacje (np. maksymalna dopuszczalna stopa zysku),
- 2) firma mająca rozdrobniony akcjonariat i zarządzana przez płatnych managerów,
- 3) spółdzielnia, towarzystwo ubezpieczeń wzajemnych, kasa oszczędnościowa,
- 4) firma publiczna (państwowa),
- 5) przedsiębiorstwo socjalistyczne,
- 6) firma zarządzana przez samorząd pracowniczy.

- wynagrodzenie managerów powinno być wyższe w ubezpieczeniowych spółkach akcyjnych niż w przypadku ubezpieczycieli wzajemnych, z uwagi na ich większe uprawnienia decyzyjne;
- najmniejszymi zakładami ubezpieczeń (mierzonymi np. sumą przypisu składki) w danej linii biznesowej powinni być ubezpieczyciele wzajemni.

W pracy empirycznej Mayers i Smith (1988) prowadzili badania⁷⁹ nad działalnością różnych form organizacyjno-prawnych ubezpieczycieli w Stanach Zjednoczonych, ze względu na koncentrację geograficzną, koncentrację w obrębie linii biznesowych oraz specjalizację w poszczególnych liniach biznesowych. Wykazali, że towarzystwa ubezpieczeń wzajemnych prowadzili działalności bardziej skoncentrowaną geograficznie niż ubezpieczeniowe spółki akcyjne, co stanowiło potwierdzenie hipotezy dyskrecji managerskiej. Koncentracja TUV-ów w liniach biznesowych była jednak nieznacznie niższa niż ubezpieczeniowych spółek akcyjnych, z kolei analiza specjalizacji wykazała, że TUV-y i ubezpieczeniowe spółki akcyjne działają w różnych liniach biznesowych. Słabsza koncentracja geograficzna ubezpieczeniowych spółek akcyjnych została wykazana także przez Cumminsa i in. (1999).

Lamm-Tennant i Starks⁸⁰ (1993) badając wariancję wskaźników szkodowości, wykazali, że ubezpieczeniowe spółki akcyjne prowadzili działalność w bardziej ryzykownych liniach biznesowych niż towarzystwa ubezpieczeń wzajemnych, co koresponduje z modelem zaproponowanym przez Lauxa i Muermanna (2010). Nie stwierdzili oni jednak wyraźnie większej koncentracji działalności ubezpieczycieli wzajemnych w obrębie linii biznesowych. W badaniu wykazano również, że ubezpieczeniowe spółki akcyjne były silniej skoncentrowane w bardziej ryzykownych rejonach geograficznych niż towarzystwa ubezpieczeń wzajemnych.

⁷⁹ Badanie prowadzone na podstawie danych A.M. Best Company (Oldwick, New Jersey) z roku 1982. Badaniem objęto 1058 ubezpieczeniowych spółek akcyjnych, 319 towarzystw ubezpieczeń wzajemnych, 60 towarzystw recyprokalnych (*reciprocal associations*) i 42 syndykaty Lloyd's.

⁸⁰ Próbę badawczą stanowiły zakłady ubezpieczeń prowadzące działalność na terytorium Stanów Zjednoczonych w latach 1980–1987. W ostatecznej próbie znalazło się 79 ubezpieczeniowych spółek akcyjnych oraz 93 towarzystw ubezpieczeń wzajemnych. Dane o zakładach ubezpieczeń pochodziły z A.M. Best. Hipoteza swobody managerskiej znajduje potwierdzenie w innych badaniach przeprowadzonych przez Mayersa i Smitha (1992, 1994). Pierwsze z nich dowodzi, że zakłady ubezpieczeń o różnej strukturze właścicielskiej (w odniesieniu do koncentracji) prowadziły działalność w różnych liniach biznesowych, co potwierdza założenia tej hipotezy. Drugie badanie, dotyczące zróżnicowania wynagrodzeń kadry zarządzającej ubezpieczycieli wzajemnych i komercyjnych, wskazuje na znaczną dysproporcję na korzyść menedżerów ubezpieczeniowych spółek akcyjnych. Różnice w wynagrodzeniach są zbyt duże, aby można je było wyjaśnić jako rekompensatę za ryzyko, co wspiera hipotezę.

W analizie hipotezy dyskrekcji managerskiej zwrócono również uwagę na kwestię sprawowania nadzoru właścicielskiego nad managerami. O'Sullivan i Diacon (1999) założyli, że T UW-y powinny kompensować słabą zewnętrzną kontrolę, wykazując wyższą jakość zarządzania wewnętrznego. Z ich badań ankietowych prowadzonych na rynku ubezpieczeń w Wielkiej Brytanii wynika, że T UW-y były bardziej skłonne do tworzenia komitetów ds. wynagrodzeń z większą liczbą zewnętrznych członków. Nie stwierdzono jednak, że proporcja korzystania z usług zewnętrznych dyrektorów była znacząco wyższa w przypadku T UW-ów niż w przypadku ubezpieczeniowych spółek akcyjnych. Wyniki tych analiz mogą sugerować, że towarzystwa ubezpieczeń wzajemnych zwalczały konflikt właściciel – manager wzmocnieniem mechanizmów kontroli wewnętrznej.

Druga z hipotez dopatruje przyczyn koegzystencji obu typów zakładów ubezpieczeń odnosząc się do konfliktu na linii właściciel – ubezpieczony. Założenie **hipotezy horyzontu czasowego zobowiązań ubezpieczeniowych (*maturity*)** oparto na argumentacji, że ubezpieczyciele wzajemni powinni być bardziej rozpowszechnieni w liniach biznesowych z dłuższym czasem trwania relacji ubezpieczony – zakład ubezpieczeń, zarówno w kontekście okresu samej ochrony ubezpieczeniowej, jak i terminu rozliczenia umowy ubezpieczenia (Viswannathan i Cummins, 2003, s. 409). Hipoteza została postawiona przez Hansmanna (1985), który zakładał, że w trakcie trwania długoterminowych umów ubezpieczeniowych mogą zdarzyć się nieprzewidywalne okoliczności mogące negatywnie wpływać na sytuację ubezpieczyciela. W rezultacie ubezpieczeniowe spółki akcyjne mogły mieć tendencję kształtowania wysokości składki w taki sposób, aby oczekiwana wartość strumienia płatności przyszłych składek znacznie przekraczała spodziewane zobowiązania ubezpieczyciela z tytułu zawartych umów ubezpieczenia, a rezerwy z gromadzenia i inwestowania składek ciągle przewyższały zakładany poziom marży. Zatem wraz z czasem trwania zobowiązań z tytułu umowy ubezpieczenia narasta konflikt interesów na linii właściciel – ubezpieczony.

Hipoteza horyzontu czasowego zakłada, że ubezpieczyciele wzajemni mają stosunkową przewagę w liniach biznesowych charakteryzujących się relatywnie odległym terminem do wypłaty odszkodowań (*long tail*), ponieważ chęć właścicieli do działania wbrew interesom ubezpieczonych jest eliminowana połączeniem funkcji właścicielskich i konsumenckich. Analiza regresji prowadzona dla amerykańskich niezyciowych ubezpieczycieli przez Cumminsa i in. (1999) sugerowała, że ubezpieczyciele wzajemni mieli przewagę konkurencyjną

w oferowaniu ubezpieczeń z dłuższym horyzontem czasowym trwania zobowiązań ubezpieczeniowych. Hipoteza horyzontu czasowego wyjaśniała również przyczyny koegzystencji ubezpieczycieli wzajemnych i komercyjnych w sektorze ubezpieczeń na życie, jednak liczne demutualizacje przeprowadzone w tym sektorze w latach 80. i 90. ubiegłego wieku skłaniały do jej podważenia. Z założeniami hipotezy kontrastują badania empiryczne nad przyczynami demutualizacji w sektorze ubezpieczeń na życie prowadzone przez Erhemjamts i Leverty'ego (2010), które wykazały, że efektywność działalności ubezpieczycieli na życie wzrasta po przekształceniu w ubezpieczeniową spółkę akcyjną, co sugeruje, że ubezpieczenia komercyjne są odpowiedniejszą formą prowadzenia działalności ubezpieczeniowej w tym sektorze.

Hipoteza preferencji wydatków opiera się na założeniach wywodzących się z teorii O.E. Williamsona dotyczących preferencji managerów do ponoszenia wydatków zgodnych z ich interesami osobistymi a nieuzasadnionym interesem pryncypała. Managerowie ubezpieczycieli wzajemnych, z uwagi na mniej efektywny nadzór właścicielski, mogą mieć tendencje do zachowań oportunistycznych przynoszących dodatkowe koszty ubezpieczonym członkom. Słabsze mechanizmy kontroli wewnętrznej w przypadku ubezpieczycieli wzajemnych pozwalają managerom nadmiernie angażować się w konsumpcję dodatkowych korzyści (Cummins i in., 1999, s.1268). Zgodnie z hipotezą preferencji wydatków ubezpieczyciele wzajemni będą charakteryzowali się mniejszą efektywnością kosztową niż ubezpieczeniowe spółki akcyjne, z uwagi na nierozwiązany konflikt agencyjny (większy nieprzewidziany dodatek konsumowany przez zarząd ubezpieczycieli wzajemnych) (Biener i Eling, 2012, s. 458).

Hipoteza preferencji wydatków była przedmiotem wielu badań empirycznych. Fields⁸¹ (1988) prowadził badania nad efektywnością działalności różnych form organizacyjno-prawnych ubezpieczycieli w Stanach Zjednoczonych w sektorze ubezpieczeń życiowych. Wyniki nie wykazały jednak szczególnej różnicy w kosztach prowadzonej działalności pomiędzy ubezpieczycielami wzajemnymi a ubezpieczeniowymi spółkami akcyjnymi. Cummins i in. (1999) potwierdzili hipotezę preferencji wydatków – wskazali, że wzajemna

⁸¹ Badania prowadzone na grupie 304 amerykańskich zakładów ubezpieczeń, z czego 204 stanowiły ubezpieczeniowe spółki akcyjne, a 100 towarzystwa ubezpieczeń wzajemnych. Zebrane dane pochodziły z 1984 roku.

forma oferowania usług jest gorsza pod względem minimalizacji kosztów od ubezpieczeniowej spółki akcyjnej. Badania nad hipotezą preferencji wydatków z wykorzystaniem regresji panelowej na większej próbie zakładów ubezpieczeń w międzynarodowej skali prowadzili także Biener i Eling⁸² (2012). Wyniki potwierdziły hipotezę jedynie dla kilku wybranych segmentów rynku.

Choć teoria agencji okazywała się niejednokrotnie przydatna dla wyjaśniania zjawisk zachodzących w związku z występowaniem komercyjnych i wzajemnych form organizacyjno-prawnych ubezpieczycieli, była również poddana krytyce w następujących obszarach (Smith i Stutzer 1995, s. 572–573):

- Po pierwsze, jeśli hipoteza agencji jest prawdziwa, optymalna organizacja ubezpieczeniowa powinna być spółką „mieszaną”, w której zarówno akcjonariusze, jak i ubezpieczający pełnią funkcje dyrektorów i dzielą zyski. Mieszana organizacja umożliwiłaby jednoczesną kontrolę obu konfliktów agencyjnych, a zatem miałaby przewagę zarówno nad ubezpieczycielami czysto akcyjnymi, jak i ubezpieczycielami czysto wzajemnymi⁸³.
- Po drugie, krytyce zostało poddane założenie, że problemy z zarządzaniem bardziej dotyczą ubezpieczycieli wzajemnych niż spółek akcyjnych.
- Po trzecie, krytyka obejmuje założenie większej koncentracji geograficznej TUW niż ubezpieczeniowych spółek akcyjnych.

Badania nad koegzystencją ubezpieczycieli wzajemnych i ubezpieczeniowych spółek akcyjnych w nurcie teorii agencji ignorowało również fakt, że ubezpieczyciele wzajemni nie stanowią jednolitej grupy podmiotów gospodarczych. Z uwagi na względną swobodę statutową mogą oni przyjąć model kapitałowy, w którym napięcie budujące się na linii manager – właściciel, z uwagi na możliwość prowadzenia efektywnego nadzoru właścicielskiego, będzie efektywnie redukowane.

⁸² Próbę badawczą stanowiło 23 807 rocznych obserwacji firm ubezpieczeniowych w latach 2002–2006. Badaniem objęto zakłady ubezpieczeń prowadzące działalności w Ameryce Północnej oraz Unii Europejskiej (w sumie z 21 państw). 16 044 obserwacji dotyczyło sektora non-life, z kolei 7763 sektora life.

⁸³ Smith i Stutzer (1995, s. 573) powołali się w artykule na case study dotyczące spółki Manhattan Life założonej w 1850 roku. Spółka przekazywała jedną ósmą całości zysku akcjonariuszom po zapłaceniu im 7% od wpłaconego kapitału i pod warunkiem, że połowa dyrektorów będzie ubezpieczonymi.

1.3. Ubezpieczyciel wzajemny w otoczeniu społeczno-gospodarczym

1.3.1. Otoczenie przedsiębiorstwa – ujęcie teoretyczne

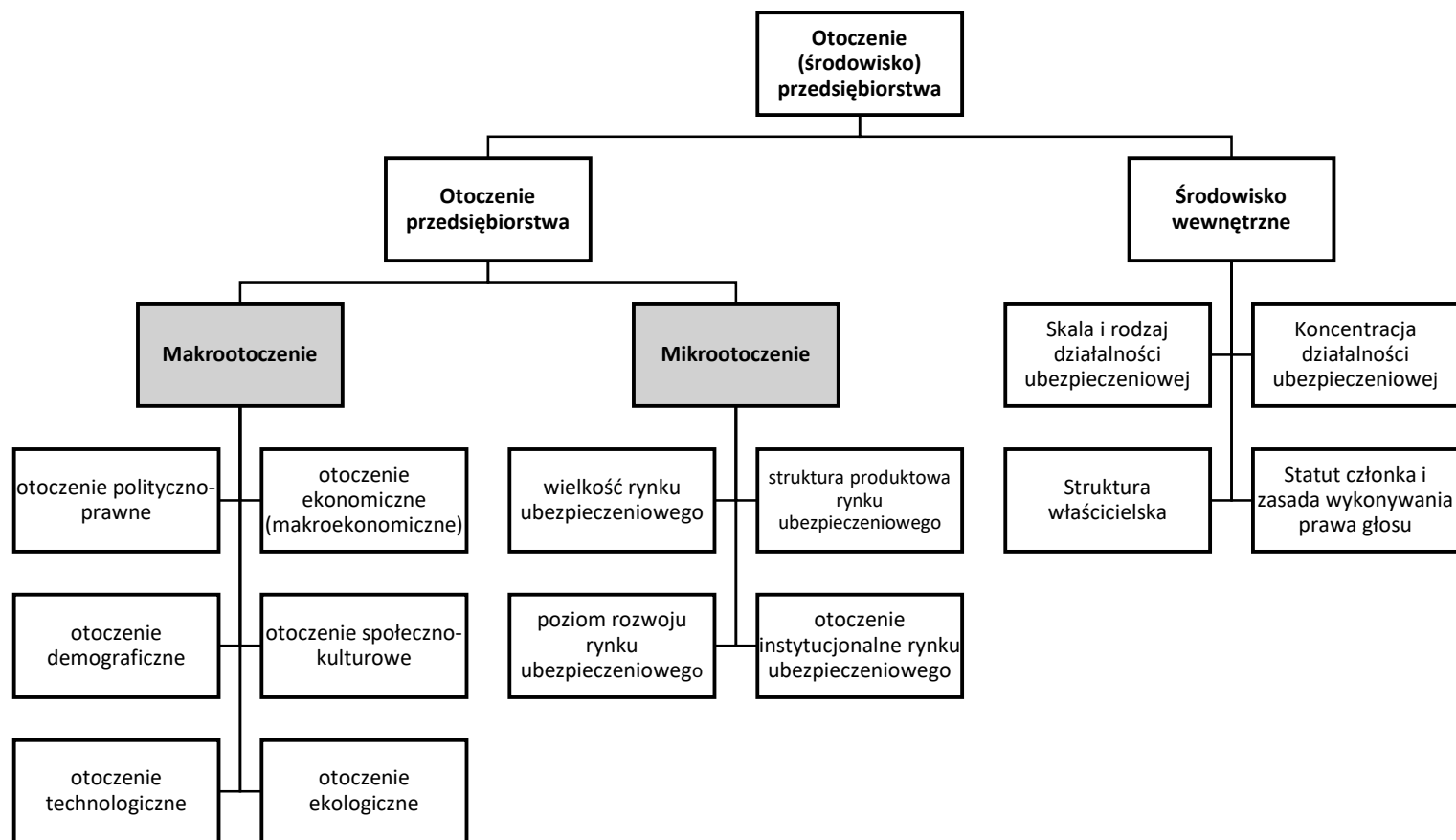
Przytoczone teorie podejmujące problematykę działalności ubezpieczycieli wzajemnych nie uwzględniały specyfiki środowiska (otoczenia), w którym funkcjonują te podmioty. Empiryczne obserwacje wskazują, że istnieją zarówno rynki ubezpieczeniowe, na których ubezpieczenia wzajemne stanowią istotny segment rynku, podczas gdy na innych odgrywają jedynie marginalną rolę lub zupełnie nie występują.

Proces identyfikacji czynników warunkujących pozycję ubezpieczycieli wzajemnych na rynkach EŚW przeprowadzony będzie w pracy poprzez analizę otoczenia (środowiska) działalności tych podmiotów. Schemat otoczenia przedsiębiorstwa wykorzystywany w kolejnych rozdziałach przedstawiony został na Rysunku 1.

W procesie identyfikacji czynników mających wpływ na pozycję przedsiębiorstwa istotną linią podziału jest rozróżnienie na czynniki pochodzące ze środowiska (otoczenia) wewnętrznego (*internal enviroment*) oraz otoczenia zewnętrznego (*external enviroment*) przedsiębiorstwa. Taki podział otoczenia, lub precyzyjnie środowiska przedsiębiorstwa, został po raz pierwszy wprowadzony przez Duncana (1972, s. 315). W pracy przyjęto założenie o stosowaniu precyzyjniejszego pojęcia „środowisko wewnętrzne”, które jest utożsamiane z pojęciem otoczenia wewnętrznego⁸⁴. Wszystkie czynniki mające wpływ na pozycję ubezpieczycieli wzajemnych, które mają swoje źródło w środowisku wewnętrznym badanych ubezpieczycieli postanowiono określić jako „czynniki wewnętrzne”.

Otoczenie zewnętrzne jest powszechnie utożsamiane z pojęciem otoczenia przedsiębiorstwa (ang. *company environment* lub *entrepreneurial environment*). Bednarczyk (1996, s. 21) definiuje otoczenie jednostki gospodarczej jako „wszystko to, co nie należy od niej samej, a posiada wymiar czasoprzestrzenny, wywiera lub może wywierać na nią wpływ albo na co organizacja oddziałuje obecnie lub będzie oddziaływać w przyszłości”. Obłój (2001, s. 103) definiując otoczenie (środowisko) przedsiębiorstwa wskazuje, że jest to skomplikowany system wielu trendów, zdarzeń, rynków, które tworzą kontekst działania firmy.

⁸⁴ Pojęcie „otoczenie” zgodnie z definicją Słownika języka polskiego PWN odnosi się do „tego, co się znajduje dookoła czegoś”. Zgodnie z tą definicją pojęcie otoczenie wewnętrzne nie wydaje się właściwe do opisów procesów zachodzących wewnątrz przedsiębiorstwa. Pojęcie „środowisko” zamiast „otoczenie” jest stosowanie między innymi przez Oboja (2001)

Rysunek 1: Schemat otoczenia przedsiębiorstwa z uwzględnieniem specyfiki działalności ubezpieczyciela wzajemnego

Źródło: Opracowanie własne na podstawie (Duncan, 1972; Wach, 2008)

Sposób i skala oddziaływania poszczególnych elementów otoczenia zewnętrznego nie jest jednakowa. Powszechnie przyjmuje się klasyfikację elementów otoczenia zewnętrznego w podziale na makrootoczenie (również określane jako otoczenie dalsze, ogólne lub pośrednie) oraz mikrootoczenie (nazywane także otoczeniem bliższym, konkurencyjnym, operacyjnym lub bezpośrednim). W nauce ekonomii wyróżnia się również mezootoczenie, np. (Bednarczyk, 1996), czyli otoczenie regionalne przedsiębiorstwa. Z uwagi na specyfikę działalności ubezpieczeniowej i ogólnokrajowy, a czasem nawet międzynarodowy zakres działalności odstąpiono od analizy tego segmentu otoczenia przedsiębiorstwa.

1.3.2. Makro i mikrootoczenie ubezpieczyciela wzajemnego

Wach (2008, s. 29-30) definiuje makrootoczenie jako „zespół ogólnych warunków funkcjonowania i rozwoju przedsiębiorstwa, wynikających z tego, że działa ono w określonym kraju, a co za tym idzie – systemie polityczno-prawnym”. Sposób oddziaływania makrootoczenia na przedsiębiorstwo analizuje się w poszczególnych segmentach, do których zalicza się najczęściej⁸⁵ (Wach, 2008, s. 30):

- otoczenie ekonomiczne (makroekonomiczne),
- otoczenie technologiczne lub techniczno-technologiczne,
- otoczenie polityczno-prawne (traktowane również rozłącznie),
- otoczenie socjologiczne, nazywane również społecznym, społeczno-kulturowym lub socjokulturowym,
- otoczenie demograficzne,
- otoczenie ekologiczne, nazywane również naturalnym.

W pracy odstąpiono od analizy czynników wynikających z otoczenia technologicznego oraz otoczenia ekologicznego. Decyzja została podjęta z uwagi na brak możliwości oceny wpływu tych czynników na działalności ubezpieczycieli wzajemnych na podstawie wykorzystanych w pracy źródeł badawczych.

W kontekście działalności ubezpieczycieli wzajemnych w krajach EŚW szczególne znaczenie ma otoczenie prawne (polityczno-prawne). Specyfika działalności ubezpieczeniowej wymaga

⁸⁵ Do segmentów makrootoczenia zaliczane jest również otoczenie infrastrukturalne, otoczenie organizacyjne, otoczenie kadrowe, otoczenie międzynarodowe lub globalne.

wdrożenia szeregu regulacji prawnych mających na celu określenie praw i obowiązków stron umowy ubezpieczenia oraz zapewnienie prawidłowości oferowania tych usług. W rezultacie prawo ubezpieczeniowe w znacznie większym stopniu ingeruje w zasady prowadzenia działalności ubezpieczycieli niż ma to miejsce w przypadku innych przedsiębiorstw. W kontekście działalności ubezpieczycieli wzajemnych szczególnie istotne są regulacje dotyczące katalogu form organizacyjno-prawnych zakładów ubezpieczeń. Krajowi prawodawcy posiadają pewną swobodę w kształtowaniu takiego katalogu i mogą zdecydować o dopuszczeniu ubezpieczycieli wzajemnych do prowadzenia działalności ubezpieczeniowej lub stworzyć barierę legislacyjną, która całkowicie uniemożliwi oferowanie tego typu działalności. Krajowe ramy prawne mogą przewidywać również preferencyjne (mniej restrykcyjne) warunki prowadzenia działalności ubezpieczeniowej w przypadku ubezpieczycieli wzajemnych względem innych typów ubezpieczycieli. Szczególnym przykładem są regulacje dotyczące małych ubezpieczycieli wzajemnych zwalniające z obowiązku spełnienia standardów wypłacalności lub części obowiązków raportowania finansowego (szerzej p. 3.1.3).

Mikrootoczenie jest strukturą tworzoną przez współzależną sieć interesariuszy, która determinuje warunki prowadzenia działalności i rozwoju przedsiębiorstwa na określonym rynku. Do grupy podmiotów tworzących mikrootoczenie zalicza się przede wszystkim odbiorców (klientów), dostawców oraz konkurentów przedsiębiorstwa. W szerszym ujęciu do mikrootoczenia przedsiębiorstwa zalicza się np. pośredników, instytucje nadzorcze, instytucje samorządu branżowego, lokalną administrację publiczną czy instytucje finansowe.

W kontekście działalności ubezpieczeniowej mikrootoczenie może być utożsamiane z rynkiem ubezpieczeniowym. Pojęcie to nie posiada legalnej definicji, a próby jej skonstruowania podejmowane są głównie w nauce ekonomii. Sangowski (2001, s. 370) zdefiniował rynek ubezpieczeniowy jako: „zespół wszystkich kupujących-konsumentów ochrony ubezpieczeniowej (strona popytowa) i sprzedających ubezpieczenia – zakłady ubezpieczeniowe (strona podaźowa), których wzajemne oddziaływanie kształtuje popyt i podaź oraz wywiera wpływ na wysokość cen”. Stronę popytową rynku tworzą gospodarstwa domowe, przedsiębiorcy oraz inni uczestnicy rynku (np. jednostki samorządu terytorialnego, stowarzyszenia zawodowe, fundacje), którzy zgłaszają potrzebę ochrony ubezpieczeniowej przed określonym ryzykiem i gotowość do zapłacenia składki. Stronę podaźową tworzą zakłady

ubezpieczeń, które udzielają ochrony ubezpieczeniowej w zamian za opłaconą składkę oraz zakłady reasekuracji, przejmujące część finansowych konsekwencji realizacji ryzyka ubezpieczeniowego.

Czynniki wynikające z mikro i makrootoczenia działalności ubezpieczycieli wzajemnych oraz inne niż otoczenie prawne określane będą w pracy jako „**czynniki zewnętrzne**”. Czynniki wynikające z otoczenia prawnego zostaną określone jako „**czynniki prawne**”.

1.3.3. Środowisko wewnętrzne ubezpieczyciela wzajemnego

Biorąc pod uwagę dorobek nowej ekonomii instytucjonalnej istotnymi czynnikami wpływającymi na pozycje ubezpieczycieli wzajemnych są te wynikające ze środowiska wewnętrznego zakładu ubezpieczeń. Na rozwój zakładu ubezpieczeń istotny wpływ mają podejmowane decyzje dotyczące określenie skali i rozmiaru działalności ubezpieczeniowej, wyboru niszy produktowej, zachodzące relacje i cele właścicieli (członków) czy regulacje statutowe i sposób wykonywania prawa głosu przez jego członków. Środowisko wewnętrzne może determinować zdolność do kontynuowania działalności ubezpieczyciela lub przyczynić się do jego upadłości bez względu na inne segmenty otoczenia przedsiębiorstwa. Wszystkie czynniki wynikające ze środowiska wewnętrznego zostaną w pracy określone jako „**czynniki wewnętrzne**”.

1.4. Podsumowanie

W rozdziale przedstawiono teoretyczne podstawy funkcjonowania ubezpieczycieli wzajemnych w sektorze ubezpieczeń gospodarczych. Wskazano podstawowe różnice występujące pomiędzy ubezpieczycielami wzajemnymi a ubezpieczeniowymi spółkami akcyjnymi, wynikające m.in. z celów prowadzonej działalności gospodarczej, struktury właścicielskiej, czy mechanizmów finansowania. Szczególną uwagę zwrócono na kwestię koegzystencji dwóch typów zakładów ubezpieczeń na współczesnych rynkach ubezpieczeniowych. Przeprowadzony przegląd literatury przedmiotu wykazał, że badania prowadzone w nurcie ekonomii instytucjonalnej koncentrujące się na analizie konfliktów zachodzących wewnątrz organizacji, trafniej wyjaśniają przyczyny tej koegzystencji.

Na podstawie przeprowadzonego przeglądu literatury oraz aktów prawnych regulujących działalność ubezpieczycieli w krajach EŚW sformułowano definicję ubezpieczyciela

wzajemnego wskazując, że pojęcie to obejmuje zakłady ubezpieczeń prowadzące działalność na zasadach wzajemności w różnych formach organizacyjno-prawnych takich jak towarzystwa ubezpieczeń wzajemnych, spółdzielnie oraz stowarzyszenia. Zatem kluczowe znaczenie jako element definiujący działalność ubezpieczycieli wzajemnych ma zasada wzajemności, a nie konkretna forma organizacyjno-prawna.

W celu pełnego zrozumienia instytucji ubezpieczenia wzajemnego dokonany został przegląd rozwoju ubezpieczycieli wzajemnych w ujęciu historycznym. Zarysowano ewolucję tej instytucji od starożytnych form pomocy wspólnotowej, przez średniowieczne gildie i cechy, aż po współczesne zakłady ubezpieczeń. Przeprowadzona analiza wykazała, że przed II Wojną Światową ubezpieczyciele wzajemni aktywnie działali w prawie wszystkich badanych krajach. W wielu przypadkach były to pierwsze krajowe zakłady ubezpieczeń, które często odgrywały znaczącą rolę na rynku ubezpieczeń, posiadając znaczący udział w przypisie składki. Dalszy rozwój tych instytucji został jednak zahamowany na skutek przemian społeczno-politycznych.

Przedstawiona została również koncepcja otoczenia ubezpieczyciela wzajemnego, które będzie przedmiotem dalszych rozważań w kolejnych częściach pracy. Zrozumienie uwarunkowań prawnych, zewnętrznych oraz specyfiki środowiska wewnętrznego pozwoli na identyfikację czynników wpływających na pozycję ubezpieczycieli wzajemnych w krajach EŚW.

Rozdział II: Pozycja ubezpieczycieli wzajemnych na rynkach ubezpieczeniowych

2.1. Pojęcie pozycji przedsiębiorstwa w kontekście działalności ubezpieczycieli wzajemnych

Zgodnie z definicją języka polskiego słowo „pozycja” ma bardzo wiele znaczeń i może odnosić się do kwestii ułożenia ciała, umiejscowienia przestrzennego, miejsca w spisie czy postawy w sporcie. Jednak w kontekście pracy najbardziej adekwatną definicją tego słowa jest „**czyjeś miejsce i znaczenie w grupie**”. Synonimem, w tym przypadku mogą być słowa: ranga⁸⁶, status⁸⁷, sytuacja⁸⁸, czy stan⁸⁹. W nauce ekonomii występują następujące określenia precyzujące omawiane pojęcie: pozycja konkurencyjna, pozycja ekonomiczna, pozycja rynkowa, pozycja gospodarcza czy pozycja finansowa. Słowo „pozycja” jest często rozumiane przez autorów badających specyfikę działalności ubezpieczycieli intuicyjnie. Cycoń (2010) utożsamia pozycję ubezpieczycieli wzajemnych z udziałem rynkowych tych instytucji mierzonym wielkością przypisu składki. Z kolei Płonka (2011, s. 141) wskazuje, że do oceny pozycji ubezpieczycieli wzajemnych na rynku ubezpieczeniowym wykorzystywane są wskaźniki udziału w rynku ubezpieczeniowym mierzone liczbą zakładów ubezpieczeń, wartością aktywów i kapitałów podstawowych, wielkością składki przypisanej brutto, wartością wypłaconych odszkodowań, szkodowością składki brutto.

Pojęcie pozycji przedsiębiorstwa jest związane ze zdolnością podmiotu gospodarczego do konkurowania. Pozycja konkurencyjna może być definiowana jako siła firmy w danej branży, jej siła w stosunku do bezpośrednich konkurentów, która zasadniczo determinuje przyszłe zyski lub straty wynikające z prowadzonej działalności w przyszłości (Simmonds, 1986, s. 16). Koncepcja konkurencyjności przedsiębiorstwa była rozwijana w literaturze przedmiotu przede wszystkim w nurcie (szkole) pozycyjnym oraz w nurcie (szkole) zasobowym. Dorobek tych szkół wskazuje, że na pozycję przedsiębiorstwa wpływ ma zarówno jego otoczenie jak i posiadane zasoby.

Szkółą pozycyjną rozwijała się jeszcze w latach 70. XX wieku, a za jej głównego przedstawiciela uważa się Portera (1980, 1985). Istotą konkurowania według przedstawicieli

⁸⁶ Znaczenie, ważność kogoś lub czegoś.

⁸⁷ Pozycja społeczna i zawodowa jakiejś osoby lub grupy.

⁸⁸ Ogół warunków, w których ktoś się znajduje lub coś się dzieje.

⁸⁹ Sytuacja, w której ktoś lub coś się znajduje.

tego nurtu jest analiza pozycji, którą zajmuje przedsiębiorstwo w danym sektorze oraz jego położenie względem innych uczestników otoczenia ekonomicznego. Zgodnie z założeniem szkoły na zdobycie przewagi konkurencyjnej przez przedsiębiorstwo wpływają przede wszystkim warunki panujące w sektorze, ale także działania podejmowane przez samo przedsiębiorstwo⁹⁰. Pojęcie konkurencyjności ubezpieczycieli wzajemnych w nurcie pozycyjnym zdefiniowała Płonka (2013b, s. 24), która wskazuje, że jest to „zdolność do ciągłego dostarczania interesariuszom wartości dodanej w sposób korzystniejszy niż pozostałe podmioty sektora (spółki akcyjne) z uwzględnieniem wpływu czynników zewnętrznych i wewnętrznych”.

Analiza konkurencyjności przedsiębiorstwa w nurcie zasobowym stanowi uzupełnienie teorii pozycjonowania o czynniki wywodzące się ze środowiska wewnętrznego przedsiębiorstwa. Nurt zasobowy ma podłoże w ekonomicznej teorii renty sformułowanej przez D. Ricardo, a jej współczesna forma zaczęła kształtować się od połowy lat 80. XX wieku⁹¹. „Nurt ten koncentruje się bezpośrednio na zagadnieniu osiągnięcia przez przedsiębiorstwa trwałej przewagi konkurencyjnej, przyjmując, iż jest ona osiągnięta dzięki posiadanym przez firmę zasobom⁹² (Dzikowska i Gorynia, 2012, s. 17). Płonka (2013b, s. 19) wskazuje, że przedstawiciele szkoły zasobowej „wzbogacili identyfikację potencjału konkurencyjności o aspekty społeczne, ekologiczne i innowacyjne”, co jest szczególnie istotne w ocenie pozycji przedsiębiorstw nienastawionych na zysk.

Gorynia (2002, s. 102) wskazuje, że przy „ocenie pozycji konkurencyjnej przedsiębiorstwa najczęściej przyjmuje się dwa mierniki: udział rynkowy oraz sytuację finansową badanego przedsiębiorstwa”. Wykorzystanie tych mierników sprawia, że pojęcie pozycji przedsiębiorstwa dotyczy zarówno bieżącej sytuacji podmiotów gospodarczych, jak i również

⁹⁰ Stan konkurencji determinowany jest oddziaływaniem pięciu podstawowych sił: groźby wejścia nowych konkurentów, groźby substytucji, siły przetargowej nabywców, siły przetargowej dostawców oraz rywalizacji obecnych konkurentów (Porter 1992, s. 21-46).

⁹¹ Wśród prekursorów szkoły zasobowej uważa się Wernerfelt (1984, 1995), Barneya (1991), oraz Prahalada i Hamela, (1990).

⁹² Wernerfelt (1984) przez zasoby definiuje wszystko, co można uznać za mocną lub słabą stronę danej firmy, a w bardziej formalnym ujęciu wszystko co w danym czasie można ująć jako (materialne i niematerialne) aktywa, które są półtrwale związane z przedsiębiorstwem. Szerzej o pojęciu zasobów także Barney (1991). Specyfika działalności ubezpieczeniowej sprawia, że do uzyskania trwałej przewagi konkurencyjnej konieczne jest przede wszystkim posiadanie zasobu finansowego w postaci nadwyżki dla celów wypłacalności. Istotne są również zasoby niematerialne oparte na wiedzy i doświadczeniu pracowników w zakresie tworzenia modeli aktuarialnych, strategii sprzedażowo-marketingowej czy strategii inwestycyjnej.

zdolności do kontynuowania działalności tych podmiotów w przyszłych okresach. W celu badania bieżącej sytuacji ubezpieczycieli wzajemnych wykorzystano w rozprawie następujące mierniki pozycji przedsiębiorstwa:

- udział rynkowy mierzony wielkością przypisu składki,
- udział rynkowy mierzony liczbą ubezpieczycieli wzajemnych prowadzących działalność na danym rynku ubezpieczeniowym.

Zdolność do kontynuowania działalności ubezpieczycieli wzajemnych została oceniona na podstawie wskaźników wypłacalności oraz wskaźników oceniających kondycję finansową (np. wskaźniki rentowności) z uwzględnieniem dynamiki zmian tych wskaźników.

2.2. Pozycja rynkowa ubezpieczycieli wzajemnych i sektora ubezpieczeń wzajemnych na światowych i europejskich rynkach ubezpieczeniowych – przegląd wybranych wskaźników

2.2.1. Raporty międzynarodowych instytucji i metodyka oceny udziału rynkowego ubezpieczycieli wzajemnych

Do oceny pozycji rynkowej ubezpieczycieli wzajemnych istotny jest sposób agregacji bazowych parametrów do kalkulacji udziału rynkowego (np. składki przypisanej brutto). W zależności od przyjętej koncepcji definicyjnej, agregacja może obejmować jedynie składkę przypisaną z tytułu umów ubezpieczenia zawartych bezpośrednio z ubezpieczycielem wzajemnym, a w szerszym ujęciu także umów zawartych z ubezpieczycielami należącymi do grupy kapitałowej kontrolowanej przez dużego ubezpieczyciela wzajemnego. Raporty dotyczące udziału rynkowego ubezpieczycieli wzajemnych są obecnie publikowane przez międzynarodowe instytucje samorządu branżowego ubezpieczycieli wzajemnych: ICMIF⁹³ i AMICE⁹⁴ (wcześniej AISAM). Obie organizacje stosują jednolitą metodykę badania udziału rynkowego, a dane publikowane w okresowych raportach tych instytucji są powszechnie wykorzystywane w badaniach naukowych m.in. (Janowicz-Lomott, 2010, 2011; Krišto i in., 2021) oraz opracowaniach skierowanych do praktyków m.in. (Sigma, 2016). Metodyka pomiaru udziału rynkowego ubezpieczycieli wzajemnych, stosowana przez ICMIF i AMICE,

⁹³ International Cooperative and Mutual Insurance Federation (ICMIF) jest organizacją zrzeszającą ubezpieczycieli wzajemnych prowadzącą działalność o zasięgu globalnym.

⁹⁴ The Association of Mutual Insurers and Insurance Cooperatives in Europe (AMICE) jest stowarzyszeniem europejskich ubezpieczycieli wzajemnych.

oparta jest na agregacji przypisu składki poszczególnych zakładów ubezpieczeń w ramach trzech kategorii definicyjnych opisanych w Tabeli 3.

Tabela 3: Definicje i kategorie ubezpieczycieli wzajemnych według metodyki ICMIF i AMICE oraz AISAM.

	Definicja ICMIF i AMICE (obecna)	Definicja AISAM
Definicja (kategoria) 1	Towarzystwa ubezpieczeń wzajemnych i spółdzielnie ubezpieczeniowe (prowadzące działalność ubezpieczeniową w tych formach organizacyjno-prawnych).	Ubezpieczyciele wzajemni, tj. ubezpieczyciele posiadający formę prawną towarzystwa ubezpieczeń wzajemnych lub równoważną (...). Kategorię tę określono jako „ubezpieczyciele wzajemnymi”.
Definicja (kategoria) 2	Spółki zależne od towarzystwa ubezpieczeń wzajemnych i spółdzielni ubezpieczeniowych sklasyfikowanych w ramach definicji 1.	(...). Kategoria tę określono jako „spółki zależne od ubezpieczycieli wzajemnych”. Spółki zależne mogą mieć formę ubezpieczeniowych spółek akcyjnych (przeważnie) lub spółdzielni (rzadko). W tej kategorii uwzględniono spółki zależne krajowych ubezpieczycieli wzajemnych oraz spółki zależne zagranicznych ubezpieczycieli wzajemnych.
Definicja (kategoria) 3	Pozostałe zakłady ubezpieczeń typu wzajemnego lub spółdzielczego niesklasyfikowane w definicji 1 i 2, do których zalicza się organizacje, które: • są własnością ich członków, są przez nich zarządzane i działają w interesie tych członków, • są inspirowane ideą wzajemności; • nie są (w większości) kontrolowane przez zewnętrzne udziały kapitałowe.	Ubezpieczyciele kontrolowani przez krajowe lub zagraniczne grupy holdingowe towarzystw ubezpieczeń wzajemnych (...). Kategorię tę określa się jako „Spółki zależne holdingów ubezpieczycieli wzajemnych” lub „Sektor ubezpieczeń wzajemnych”.

Źródło: Opracowanie własne na podstawie (AMICE i ICMIF, 2018, s. 10) oraz (AISAM, 2006, s. 11).

Dla celów analitycznych szczególne znaczenie mają zakłady ubezpieczeń sklasyfikowane w ramach definicji 1; w tej kategorii mieszczą się wszyscy analizowani w pracy ubezpieczyciele wzajemni. Dane o udziale rynkowym europejskich ubezpieczycieli wzajemnych uwzględniające podział na te trzy kategorie, były publikowane przez AMICE do roku 2015⁹⁵. W kolejnych raportach⁹⁶ zawarto jedynie dane o udziale rynkowym całego **sektora ubezpieczeń wzajemnych**, do którego zalicza się podmioty należące do wszystkich trzech

⁹⁵ W 2018 roku został opublikowany przez AMICE i ICMIF raport „Facts and figures mutual and cooperative insurance in Europe Vol 2” (AMICE i ICMIF, 2018) opisujący sytuację rynkową ubezpieczycieli wzajemnych w latach 2007-2015. Wcześniejszy raport z 2006 roku pt. „Mutual insurance in figures An overview of the mutual insurance landscape in Europe” (AISAM, 2006) został opublikowany przez AISAM i obejmował lata 2000-2004.

⁹⁶ W latach 2022 i 2023 zostały opublikowane przez AMICE dwie edycje raportów „European mutual market share” zawierające sumy przypisu składek i udziały w europejskim rynku sektora ubezpieczeń wzajemnych wraz z wykazem udziałów w poszczególnych rynkach ubezpieczeń krajów europejskich.

kategorii definicyjnych. Przy kalkulacji udziału rynkowego sektora ubezpieczeń wzajemnych uwzględnia się przypis składki zarówno ubezpieczycieli wzajemnych jak i innych (komercyjnych) zakładów ubezpieczeń wchodzących w skład grup kapitałowych kontrolowanych przez ubezpieczycieli wzajemnych. W rezultacie udział rynkowy sektora ubezpieczeń wzajemnych jest wyraźnie wyższy niż wąsko rozumiany udział rynkowy ubezpieczeń wzajemnych (obejmujący jedynie ubezpieczycieli z definicji 1).

Wśród zalet takiej metodyki prezentacji udziału rynkowego sektora ubezpieczeń wzajemnych należy wskazać promowanie idei ubezpieczeń wzajemnych na współczesnych rynkach ubezpieczeniowych. Prezentacja silnej pozycji rynkowej sektora ubezpieczeń wzajemnych może stanowić motywację do podjęcia tego rodzaju aktywności gospodarczej lub zachęcić potencjalnych ubezpieczających do poszukiwania ochrony ubezpieczeniowej na zasadzie wzajemności. Dane wskazujące na silną pozycję rynkową sektora ubezpieczeń wzajemnych były wykorzystywane w celu uzasadnienia nowelizacji estońskiej ustawy o działalności ubezpieczeniowej, w zakresie dopuszczenia działalności stowarzyszeń ubezpieczeniowych (Lehtmets i Kubja, 2017).

Uwzględnienie pośredniego udziału ubezpieczycieli wzajemnych może jednak w istotny sposób zaburzyć wartość poznawczą informacji i stworzyć wrażenie znacznie silniejszej pozycji rynkowej ubezpieczycieli wzajemnych. Faktyczne umowy ubezpieczenia oparte na zasadzie wzajemności, w wielu przypadkach, stanowią marginalną część danego rynku ubezpieczeń lub tego rodzaju ubezpieczenia nie są w ogóle świadczone⁹⁷. W wielu pracach badawczych błędnie porównuje się krajowy udział rynkowy ubezpieczycieli wzajemnych do średniego udziału sektora w krajach europejskich, ponieważ często odnosi się przy takim porównaniu składkę przypisaną przez ubezpieczycieli wzajemnych klasyfikowanych według definicji 1 do całego sektora ubezpieczeń wzajemnych. Ponadto konwersja z wykorzystaniem wzajemnej spółki holdingowej (*Mutual Holding Company Conversion*) jest jedną z alternatywnych metod demutualizacji. Zgodnie z metodyką stosowaną przez AMICE, towarzystwa, które przeszły ten typ demutualizacji, nadal byłyby klasyfikowane jako część sektora ubezpieczeń wzajemnych.

⁹⁷ Pewnym szczególnie osobliwym przypadkiem ilustrującym ten problem jest rynek słowacki, który został sklasyfikowany na czwartej pozycji w rankingu największych europejskich rynków ubezpieczeniowych pod względem udziału w rynku „ubezpieczeń wzajemnych/spółdzielczych” w 2022 roku (AMICE 2023, s. 3). Mając na uwadze fakt, że słowackie prawo ubezpieczeniowe nie zezwala na działalność ubezpieczycieli wzajemnych, umowy ubezpieczenia na zasadzie wzajemności faktycznie nie są zawierane na tym rynku

2.2.2. Globalna pozycja sektora ubezpieczeń wzajemnych

Wielkość sektora ubezpieczeń wzajemnych, mierzoną wartością składki przypisanej brutto, oszacowano w roku 2022 na 1,4 bilionów USD, co stanowiło 26,3%⁹⁸ całego globalnego rynku ubezpieczeń (szczegółowe dane prezentuje Tabela 4). W latach⁹⁹ 2007–2022 składka przypisana brutto ubezpieczycieli tego sektora wzrosła o 45,4%, podczas gdy składka przypisana brutto całego globalnego sektora ubezpieczeń wzrosła o 29,3%¹⁰⁰. W rezultacie udział rynkowy sektora ubezpieczeń wzajemnych w tym okresie wzrósł o 2,2 p.p.¹⁰¹.

Sektor ubezpieczeń wzajemnych cechował się wyższym udziałem w składce przypisanej brutto sektora **ubezpieczeń non-life** – w 2022 roku wskaźnik ten osiągnął wartość 29%¹⁰². Od 2007 roku odnotowano jednak spadek tego wskaźnika o 2,4 p.p. (ICMIF, 2024, s. 9). W sektorze ubezpieczeń na życie udział rynkowy sektora ubezpieczycieli wzajemnych wyniósł w 2022 roku 23,7% i w latach 2007-2022 obserwowano znaczny wzrost tego wskaźnika, który wyniósł 4,1 p.p.¹⁰³ (ICMIF, 2024, s. 8).

Globalnie działalność ubezpieczeniową w 2022 roku, według szacunków ICMIF, prowadziło ponad 4 778 podmiotów zaliczanych do sektora ubezpieczeń wzajemnych. W ostatnich latach dostrzegalny jest postępujący proces konsolidacji sektora ubezpieczeń wzajemnych, w wyniku którego z roku na rok zmniejsza się liczba aktywnych ubezpieczycieli wzajemnych. W roku 2007 tego typu działalność była prowadzona przez ponad 6 500 zakładów ubezpieczeń. Spadek liczby zakładów ubezpieczeń nie powodował jednak spadku składki przypisanej brutto całego sektora (ICMIF, 2023, s. 20).

⁹⁸ Bez uwzględnienia rynku chińskiego udział rynkowy sektora ubezpieczeń wzajemnych był w 2022 jeszcze wyższy i sięgał ponad 30% (ICMIF, 2024, s. 4).

⁹⁹ Za rok 2007 zostały opublikowane najstarsze dostępne dane.

¹⁰⁰ Obliczenia własne na podstawie danych (ICMIF, 2024).

¹⁰¹ Udział ubezpieczeń wzajemnych w rynku był najwyższy w 2012 r. i wynosił 28,1%. Deprecjacja euro i jena japońskiego w stosunku do dolara amerykańskiego wywarła wyraźny wpływ na sektor ubezpieczeń wzajemnych ze względu na wyższy odsetek ubezpieczeń wzajemnych zawieranych na rynkach, które używają jednej z tych dwóch walut. Innym istotnym czynnikiem wpływającym na udział sektora ubezpieczeń wzajemnych w rynku był duży i szybko rosnący chiński rynek ubezpieczeń ogółem, na którym udział ubezpieczeń wzajemnych jest znikomy (ICMIF, 2023, s. 8).

¹⁰² Bez uwzględnienia rynku chińskiego wartość wskaźnika jest równa 33,2% (ICMIF, 2024, s. 9).

¹⁰³ Tak wysoki wzrost wartości wskaźnika udziału rynkowego sektora ubezpieczycieli wzajemnych w sektorze ubezpieczeń na życie wynika z efektu niskiej bazy. W roku 2007 wskaźnik ten był równy 19,6% podczas gdy w roku 2008 nastąpił wzrost do poziomu 22,2%. Najwyższa wartość została odnotowana w roku 2012 (24,6%).

Podmioty sektora ubezpieczeń wzajemnych odznaczają się najsilniejszą pozycją na rozwiniętych rynkach ubezpieczeniowych w Ameryce Północnej (39,4% udziału w rynku ubezpieczeń ogółem mierzonego składką przypisaną brutto) oraz Europie (32,6% udziału w rynku). W latach 2007-2022 udział rynkowy sektora ubezpieczeń wzajemnych zwiększał się we wszystkich regionach świata, za wyjątkiem Azji i Oceanii. Szczególnie istotny wzrost zaobserwowano w Ameryce Północnej oraz w Europie, gdzie wyniósł on odpowiednio: 10,6 p.p. oraz 8,3 p.p. Najmniejszy udział sektora ubezpieczeń wzajemnych odnotowano w Afryce, gdzie wyniósł on w 2022 roku zaledwie 3,7%.

Tabela 4: Udział sektora ubezpieczeń wzajemnych w rynku ubezpieczeń ogółem mierzony składką przypisaną brutto

Region	Udział sektora ubezpieczycieli wzajemnych w latach		Udział sektora ubezpieczeń wzajemnych według działu ubezpieczeń w 2022 roku	
	2007r.	2022r.	Life	Non – life
Świat	24,0%	26,3%	23,7%	29,0%
Europa	24,3%	32,6%	26,0%	40,5%
Ameryka Północna	28,8%	39,4%	40,5%	38,5%
Ameryka Południowa	9,9%	10,8%	6,5%	13,5%
Azja i Oceania	19,4%	9,7%	19,2%	6,6%
Afryka	1,2%	3,7%	2,3%	7,3%

Źródło: opracowanie własne na podstawie (ICMIF, 2019, 2024).

Globalną liczbę osób korzystających¹⁰⁴ z usług oferowanych przez sektor ubezpieczeń wzajemnych oszacowano w 2022 roku na 889 milionów (ICMIF, 2024, s. 24). Ponadto liczba członków/ubezpieczonych wzrasta od 2012 roku¹⁰⁵ (ICMIF, 2023, s. 19). W roku 2022 w sektorze ubezpieczeń wzajemnych na całym świecie zatrudnionych było 1,19 mln osób i był to rekordowy wskaźnik w historii statystyk publikowanych przez ICMIF. Wartość aktywów kontrolowanych przez sektor ubezpieczeń wzajemnych oszacowano w roku 2022 na ponad 10

¹⁰⁴ ICMIF w danych szacunkowych posługuje się pojęcie „members/policyholders”. Z uwagi na różnego rodzaju reżimy prawne nie zawsze zawarcie umowy ubezpieczenia wiąże się z nawiązaniem stosunku członkostwa. Definicja przyjęta przez ICMIF może odnosić się zarówno do liczby klientów (ubezpieczających/ubezpieczonych), jak i członków ubezpieczycieli wzajemnych, ponieważ nie ma spójności pomiędzy rynkami lub firmami, co do tego, w jaki sposób dane liczbowe (jeśli w ogóle) są agregowane. ICMIF podkreśla, że każda polisa wystawiona przez ubezpieczyciela wzajemnego jest równoznaczna z jednym członkiem/ubezpieczonym. Jeżeli dany podmiot zawrze więcej niż jedną umowę ubezpieczenia z ubezpieczycielem wzajemnym, to ta mnogość umów ubezpieczeń zostanie uwzględniona w ogólnych danych liczbowych o członkach/ubezpieczonych w każdym kraju (ICMIF, 2023, s. 24)

¹⁰⁵ Pierwszy okres, za który oszacowano dane o liczbie osób ubezpieczonych i członkach ubezpieczycieli wzajemnych.

bln USD (w tym 8,3 bln lokat) i w porównaniu z rokiem 2007 wartość ta zwiększyła się o prawie 4 bln USD¹⁰⁶ (ICMIF, 2024, s. 19).

2.2.3. Europejski sektor ubezpieczeń wzajemnych i pozycja rynkowa ubezpieczycieli wzajemnych

Udział rynkowy sektora ubezpieczeń wzajemnych w rynkach ubezpieczeniowych UE

Wartość zagregowanej składki przypisanej brutto europejskiego sektora ubezpieczeń wzajemnych oszacowano w roku 2022 na 509 mld EUR. Był to również najwyższy poziom w historii obserwacji tego parametru (AMICE, 2023). W tym samym roku udział sektora ubezpieczeń wzajemnych w europejskich rynkach ubezpieczeniowych był równy 33,0%¹⁰⁷. Dane publikowane przez AMICE wskazują także na stopniowy wzrost tego wskaźnika z poziomu 24,6% odnotowanego w roku 2007. W krajach EŚW wysokość składki przypisanej brutto przez sektor ubezpieczeń wzajemnych oszacowano na kwotę ponad 9,5 mld EUR¹⁰⁸, a jego udział rynkowy na ponad 23%.

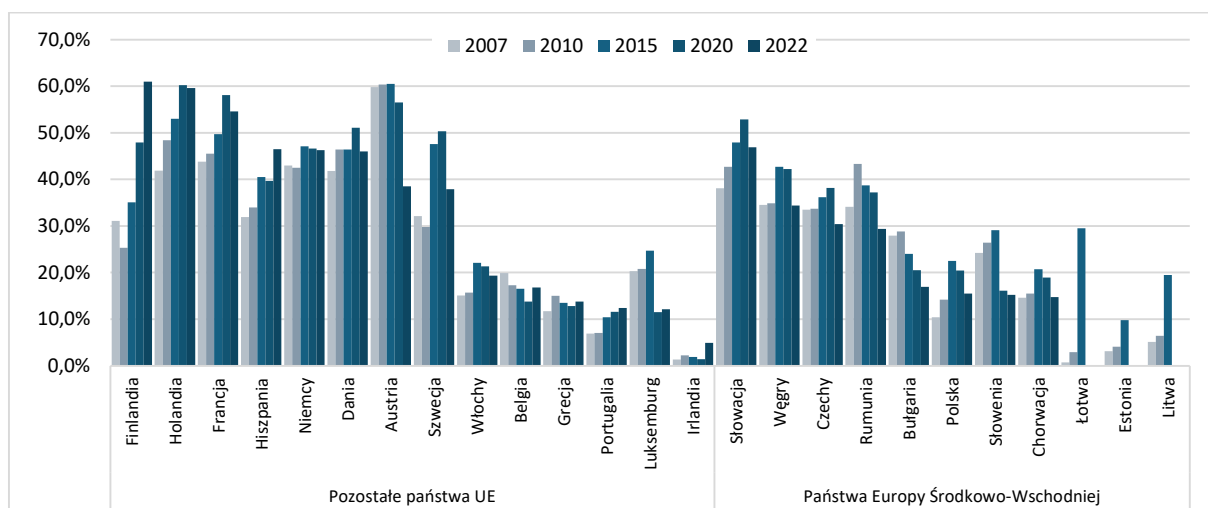
Na Wykresie 1 zawarto dane opublikowane przez AMICE, które obejmują udział sektora ubezpieczycieli wzajemnych w poszczególnych państwach UE. W roku 2022 największym udziałem sektora ubezpieczeń wzajemnych w ubezpieczeniach ogółem charakteryzował się rynek fiński (61,0%). Wysoka wartość tego wskaźnika występowała również na innych rozwiniętych rynkach ubezpieczeniowych państw Europy Zachodniej – Holandia (59,6%), Francja (54,6%), Hiszpania (46,5%), Niemcy (46,3%) oraz w krajach skandynawskich – Dania (46,6%) oraz Szwecja (37,9%). Wśród rynków ubezpieczeniowych państw EŚW wyraźnie wyróżniał się rynek słowacki, na którym sektor ubezpieczeń wzajemnych zebrał aż 46,9% składki przypisanej ogółem. Ubezpieczyciele wzajemni kontrolowali, w sposób pośredni i bezpośredni, w znacznym stopniu również rynek węgierski (34,4%), czeski (30,4%) oraz rumuński (29,4%). Najmniejszym udziałem sektora ubezpieczeń wzajemnych spośród państw EŚW cechował się rynek chorwacki (14,7%), jednak udział ten był wyższy niż w przypadku kilku

¹⁰⁶ W latach 2007-2017 tylko raz (w roku 2015) odnotowano spadek wartości aktywów zarządzanych przez ubezpieczycieli wzajemnych. Powodem zaistniałej sytuacji była powszechna deprecjacja walut względem USD, co wywarło negatywny wpływ na wartość aktywów (ICMIF, 2019, s. 13).

¹⁰⁷ Dane obejmujące państwa Europejskiego Obszaru Gospodarczego z wyłączeniem Litwy, Łotwy i Estonii oraz dane z wybranych pozostałych państw europejskich tj. Serbia i Ukraina.

¹⁰⁸ Obliczenia własne na podstawie danych o udziale rynkowych sektora ubezpieczeń wzajemnych publikowanych przez AMICE/ICMIF oraz przypisu składki według EIOPA.

państw Europy Zachodniej, tj. Irlandii (4,9%), Luksemburgu (12,1%), Portugalii (12,4%) oraz Grecji (13,8%). Dane za 2022 rok nie obejmują państw bałtyckich. Ostatnie dostępne dane z 2015 roku wskazują, że najwyższy udział sektora ubezpieczeń wzajemnych w tym regionie miał miejsce na Łotwie (29,5%), następnie na Litwie (19,5%), a najniższy w Estonii (9,8%).

Wykres 1: Udział sektora ubezpieczeń wzajemnych w rynku ubezpieczeń ogółem w wybranych krajach Unii Europejskiej w latach 2007-2022

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych (AMICE, 2018, 2022, 2023)

W latach 2007-2022 średni udział sektora ubezpieczeń wzajemnych wzrósł o 8,4 p.p. W tym okresie wskaźnik ten zwiększył się w 14 spośród obserwowanych 22 rynków ubezpieczeniowych państw UE, ale jedynie w przypadku 3 państw EŚW¹⁰⁹. Największym przyrostem udziału rynkowego sektora ubezpieczeń wzajemnych charakteryzowały się rynki ubezpieczeniowe Finlandii (prawie 30 p.p.), Holandii (17,7 p.p) oraz Hiszpanii (16,6 p.p), a w EŚW Słowacji (8,8 p.p.) oraz Polski (5,1 p.p.). Istotny spadek udziału rynkowego sektora ubezpieczycieli wzajemnych odnotowano w przypadku Austrii (21,3 p.p.), Bułgarii (11 p.p.) oraz Słowenii (9,0 p.p.). Na uwagę zasługuje fakt, że pozycja rynkowa ubezpieczycieli wzajemnych na rynkach europejskich uległa znaczącemu umocnieniu od czasu kryzysu finansowego z lat 2007-2009, co może dowodzić, że kryzysy finansowe i perturbacje rynkowe stwarzają szansę dla rozwoju ubezpieczeń wzajemnych (Janowicz-Lomott, 2010a). W latach 2015-2022 odnotowano jednak spadek udziału sektora ubezpieczycieli wzajemnych na

¹⁰⁹ Z uwagi na brak danych nie uwzględniono rynków ubezpieczeniowych państw bałtyckich (Litwy, Łotwy, Estonii) oraz Cypru i Malty.

większości europejskich rynków ubezpieczeniowych¹¹⁰. Wśród przyczyn tego spadku wskazuje się wzrost regulacji po kryzysie finansowym oraz implementację dyrektywy Solvency II prowadzące w konsekwencji do zwiększenia koncentracji na rynku ubezpieczeniowym (Janowicz-Lomott i Śliwiński, 2017).

Na Wykresie 2 zawarto udział rynkowy sektora ubezpieczeń wzajemnych w obrębie dwóch działów ubezpieczeń w 2022¹¹¹ roku. Udział rynkowy sektora ubezpieczeń wzajemnych w europejskim sektorze ubezpieczeń majątkowych wyniósł 41,2% i wzrósł w porównaniu z rokiem 2007 o prawie 5 p.p. W przypadku sektora ubezpieczeń na życie udział ten był znacznie niższy i wynosił 26,2%, jednak również w tym przypadku, w latach 2007-2022 zaobserwowano znaczące zwiększenie tego wskaźnika (o 8,5 p.p.). Pomimo wyższego średniego udziału sektora ubezpieczeń wzajemnych w ubezpieczeniach majątkowych nie można jednoznacznie ocenić, w którym sektorze ubezpieczyciele wzajemni są bardziej aktywni. Świadczy o tym między innymi fakt, że w przypadku prawie połowy z obserwowanych 26 europejskich rynków udział sektora ubezpieczeń wzajemnych był większy w przypadku ubezpieczeń na życie. Taka sytuacja wystąpiła przede wszystkim w państwach EŚW (Bułgaria, Chorwacja, Czechy, Estonia¹¹², Polska, Rumunia, Słowacja oraz Węgry) a także na czterech rynkach ubezpieczeń pozostałych państw UE (Austria, Dania, Luksemburg oraz Malta).

W EŚW udział rynkowy sektora ubezpieczeń wzajemnych był wyższy w przypadku ubezpieczeń na życie (31,6%), podczas gdy w sektorze ubezpieczeń non-life wskaźnik ten był równy 20%¹¹³. W ujęciu absolutnym składka przypisana brutto przez podmioty sektora ubezpieczeń wzajemnych była wyższa przypadku ubezpieczeń non-life, gdzie wartość tego parametru była równa ponad 6,3 mld EUR, względem 3,4 mld EUR w ubezpieczeniach na życie.

Najwyższy udział sektora ubezpieczeń wzajemnych w ubezpieczeniach na życie w 2022 roku odnotowano na rynku słowackim, gdzie wyniósł on 56,7%, przewyższając wskaźniki z Danii (54,2%) i Francji (49,2%). Spośród innych krajów EŚW wysokie wartości tego wskaźnika

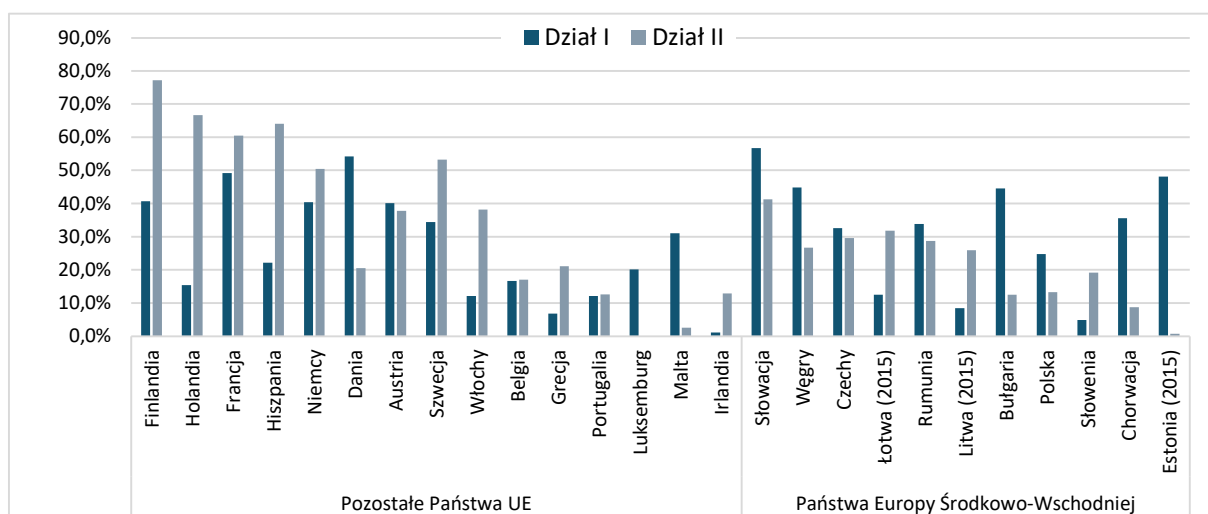
¹¹⁰ Spadek udziału rynkowego sektora ubezpieczeń wzajemnych odnotowano w przypadku 14 spośród 22 obserwowanych rynków. Z uwagi na wzrost udziału rynkowego sektora ubezpieczeń wzajemnych na największych europejskich rynkach ubezpieczeń np. Francja (o 4,9 p.p.), Holandia (6,6 p.p) oraz niewielki spadek udziału na rynku niemieckim (0,8 p.p.) udział całego sektora wzajemnego w całym rynku UE w latach 2015-2022 wzrósł o 2,4 p.p.

¹¹¹ W przypadku państwa bałtyckich uwzględniono dane według stanu na rok 2015.

¹¹² Dane z roku 2015.

¹¹³ Obliczenia własne na podstawie danych o udziale rynkowych sektora ubezpieczeń wzajemnych publikowanych przez AMICE/ICMIF oraz przypisu składki według EIOPA.

osiągnięto również na Węgrzech (44,8%) i w Bułgarii (44,5%). W większości państw EŚW udział ubezpieczycieli wzajemnych w sektorze ubezpieczeń na życie przekraczał 10%, z wyjątkiem Słowenii (4,8%) i Litwy (8,4%¹¹⁴). W przypadku ubezpieczeń działu II największy udział sektora ubezpieczeń wzajemnych był obserwowany przede wszystkim na rozwiniętych rynkach ubezpieczeń państw Europy Zachodniej np. w Finlandii (70,5%), Holandii (66,7%), Hiszpanii (64,1%) oraz Francji (60,5%) z kolei spośród państw EŚW był to rynek słowacki (41,3%). Najniższy poziom tego wskaźnika odnotowano w Chorwacji (8,7%) oraz Estonii (0,7%¹¹⁵).

Wykres 2: Udział rynkowy sektora ubezpieczeń wzajemnych w dziale I i dziale II w 2022 roku
 Źródło: opracowanie własne na podstawie (AMICE, 2023).

Analiza udziału rynkowego sektora ubezpieczeń wzajemnych wskazuje, że pozycja rynkowa tego sektora w państwach EŚW nie różni się w sposób istotny od jego sytuacji na pozostałych rynkach UE. Szczególnym przypadkiem są rynki Czech, Słowacji, Węgier oraz Rumunii, gdzie udział rynkowy sektora ubezpieczeń wzajemnych w większości analizowanych okresów był wyższy niż 30%. Tak silna pozycja rynkowa sektora ubezpieczeń wzajemnych jest jednak determinowana przede wszystkim aktywnością dużych ubezpieczeniowych grup kapitałowych, których jednostką dominującą jest ubezpieczyciel wzajemny. Do głównych tego typu grup kapitałowych zaliczają się następujące: austriacka Vienna Insurance Group¹¹⁶ (VIG)

¹¹⁴ Dane z roku 2015.

¹¹⁵ Dane z roku 2015.

¹¹⁶ Grupa zaliczana jest do szeroko pojętego katalogu ubezpieczycieli wzajemnych z uwagi na fakt, że głównym udziałowcem VIG Holding jest kontrolujące 72% udziałów austriackie towarzystwo ubezpieczeń wzajemnych

oraz GRAWE¹¹⁷, norweska grupa Gjensidige¹¹⁸, niemiecki Talanx¹¹⁹, czy francuska Groupama¹²⁰. Prawie wszystkie podmioty należące do tych grup kapitałowych prowadzą działalność w EŚW w formie ubezpieczeniowej spółki akcyjnej, w rezultacie usługi ubezpieczeniowe są oferowane na zasadach komercyjnych.

Zagraniczni ubezpieczyciele wzajemni podejmowali działalność na rynkach EŚW również poprzez oddziały. Do tego typu podmiotów zalicza się np. niemieckie towarzystwo ubezpieczeń wzajemnych Vereinigte Hagelversicherung, specjalizujące się w ubezpieczeniu upraw, które posiada oddziały w czterech krajach EŚW: na Litwie, na Łotwie, w Polsce oraz w Chorwacji. Działalność w formie oddziału sprawia, że ubezpieczający zawierający umowę ubezpieczenia wstępują jednocześnie w stosunek prawny członkostwa, przez co usługa

Wiener Städtische Wechselseitiger Versicherungsverein – Vermögensverwaltung. Historia zakładu ubezpieczeń sięga lat 20 XIX wieku, jednak dynamiczny rozwój grupy rozpoczął się dopiero w okresie przemian ustrojowych w EŚW. Grupa VIG w 1990 roku założyła w ówczesnej Czechosłowacji zakład ubezpieczeń Kooperativa z siedzibą w Bratysławie. W kolejnych latach grupa rozszerzyła swoją działalność o inne rynki w regionie: między innymi rynek węgierski (1996), polski (1998), chorwacki (1999), rumuński (2001), bułgarski (2002), słoweński (2004) oraz w roku 2008 o rynki państw bałtyckich. Według stanu na koniec 2021 roku, zgodnie z opublikowanym SFCR, grupa VIG sprawowała kontrolę nad dwudziestoma zakładami ubezpieczeń w badanych krajach EŚW, jednak tylko jeden z nich prowadził działalności w formie prawnej TUV.

¹¹⁷ Podmiotem sprawującym kontrolę nad grupą jest austriacki TUV *Grazer Wechselseitige Versicherung*. Według SFCR z roku 2021 spółki z grupy GRAWE prowadziły działalność ubezpieczeniową w 13 państwach. Spośród analizowanych rynków EŚW grupa GRAWE posiadała spółki zależne w Słowenii, w Chorwacji, na Węgrzech, w Bułgarii oraz w Rumunii.

¹¹⁸ Spółką sprawującą kontrolę nad grupą kapitałową jest *Gjensidige Forsikring ASA*, której głównym akcjonariuszem jest Gjensidige Foundation zarządzające majątkiem grupy Gjensidige. Wypracowany zysk fundacja redystrybuuje pomiędzy klientów *Gjensidige Forsikring ASA*. W latach 2006-2007 grupa rozszerzyła swoją aktywność geograficzną o nowe rynki ubezpieczeniowe: rynek szwedzki, rynek duński oraz rynki wszystkich trzech państw bałtyckich. Na Litwie grupa Gjensidige utworzyła ubezpieczeniową spółkę akcyjną działającą pod nazwą ADB Gjensidige, która posiada swoje oddziały na Łotwie i w Estonii. W 2021 roku udział rynkowy litewskiej spółki w rynku ubezpieczeniowym wszystkich państw bałtyckich łącznie wyniósł 8%

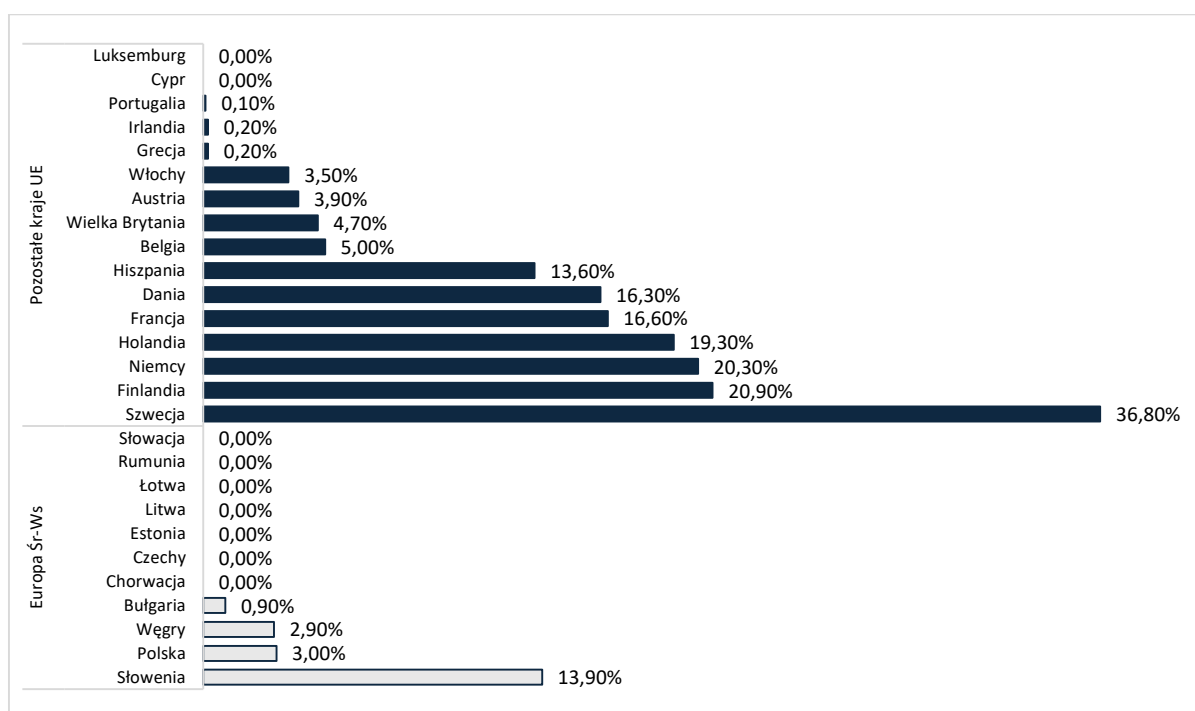
¹¹⁹ Największym udziałowcem grupy, kontrolującym 73% akcji, jest niemiecki TUV *HDI Haftpflichtverband der Deutschen Industrie V.a.G*. W strukturze grupy kapitałowej nie ma obecnie ani jednego ubezpieczyciela wzajemnego. Spośród państw EŚW grupa Talanx sprawuje kontrolę nad zakładami ubezpieczeń w Polsce oraz na Węgrzech.

¹²⁰ Francuski TUV *Groupama Assurances Mutuelles* sprawuje kontrolę nad grupą Groupama. Działalność grupy kapitałowej koncentrowała się początkowo na ubezpieczycielach wzajemnych we Francji. W latach 2007 i 2008 nastąpił rozwój międzynarodowy grupy Groupama, poprzez nabycie akcji zakładów ubezpieczeń w EŚW, m.in. akcji rumuńskich firmy ubezpieczeniowej BT Asigurari i Asiban, a także przejęcie działalności ubezpieczeniowej węgierskiego banku OTP, co doprowadziło do przejęcia kontroli nad innymi ubezpieczeniowymi spółkami zależnymi w Bułgarii, Rumunii oraz na Słowacji. W 2022 roku w strukturze grupy kapitałowej znajdowało się pięć ubezpieczeniowych spółek akcyjnych z krajów EŚW.

ubebezpieczeniowa jest oferowana na zasadzie wzajemności. Zbliżonym profilem działalności charakteryzuje się również austriacki TUV Österreichische Hagelversicherung VVaG¹²¹.

Udział rynkowy ubezpieczycieli wzajemnych (definicja 1)

Do oceny pozycji rynkowej ubezpieczycieli wzajemnych szczególnie istotna jest składka przypisana brutto przez ubezpieczycieli sklasyfikowanych w ramach definicji 1. Co do zasady bierze ona pod uwagę jedynie składkę przypisaną z umów ubezpieczenia zawieranych przez członków danego zakładu ubezpieczeń zgodnie z zasadą wzajemności, która stanowi swoisty wyróżnik ubezpieczeń wzajemnych na tle innych rodzajów ubezpieczeń. Dane o wysokości udziału rynkowego ubezpieczycieli wzajemnych w krajach EŚW w porównaniu z pozostałymi krajami UE przedstawiono na Wykresie 3.

Wykres 3: Udział ubezpieczycieli wzajemnych (definicja 1) w rynku ubezpieczeń w krajach EŚW na tle pozostałych rynków ubezpieczeń państw UE w roku 2015

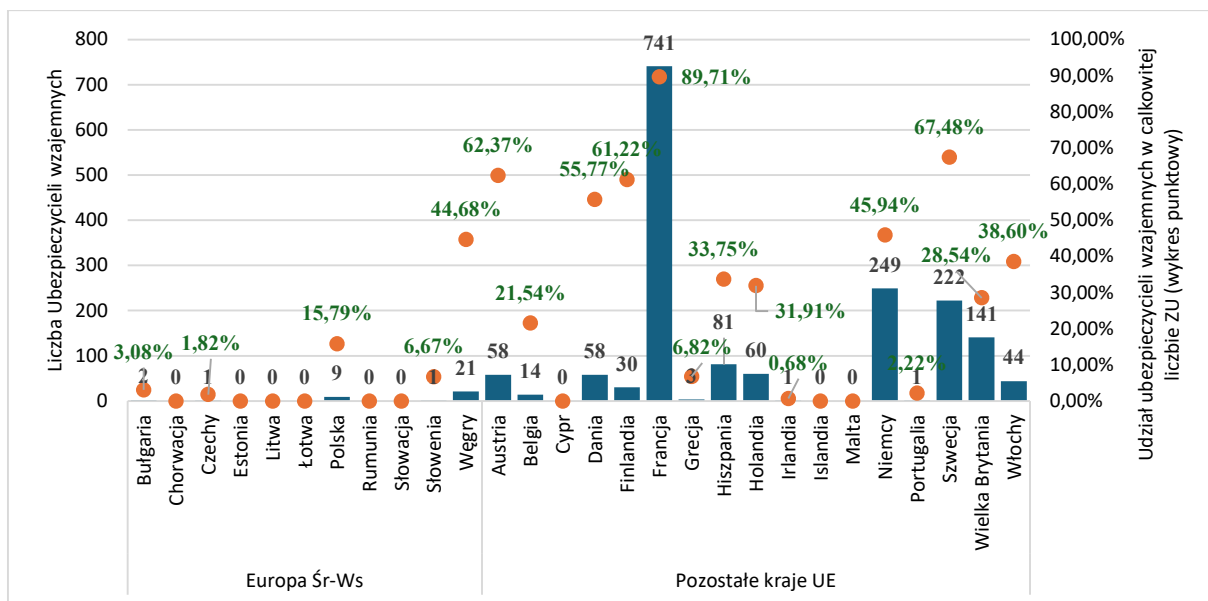
Źródło: Opracowanie własne na podstawie (AMICE, 2018).

¹²¹ W 2006 roku towarzystwo rozpoczęło działalność transgraniczną, otwierając oddział w Czechach pod nazwą *Agra Pojišťovna*. Dwa lata później został założony również oddział na Słowacji pod marketingową nazwą *Agra Poist'ovňa*. *Agro Zavarovalnica* oddział w Słowenii powstał w 2013 roku. Na rynku węgierskim towarzystwo rozpoczęło działalność już w 2009 roku w ramach świadczenia usług transgranicznych na jednolitym rynku ubezpieczeniowym, a w 2016 roku towarzystwo utworzyło węgierski oddział pod marką *ÖHV Agrár Biztosító*. W tym samym roku założono również oddział *Agra Asigurări* w Rumunii.

W roku 2015 (ostatnie dostępne dane) wysokim udziałem rynkowym ubezpieczycieli wzajemnych działających w specjalnie przewidzianej dla tego celu formie prawnej charakteryzowały się przede wszystkim kraje Europy Zachodniej. Największy udział rynkowy tych zakładów ubezpieczeń przypada na Szwecję, gdzie wyniósł on aż 36,8%. Ponad 20% udziałem rynkowym ubezpieczycieli wzajemnych charakteryzowały się rynki Niemiec oraz Finlandii. Niewiele niższy, ale istotny udział rynkowy, zaobserwowano również w Hiszpanii, Danii, Francji oraz Holandii. Analiza danych publikowanych przez AMICE pozwala też stwierdzić, że istnieje grupa państw tzw. Starej UE, gdzie ubezpieczyciele wzajemni odpowiadają za marginalną część przypisu składki. Zaliczyć można do niej Irlandię, Portugalię, Grecję i Włochy. Ponadto, w roku 2015, ubezpieczyciele wzajemni nie prowadzili działalności na rynku cypryjskim i luksemburskim.

W tym samym roku jedynie w czterech krajach EŚW zaobserwowano obecność ubezpieczycieli wzajemnych sklasyfikowanych w ramach definicji 1. Spośród nich największym udziałem rynkowym ubezpieczeń wzajemnych wyróżniał się rynek słoweński (13,9%). Względnie wysoki udział rynkowy odnotowano również na Węgrzech oraz w Polsce, z kolei w Bułgarii wskaźnik ten był niższy niż 1%.

Pod względem liczby zakładów ubezpieczeń w 2015 roku zdecydowanie wyróżniał się rynek węgierski, na którym w 2015 roku funkcjonowało wielu niewielkich ubezpieczycieli wzajemnych oferujących głównie ubezpieczenia rolne. Ubezpieczyciele wzajemni, zgodnie z danymi publikowanymi przez AMICE, stanowili tam prawie 45 % wszystkich zakładów ubezpieczeń. Relatywnie dużo ubezpieczycieli wzajemnych prowadziło działalność w Polsce (9). W pozostałych państwach UE działalność ubezpieczeniową prowadziło znacznie więcej ubezpieczycieli wzajemnych. W szczególności pod tym względem wyróżniał się rynek francuski, gdzie działalność prowadziło ponad 700 podmiotów (co stanowiło prawie 90% wszystkich krajowych zakładów ubezpieczeń). Dużą liczbą ubezpieczycieli wzajemnych charakteryzował się również rynek niemiecki, szwedzki oraz brytyjski. Szczegółowe dane dotyczące liczby ubezpieczycieli wzajemnych prezentuje Wykres 4.

Wykres 4: Ubezpieczyciele wzajemni (wg definicji 1) w krajach EŚW i UE

Źródło: Opracowanie własne na podstawie (AMICE i ICMI, 2018).

2.3. Pozycja ubezpieczycieli wzajemnych w krajach EŚW

2.3.1. Składka ubezpieczycieli wzajemnych jako parametr bazowy oceny pozycji rynkowej

Podstawowym parametrem bazowym wyznaczającym udział rynkowy ubezpieczycieli wzajemnych jest składka przypisana brutto. W Tabeli 5 przedstawiono jej wartość ubezpieczycieli wzajemnych zobligowanych do sporządzania i opublikowania SFCR w latach 2016 – 2022.

W roku 2022 składka przypisana brutto analizowanych ubezpieczycieli wzajemnych (definicja 1) wyniosła ponad **1 miliard EUR** (dane nie uwzględniają składki przypisanej małych węgierskich stowarzyszeń ubezpieczeniowych¹²²), co stanowiło najwyższy poziom tego parametru w całej historii obserwacji. Środkowo wschodnioeuropejscy ubezpieczyciele wzajemni prowadzili znacznie bardziej aktywną działalność w ubezpieczeniach działu II. Dowodzi tego fakt, że skumulowany przypis składki ubezpieczeń wzajemnych na życie stanowił mniej niż 1% łącznego przypisu składki ubezpieczycieli wzajemnych. W dziale II składka przypisana brutto ubezpieczycieli wzajemnych wyniosła w 2022 roku ponad 1 mld EUR, co stanowiło 3,66%¹²³ całkowitego przypisu ubezpieczycieli tego działu. W latach 2016-2022

¹²² Dane finansowe małych stowarzyszeń ubezpieczeniowych publikowane przez węgierski organ nadzoru w raportach statystycznych „Złota Księga” obejmują jedynie składkę zarobioną na udziale własnym tych ubezpieczycieli.

¹²³ Obliczenia własne na podstawie danych o składce przypisanej brutto publikowanej przez EIOPA dla pozostałych ubezpieczeń osobowych i majątkowych.

zaobserwowano wzrostowy trend przypisu składki, który był kontynuowany pomimo demutualizacji TUW „Concordia” w roku 2019.

Tabela 5: Składka przypisana brutto ubezpieczycieli wzajemnych w krajach EŚW w latach 2016 – 2022 (w mln EUR¹²⁴)

Nazwa skrótna zakładu ubezpieczeń	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	Składka przypisana brutto
								2016-2022
Rejent-Life	3,8	4,1	4,1	4,1	3,9	4,0	4,0	28,1
Macif	4,8	4,9	4,4					14,0
SiVZK	9,9							9,9
Polski Gaz TUW na Życie					0,1	3,7	4,5	8,2
Dział I ogółem	18,5	9,0	8,4	4,1	4,0	7,7	8,5	60,2
Vzajemna	275,7	284,7	304,5	331,0	343,0	321,9	339,4	2 200,1
TUW	151,4	167,2	148,2	138,3	136,4	141,9	152,7	1 036,0
PZUW	31,3	92,0	128,4	162,2	138,8	173,6	222,7	948,8
TUZ	59,1	49,6	46,8	60,3	76,2	83,3	82,5	457,8
Concordia	82,7	96,5	93,6	99,2				372,0
Agro Ubezpieczenia	22,0	53,1	43,0	62,0	66,8	73,8	72,2	392,8
Saltus	40,8	45,7	39,3	54,4	49,8	45,5	39,6	315,1
KÖBE	28,3	30,8	39,6	46,2	44,4	46,8	45,2	281,3
Polski Gaz	0,0	25,8	18,4	27,3	30,8	33,8	39,4	175,5
Cuprum	11,0	12,5	12,9	15,1	14,8	15,3	16,4	98,0
MÜBSE	3,9	3,9	4,0	3,8	3,2	3,4	3,2	25,4
Medicum	0,1	0,8	1,4	1,6				3,9
Dział I ogółem	706,2	862,6	880,0	1001,2	904,2	939,3	1 013,2	6 306,7
Ogółem	724,7	871,6	888,4	1005,3	908,2	947,0	1 021,7	6 366,8

Źródło: opracowanie własne na podstawie sprawozdań o wypłacalności i kondycji finansowej.

Największym ubezpieczycielem wzajemnym pod względem przypisu składki w analizowanych okresie było słoweńskie towarzystwo Vzajemna. W roku 2022 jego przypis składki wyniósł prawie 339,36 mln EUR, co stanowiło jedną trzecią przypisu wszystkich badanych ubezpieczycieli. Następnym w kolejności zakładem ubezpieczeń był będący w fazie rozwoju PZUW (174 mln EUR) oraz TUW TUW (142 mln EUR). Pozostałe zakłady ubezpieczeń w żadnym z badanych okresów nie zebrały składki w wysokości ponad 100 mln EUR.

¹²⁴ Wartości prezentowane w walutach krajowych zostały przeliczone wg kursu obowiązującego na dzień bilansowy w kolejnych badanych latach. Dane o kursie walutowym pobrano ze strony stooq.pl.

Spośród analizowanych ubezpieczycieli na życie jedynie Rejent-Life świadczył swoje usługi w całym analizowanym okresie. Największym przypisem składki charakteryzowała się jednak bułgarska spółdzielnia SiVZK, której przypis składki zbliżył się w roku 2016 do poziomu 10 mln EUR. Rok później spółdzielnia zakończyła jednak prowadzenie działalności ubezpieczeniowej.

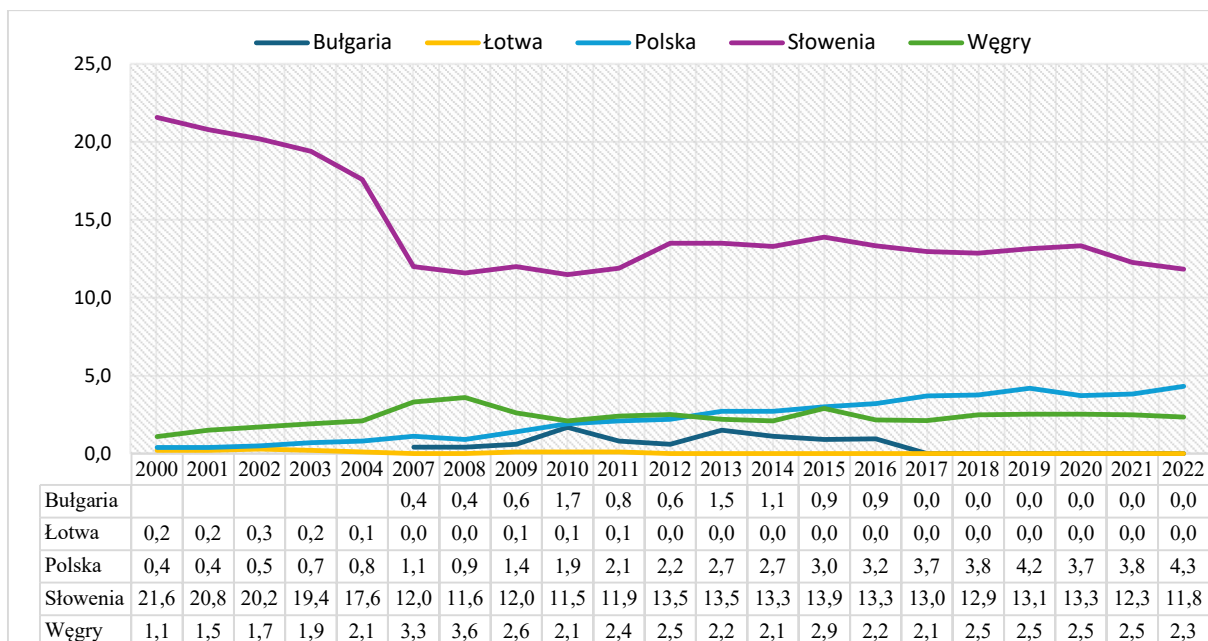
2.3.2. Udział rynkowy ubezpieczycieli wzajemnych w krajach EŚW

Na Wykresie 5 zaprezentowano dynamikę zmian udziału rynkowego ubezpieczycieli wzajemnych (według definicji 1) w krajach EŚW w latach 2000-2022. Pod względem udziału rynkowego wśród państw EŚW zdecydowanie wyróżniał się rynek słoweński, gdzie ze względu na wysoki przypis składki jedynego ubezpieczyciela wzajemnego, udział ten był stale wyższy niż 10%, a w latach 2000-2002 przekraczał nawet poziom 20%¹²⁵.

Udział rynkowy polskich ubezpieczycieli wzajemnych wzrósł z poziomu zaledwie 0,4% do ponad 4,3%. Wzrost ten był spowodowany przede wszystkim rozwojem ubezpieczeń wzajemnych w dziale II, w którym działalność ubezpieczeniową w badanym okresie podjęło siedem nowych T UW-ów. Udział rynkowy ubezpieczycieli wzajemnych na życie był w tym samym okresie marginalny i w żadnym z analizowanych lat okresów sprawozdawczych nie przekroczył 1%.

Na Węgrzech największy udział rynkowy ubezpieczycieli wzajemnych odnotowano w roku 2008, kiedy wyniósł on ponad 3,6%. Następnie, na skutek zakończenia działalności dwóch relatywnie dużych stowarzyszeń ubezpieczeń wzajemnych (zob. p. 5.4.1), udział rynkowy zmniejszył się i w latach 2009-2022 nie przekraczał poziomu 3%. Pomimo charakterystycznej dla węgierskiego rynku ubezpieczeniowego obecności wielu małych rolniczych ubezpieczycieli wzajemnych, wysokość zagregowanego przypisu składki tych zakładów ubezpieczeń była niewielka, a relatywnie duży przypis składki ubezpieczycieli wzajemnych na Węgrzech wynika głównie z działalności największego stowarzyszenia ubezpieczeń wzajemnych - KÖBE.

¹²⁵ W tym okresie jedyny słoweński T UW Vzajemna miał pozycję zbliżoną do monopolu na rynku dobrowolnych ubezpieczeń zdrowotnych. W kolejnych latach, na skutek rozwoju konkurencyjnych ubezpieczeniowych spółek akcyjnych, udział rynkowy tego zakładu ubezpieczeń uległ istotnemu zmniejszeniu.

Wykres 5: Udział rynkowy ubezpieczycieli wzajemnych (definicja 1) w krajach EŚW w latach 2000-2022¹²⁶ mierzony składką przypisaną brutto (w %)

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych (AISAM, 2006) w latach 2000-2004, (AMICE, 2018) w latach 2007-2015.

Ostatnim rynkiem w państwach EŚW, gdzie ubezpieczyciele wzajemni mieli względnie¹²⁷ wysoki udział, był rynek bułgarski. W odróżnieniu od innych rynków EŚW, w Bułgarii ubezpieczyciele wzajemni działali jedynie w sektorze ubezpieczeń na życie. W latach 2007-2017 ich udział rynkowy był stosunkowo niski i nie przekraczał poziomu 1,5%. Od 2017 roku ubezpieczyciele wzajemni przestali prowadzić działalność na tym rynku.

Na podstawie danych publikowanych w SFCR-ach obliczono udziały rynkowe poszczególnych ubezpieczycieli wzajemnych prowadzących działalności po roku 2016 (dane zaprezentowano w Tabeli 6). Pod względem wielkości, zgodnie z metodyką BION stosowaną przez KNF¹²⁸, można wyróżnić następujące zakłady ubezpieczeń:

- mikro, których udział rynkowy jest nie większy niż 0,5%,

¹²⁶ Na wykresie pominięto rynki ubezpieczeniowe, na których ubezpieczyciele wzajemni nie prowadzili w analizowanym okresie działalności ubezpieczeniowej oraz rynek czeski z uwagi na niski udział rynkowy (poniżej 0,01%) jedyne ubezpieczyciela wzajemnego (AMICE, 2018). Z uwagi na brak danych pominięto lata 2005-2006.

¹²⁷ Bardzo niskim udziałem rynkowym ubezpieczycieli wzajemnych charakteryzował się rynek czeski, gdzie udział w składce rynkowej jedyne ubezpieczyciela wzajemnego w żadnym z badanych okresów sprawozdawczym nie przekroczył poziomu 0,01% oraz rynek łotewski, gdzie udział rynkowy ubezpieczycieli wzajemnych wynosił nie więcej niż 0,3% składki przypisanej brutto.

¹²⁸ Zdecydowano się zastosować polską metodykę BION z uwagi na fakt, że jest ona zgodna z wytycznymi dotyczącymi procesu nadzoru (EIOPA-BoS-14/179) oraz największą grupę analizowanych podmiotów stanowią ubezpieczyciele wzajemni nadzorowani przez KNF.

- małe, których udział rynkowy jest większy niż 0,5% ale nie większy niż 1,5%,
- średnie, których udział rynkowy jest większy niż 1,5% ale nie większy niż 5%,
- duże, których udział rynkowy jest większy niż 5%.

Tabela 6: Udział rynkowy ubezpieczycieli wzajemnych w składce przypisanej brutto danego działu ubezpieczeń w latach 2016-2022

Ubezpieczyciel/ Rok	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022
Dział I	-	-	-	-	-	-	-
Macif	0,09%	0,08%	0,09%	0,07%			
Polski Gaz TUW na Życie					0,00%	0,08%	0,10%
Rejent Life	0,07%	0,07%	0,08%	0,08%	0,09%	0,08%	0,09%
SiVZK (СибЗК)	0,94%						
Dział II	-	-	-	-	-	-	-
Agro	0,30%	0,59%	0,46%	0,62%	0,71%	0,72%	0,98%
Concordia	1,13%	1,07%	0,99%	0,99%			
Cuprum	0,15%	0,14%	0,14%	0,15%	0,16%	0,15%	0,15%
KÖBE	1,99%	1,95%	2,36%	2,40%	2,40%	2,37%	2,21%
Medicum	0,00%	0,01%	0,01%	0,02%			
MÜBSE	0,28%	0,25%	0,24%	0,19%	0,17%	0,17%	0,16%
Polski Gaz		0,29%	0,24%	0,27%	0,33%	0,33%	0,36%
PZUW	0,43%	1,02%	1,36%	1,62%	1,48%	1,69%	2,06%
Saltus	0,56%	0,51%	0,42%	0,54%	0,53%	0,44%	0,37%
TUW TUW	2,07%	1,85%	1,57%	1,38%	1,46%	1,38%	1,41%
TUZ	0,80%	0,55%	0,50%	0,60%	0,81%	0,81%	0,76%
Vzajemna	18,89%	18,48%	18,45%	18,77%	18,84%	17,23%	16,38%

Zakłady ubezpieczeń mikro oznaczono kolorem czerwonym, małe - żółtym, średnie - zielonym, a duże - niebieskim.

Źródło: opracowanie własne na podstawie sprawozdań o wypłacalności i kondycji finansowej ubezpieczycieli wzajemnych, raportów publikowanych przez krajowe organy nadzoru oraz EIOPA.

Większość ubezpieczycieli wzajemnych, prowadzących działalność w latach 2016-2022, można sklasyfikować jako mikro i małe. Jako średnie zakłady ubezpieczeń można sklasyfikować dwa polskie towarzystwa ubezpieczeń wzajemnych: TUW TUW (w latach 2016-2018) oraz PZUW (w roku 2019 oraz w latach 2021-2022), a także węgierski zakład ubezpieczeń KÖBE. Do dużych ubezpieczycieli mających istotny wpływ na system ubezpieczeń na lokalnym rynku ubezpieczeń należy zaliczyć jedynie słoweńskie towarzystwo ubezpieczeń wzajemnych Vzajemna. Udział tego zakładu ubezpieczeń w słoweńskim rynku pozostałych ubezpieczeń osobowych i majątkowych zbliżał się w latach 2016-2022 do poziomu 20%.

W przypadku ubezpieczeń na życie, prawie wszystkich ubezpieczycieli wzajemnych można sklasyfikować w kategorii mikro. Jedynym ubezpieczycielem spełniającym kryteria jednostki małej była bułgarska spółdzielnia ubezpieczeń SiVZK, której udział rynkowy w 2016 roku wynosił prawie 1%.

2.3.3. Liczba ubezpieczycieli wzajemnych w poszczególnych krajach EŚW po okresie transformacji ustrojowej

Liczba aktywności ubezpieczeniowych podjętych przez ubezpieczycieli wzajemnych po transformacji ustrojowej

W prowadzonych badaniach nad ubezpieczycielami wzajemnymi w krajach EŚW podjęto próbę identyfikacji wszystkich tego typu podmiotów gospodarczych, które podjęły działalność po roku 1990. W tym celu przeanalizowano raporty i roczniki statystyczne publikowane przez krajowe organy nadzoru ubezpieczeń oraz izby gospodarcze ubezpieczycieli a także rejestr ubezpieczycieli prowadzony przez EIOPA. Uzyskane dane zostały uzupełnione o informacje pozyskane od przedstawicieli organów nadzoru i izb gospodarczych w państwach EŚW w formie korespondencji lub rozmów. Prowadzone prace pozwoliły na zidentyfikowanie co najmniej 59 ubezpieczycieli wzajemnych, którzy podjęli działalność ubezpieczeniową w EŚW. Liczbę zidentyfikowanych ubezpieczycieli w poszczególnych państwach EŚW wraz z okresem ich powstania prezentuje Tabela 7.

Tabela 7: Liczba ubezpieczycieli wzajemnych, którzy rozpoczęli działalność ubezpieczeniową w poszczególnych okresach rozwoju rynku ubezpieczeniowego w państwach EŚW

KRAJ	Okres rozpoczęcia działalności ubezpieczeniowej		
	Przed wejściem do Unii Europejskiej	Po wejściu do Unii Europejskiej	Po Implementacji dyrektywy Solwency II
BUŁGARIA	4 (od 1997r.) ¹²⁹		
CHORWACJA	1		
CZECHY	1		
ŁOTWA	3	1	
POLSKA	9	3	2
SŁOWENIA	1		
WĘGRY	Co najmniej 32	1	1
SUMA	Co najmniej 51	5	3

Źródło: opracowanie własne.

¹²⁹ Rok wdrożenia regulacji prawnych działalności ubezpieczycieli w Bułgarii.

Rozwój ubezpieczeń wzajemnych po transformacji ustrojowej był nierównomierny w poszczególnych krajach EŚW, co pozwoliło podzielić rynki ubezpieczeniowe tych państw na trzy grupy:

- W pierwszej grupie rynków ubezpieczeniowych można wyróżnić kraje, w których ubezpieczyciele wzajemni nie prowadzili działalności po transformacji ustrojowej. Brak rozwoju tych ubezpieczycieli dotyczy głównie państw, gdzie ustawodawcy nie ustanowili prawnych form-organizacyjnych prowadzenia działalności ubezpieczeniowej na zasadzie wzajemności¹³⁰. W Rumunii, pomimo istnienia odpowiedniej formy prawnej, żaden ubezpieczyciel wzajemnych nie uzyskał zgody organu nadzoru na prowadzenie działalności ubezpieczeniowej. W niektórych z tych państw pojawiały się postulaty promujące ideę wzajemności w ubezpieczeniach, zwłaszcza rolnych, które były formułowane głównie przez środowisko naukowe. Kuliešis i in. (2017) wskazywali, że ubezpieczenia wzajemne byłyby istotnym wsparciem litewskiego rolnictwa wobec rosnącego ryzyka ekonomicznego i środowiskowego. Z kolei w raporcie estońskiego ministerstwa ds. finansów dotyczącym projektowanej ustawy regulującej działalność stowarzyszeń ubezpieczeniowych zauważono, że ubezpieczenia wzajemne mogłyby być interesujące dla różnych spółdzielni rolniczych i konsumenckich (Lehtmets i Kubja, 2017).
- Do drugiej grupy zaliczają się rynki ubezpieczeniowe, na których rozwój tego sektora został na pewnym etapie przerwany i obecnie żaden z krajowych zakładów ubezpieczeń nie prowadzi działalności jako ubezpieczyciel wzajemny. Należą do niej rynek bułgarski, chorwacki oraz łotewski.
- Do ostatniej grupy zaliczono rynek węgierski oraz polski. Wspólną cechą obu rynków jest fakt, że ubezpieczyciele wzajemni prowadzą obecnie działalność ubezpieczeniową i nie ma wyraźnych przesłanek zwiastujących zmianę tej sytuacji. Oba rynki różni struktura ubezpieczycieli wzajemnych. Na Węgrzech działa przede wszystkim dużo drobnych stowarzyszeń ubezpieczeniowych nastawionych na lokalną społeczność rolniczą oraz dwa większe towarzystwa ogólnokrajowe mające istotny

¹³⁰ Taka sytuacja dotyczyła do rynku czeskiego, litewskiego, słowackiego, a także do 2019 roku rynku estońskiego.

udział w rynku ubezpieczeniowym. Z kolei w Polsce funkcjonuje kilka relatywnie dużych ubezpieczycieli wzajemnych, których profil działalności jest często zbliżony do działalności ubezpieczycieli komercyjnych.

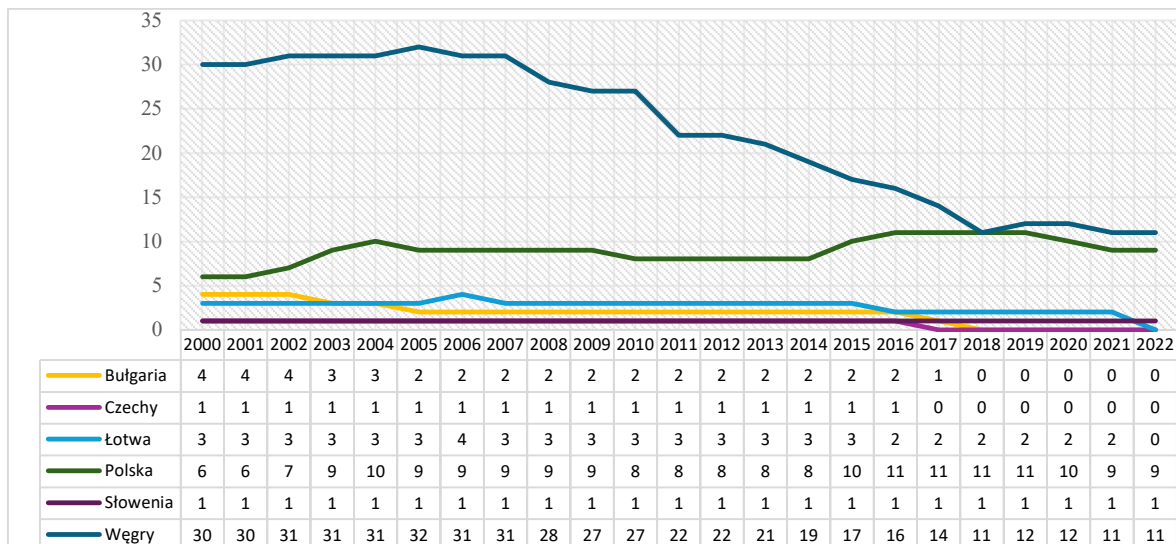
Poza klasyfikacją pozostawiono rynek słoweński. Działalność ubezpieczeniową prowadził¹³¹ tam jedynie jeden ubezpieczyciel wzajemnych charakteryzujący się specyficznymi warunkami wykonywania tej działalności wynikającymi z realizacji funkcji interesu narodowego.

Najwięcej ubezpieczycieli wzajemnych podejmowało działalność ubezpieczeniową jeszcze **przed akcesją** kraju macierzystego do Unii Europejskiej. Spośród zidentyfikowanych ubezpieczycieli aż 51 powstało właśnie w tym okresie. Zdecydowanie najwięcej z nich rozpoczęło działalność na Węgrzech, gdzie powstało wiele stowarzyszeń ubezpieczeniowych specjalizujących się w ubezpieczeniach rolnych. **Po akcesji do UE** dynamika podejmowania działalności przez ubezpieczycieli wzajemnych znacząco zmalała. Niedługo po akcesji działalność podjął polski TUW Bezpieczny Dom (2004 r.), węgierski Győr-Moson-Sopron Növényszövet (2004 r.) oraz łotewski APLIS-A (2006 r.). W późniejszym okresie (2015 r.) działalność rozpoczęły również dwa polskie zakłady ubezpieczeń: PZUW oraz TUW Medicum. **Okres po implementacji dyrektywy Solvency II** jest postrzegany jako szczególnie trudny dla działalności ubezpieczycieli wzajemnych, mimo to w latach 2016-2022 powstały trzy takie zakłady ubezpieczeń. W Polsce utworzono Polski Gaz TUW (2016 r.) oraz Polski Gaz TUW na Życie (2019 r.), z kolei na Węgrzech stowarzyszenie ubezpieczeń rolnych Magyar Gazdak rozpoczęło działalność w 2019 roku.

Na wykresie 6 przedstawiono liczbę ubezpieczycieli wzajemnych prowadzących aktywną działalność ubezpieczeniową w latach 2000-2022. W 2000 roku w EŚW działalność ubezpieczeniową prowadziło 45 ubezpieczycieli wzajemnych. W kolejnych pięciu obserwowanych okresach nastąpił wzrost liczby ubezpieczycieli wzajemnych, jednak od roku 2006 odnotowywany jest ich zauważalny spadek. Najwięcej ubezpieczycieli wzajemnych prowadziło działalność na rynku węgierskim, na którym w roku 2005 działalność ubezpieczeniową wykonywało aż 35 tego typu podmiotów. Od roku 2008 jest zauważalny wyraźny spadkowy trend liczby ubezpieczycieli wzajemnych. Relatywnie dużą liczbą ubezpieczeń wzajemnych odznaczał się również rynek polski, na którym w latach 2016-2019

¹³¹ Zakład ubezpieczeń Wzajemna został zdemutualizowany 31 grudnia 2023 roku – szerzej por. 5.4.2.

działalność ubezpieczeniową prowadziło 11 TUV-ów. W przeciwieństwie do rynku węgierskiego, liczba polskich ubezpieczycieli wzajemnych nie charakteryzuje się trendem spadkowym.

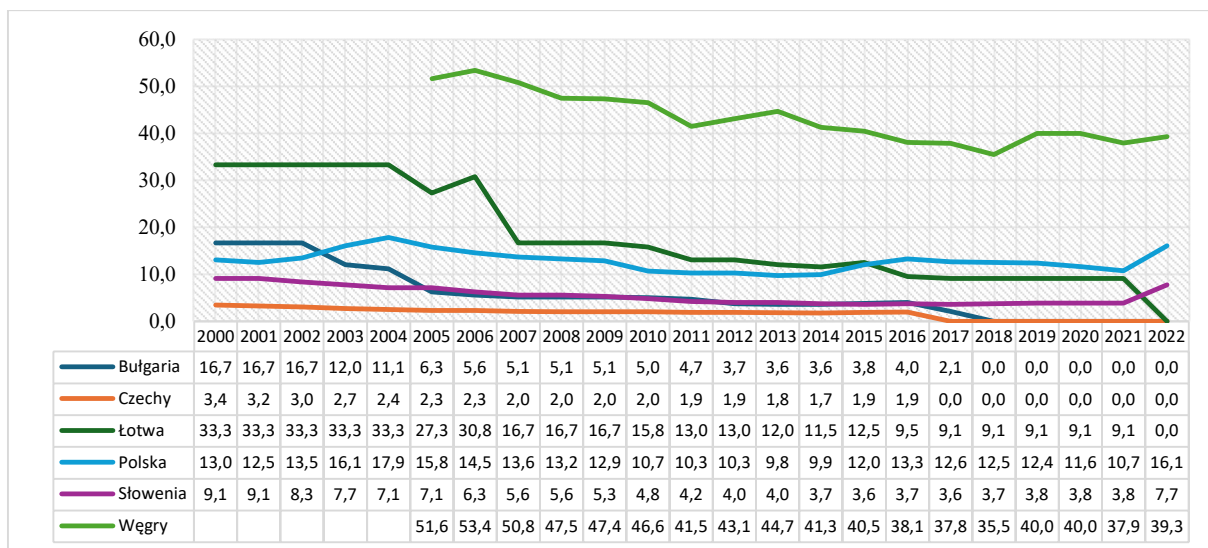

Wykres 6: Liczba ubezpieczycieli wzajemnych prowadzących działalność ubezpieczeniową w poszczególnych Państwach EŚW w latach 2000-2022

Źródło: opracowanie własne na podstawie rejestrów i roczników statycznych publikowanych przez krajowe organy nadzoru oraz krajowe izby ubezpieczycieli.

Udział rynkowy ubezpieczycieli wzajemnych mierzony liczbą zakładów ubezpieczeń¹³² zaprezentowano na Wykresie 7. Relatywna liczba ubezpieczycieli wzajemnych wskazuje, że we wszystkich badanych okresach zdecydowanie najbardziej wyróżniał się rynek węgierski. Krajowi ubezpieczyciele wzajemni we wszystkich latach stanowili tam ponad 35% zakładów ubezpieczeń. Z uwagi na niewielką ilość krajowych ubezpieczycieli wysokim udziałem rynkowym (przekraczającym poziom 20%) w latach 2000-2007 charakteryzował się również rynek łotewski, a także rynek bułgarski, gdzie ubezpieczyciele wzajemni stanowili w latach 2000-2004 ponad 10% wszystkich zakładów ubezpieczeń. W roku 2022 oprócz rynku węgierskiego najsilniejszą pozycją rynkową ubezpieczycieli wzajemnych charakteryzował się rynek polski.

¹³² Udział rynkowy został zmierzony w odniesieniu do liczby wszystkich zakładów ubezpieczeń prowadzących działalność na danym rynku ubezpieczeniowym tj. krajowych zakładów ubezpieczeń prowadzących działalność na danym rynku ubezpieczeniowym oraz oddziałów zagranicznych zakładów ubezpieczeń. Metoda ta wynika z praktyki działalności zakładów ubezpieczeń na małych rynkach ubezpieczeniowych, gdzie działalność ubezpieczeniowa zagranicznych zakładów ubezpieczeń jest często prowadzona w formie oddziału zamiast spółki zależnej działającej jako krajowy zakład ubezpieczeń.

Wykres 7: Stosunek liczby krajowych ubezpieczycieli wzajemnych do ogólnej liczby krajowych zakładów ubezpieczeń i oddziałów zagranicznych zakładów ubezpieczeń w krajach EŚW (w %)

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych publikowanych przez EIOPA i krajowe organy nadzoru.

Ubezpieczyciele wzajemni w sektorze ubezpieczeń na życie

Ubezpieczyciele wzajemni na życie po transformacji ustrojowej prowadzili działalność jedynie na czterech rynkach ubezpieczeniowych EŚW: w Bułgarii, na Łotwie, na Węgrzech oraz w Polsce. Listę ubezpieczycieli wzajemnych na życie prowadzących działalność po transformacji ustrojowej prezentuje Tabela 8.

Najwięcej ubezpieczycieli wzajemnych na życie funkcjonowało w Bułgarii – co najmniej cztery spółdzielnie ubezpieczeniowe. Wskazanie dokładnej liczby jest utrudnione z uwagi na fakt, że transformacja gospodarcza w sektorze ubezpieczeniowym przebiegała w Bułgarii w sposób bardzo chaotyczny i nieuporządkowany¹³³. Do roku 2016 aktywną działalność ubezpieczeniową prowadziły spółdzielnie ubezpieczeń wzajemnych: SiVZK (bg. *CuB3K*) oraz Dobrudja – M – Zhivot (bg. *Добруджа- М -Живот*). Pod względem skali prowadzonej działalności zdecydowanie większą z nich była spółdzielnia ubezpieczeniowa SiVZK. W roku

¹³³ Dowodem tego jest fakt, że prywatna działalność ubezpieczeniowa pozostawała nieuregulowana w specjalnych przepisach aż do 1996 roku, pomimo że monopol państwowego ubezpieczyciela DZI został przełamany już w 1989 roku przez spółdzielnię ubezpieczeniową „Granit”. W konsekwencji wiele firm podejmowało działalność ubezpieczeniową bez konieczności uzyskania licencji na prowadzenie tej działalności oraz bez konieczności spełnienia wymogów kapitałowych. Działalność pierwszych ubezpieczycieli nie była również nadzorowana przez specjalistyczny organ nadzoru. W latach 1989-1996 zaobserwowano rejestrację ponad 130 firm, które w bułgarskich rejestrach sądowych wskazywały „ubezpieczenia” jako rodzaj wykonywanej działalności, przy czym faktycznie znaczna część z nich nigdy nie prowadziła takiej działalności (Association of Bulgarian Insurers, 2017).

2016 SiVZK był siódmym największym ubezpieczycielem na życie w Bułgarii, a jego udział rynkowy wynosił 4,5%. Oprócz tych dwóch zakładów ubezpieczeń działalność ubezpieczeniową podjęły jeszcze dwie inne spółdzielnie ubezpieczeniowe: BVZK (bg *БВЗК*) oraz Tangra (bg *Тангра*). Obie prowadziły działalność jedynie przez kilka lat, a ich udział rynkowy w przypisie składki pozostał marginalny i nie przekraczał 1%.

Tabela 8: Ubezpieczyciele wzajemni na życie prowadzący działalność ubezpieczeniową w państwach EŚW po okresie transformacji ustrojowej

Kraj	Nazwa zakładu ubezpieczeń	Nazwa skrócona	Data wydania zezwolenia	Data zakończenia działalności ubezpieczeniowej
Bułgaria	Българска Взаимозастрахователна Кооперация	БВЗК (BVZK)	b.d	20.04.2005 r.
	Взаимозастрахователна Кооперация "Добруджа-М-Живот"	Добруджа- М -Живот. (Dobrudja – M – Zhivot)	(b.d.) 1998 r.	26.07.2016 r.
	Синдикална Взаимозастрахователна кооперация	СиВЗК (SiVZK)	10.08.1998 r.	15.01.2018 r.
	Взаимозастрахователна кооперация "Тангра"	Тангра (Tangra)	(b.d) 1999 r.	18.06.2003 r.
Łotwa	Solidaritāte, Savstarpējās apdrošināšanas kooperatīvā biedrība	Solidaritāte	30.05.1994 r.	12.10.2007 r.
Polska	MACIF (AMERIGO) Życie Towarzystwo Ubezpieczeń Wzajemnych /	Macif / Amerigo	30.12.2003 r.	26.02.2021 r.
	Polski Gaz Towarzystwo Ubezpieczeń Wzajemnych na Życie	Polski Gaz TUWnŻ	05.11.2019 r.	31.10.2024 r.
	Towarzystwo Ubezpieczeń Wzajemnych Rejent-Life	Rejent-Life	27.04.1995 r.	Wciąż aktywny
Węgry	Dimenzió Biztosító és Önszegélyező Egyesület	Dimenzió	(b.d.) 1993 r.	09.11.2016 r.
	KÖT Takarékszövetkezetek Kölcsönös Biztosító Egyesülete	KÖT	01.01.1992 r.	22.08.2016 r.

Źródło: opracowanie własne.

Na Węgrzech aktywną działalność ubezpieczeniową, w sektorze ubezpieczeń na życie, podjęły dwa stowarzyszenia ubezpieczeniowe. Pierwszym z nich było Dimenzió Biztosító és

Önsegélyező Egyesület - organizacja założona¹³⁴ w 1991 roku jako dobrowolne stowarzyszenie pracowników dużej węgierskiej firmy działającej w branży telekomunikacyjnej. Drugim stowarzyszeniem ubezpieczeń na życie było KÖT Takarékszövetkezetek Kölcsönös Biztosító Egyesülete, które zostało założone przez węgierskie spółdzielcze kasy oszczędnościowe (węg. *Takarékszövetkezet*). Stowarzyszenie oferowało usługi ubezpieczeń na życie kredytobiorcom kas oszczędnościowych. Skala działalności KÖT była zdecydowanie mniejsza niż zakładu ubezpieczeń Dimenzió, a jego udział rynkowy w przypisie składki ubezpieczeń na życie nie przekraczał poziomu 0,1%¹³⁵.

Na polskim rynku ubezpieczeń aktywną działalność w zakresie ubezpieczeń na życie na zasadzie wzajemności w 2024 roku prowadziły dwa zakłady ubezpieczeń – TUW Rejent-Life oraz Polski Gaz¹³⁶ TUW na Życie. Pierwsze z nich prowadzi działalność ubezpieczeniową nieprzerwanie od 1995 roku w formie małego towarzystwa ubezpieczeń wzajemnych. Towarzystwo świadczy usługi wyłącznie dla zdefiniowanej grupy notariuszy, będących członkami Samorządu Notarialnego¹³⁷. Polski Gaz TUWnŻ był najnowszym ubezpieczycielem wzajemnym, założonym w listopadzie 2019¹³⁸ roku przez grupę kapitałową PGNiG. Skala działalności obu polskich ubezpieczycieli wzajemnych w badanym okresie była niewielka. Pod względem składki przypisanej brutto łącznie kontrolowały one zaledwie 0,16% polskiego rynku ubezpieczeń na życie.

Na małym łotewskim rynku ubezpieczeniowym w 1994 roku krajowy związek kolejarzy powołał jedyne stowarzyszenie ubezpieczeń na życie „Solidaritāte”. Towarzystwo działało przez krótki okres, a jego udział rynkowy był niewielki.

Ubezpieczyciele wzajemni w sektorze ubezpieczeń działu II

Polski rynek pozostałych ubezpieczeń osobowych i majątkowych, biorąc pod uwagę kryterium liczby zakładów ubezpieczeń, charakteryzuje się dużym udziałem ubezpieczycieli

¹³⁴ Początkowo była to organizacja funkcjonująca pod nazwą Stowarzyszenie Samopomocy Távközlés Dolgozók (węg. *Távközlési Dolgozók Önsegélyező Egyesülete*). Następnie od 1993 roku stowarzyszenie rozszerzyło swoją działalność o ubezpieczenia.

¹³⁵ Obliczenia na podstawie danych publikowanych przez roczniki statystyczne publikowane przez Węgierski Bank Narodowy od roku 2003. Publikacja pod nazwą Złota Księga - informacje o indywidualnych danych instytucji nadzorowanych (węg. *Aranykönyv tájékoztató a felügyelt intézmények egyedi adatairól*).

¹³⁶ Zakład ubezpieczeń został postawiony w stan likwidacji 1 listopada 2024 roku.

¹³⁷ Z uwagi na zamknięty charakter towarzystwa jego członkami mogą być wyłącznie notariusze oraz ich małżonkowie a także Izby Notarialne, zawierające z Towarzystwem umowy ubezpieczenia na rzecz należących do nich notariuszy.

¹³⁸ Data zawarcia pierwszej polisy to 23 grudnia 2019 roku.

wzajemnych. Po transformacji ustrojowej działalność ubezpieczeniową podjęto w Polsce jedenaście T UW-ów, z czego sześć wciąż prowadzi aktywną działalność ubezpieczeniową. Podstawowe dane o ubezpieczycielach wzajemnych działu II w Polsce przedstawiono w Tabeli 9. Pierwszym, od transformacji ustrojowej, polskim ubezpieczycielem wzajemnym było **Towarzystwo Ubezpieczeń Wzajemnych T UW**, które uzyskało zezwolenie na prowadzenie działalności ubezpieczeniowej 10 października 1991 roku¹³⁹.

Tabela 9: Ubezpieczyciele wzajemni prowadzący działalność ubezpieczeniową w Polsce (Dział II)

Pełna nazwa zakładu ubezpieczeń	Nazwa skrócona	Data wydania zezwolenia przez organ nadzoru	Data zawarcia pierwszej umowy	Data zakończenia działalności (w formie prawnej T UW)
Towarzystwo Ubezpieczeń Wzajemnych T UW	T UW T UW	10.10.1991	16.03.1992	Aktywny
Towarzystwo Ubezpieczeń Wzajemnych Cuprum	Cuprum	07.05.1994	09.12.1994	Aktywny
Saltus Towarzystwo Ubezpieczeń Wzajemnych (SKOK Towarzystwo Ubezpieczeń Wzajemnych)	Saltus	27.02.1995	24.02.1996	Aktywny
Agro Ubezpieczenia Towarzystwo Ubezpieczeń Wzajemnych (Pocztowe T UW)	Agro	23.12.2002	03.02.2003	Aktywny
TUZ Towarzystwo Ubezpieczeń Wzajemnych	TUZ	25.07.2003	01.09.2003	Aktywny
Polski Zakład Ubezpieczeń Wzajemnych	PZUW	03.11.2015	29.02.2016	Aktywny
Polski Gaz Towarzystwo Ubezpieczeń Wzajemnych	Polski Gaz	04.10.2016	22.12.2016	31.10.2024
Concordia Polska Towarzystwo Ubezpieczeń Wzajemnych	Concordia	20.12.1996	10.02.1997	02.01.2020
Towarzystwo Ubezpieczeń Wzajemnych Medicum	Medicum	20.10.2015	09.03.2016	23.12.2019
Towarzystwo Ubezpieczeń Wzajemnych Bezpieczny Dom	Bezpieczny Dom	24.11.2004	29.06.2005	05.08.2010
Towarzystwo Ubezpieczeń Wzajemnych Florian	Florian	14.05.1999	01.04.2000	30.03.2005

Źródło: opracowanie własne na podstawie rejestru zakładów pozostałych ubezpieczeń osobowych i majątkowych działających w formie T UW prowadzonego przez Komisję Nadzoru Finansowego.

Do roku 2020 działalność ubezpieczeniową prowadziło, specjalizujące się w ubezpieczeniach rolnych, **Towarzystwo Ubezpieczeń Wzajemnych Concordia**, które

¹³⁹ W projekt tworzenia towarzystwa zaangażowane były banki spółdzielcze, BISE (Bank Inicjatyw Społeczno-Ekonomicznych), EURESA, fundacje oraz samorządy terytorialne (Stachurska-Kruszewska, 2001 s. 216).

zakończyło działalność na skutek pierwszej demutualizacji w krajach EŚW. Przez relatywnie krótki okres działalność prowadziły również trzy inne T UW-y, których skala działalności była niewielka: **T UW Florian**, **T UW Bezpieczny Dom** oraz **T UW Medicum**. W 2024 w stan likwidacji został postawiony polski ubezpieczyciel wzajemnym: **Polski Gaz T UW**, który prowadził działalność od roku 2016.

Na **Węgrzech** działalność podjęło wiele małych stowarzyszeń ubezpieczeniowych specjalizujących się przede wszystkim w ubezpieczeniach rolnych¹⁴⁰. Pierwsze tego typu stowarzyszenie ubezpieczeń upraw powstało w 1993 roku, w odpowiedzi na brak dostępnej oferty ze strony komercyjnych ubezpieczycieli, którzy nie byli zainteresowani ubezpieczaniem ryzyka gradu ze względu na niskie perspektywy zysku i rosnące ryzyko spowodowane zmianami klimatycznymi (MANBESZ, 2010). Prawie wszystkie małe węgierskie stowarzyszenia ubezpieczeniowe powstały w latach 90-tych, z uwagi na fakt, że już wtedy prawo ubezpieczeniowe dopuszczało możliwość tworzenia tego typu stowarzyszeń oraz nie stawiano tym organizacjom wysokich wymagań kapitałowych. Analiza rejestrów prowadzonych przez Bank Węgier oraz EIOPA pozwoliła na identyfikację ponad 30 małych stowarzyszeń ubezpieczeniowych, spośród których wiele zakończyło działalność przed rokiem 2016. Dane dotyczące małych węgierskich stowarzyszeń ubezpieczeń rolnych, które prowadziły działalność po roku 2016 przedstawia Tabela 10.

Małe węgierskie stowarzyszenia ubezpieczeń wzajemnych charakteryzują się niską transparentnością swojej działalności, wynikającą między innymi z braku obowiązku publikacji sprawozdań o wypłacalności i kondycji finansowej, nieprowadzenia stron internetowych, a także prowadzenia działalności bez jednoczesnego członkostwa w węgierskiej izbie gospodarczej ubezpieczycieli (MABISZ). Jednocześnie w niewielkich strukturach organizacyjnych tego typu ubezpieczycieli zasada wzajemności jest najlepiej realizowana, ponieważ charakteryzują się one demokratycznym zarządzaniem, brakiem motywacji do osiągania zysku i oferowaniem ubezpieczeń w obszarze wąskiej niszy rynkowej.

¹⁴⁰ W roku 2022 spośród 9 małych stowarzyszeń ubezpieczeniowych tylko jedno (*AUTOHOME Magyarországi Biztosító Egyesület*) nie prowadziło działalności w zakresie ubezpieczeń rolnych. Działalność tego stowarzyszenia koncentrowała się wyłącznie w grupie 18 ubezpieczeń majątkowych. Według danych na koniec roku 2023 zakład ubezpieczeń prowadził aktywną działalność ubezpieczeniową.

Tabela 10: Małe stowarzyszenia ubezpieczeń wzajemnych oferujące ubezpieczenia rolne na Węgrzech, które prowadziły działalności ubezpieczeniową po roku 2016

Nazwa stowarzyszenia ubezpieczeń wzajemnych	Komitat	Data podjęcia działalności ubezpieczeniowej	Data zakończenia działalności ubezpieczeniowej
Bodrogközi Kertészeti Nonprofit Kölcsönös Növénybiztosító Egyesület	Borsod-Abaúj-Zemplén	13.12.1996	Aktywny
Bodrogközi Nonprofit Növénybiztosító Egyesület	Borsod-Abaúj-Zemplén	03.09.1997	Aktywny
Tiszasülyi Növénybiztosító Egyesület	Jász-Nagykun-Szolnok	30.11.1997	Aktywny
Fejér Megyei Kölcsönös Növény- és Állatbiztosító Egyesület	Fejér	20.03.1996	21.12.2023
Gazda-Társ Kölcsönös Biztosító Egyesület	Békés	04.07.1997	07.12.2023
Szivárvány Kölcsönös Biztosító Egyesület	Békés	12.09.1994	07.12.2023
Győr-Moson-Sopron Megyei Növénybiztosító Egyesület	Győr-Moson-Sopron	01.11.2004	11.10.2023
Baranya Megyei Nonprofit Növénybiztosító Egyesület	Baranya	08.02.1993	01.08.2023
Magyar Gazdák Kölcsönös Biztosító Egyesülete	Borsod-Abaúj-Zemplén	01.01.2019	08.03.2023
Hajdúnánás Környéki Növénytermesztők Növénybiztosító Egyesülete	Hajdú-Bihar	09.11.1995	17.12.2018
Hernádvölgye és Vidéke Non Profit Növénybiztosító Egyesület	Borsod-Abaúj-Zemplén	30.06.2012	30.10.2018
Turul Kölcsönös Biztosító Egyesület	Csongrád-Csanád	27.01.1997	24.07.2018
Kalocsai Kölcsönös Növénybiztosító Egyesület	Bács-Kiskun	12.11.1993	27.02.2018
Kunadacsi Kölcsönös Növénybiztosító Egyesület	Bács-Kiskun	12.11.1993	27.02.2018
Csongrád Megyei Kölcsönös Növénybiztosító Egyesület	Csongrád	01.01.1995	18.09.2017
Jászfényszaru és Vidéke Kölcsönös Növénybiztosító Egyesület	Jász-Nagykun-Szolnok	05.02.1998	18.07.2016

Źródło: opracowanie własne na podstawie rejestru zakładów ubezpieczeń prowadzonego przez Bank Narodowy Węgier oraz EIOPA.

Oprócz małych zakładów ubezpieczeń, aktywną działalność ubezpieczeniową na Węgrzech podejmowały również „duże” stowarzyszenia ubezpieczeniowe (zob. Tabela 11). Obecnie aktywną działalność ubezpieczeniową prowadzą dwa takie stowarzyszenia ubezpieczeń wzajemnych: **Közép-európai Kölcsönös Biztosító Egyesület (KÖBE)**, którego nazwę można przetłumaczyć na „Środkowoeuropejskie Stowarzyszenie Ubezpieczeń Wzajemnych” oraz **Magyar Ügyvédek Kölcsönös Biztosító Egyesülete (MÜBSE)**, czyli w języku polskim „Węgierskie Stowarzyszenie Ubezpieczeń Wzajemnych Prawników”. Oba zakłady ubezpieczeń są członkami węgierskiej izby gospodarczej MABISZ.

W przeszłości działalność ubezpieczeniową prowadziło również stowarzyszenie **TIR Biztosító Egyesület**, specjalizujące się w ubezpieczeniach komunikacyjnych przeznaczonych dla zawodowych przewoźników oraz **MÁV Általános Biztosító Egyesület**, założone z inicjatywy węgierskiego państwowego przedsiębiorstwa kolejowego (*Magyar Államvasutak*).

Tabela 11: „Duże” stowarzyszenia ubezpieczeń wzajemnych prowadzące działalność ubezpieczeniową na Węgrzech w dziale II po okresie transformacji ustrojowej

Pełna nazwa zakładu ubezpieczeń	Nazwa skrócona	Data wydania zezwolenia przez organ nadzoru	Data zakończenia działalności
Közép-európai Kölcsönös Biztosító Egyesület Magyarország	KÖBE	27.12.1996 r.	Aktywny
Magyar Ügyvédek Kölcsönös Biztosító Egyesülete	MÜBSE	(b.d.) 1991 r.	Aktywny
TIR Biztosító Egyesület	TIR	26.11.1993 r.	08.06.2015 r.
MÁV Általános Biztosító Egyesület	MÁV ÁBE	20.11.2000 r.	15.08.2008 r.

Źródło: opracowanie własne na podstawie rejestru zakładów ubezpieczeń prowadzonego przez węgierski organ nadzoru oraz roczniki statystyczne węgierskiej izby ubezpieczeniowej.

W **Słowenii** jedynym towarzystwem ubezpieczeń wzajemnych, który podjął działalność ubezpieczeniową był specjalizujący się w ubezpieczenia zdrowotnych TUW **Vzajemna**, który rozpoczął działalność ubezpieczeniową 1 stycznia 1999 r.¹⁴¹ na mocy słoweńskiej ustawy o opiece zdrowotnej i ubezpieczeniach zdrowotnych. Od tamtej pory prowadził ją w sposób nieprzerwany w formie prawnej TUW do czasu demutualizacji, która nastąpiła w pod koniec 2023 roku.

W **Chorwacji** niedługo po okresie transformacji ustrojowej powstało jedno towarzystwo wzajemnych ubezpieczeń obowiązkowych, które oferowało ubezpieczenia wypadkowe i zdrowotne od wypadków przy pracy i chorób zawodowych ubezpieczonych, ale bardzo szybko przestało ono istnieć (Pichler, 2008, s. 167). Od tamtej pory, pomimo zgłaszania postulatów ze strony środowiska naukowego, nie powstał żaden ubezpieczyciel wzajemny (Krišto i in., 2020). Na zasadach zbliżonych do TUW-u działała Chorwacka Izba Adwokacka (Pichler, 2008, s. 167).

¹⁴¹ Data rozpoczęcia działalności została wyznaczona przez ustawodawcę w art. 62 ustawy ZZVZZ-C

W **Czechach** jedynym ubezpieczycielem wzajemnym¹⁴², który podjął działalność po transformacji ustrojowej była niewielka spółdzielnia **Cestovní pojišťovna ADRIA Way družstvo** (pol. Spółdzielnia Ubezpieczeń Turystycznych „Adria Way”). Ubezpieczyciel został utworzony z inicjatywy czeskiego biura podróży Vitkovice Tours z siedzibą w Ostrawie¹⁴³. Spółdzielnia rozpoczęła swoją działalność¹⁴⁴ 4 listopada 1999 roku, koncentrując się na oferowaniu ubezpieczeń turystycznych assistance, komplementarnych do usług organizacji wyjazdów turystycznych, oferowanych przez członków kapitałowych. Skala działalności spółdzielni pozostawała bardzo niewielka, a udział rynkowy w przypisie składki nie przekraczał 0,1%.

Jedynym państwem, wśród państw bałtyckich, w którym ubezpieczyciele wzajemni aktywnie podejmowali działalność ubezpieczeniową po okresie transformacji ustrojowej, była **Łotwa**. Działalność ubezpieczeniową na tym rynku podjęły trzy stowarzyszenia ubezpieczeń wzajemnych działu II, jednak tylko jedno z nich (**Lauto Klubs Savstarpējās Apdrošināšanas Kooperatīvā Biedrība**) działało na podstawie zezwolenia łotewskiego organu nadzoru¹⁴⁵. Ubezpieczyciel został założony przez stowarzyszenie *Latvijas Auto*¹⁴⁶, organizację pozarządową, która zrzesza łotewskie firmy transportu drogowego towarów i pasażerów. Stowarzyszenie prowadziło aktywną działalność ubezpieczeniową w latach 1995-2012.

W **Estonii** możliwość prowadzenia działalności w formie prawnej stowarzyszenia ubezpieczeniowego (*Tulundusühistu*) została przywrócona w 2019 roku. Cechą szczególną

¹⁴² Pewne cechy ubezpieczyciela wzajemnego posiada również czeska ubezpieczeniowa spółka akcyjna HALALI, všeobecná pojišťovna, a.s. Głównym akcjonariuszem spółki jest Českomoravská Myslivecká Jednota (pol. Czesko-Morawski Związek Łowiecki), który jest organizacją zrzeszającą osoby posiadające prawo do polowania. Członkowie związku, w ramach opłacanych obowiązkowych składek członkowskich, zawierają również umowę ubezpieczenia z HALALI. W rezultacie, w sensie ekonomicznym, łączone są w ten sposób funkcje klienta oraz właściciela zakładu ubezpieczeń. Do czeskich tradycji ubezpieczeń wzajemnych, nawiązuje również ubezpieczeniowa spółka akcyjna Hasičská Vzájemná Pojišťovna, a.s., która prowadzi działalność ubezpieczeniową pod firmą historycznego przedwojennego TUV-u.

¹⁴³ Biuro podróży zostało założone w 1991 roku i specjalizowało się głównie w organizacji pobytów na wybrzeżu Adriatyku. Vitkovice Tours, s.r.o posiadało 99,94% udziałów w spółdzielni. Drugim członkiem kapitałowym była spółka Adriatic Curatio s.r.o, specjalizująca się w organizacji wyjazdów o charakterze leczniczym.

¹⁴⁴ Na podstawie decyzji Ministra Finansów Republiki Czeskiej Adria Way uzyskała zezwolenie na prowadzenie działalności ubezpieczeniowej pod numerem identyfikacyjnym 321/81026/1999.

¹⁴⁵ Pozostałe dwa stowarzyszenia (Drošība Savstarpējās apdrošināšanas kooperatīvā biedrība oraz Aplis-A, Savstarpējās apdrošināšanas kooperatīvā sabiedrība), nie były zobowiązane do uzyskania zezwolenia na prowadzenie działalności ubezpieczeniowej, ponieważ spełniały wymogi wyjątku określonego w sekcji 3 łotewskiej ustawy o ubezpieczeniach i nie podlegały nadzorowi.

¹⁴⁶ Stowarzyszenie Przewoźników Samochodowych „Latvijas auto”, zostało założone 23 marca 1990 roku. Celem stowarzyszenia jest działanie na rzecz zbiorowych interesów przewoźników drogowych ładunków i pasażerów, na rzecz rozwoju transportu drogowego i zwiększania jego efektywności. Republika łotewska 16 marca 1993 r. przystąpiła do Konwencji TIR, a rząd łotewski upoważnił Stowarzyszenie do wydawania karnetów TIR na Łotwie.

ostatniej reformy prawa ubezpieczeniowego jest jej oddolny charakter, wynikający przede wszystkim z chęci powołania nowej formy prawnej przez osoby zainteresowane¹⁴⁷ oferowaniem ubezpieczeń wzajemnych. W związku z nowelizacją prawa ubezpieczeniowego 15 stycznia 2020 roku zarejestrowano w Estonii pierwsze stowarzyszenie ubezpieczeniowe **Eesti Kindlustusühistu ÜKS** (pol. Estońskie Stowarzyszenie Ubezpieczeniowe), które jest w procesie uzyskania zezwolenia na prowadzenie działalności ubezpieczeniowej. Założycielami stowarzyszenia są organizacje pozarządowe¹⁴⁸, dwóch przedsiębiorców i 13 osób prywatnych. Statut stowarzyszenia przewiduje osobowy model wykonywania prawa członka. W założeniach modelowych stowarzyszenie ma mieć charakter otwarty¹⁴⁹.

2.3.4. Wypłacalność i kondycja finansowa ubezpieczycieli wzajemnych w krajach EŚW

Wprowadzenie

W celu oceny zdolności ubezpieczycieli wzajemnych do kontynuowania działalności przeprowadzono analizę wypłacalności tych instytucji oraz rentowności ich działalności (pod względem oceny wystąpienia nadwyżki lub straty bilansowej). Analizie poddano ubezpieczycieli zobowiązanych do spełnienia wymogów Solvency II, które opublikowały sprawozdania o wypłacalności i kondycji finansowej (SFCR). Ocena kondycji finansowej ubezpieczycieli wzajemnych objęła analizę posiadanych środków własnych z uwzględnieniem ich wysokości oraz jakości, analizę wymogów kapitałowych wraz z dekompozycją poszczególnych modułów oraz pokrycie wymogów kapitałowych dopuszczonymi środkami własnymi¹⁵⁰. Wskaźnik pokrycia wymagań kapitałowych zakładów ubezpieczeń

¹⁴⁷ Inicjatywa powołania wzajemnościowej formy organizacyjno-prawnej wynikała z działań Tarmo Lääne'go, który od stycznia 2018 był zaangażowany w proces dopuszczenia działalności ubezpieczycieli wzajemnych z powrotem w Estonii.

¹⁴⁸ Organizacje pozarządowe będące założycielami towarzystwa to: Eesti Jahimeeste Selts (pol. Estońskie Towarzystwo Łowieckie) (est.), Eesti Jahimeeste Selts (pol. Estońska Izba Rolniczo-Handlowa) (est. Eesti Põllumajandus-Kaubanduskoda), Eesti Omanike Keskliit (pol. Estoński Związek Właścicieli Nieruchomości), Eesti Korterühistute Liit (pol. Estońskie Stowarzyszenie Spółdzielni Mieszkaniowych), Eestimaa Talupidajate Keskliit (pol. Estoński Związek Rolników), Tartu Hoiu-laenuühistu (pol. Unia Oszczędnościowo-Pożyczkowa Tartu), Eesti Aiandusliit (pol. Estoński Związek Ogrodniczy), Eesti Akordioniliit (pol. Estoński Związek Akordeonowy).

¹⁴⁹ Członkiem może zostać każda osoba fizyczna, która nie posiada prawomocnego wyroku skazującego lub osoba prawna zarejestrowana w Estonii lub estoński oddział spółki zagranicznej, która nie została objęta postępowaniem upadłościowym lub likwidacyjnym.

¹⁵⁰ Szczegółowe dane dotyczące wypłacalności i kondycji finansowej badanych zakładów ubezpieczeń zostały zaprezentowane w tabelach w Załączniku nr 3.

zobowiązanych do spełnienia wymogów kapitałowych zgodnie z reżimem wypłacalności Solvency II jest obliczany zgodnie z następującym wzorem:

$$PWK = \min\left(\frac{\acute{S}W_{SCR}}{SCR}, \frac{\acute{S}W_{MCR}}{MCR}\right)$$

- $\acute{S}W_{SCR}$ – kwota dopuszczonych środków własnych na pokrycie kapitałowego wymogu wypłacalności (pozycja R0540 w załączniku S.23.01.01 SFCR)
- $\acute{S}W_{MCR}$ – kwota dopuszczonych środków własnych na pokrycie minimalnego wymogu kapitałowego (pozycja R0550 w załączniku S.23.01.01 SFCR)

Mali i „duzi” ubezpieczyciele wzajemni

Podstawowa linia podziału ubezpieczycieli wzajemnych wynika z ram prawnych dyrektywy Solvency II, które zwalniają małe zakłady ubezpieczeń z przestrzegania reżimu wymogów kapitałowych. W ten sposób można wyróżnić małych ubezpieczycieli wzajemnych, którzy nie są objęci reżimem Solvency II oraz pozostałych („dużych”), zobligowanych do przestrzegania tych wymogów. Prawodawcy państw członkowskich mogą wprowadzić uproszczone wymogi kapitałowe dla małych zakładów ubezpieczeń poprzez implementację do krajowego systemu prawnego postanowień art. 4 dyrektywy Solvency II (szerzej p. 3.2.7). Klasyfikacja poszczególnych ubezpieczycieli wzajemnych według kryterium wielkości przedstawia Tabela 12. Wyszczególniono w niej ubezpieczycieli, którzy prowadzili aktywną działalność ubezpieczeniową przez minimum jeden pełny rok obowiązywania standardu wypłacalności Solvency II.

Na podstawie danych publikowanych w raportach statystycznych krajowych organów nadzoru i izb gospodarczych państw EŚW zidentyfikowano piętnastu ubezpieczycieli wzajemnych, którzy zostali objęci standardami wypłacalności Solvency II. Spośród nich aż jedenastu to polskie TUW-y¹⁵¹. Mali ubezpieczyciele wzajemni są szczególnie silnie reprezentowani na Węgrzech, gdzie zidentyfikowano dwanaście tego typu podmiotów prowadzących aktywną działalność ubezpieczeniową po roku 2015. Na Łotwie zidentyfikowano dwa tego typu stowarzyszenia ubezpieczeniowe¹⁵², z kolei jedynym polskim

¹⁵¹ Szerzej o wypłacalności polskich TUW-ów zob. Matuła, (2019).

¹⁵² Oba zakłady ubezpieczeń zostały zidentyfikowane na podstawie danych opublikowanych w łotewskim rejestrze działalności gospodarczej. Z uwagi na fakt, że organ nadzoru zgodnie z łotewskim prawem nie prowadzi nadzoru nad działalnością ubezpieczycieli nieobjętych postanowieniami dyrektywy Solvency II, działalność tych dwóch ubezpieczycieli nie została ujęta w krajowym rejestrze zakładów ubezpieczeń prowadzonych przez ten organ.

i jednocześnie jedynym małym ubezpieczycielem wzajemnym prowadzącym działalność w sektorze ubezpieczeń na życie jest Rejent-Life¹⁵³.

Tabela 12: Ubezpieczyciele wzajemni w krajach EŚW w podziale na małe oraz „duże” zakłady ubezpieczeń

Małe zakłady ubezpieczeń			
LP	Kraj	Skrócona nazwa ubezpieczyciela	Dział ubezpieczeń
1	Łotwa	APLIS-A	non-life
2		Drošība	non-life
3	Polska	Rejent-Life	life
4	Węgry	Autohome	non-life
5		Baranya	non-life
6		Bodrogközi Kertészeti	non-life
7		Bodrogközi Nonprofit Biztosító	non-life
8		Fejér	non-life
9		Gazda-Társ	non-life
10		Győr-Moson-Sopron Növénybirt.	non-life
11		Hajdúnánás	non-life
12		Magyar Gazdak	non-life
13		Szivárvány	non-life
14		Tiszasülyi	non-life
15		Turul	non-life
"Duże" zakłady ubezpieczeń			
LP	Kraj	Skrócona nazwa ubezpieczyciela	Dział ubezpieczeń
1	Bułgaria	SiVZK	life
2	Polska	Agro	non-life
3		Concordia	non-life
4		Macif	life
5		Polski Gaz TUW	non-life
6		Polski Gaz TUWnŻ	life
7		PZUW	non-life
8		Saltus	non-life
9		Cuprum	non-life
10		Medicum	non-life
11		TUW TUW	non-life
12		TUZ	non-life
13	Słowenia	Vzajemna	non-life
14	Węgry	KÖBE	non-life
15		MÜBSE	non-life

Źródło: opracowanie własne

Środki własne ubezpieczycieli wzajemnych

Jakość środków własnych wykorzystywanych do pokrycia wymogów kapitałowych stanowi istotny element oceny wypłacalności wykorzystywany przez organy nadzoru do oceny

¹⁵³ W przeciwieństwie do pozostałych małych ubezpieczycieli wzajemnych, zgodnie z polskim prawem ubezpieczeniowym, jest on zobligowany do sporządzenia i publikacji SFCR. Przyczynia się to do zwiększenia transparentności tej instytucji.

stabilności finansowej zakładu ubezpieczeń. W przypadku ubezpieczycieli wzajemnych w krajach EŚW większość środków własnych była klasyfikowana jako środki własne kategorii 1 (spełniające w znacznym stopniu kryteria jakościowe¹⁵⁴). W latach 2016-2022 udział tych środków w środkach własnych ogółem wzrósł o prawie 4 p.p. osiągając wartość 94,68%. W analizowanym okresie zmniejszył się również udział środków własnych o najniższej kategorii jakościowej i w 2022 wyniósł jedynie 0,77% w ich całkowitej strukturze. Żaden z analizowanych zakładów ubezpieczeń nie wykorzystywał uzupełniających środków własnych do pokrycia wymogów kapitałowych. Dane dotyczące udziału poszczególnych kategorii środków własnych prezentują Tabele 13 oraz 14.

Tabela 13: Kategorie jakościowe środków własnych ubezpieczycieli wzajemnych (zagregowane) w krajach EŚW w latach 2016 – 2022 (w tys EUR)

Wyszczególnienie	Wartość środków własnych ubezpieczycieli wzajemnych / udział środków własnych danej kategorii w latach:						
	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022
Środki własne kategorii 1	417 210,03	466 720,92	483 561,46	527 365,50	508 754,14	503 982,47	498 309,36
	90,98%	93,64%	93,82%	94,34%	94,99%	94,48%	94,68%
Środki własne kategorii 2	32 626,00	24 331,72	23 474,26	24 030,89	23 196,47	23 246,81	23 969,60
	7,11%	4,88%	4,55%	4,30%	4,33%	4,36%	4,55%
Środki własne kategorii 3	8 728,97	7 374,38	8 366,89	7 603,11	3 608,30	6 198,08	4 055,33
	1,90%	1,48%	1,62%	1,36%	0,67%	1,16%	0,77%
Ogółem	458 565,00	498 427,02	515 402,62	558 999,49	535 558,91	533 427,36	526 334,29

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych publikowanych przez ubezpieczycieli wzajemnych w sprawozdaniach o wypłacalności i kondycji finansowej.

W latach 2016-2022 sześciu badanych ubezpieczycieli wzajemnych posiadało wyłącznie środki własne zaliczane do najwyższej kategorii jakościowej. Szczególna sytuacja wystąpiła w bułgarskiej spółdzielni ubezpieczeniowej SiVZK, w przypadku której wartość zobowiązań dla celów wypłacalności przekraczała wartość aktywów, przez co środki własne kategorii 1 przyjmowały ujemną wartość. Wysoki (ponad 10%) średni udział środków własnych kategorii 2 występował w przypadku czterech polskich ubezpieczycieli wzajemnych i wynikał on z pożyczek podporządkowanych.

¹⁵⁴ Szerzej o procesie ustalania adekwatnej wysokości środków własnych, służących na pokrycie minimalnych wymogów kapitałowych (Kurek, 2011).

W celu zwiększenia środków własnych na pokrycie wymogów kapitałowych część ubezpieczycieli wzajemnych zdecydowała się na zwiększenia kapitału założycielskiego poprzez pozyskanie dodatkowych wpłat od swoich członków lub zatrzymanie środków finansowych wypracowanych w formie nadwyżki finansowej. Do grupy zakładów ubezpieczeń, które istotnie zwiększały swój kapitał zakładowy zalicza się węgierski KÖBE¹⁵⁵, który w latach 2016-2022 aż pięciokrotnie zwiększał kwotę kapitału założycielskiego, Agro¹⁵⁶, Polski Gaz¹⁵⁷ oraz TUZ¹⁵⁸.

Tabela 14: Kategorie jakościowe środków własnych poszczególnych ubezpieczycieli wzajemnych w krajach EŚW w latach 2016 - 2022

Zakład ubezpieczeń	Środki własne kategorii 1	Środki własne kategorii 2	Środki własne kategorii 3
Agro	94,48%	5,52%	0,00%
Concordia	92,25%	0,00%	7,75%
Cuprum	98,59%	0,00%	1,41%
KÖBE	100,00%	0,00%	0,00%
Macif	100,00%	0,00%	0,00%
Medicum	79,40%	20,60%	0,00%
MÜBSE	100,00%	0,00%	0,00%
Polski Gaz	76,98%	21,70%	1,33%
Polski Gaz nŻ	85,47%	11,28%	3,25%
PZUW	78,31%	18,25%	3,44%
Saltus	100,00%	0,00%	0,00%
SiVZK	-45,70%	145,70%	0,00%
TUW TUW	95,72%	2,32%	1,96%
TUZ	100,00%	0,00%	0,00%
Vzajemna	100,00%	0,00%	0,00%

Źródło: opracowanie własne na podstawie SFCR badanych ubezpieczycieli.

¹⁵⁵ Kapitał zakładowy stowarzyszenia zwiększał się w każdym z badanych okresów sprawozdawczych. W roku 2016 wartość kapitału zakładowego towarzystwa była równa 2,3 mld HUF (kwota stanowiła równowartość 7,6 mln EUR), podczas gdy w roku 2022 była równa 8,1 mld HUF (20,3 mln EUR).

¹⁵⁶ W dniu 28 lipca 2017 roku zostało zarejestrowane podwyższenie kapitału zakładowego o 27 mln PLN do kwoty 54,5 mln PLN. Nowym członkiem, który objął udziały w kapitale zakładowym był Fundusz Składowy Ubezpieczenia Społecznego Rolników (POCZTOWE SFCR, 2017, s. 10).

¹⁵⁷ W dniu 19 listopada 2018 roku podjęto decyzję o zwiększeniu kapitału założycielskiego o 20 mln PLN do kwoty 40 mln PLN. Podwyższenie kapitału zostało dokonane w celu zapewnienia dalszego rozwoju Towarzystwa (POLSKI GAZ SFCR, 2018 s. 9). Kapitał został zwiększony poprzez wpłatę członka założyciela PGNiG S.A. Na dokapitalizowanie zdecydowano się również w przypadku towarzystwa ubezpieczeń na życie, gdzie kapitał własny został zwiększony o 5,5 mln w roku 2022.

¹⁵⁸ W celu przywrócenia adekwatności kapitałowej towarzystwo zwiększyło swój kapitał zakładowy poprzez dopłatę członka kapitałowego o 28,214 mln PLN, zwiększając kapitał założycielski do kwoty ponad 173 mln PLN.

Wymogi kapitałowe ubezpieczycieli wzajemnych

W przypadku wszystkich analizowanych ubezpieczycieli wzajemnych kapitałowy wymóg wypłacalności (SCR) został skalkulowany z wykorzystaniem metody formuły standardowej¹⁵⁹. Dane o wysokości SCR przedstawia Tabela 15, z kolei szczegółowe dane dotyczące dekompozycji poszczególnych modułów kapitałowego wymogu wypłacalności zostały opisane w Załączniku nr 1.

Tabela 15: SCR poszczególnych ubezpieczycieli wzajemnych w latach 2016-2022 (dane w mln EUR).

Kraj	Zakład ubezpieczeń	Rok						
		2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022
Bułgaria	SiVZK	2,0						
Polska	Concordia	17,7	19,4	19,5	17,1			
	CUPRUM	7,3	7,8	7,2	8,3	7,4	7,8	7,7
	Macif	0,8	0,9	0,9				
	Medicum	1,6	1,1	1,1	1,6	1,3	0,9	
	Pocztowe	6,8	10,4	10,0	10,2	10,2	11,1	10,9
	Polski Gaz		6,0	6,0	7,6	7,8	9,4	11,5
	Polski Gaz TUW na Życie					0,2	0,6	0,8
	PZUW	47,9	54,4	52,9	56,6	55,8	49,6	47,6
	Saltus	38,0	45,5	40,7	42,6	38,0	35,7	36,6
	TUW TUW	32,7	35,5	34,9	33,2	30,9	30,1	26,8
	TUZ	18,5	15,9	14,3	15,0	16,4	15,8	18,2
Słowenia	Vzajemna	60,1	62,5	63,4	74,6	81,1	80,1	65,8
Węgry	KÖBE	6,5	6,5	8,4	10,7	9,2	10,2	8,5
	MÜBSE	3,0	2,0	2,1	2,2	2,5	3,0	2,9

Na czerwono zaznaczono obserwacje, w których SCR, obliczony zgodnie z metodą formuły standardowej, był niższy niż absolutny nieprzekraczalny poziom MCR

Źródło: opracowanie własne na podstawie SFCR badanych ubezpieczycieli.

W latach 2016-2022 SCR pięciu spośród analizowanych ubezpieczycieli wzajemnych był niższy od absolutnego minimalnego wymogu kapitałowego (Macif, Medicum, MÜBSE, Polski Gaz TUW na Życie oraz SiVZK). W rezultacie zakłady te były zobligowane do utrzymywania wyższych wymogów kapitałowych niż wynikałoby to z profilu ryzyka ich działalności.

W profilach ryzyka większości ubezpieczycieli wzajemnych działu II najistotniejszym modułem ryzyka był moduł ryzyka aktuarialnego w ubezpieczeniach innych niż na życie. Jest to sytuacja typowa dla większości zakładów ubezpieczeń. W przypadku TUW Vzajemna

¹⁵⁹ Alternatywną metodą wyznaczania wymogów kapitałowych jest stosowanie modeli wewnętrznych. Szerzej o tej metodzie np. (Kurek, 2008; Ringwelska, 2010).

i Saltus, z uwagi na rodzaj wykonywanej działalności, najistotniejszym modulem było ryzyko ubezpieczeniowe w ubezpieczeniach zdrowotnych.

Ryzyko niewykonania zobowiązania przez kontrahenta (ryzyko kredytowe), ze względu na udział w profilu ryzyka, było najistotniejszym modulem w strukturze SCR zakładów ubezpieczeń PZUW oraz Polski Gaz. Sytuacja ta wynikała z zawartych umów reasekuracji biernej. Moduł ryzyka kredytowego PZUW był determinowany silną koncentracją ryzyka związaną z przyjęciem programu reasekuracji biernej w Grupie PZU S.A (PZUW SFCR, 2022 s. 66). Z kolei w przypadku towarzystwa Polski Gaz wysoki udział tego modułu ryzyka jest spowodowany ograniczoną podażą usług świadczonych przez reasekuratorów w zakresie dużych i specjalistycznych ryzyk ubezpieczanych przez ten zakład ubezpieczeń (POLSKI GAZ SFCR, 2022 s. 57-58).

Moduł ryzyka rynkowego, w przypadku większości analizowanych zakładów ubezpieczeń, nie przekraczał 20% udziału w SCR. Odmierna sytuacja wystąpiła jedynie w przypadku dwóch zakładów ubezpieczeń działu II tj. Saltus i MÜBSE, a także Polski Gaz TUW na Życie. W przypadku pierwszego z nich moduł ten był istotnie wyższy, z uwagi na zastosowaną politykę lokacyjną i stosunkowo duży udział akcji i udziałów w strukturze lokat. Ponadto występowała silna koncentracja branżowa tych aktywów w postaci lokat w spółki powiązane z systemem SKOK (SALTUS SFCR, 2022, s. 35-36). Wysoki udział modułu ryzyka w profilu MÜBSE wynikał przede wszystkim z relatywnie niskiego modułu ryzyka aktuarialnego. Z uwagi na rodzaj świadczonych usług ubezpieczeniowych stowarzyszenie było w niewielkim stopniu narażone na szkody o charakterze katastroficznym, a jednocześnie od 2019 roku stosowało program reasekuracyjny istotnie zmniejszający ekspozycję na ryzyko aktuarialne. Ponadto w latach 2021-2022 istotnie wzrosło ryzyko stopy procentowej doprowadzając do wzrostu wartości modułu ryzyka rynkowego, który w roku 2022 stanowił ponad 50% podstawowego SCR tego zakładu ubezpieczeń (MÜBSE SFCR, 2022 s. 30-32). W przypadku zakładu ubezpieczeń Polski Gaz TUW na Życie relatywnie wysoka ekspozycja na ryzyko rynkowe wynikała z charakteru działalności tego ubezpieczyciela i zarządzania aktywami UFK związanymi z PPE (POLSKI GAZ SFCR, 2022 s 57).

Dane na temat wysokości **minimalnego wymogu kapitałowego (MCR)** prezentuje Tabela 16. Przeprowadzone w latach 2016-2022 obserwacje kalkulacji MCR ubezpieczycieli wzajemnych wskazują, że w 38 przypadkach był on determinowany kwotą absolutnego

minimalnego wymogu kapitałowego. Z uwagi na rodzaj wykonywanej działalności badanych ubezpieczycieli wynosił on w prawie wszystkich obserwowanych przypadkach 3,7 mln EUR, a jedynie Vzajemna mogła wyznaczyć ten parametr w kwocie 2,5 mln EUR. W przypadku zakładów ubezpieczeń Agro oraz węgierskiego KÖBE zaobserwowano w kolejnych latach wzrost minimalnego wymogu kapitałowego ponad absolutne minimum. Najwyższym poziomem MCR charakteryzowały się trzej najwięksi, pod względem przypisu składki, ubezpieczyciele wzajemni w krajach EŚW: Vzajemna, PZUW oraz TUW, których niezbędny kapitał do prowadzenia działalności ubezpieczeniowej wynosił ponad 10 mln EUR.

Tabela 16: MCR ubezpieczycieli wzajemnych w latach 2016-2022 (dane w mln EUR)

Kraj	Zakład ubezpieczeń	ROK						
		2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022
Bułgaria	SiVZK	3,7						
Polska	Agro	3,7	4,0	4,2	4,1	3,9	4,7	4,6
	Concordia	6,4	8,7	8,8	7,7			
	Cuprum	3,7	3,7	3,7	3,7	3,7	3,7	3,7
	Macif	3,7	3,7	3,7				
	Medicum	3,7	3,7	3,7	3,7	3,7	3,7	
	Polski Gaz		3,7	3,7	3,7	3,7	3,7	3,7
	Polski Gaz TUW na Życie					3,7	3,7	3,7
	PZUW	12,0	13,6	13,2	14,2	14,0	12,4	11,9
	Saltus	9,5	11,4	10,2	10,7	9,5	8,9	9,2
	TUW TUW	12,6	16,0	15,7	15,0	13,9	13,6	12,1
	TUZ	5,6	4,9	4,5	5,5	6,2	7,0	7,5
Słowenia	Vzajemna	15,0	15,6	17,1	18,6	20,3	20,0	19,1
Węgry	KÖBE	3,7	3,7	3,7	4,2	3,8	4,5	3,7
	MÜBSE	3,7	3,7	3,7	3,7	3,7	3,7	3,7

Na czerwono zaznaczono obserwacje dla których poziom MCR został wyznaczony na podstawie absolutnego minimalnego wymogu kapitałowego

Źródło: opracowanie własne na podstawie SFCR badanych ubezpieczycieli.

Pokrycie wymogów kapitałowych przez ubezpieczycieli wzajemnych w reżimie prawnym Solvency II

Wskaźniki pokrycia docelowego wymogu kapitałowego ubezpieczycieli wzajemnych działających w reżimie prawnym Solvency II wyszczególniono w Tabeli 17. Dane ukazujące rozkładu pokrycia wymogów kapitałowych analizowanych ubezpieczycieli wzajemnych w porównaniu ze wszystkimi zakładami ubezpieczeń na poszczególnych rynkach ubezpieczeniowych państw EŚW (ujęcie relatywne) prezentuje Tabela 18.

W roku 2016 średni wskaźnik wypłacalności badanych ubezpieczycieli wzajemnych wyniósł 158% i wynikał on z faktu, że aż trzech ubezpieczycieli nie posiadało wystarczającej kwoty środków własnych do pokrycia wymogów kapitałowych. W kolejnych latach średni wskaźnik był znacząco wyższy, osiągając najwyższą wartość w roku 2022 (219%). W latach 2016-2022 zaobserwowano znaczący wzrost współczynników wypłacalności prawie wszystkich ubezpieczycieli wzajemnych. Pewnym wyjątkiem było stowarzyszenie MÜBSE, którego wskaźnik pokrycia wymogu kapitałowego (PWK) zmniejszył się w roku 2022, jednak przez cały analizowany okres ubezpieczyciel ten charakteryzował się utrzymywaniem bardzo wysokich wskaźników wypłacalności. W ponad 72% obserwacji wskaźniki PWK ubezpieczycieli wzajemnych były wyższe niż 150%, a wyższe niż 200% w ponad 37% obserwacji.

Tabela 17: Współczynnik pokrycia wymogów kapitałowych ubezpieczycieli wzajemnych w krajach EŚW

Kraj	Zakład ubezpieczeń	Wartość na koniec roku:						
		2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022
Bułgaria	SiVZK	20,0%						
Polska	Medicum	90,4%	109,2%	104,3%	84,6%	46,5%	96,7%	
	Macif	102,5%	117,4%	113,1%				
	TUZ	73,6%	133,6%	137,7%	161,3%	157,8%	165,1%	158,3%
	Polski Gaz TUV na Życie					132,0%	141,4%	153,4%
	TUV TUV	108,7%	137,4%	135,3%	139,3%	171,2%	150,7%	174,6%
	Polski Gaz		109,4%	209,4%	156,7%	143,9%	147,9%	132,1%
	PZUW	190,1%	177,3%	183,7%	185,0%	189,8%	205,5%	225,2%
	Concordia	153,5%	193,1%	208,9%	260,0%			
	Cuprum	166,9%	176,0%	206,6%	196,3%	224,4%	223,7%	246,9%
	Agro	139,6%	191,9%	224,7%	254,4%	257,9%	247,2%	247,2%
	Saltus	262,0%	257,3%	292,4%	296,9%	326,6%	338,2%	329,3%
Słowenia	Vzajemna	159,7%	154,3%	152,8%	155,1%	157,4%	171,4%	186,5%
Węgry	KÖBE	152,6%	210,7%	222,4%	191,0%	228,0%	185,1%	236,6%
	MÜBSE	438,7%	505,6%	499,8%	533,9%	521,3%	431,4%	323,0%
ŚREDNIA		158,3%	190,2%	207,0%	217,9%	213,1%	208,7%	219,4%

Na czerwono zaznaczono wskaźniki niespełniające kryterium wypłacalności w ramach reżimu Solvency II

Źródło: opracowanie własne na podstawie SFCR badanych ubezpieczycieli.

Od momentu implementacji systemu Solvency II dwa badane podmioty wykazały trwałą niezdolność do spełnienia wymogów tego reżimu wypłacalności: SiVZK oraz Medicum. Analiza jakościowych danych w SFCR pozwala stwierdzić, że w latach 2016 – 2022 wystąpiły przejściowe problemy w spełnieniu wymogów kapitałowych reżimu Solvency II w przypadku

zakońców ubezpieczeń TUW TUW oraz TUZ. Dotyczyło to przede wszystkim pierwszego roku działalności w tym systemie wypłacalności.

TUZ na koniec roku 2016 posiadał środki własne pokrywające docelowy wymóg kapitałowy (SCR) w 73%. W celu spełnienia wymogów kapitałowych towarzystwo przedstawiło organowi nadzoru realistyczny plan naprawczy¹⁶⁰. W ramach podjętych działań naprawczych zwiększono kapitał zakładowy¹⁶¹ oraz przeprowadzono restrukturyzację portfela ubezpieczeń poprzez ograniczenia sprzedaży ubezpieczeń w grupach produktów obciążonych największym ryzykiem tj. w grupie 10 i 15. Podjęto również działania usprawniające proces zarządzania TUZ poprzez wdrożenie systemu zarządzania ryzykiem skali działalności oraz charakteru i złożoności ryzyk. W wyniku podjętych działań naprawczych TUZ na koniec 2017 roku posiadał dopuszczone środki własne na pokrycie kapitałowego wymogu wypłacalności (współczynnik pokrycia SCR był równy 134%) oraz istotnie zmniejszył stratę techniczną względem lat ubiegłych. Na uwagę zasługuje fakt, że zła sytuacja finansowa TUZ skutkowała odstąpieniem od planów demutualizacji towarzystwa w celu przeprowadzenia fuzji z innym zakładem ubezpieczeń należącym do tej samej grupy kapitałowej (TUZ SFCR, 2016, s. 2-3).

Działania mające na celu podniesienie środków własnych na pokrycie kapitałowego wymogu wypłacalności były realizowane również przez TUW TUW¹⁶², ponieważ na dzień 1 stycznia 2016 roku współczynnik PWK tego zakładu ubezpieczeń był równy 62,35%. Jednocześnie towarzystwo odnotowało stratę w wysokości 57,3 mln PLN. W ramach realizacji planu naprawczego TUW TUW podjął działania mające na celu obniżenie wymogów kapitałowych (profilu ryzyka) i poprawę wyników operacyjnych. Podjęte działania obejmowały między innymi wykorzystanie programów reasekuracji biernej, podwyższenie wysokości

¹⁶⁰ Zgodnie z informacją zawartą w SFCR: „W piśmie z dnia 15 czerwca 2016 r. TUZ TUW poinformował organ nadzoru o stwierdzeniu niezgodności z kapitałowym wymogiem wypłacalności SCR na dzień 1 stycznia 2016 r. W dniu 16 sierpnia 2016 r. TUZ TUW złożył do organu nadzoru wniosek o zatwierdzenie realistycznego planu naprawczego, który przewidywał dokapitalizowanie Towarzystwa oraz podejmowanie innych działań mających na celu uzyskanie wskaźnika pokrycia kapitałowego wymogu wypłacalności na dzień 31 grudnia na poziomie 105 %. (...) Skorygowany realistyczny plan naprawczy zakładał spełnienie na dzień 31 marca 2017 r. pokrycia kapitałowego wymogu wypłacalności środkami własnymi z nadwyżką.” (TUZ SFCR, 2016, s. 49).

¹⁶¹ W roku 2016 kapitał własny towarzystwa został podwyższony o kwotę 114 mln zł poprzez dokapitalizowanie w wysokości 53 mln zł przez strategicznego udziałowca (osobę fizyczną) oraz zwiększenie z kapitałów rezerwowych o kwotę 61 mln zł (TUZ SFCR, 2016, s. 2-3).

¹⁶² Towarzystwo na podstawie art. 491 u.d.u.r w dniu 29 kwietnia 2016 roku złożyło do organu nadzoru wniosek o wyrażenie zgody na podjęcie przez TUW TUW niezbędnych przedsięwzięć w celu przywrócenia poziomu dopuszczonych środków własnych na pokrycie kapitałowego wymogu wypłacalności lub obniżenia profilu ryzyka w celu zapewnienia zgodności z kapitałowym wymogiem wypłacalności do dnia 31 grudnia 2017 r.

składek i obniżenie stawek prowizyjnych w ubezpieczeniu OC posiadaczy pojazdów mechanicznych, redukcję udziału kosztów administracyjnych w składce przypisanej oraz wdrożenie strategii undewritingowej w celu poprawy wyników technicznych w ubezpieczeniu upraw (TUW TUW SFCR, 2016, s. 14). Ostatnim elementem przyjętego planu naprawczego było dwukrotne podwyższenie składek członkowskich¹⁶³, co skutkowało podwyższeniem kapitałów rezerwowych o ponad 18 mln PLN (TUW TUW SFCR, 2016, s. 6). Na uwagę zasługuje fakt, że w celu spełniania wymogów kapitałowych zastosowano instrument dedykowany jedynie dla ubezpieczycieli wzajemnych. W efekcie podjętych działań TUW uzyskał pełne pokrycie kapitałowego wymogu wypłacalności na koniec 2016 r. (108,7%).

Tabela 18: PWK ubezpieczycieli wzajemnych w krajach EŚW w porównaniu do rozkładu średniego pokrycia wymogów kapitałowych (SCR) w kraju, w którym dany ubezpieczyciel prowadzi działalność ubezpieczeniową (wskaźnik łączny dla obu działów)

Rozkład wskaźników PWK (skala centylowa)	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022
<10	Macif Medicum SiVZK TUW TUZ	Macif Medicum Polski Gaz TUZ Wzajemna	Macif Medicum Polski Gaz TUW TUZ Wzajemna	Medicum TUW	Medicum Polski Gaz Polski Gaz nż	Medicum Polski Gaz Polski Gaz nż	Polski Gaz
10-25	KÖBE Agro Wzajemna	TUW		Polski Gaz TUZ Wzajemna	TUW TUZ Wzajemna	TUW Wzajemna	Polski Gaz nż TUZ
25-50	Concordia Cuprum PZUW	Agro Concordia Cuprum KÖBE PZUW	Concordia Cuprum KÖBE PZUW	Cuprum KÖBE PZUW	PZUW	KÖBE TUZ	TUW Wzajemna
50-75	Saltus	Saltus	Agro	Agro Concordia	Agro Cuprum KÖBE	Agro Cuprum PZUW	PZUW
75-90	MÜBSE	MÜBSE	MÜBSE Saltus	MÜBSE Saltus	Saltus		Agro Cuprum Agro
>90					MÜBSE	MÜBSE Saltus	MÜBSE Saltus

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych o średnim rozkładzie pokrycia SCR ubezpieczycieli prowadzących działalności na poszczególnych rynkach ubezpieczeniowych publikowanych przez EIOPA.

¹⁶³ Zgodnie ze statutem Towarzystwa Ubezpieczeń Wzajemnych TUW każdy ubezpieczony jest zobowiązany do opłacenia wpisowego i wykupienia udziałów (wraz ze złożeniem deklaracji członkowskiej o przystąpieniu do TUW) oraz do opłacenia każdorazowo składki członkowskiej przy zawarciu umowy ubezpieczenia.

Prowadzona analiza wykazała, że wskaźnik PWK ponad 68% analizowanych ubezpieczycieli wzajemnych był niższy niż mediana wszystkich zakładów ubezpieczeń na danych rynkach ubezpieczeniowych. W przypadku ponad 45% obserwacji wskaźniki PWK były niższe niż wartość Q1 całego rynku, z kolei w 17% obserwacji były wyższe niż Q3. Ubezpieczyciele wzajemni charakteryzowali się zarówno wskaźnikami niższymi niż pierwszy decyl, jak i wskaźnikami wyższymi niż dziewiąty decyl obserwacji. Wskaźniki wypłacalności ubezpieczycieli wzajemnych były nieznacznie niższe niż w przypadku większość zakładów ubezpieczeń.

Przeanalizowane wskaźniki PWK wskazują na relatywnie silną pozycję kapitałową ubezpieczycieli wzajemnych, którzy kontynuowali swoją działalność po implementacji dyrektywy Solvency II. W latach 2016-2022 obserwowano relatywny wzrost wskaźników PWK większości ubezpieczycieli wzajemnych. Wskaźniki wypłacalności większości analizowanych ubezpieczycieli wzajemnych były jednak niższe niż średnie wskaźniki rynkowe dla wszystkich ubezpieczycieli z danego państwa.

Wynik finansowy ubezpieczycieli wzajemnych

Wynik finansowy stanowi jeden z najistotniejszych parametrów oceny działalności danego przedsiębiorstwa. W przypadku ubezpieczycieli wzajemnych zysk określany jest jako nadwyżka bilansowa¹⁶⁴. Pomimo faktu, że podstawowym celem działalności ubezpieczyciela wzajemnego nie jest osiągnięcie zysku, to w dalszym ciągu powinien on prowadzić swoją gospodarkę finansową w taki sposób, aby zapewnić kontynuację działalności ubezpieczeniowej w długim okresie. Osiągnięcie nadwyżki bilansowej pozwala ubezpieczycielom m.in. na zwiększenie stopnia zabezpieczenia kapitałowego lub na pozyskanie dodatkowych środków finansowych w celu przeznaczenia ich na usprawnienie procesów wewnętrznych związanych z administracją działalności (np. rozwój systemów informatycznych, rozwój komórek organizacyjnych odpowiadających za jakość zarządzania). W Tabeli 19 zawarto zestawienie wyników finansowych osiągniętych przez ubezpieczycieli wzajemnych w okresie po implementacji dyrektywy Solvency II.

Spośród 91 obserwacji aż w 76 przypadkach odnotowano nadwyżkę bilansową ubezpieczycieli wzajemnych. Dziewięć zakładów ubezpieczeń odnotowało nadwyżkę

¹⁶⁴ Szerzej np. (Janowicz-Lomott, 2010b)

bilansową w każdym analizowanym okresie sprawozdawczym, z kolei ubezpieczyciele Polski Gaz oraz Wzajemna¹⁶⁵ jedynie w jednym okresie odnotowały stratę.

Tabela 19: Wynik finansowy netto (WFn) ubezpieczycieli wzajemnych w krajach EŚW w latach 2016-2022 (dane w tys EUR)

Etykiety wierszy	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	Skumulowany WFn (2016-2022)
Vzajemna	1 580,11	-748,74	677,62	9 762,88	11 851,60	7 417,52	4 455,84	34 996,83
Saltus	4 133,07	4 204,62	5 803,58	4 253,81	5 764,70	4 577,03	5 498,53	34 235,34
TUW TUW	1 671,02	6 186,85	6 249,43	5 092,92	4 497,59	2 195,61	533,65	26 427,08
KÖBE	2 568,30	3 935,91	4 056,82	3 133,77	4 083,30	1 898,17	1 187,07	20 863,34
Concordia	1 266,11	8 460,40	5 250,56	4 795,31				19 772,37
PZUW	3,18	558,81	2 375,76	5 185,41	4 235,63	1 084,92	5 026,78	18 470,48
Agro	587,27	862,39	1 810,49	2 514,54	2 713,57	3 992,15	3 075,65	15 556,07
Cuprum	456,41	552,71	825,02	1 455,52	1 284,07	1 465,91	1 904,66	7 944,31
MÜBSE	941,00	1 308,55	1 257,39	735,12	586,12	386,03	71,13	5 285,33
Rejent-Life	66,74	41,18	74,59	99,67	238,04	272,59	249,73	1 042,54
Polski Gaz		39,48	636,20	190,72	48,48	596,72	-1 122,43	389,16
SIVZK	50,62							50,62
Macif	-541,65	-174,30	-165,27					-881,21
Polski Gaz nŻ					-0,51	-730,62	-904,65	-1 635,78
Medicum	-200,05	-268,69	-354,74	-1 135,23				-1 958,71
TUZ	-7 854,61	-13 311,26	-1 296,63	4 745,63	2 681,54	1 402,42	1 464,93	-12 167,98
SUMA	4 727,52	11 647,92	27 200,81	40 830,06	37 984,13	24 558,46	21 440,88	168 389,78

Kolorem czerwony oznaczono stratę bilansową.

Źródło: opracowanie własne na podstawie SFCR oraz sprawozdań finansowych badanych ubezpieczycieli.

Stratę bilansową we wszystkich analizowanych okresach odnotowały dwa towarzystwa, które nie prowadzą już aktywnej działalności ubezpieczeniowej: Medicum oraz Macif. Nadwyżki bilansowej nie osiągnęło również Polski Gaz TUW na Życie, które z uwagi na brak zawierania nowych umów w ramach programów PPE nie osiągnęło poziomu umożliwiającego pokrycie kosztów działalności (POLSKI GAZ SFCR, 2022, s. 17). W latach 2016-2018 ujemny wynik finansowy odnotował TUZ¹⁶⁶, jednak w kolejnych latach na skutek zwiększenia skali

¹⁶⁵ Strata finansowa towarzystwa wynikała z nadzwyczajnej straty z tytułu działalności związanej z dodatkowymi ubezpieczeniami zdrowotnymi, która w 2017 roku wyniosła ponad 5 mln EUR. Z tytułu pozostałej działalności towarzystwo osiągnęło nadwyżkę przekraczającą 4,2 mln EUR. W kolejnych latach towarzystwo odnotowało dodatni wynik na działalności związanej z głównym produktem ubezpieczeniowym, którym jest dodatkowe dobrowolne ubezpieczenie zdrowotne.

¹⁶⁶ Wysoka strata finansową w roku 2017 miała charakter incydentalny i wynikała z odpisu należności. Wynik techniczny towarzystwa według sprawozdania finansowego za 2017 rok, z pominięciem operacji spisania należności, wyniósł – 36 232 tys. zł (strata) i zwiększył się o 3 908 tys. zł w stosunku do straty w rachunku technicznym w roku 2016 wynoszącej – 40 140 tys. zł (TUZ SFCR, 2017 s. 11).

działalności i efektywności procesów wewnętrznych nastąpił wzrost wyniku technicznego, co w konsekwencji przyczyniło się również do osiągnięcia nadwyżki bilansowej (TUZ SFCR, 2019, s. 11).

2.4. Podsumowanie

W rozdziale omówiono pojęcie pozycji ubezpieczyciela wzajemnego oraz wyselekcjonowano wskaźniki wykorzystywane do jej oceny. Odwołano się przy tym do oceny stanu bieżącego (pomiar udziału rynkowego), jak i do oceny potencjału rozwojowego ubezpieczycieli wzajemnych w przyszłości (pomiar wskaźników wypłacalności).

W ramach oceny pozycji rynkowej krytycznej analizie została poddana metodyka pomiaru udziału rynkowego ubezpieczycieli wzajemnych stosowana przez samorządowe organizacje samorządu branżowego - AMICE/ICMIF. Ocena pozycji rynkowej ubezpieczycieli wzajemnych wymaga precyzyjnego rozróżnienia pomiędzy pozycją całego **sektora ubezpieczeń wzajemnych**, a pozycją ubezpieczycieli wzajemnych prowadzących działalność w specjalnie do tego przewidzianej formie prawnej. Dane publikowane w raportach AMICE/ICMIF sugerują, że państwa EŚW charakteryzują się dobrze rozwiniętym **sektorem ubezpieczeń wzajemnych**. Wysokie wskaźniki udziału rynkowego tego sektora, zbliżone do wskaźników obserwowanych w państwach Europy Zachodniej, wynikają jednak przede wszystkim z inwestycji dużych zagranicznych grup kapitałowych kontrolowanych kapitałowo przez ubezpieczycieli wzajemnych. Przeważająca część składki przypisanej przez sektor ubezpieczeń wzajemnych w krajach EŚW wynika z umów ubezpieczeniowych zawieranych na zasadach komercyjnych.

Biorąc pod uwagę bezpośredni przypis składki krajowych ubezpieczycieli wzajemnych (zgodnie z metodyką AMICE/ICMIF - definicja 1), udział rynkowy ubezpieczycieli wzajemnych w państwach EŚW (z wyjątkiem Słowenii) był wyraźnie niższy od średniej państw Europy Zachodniej. Cechą szczególną wszystkich badanych państw był marginalny udział rynkowy ubezpieczycieli wzajemnych w sektorze ubezpieczeń na życie. Poza rynkiem bułgarskim we wszystkich pozostałych państwach EŚW udział rynkowy nie przekraczał 1% w żadnym z badanych okresów. Przeprowadzona analiza roczników statystycznych publikowanych przez krajowe instytucje rynku ubezpieczeniowego oraz literatura przedmiotu pozwoliły na zidentyfikowanie co najmniej 59 ubezpieczycieli wzajemnych, którzy podjęli działalność

ubezpieczeniową w krajach EŚW (w tym 10 ubezpieczycieli oferujących ubezpieczenia na życie).

Po transformacji ustrojowej w większości badanych państw krajowi ubezpieczyciele wzajemni posiadali marginalny udział rynkowy (uwzględniając zarówno kryterium przypisu składki, jak i liczby zakładów ubezpieczeń) i z czasem całkowicie zaprzestawali prowadzenia działalności ubezpieczeniowej (np. Łotwa, Chorwacja, Czechy). Ustalono również, że w przypadku rynku estońskiego, litewskiego, rumuńskiego oraz słowackiego żaden ubezpieczyciel wzajemny nie uzyskał zezwolenia na prowadzenie działalności ubezpieczeniowej. Odmienna sytuacja występowała w Polsce, w Słowenii oraz na Węgrzech, gdzie ubezpieczyciele wzajemni charakteryzowali się silniejszą pozycją rynkową w porównaniu z pozostałymi państwami regionu. Ocena relatywnie silniejszej pozycji ubezpieczycieli wzajemnych w tych trzech państwach nie jest jednoznaczna i wynika z obserwacji różnych wskaźników:

- W Polsce obserwowany był relatywnie większy udział rynkowy ubezpieczycieli wzajemnych (mierzony przypisem składki), który ponadto charakteryzował się stabilnym trendem wzrostowym - od roku 2000 nastąpił wzrost z poziomu 0,4% do 4,3% w 2022 roku. W analizowanym okresie zaobserwowano również nieznaczny wzrost liczby tego typu zakładów ubezpieczeń.
- Na rynku słoweńskim, wysoki przypis składki jedyne ubezpieczyciela wzajemnego, odnotowany w latach 2000-2022, sprawił, że wartość wskaźnika udziału rynkowego ubezpieczycieli wzajemnych kształtowała się na poziomie zbliżonym do państw Europy Zachodniej. Jednak uwzględniając kryterium udziału ubezpieczycieli wzajemnych w ogólnej liczbie zakładów ubezpieczeń, nie można jednoznacznie klasyfikować tego rynku jako rynku, na którym ubezpieczyciele wzajemni posiadają silną pozycję rynkową.
- Pod względem udziału liczby ubezpieczycieli wzajemnych w ogólnej liczbie zakładów ubezpieczeń zdecydowanie wyróżniał się rynek węgierski. W latach 2005-2022 udział ten wynosił od 35% do niemal 55%. Po okresie transformacji ustrojowej działalność podjęło tam ponad 30 ubezpieczycieli wzajemnych, których skala działalności była stosunkowo niewielka, przez co wskaźnik udziału w przypisie składki nie przekraczał poziomu 3%.

Podjęta w pracy analiza wypłacalności pozwoliła zidentyfikować 15 ubezpieczycieli wzajemnych zobligowanych do spełnienia wymogów systemu Solvency II. Badanie wypłacalności wykazało, że prawie wszyscy ubezpieczyciele byli zdolni do kontynuowania działalności ubezpieczeniowej po roku 2016 w nowym reżimie. Niezgodność pokrycia wymogów kapitałowych stwierdzono w przypadku bułgarskiej spółdzielni ubezpieczeń SiVZK oraz TUW Medicum. Większość ubezpieczycieli wzajemnych w krajach EŚW charakteryzowała się stabilną kondycją finansową, o czym m.in. świadczy to, że w latach 2016-2022 spośród 91 obserwacji, w aż 76 przypadkach badani ubezpieczyciele wzajemni osiągnęli nadwyżkę bilansową. Implementacja systemu Solvency II miała negatywny wpływ na pozycję ubezpieczycieli wzajemnych w szczególności na rynku bułgarskim i czeskim, ponieważ przyczyniła się do zakończenia działalności wszystkich krajowych ubezpieczycieli wzajemnych. Zauważono, że w przypadku polskich, słoweńskich oraz węgierskich ubezpieczycieli wzajemnych implementacja dyrektywy nie spowodowała masowej likwidacji tych podmiotów.

Rozdział III: Otoczenie prawne działalności ubezpieczycieli wzajemnych w krajach Europy Środkowo - Wschodniej

3.1. Europejskie regulacje prawne działalności ubezpieczycieli a specyfika ubezpieczycieli wzajemnych

3.1.1. Organizacja systemu prawnego ubezpieczeń gospodarczych w UE

Państwa EŚW, które przystąpiły do UE w 2004 roku i później, były zobowiązane dostosować krajowe przepisy dotyczące ubezpieczeń gospodarczych do prawa wspólnotowego¹⁶⁷. Normy prawne dotyczące funkcjonowania zakładów ubezpieczeń na jednolitym rynku ubezpieczeniowym znajdują się zarówno w stanowiącym prawo pierwotne Traktacie¹⁶⁸ o funkcjonowaniu Unii Europejskiej (dalej również jako: „T.F.U.E.”), jak i prawie wtórnym – głównie dyrektywach ubezpieczeniowych.

T.F.U.E. ustanawia podstawowe zasady funkcjonowania rynku wewnętrznego UE¹⁶⁹, umożliwiając zakładom ubezpieczeń z siedzibą w państwach członkowskich prowadzenie działalności na jednolitym rynku, w oparciu o zagwarantowane swobody traktatowe¹⁷⁰. Aby zapewnić możliwość praktycznego stosowania swobód traktatowych, konieczne było uchwalenie prawa wtórnego¹⁷¹, które umożliwiło harmonizację przepisów dotyczących ubezpieczeń gospodarczych w całej Unii. Najistotniejsze znaczenie w tym zakresie mają tzw. dyrektywy ubezpieczeniowe, które określają wytyczne dla krajowego prawa ubezpieczeń, tak, aby umożliwić podmiotom działającym na jednolitym rynku korzystanie z przysługujących im swobód traktatowych.

Obecnie najważniejszym¹⁷² europejskim aktem prawnym regulującym działalność ubezpieczycieli jest Dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady 2009/138/WE z dnia

¹⁶⁷ Szerzej na temat dostosowania przepisów prawa wspólnotowego do działalności ubezpieczeniowej na przykładzie rynku polskiego (Monkiewicz, 2002; Müller, 2002).

¹⁶⁸ T.F.U.E. zawiera tylko jeden artykuł bezpośrednio odnoszący się do działalności ubezpieczeniowej, który stanowi, że liberalizacja usług bankowych i ubezpieczeniowych związanych z przepływem kapitału musi być realizowana w zgodzie z liberalizacją przepływu kapitału (T.F.U.E., art. 58).

¹⁶⁹ Rynek wewnętrzny obejmuje obszar bez granic wewnętrznych, w którym jest zapewniony swobodny przepływ towarów, osób, usług i kapitału, zgodnie z postanowieniami Traktatu (T.F.U.E., art. 26)

¹⁷⁰ Szerzej na temat swobód traktatowych w kontekście jednolitego rynku ubezpieczeniowego zob. m.in. Lemkowska (2015)

¹⁷¹ Zgodnie z postanowieniami T.F.U.E. w celu urzeczywistnienia się swobód traktatowych wymagane jest przyjęcie stosownych dyrektyw przez Parlament Europejski i Radę (T.F.U.E., art. 50 i 59).

¹⁷² Do innych istotnych aktów prawnych regulujących w sposób pośredni lub bezpośredni działalność ubezpieczycieli na jednolitym rynku ubezpieczeniowym należy zaliczyć:

25 listopada 2009 r. w sprawie podejmowania i prowadzenia działalności ubezpieczeniowej i reasekuracyjnej (Wyłącalność II) (Dz.U. L.335, 17.12.2009). Wprowadziła ona nowe zasady podejmowania i prowadzenia działalności ubezpieczeniowej w UE, zasady nadzoru nad grupami ubezpieczeniowymi oraz zasady reorganizacji i likwidacji zakładów ubezpieczeń (Dyrektywa Solvency II, art. 1). Głównym celem ustawodawcy, wynikającym z uchwalenia dyrektywy, jest zapewnienie odpowiedniej ochrony ubezpieczających i beneficjentów¹⁷³. Do dyrektywy Solvency II zostało wydane również komplementarne Rozporządzenie Delegowane Komisji (UE) 2015/35 z dnia 10 października 2014 r. uzupełniające dyrektywę Parlamentu Europejskiego i Rady 2009/138/WE w sprawie podejmowania i prowadzenia działalności ubezpieczeniowej i reasekuracyjnej (Wyłącalność II) (Dz.U. L.12, 17.1.2015). Zawiera ono szczegółowe regulacje o charakterze technicznym dotyczące zasad wyceny aktywów i pasywów, kalkulacji wymogów kapitałowych, poprawy jakości zarządzania oraz zwiększenia przejrzystości działalności ubezpieczycieli.

Dyrektywę Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) 2016/97 z dnia 20 stycznia 2016 r. w sprawie dystrybucji ubezpieczeń, która ustanowiła zasady podejmowania i prowadzenia działalności w zakresie dystrybucji produktów ubezpieczeniowych w Unii (Dz.U. L 26, 20.01.2016, p.19),

Dyrektywę Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) 2016/2341 z dnia 14 grudnia 2016 r. w sprawie działalności instytucji pracowniczych programów emerytalnych oraz nadzoru nad takimi instytucjami (IORP) (Dz.U. L.354, 14.12.2016, p.37),

Dyrektywę 2002/87/WE Parlamentu Europejskiego i Rady z dnia 16 grudnia 2002 r. w sprawie dodatkowego nadzoru nad instytucjami kredytowymi, zakładami ubezpieczeń oraz przedsiębiorstwami inwestycyjnymi konglomeratu finansowego i zmieniającą dyrektywy Rady 73/239/EWG, 79/267/EWG, 92/49/EWG, 92/96/EWG, 93/6/EWG i 93/22/EWG oraz dyrektywy 98/78/WE i 2000/12/WE Parlamentu Europejskiego i Rady (Dz.U. L.35, 16.12.2002, p.1),

Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) 2022/2554 z dnia 14 grudnia 2022 r. w sprawie operacyjnej odporności cyfrowej sektora finansowego i zmieniające rozporządzenia (WE) nr 1060/2009, (UE) nr 648/2012, (UE) nr 600/2014, (UE) nr 909/2014 oraz (UE) 2016/1011 (Dz.U. L.333, 27.12.2022, p.1).

¹⁷³ Pojęcie beneficjent ma obejmować dowolną osobę fizyczną lub prawną, której zgodnie z umową ubezpieczenia przysługuje dane prawo. Inne cele regulacji i nadzoru zakładów ubezpieczeń i zakładów reasekuracji, takie jak stabilność finansowa oraz uczciwe i stabilne rynki, również powinny być wzięte pod uwagę, ale nie może to prowadzić do podważenia głównego celu (Dyrektywa Solvency II, preambuła).

3.1.2. System wypłacalności w Unii Europejskiej

Specyfika działalności ubezpieczeniowej¹⁷⁴ wymaga prowadzenia odpowiedniej gospodarki finansowej w taki sposób, aby zakład ubezpieczeń był w każdej chwili wypłacalny¹⁷⁵. W tym celu powinien on dysponować buforem kapitałowym w postaci środków własnych wolnych od innych obciążeń. Z uwagi na konieczność zapewnienia ekonomicznych gwarancji ochrony ubezpieczeniowej zasady wyznaczania takiego buforu kapitałowego są przedmiotem wielu regulacji prawnych. Obecnie obowiązująca Dyrektywa Solvency II implementowała do europejskiego prawa ubezpieczeniowego system wypłacalności oparty na trzech filarach¹⁷⁶, które przedstawia Rysunek 2.

I Filar (wymogi ilościowe)	II Filar (wymogi jakościowe)	III Filar (wymogi w zakresie transparentności)
•Zasady wyceny aktywów i pasywów •Rezerwy techniczno-ubezpieczeniowe dla celów wypłacalności •Środki własne •Wymogi kapitałowe SCR i MCR •Zasady lokowania wolnych środków	•Kontrola wewnętrzna •System zarządzania ryzykiem i ład korporacyjny •Własna ocena ryzyka i wypłacalności (ORSA)	•Sprawozdawczość dla celów wypłacalności •Ujawnienia publiczne •Zasady wyceny dla celów wypłacalności.

Rysunek 2: Filary systemu Solvency II

Źródło: opracowanie własne na podstawie dyrektywy Solvency II.

W ramach pierwszego z nich wdrożono standard wyznaczania buforu kapitałowego oparty na koncepcji kapitału ważonego ryzykiem (*risk based capital*), który zastąpił obowiązujący

¹⁷⁴ Przepływy pieniężne występujące w działalności ubezpieczeniowej powodują konieczność wykształcenia istotnie różnego modelu gospodarki finansowej charakterystycznego tylko dla ubezpieczycieli. Do specyficznych cech działalności ubezpieczeniowej, determinujących gospodarkę finansową zakładów ubezpieczeń, należy zaliczyć (Lisowski 2010, s. 26): odwrócony proces produkcji, niematerialny charakter produktu, występowanie jednoczesnej fazy produkcji i konsumpcji, oferowanie usług jedynie przez wysoce wyspecjalizowaną instytucję, jaką jest zakład ubezpieczeń.

¹⁷⁵ Pojęcie wypłacalności zakładu ubezpieczeń jest najczęściej utożsamiane wąsko jedynie ze zdolnością do wypłaty należnych odszkodowań i świadczeń (czy szerzej ogółu zobowiązań). Bijak (2009, s. 24), w swojej definicji utożsamia wypłacalność ze stanem dynamicznej równowagi między aktywami i zobowiązaniami, podkreślając że stan ten gwarantuje wywiązywanie się przez zakład ubezpieczeń ze zobowiązań. Szerzej na temat definiowania wypłacalności zakładów ubezpieczeń zob. Lisowski (2010, s. 81-82, 333-335).

¹⁷⁶ Szerzej o architekturze systemu Solvency II zob. Manikowski i Matuła (2018, s. 208 – 211)

wcześniej margines wypłacalności (*solvency margin*)¹⁷⁷. Szacowanie wielkości wymogów kapitałowych w systemie Solvency II odbywa się przy wykorzystaniu wartości zagrożonej (*Value at Risk*)¹⁷⁸, uwzględniającej realne ryzyko związane z działalnością ubezpieczyciela.

Implementacja nowego wymogu wypłacalności stanowiła istotne wyzwanie dla europejskich ubezpieczycieli wzajemnych¹⁷⁹. Dostosowanie profilu działalności wymagało poniesienia kosztownych zmian w strukturach organizacyjnych oraz pozyskania środków na pokrycie wyższych wymogów kapitałowych. Oprócz zwiększonych kosztów prowadzenia działalności ubezpieczeniowej wśród wad nowego standardu wypłacalności można wymienić (Kawiński, 2011, s. 6; Janowicz-Lomott i Śliwiński, 2017, s. 157):

- ograniczone uwzględnienie specyfiki działalności ubezpieczycieli wzajemnych, zarówno w kwestii kalkulowania wymogów kapitałowych, jak i standardów zarządzania zakładem ubezpieczeń,
- zwiększenie ekonomicznej bariery wejścia na rynek ubezpieczeniowy dla nowych zakładów ubezpieczeń,
- motywację do skracania horyzontu czasowego przedsięwzięć ubezpieczeniowych,
- ograniczenie oferowania najbardziej kapitałochłonnych produktów ubezpieczeniowych poprzez zawężanie zakresu ochrony ubezpieczeniowej i wzrost składki,
- Zwiększenie koncentracji na rynku ubezpieczeniowym.

Dla ubezpieczycieli wzajemnych istotnym wyzwaniem było również wdrożenie odpowiedniego systemu zarządzania, w tym zatrudnienie kadry spełniającej indywidualne warunki kwalifikacji zawodowych do pełnienia kluczowych funkcji¹⁸⁰. Kompetencje takich osób musiały być dostosowane do specyfiki działalności ubezpieczycieli wzajemnych. W celu pozyskania osób spełniających warunki kwalifikacji zawodowych narzucone przez dyrektywę

¹⁷⁷ Szerzej na temat różnic pomiędzy standardami wypłacalności zob. m.in. Bijak (2009).

¹⁷⁸ Wartość zagrożoną wyznacza się za pomocą wzoru (Jajuga, 2006, s.188-189): $P(V \leq V_0 - VaR) = \alpha$, gdzie V- wartość inwestycji, instrumentu lub instytucji finansowej na koniec okresu; V_0 - wartość inwestycji, instrumentu lub instytucji finansowej na początku okresu; VaR – wartość zagrożona (Value at Risk); α – poziom istotności.

¹⁷⁹ Szerzej o wyzwania dla ubezpieczycieli wzajemnych na przykładzie rynku polskiego (Strupczewski, 2011).

¹⁸⁰ Uwagi dotyczące problemu braku wykwalifikowanych kadr w przypadku towarzystw ubezpieczeń wzajemnych na etapie prac nad dyrektywą Solvency II na forum Komisji Europejskiej zgłosili m.in. przedstawiciele polskiego rynku ubezpieczeń (Strupczewski, 2011, 69).

Solvency II, ubezpieczyciele wzajemni muszą konkurować z często silniejszymi ekonomicznie ubezpieczeniowymi spółkami akcyjnymi.

Zgodnie z trzecim filarem Systemu Solvency II wszystkie zakłady ubezpieczeń zostały zobowiązane do publicznego ujawnienia¹⁸¹ sprawozdania o wypłacalności i kondycji finansowej. Obowiązek ten dotyczy zarówno ubezpieczycieli wzajemnych, jak i ubezpieczeniowych spółek akcyjnych, niezależnie od różnic w celach czy rozmiarach działalności tych zakładów ubezpieczeń. W rezultacie spełnienie obowiązków publikacyjnych jest bardzo kosztowne¹⁸², w szczególności dla małych i średnich ubezpieczycieli wzajemnych. Ponadto publikacja SFCR stwarza również ryzyko ujawnienia informacji, które mogą być użyteczne dla konkurencji ubezpieczyciela wzajemnego¹⁸³. Jednocześnie, wysoka transparentność działalności, w połączeniu ze zwiększonym stopniem nadzoru, może korzystnie wpłynąć na rozwiązanie strukturalnego problemu braku zaufania do ubezpieczycieli wzajemnych, który charakteryzuje rynki ubezpieczeń w krajach EŚW. Publikacja SFCR umożliwia członkom ubezpieczyciela wzajemnego oraz innym interesariuszom ocenę ryzyka związanego z uczestnictwem w takim zakładzie ubezpieczeń.

3.1.3. Wypłacalność małych ubezpieczycieli wzajemnych

Z uwagi na fakt, że reżim wypłacalności Solvency II jest dostosowany przede wszystkim do działalności „dużych” zakładów ubezpieczeń, prawodawca europejski zezwolił krajowym organom nadzoru na stosowanie zasady proporcjonalności, aby umożliwić prowadzenie działalności również małym i średnim zakładom ubezpieczeń. W preambule do dyrektywy wskazano, że „niniejsza dyrektywa nie powinna stanowić nadmiernego obciążenia dla małych i średnich zakładów ubezpieczeń. Jednym z instrumentów służących osiągnięciu tego celu jest właściwe stosowanie zasady proporcjonalności. Zasada ta powinna mieć zastosowanie, zarówno do wymogów wobec zakładów ubezpieczeń i zakładów reasekuracji, jak i do

¹⁸¹ Szczegółowe wytyczne dotyczące ujawnień sprawozdań o wypłacalności i kondycji finansowej zostały zawarte w Rozporządzeniu Delegowanym Komisji (UE) 2015/35. Zakłady ubezpieczeń ujawniają SFCR w ciągu 14 tygodni po zakończeniu roku obrotowego (Rozporządzenie 2015/35, art. 300).

¹⁸² Krajowe akty prawne regulujące działalność ubezpieczeniową i reasekuracyjną mogą m. in. nakładać na zakłady ubezpieczeń obowiązek badania sprawozdania o wypłacalności i kondycji finansowej przez biegłego rewidenta.

¹⁸³ Za zgodą organu nadzoru ubezpieczyciel może nie ujawnić informacji, jeżeli w wyniku ich ujawnienia konkurencji zakładu uzyskają znaczną nienależną korzyść lub jeżeli istnieją zobowiązania względem ubezpieczających wymagające zachowania tajemnicy lub poufności (Dyrektywa Solvency II, art. 53).

wykonywania uprawnień nadzorczych”. Stosowanie zasady proporcjonalności jest szczególnie istotne w przypadku działalności ubezpieczycieli wzajemnych, ponieważ to właśnie oni bardzo często stanowią grupę małych i średnich ubezpieczycieli. Europejski ustawodawca dopuszcza możliwość wyłączenia z zakresu stosowania dyrektywy bardzo małych zakładów ubezpieczeń. Należy zaznaczyć, że tacy ubezpieczyciele nie będą mogli korzystać z systemu jednej licencji na podstawie zezwolenia uzyskanego w swoim macierzystym państwie członkowskim (Dyrektywa Solvency II, preambuła). Z obowiązku stosowania przepisów dyrektywy mogą zostać zwolnione zakłady ubezpieczeń, które łącznie spełniają następujące warunki¹⁸⁴ (Dyrektywa Solvency II, art. 4):

- roczna składka przypisana brutto zakładu nie przekracza 5,4 mln EUR¹⁸⁵,
- łączne rezerwy techniczno-ubezpieczeniowe brutto zakładu ubezpieczeń nie przekraczają 26,6 mln EUR (w przypadku, jeżeli zakład ubezpieczeń należy do grupy, to łączne rezerwy techniczno-ubezpieczeniowe grupy nie mogą przekroczyć 26,6 mln EUR¹⁸⁶),
- działalność zakładu nie obejmuje ubezpieczania ryzyka kredytów i poręczeń, chyba że stanowią one ryzyka dodatkowe,
- działalność zakładu w ramach reasekuracji czynnej nie przekracza 0,6 mln EUR¹⁸⁷ składki przypisanej brutto ani 2,7mln EUR¹⁸⁸ rezerw techniczno-ubezpieczeniowych brutto, z uwzględnieniem udziału reasekuratorów i spółek celowych, ani składka przypisana brutto z tytułu reasekuracji czynnej nie przekracza 10% składki przypisanej brutto, ani 10% rezerw techniczno-ubezpieczeniowych brutto, z uwzględnieniem udziału reasekuratorów i spółek celowych.

Z konieczności spełniania wymogów dyrektywy Solvency II zostały wyłączone również „towarzystwa ubezpieczeń wzajemnych prowadzące działalność w zakresie ubezpieczeń innych niż na życie, które zawarły z innymi towarzystwami ubezpieczeń wzajemnych

¹⁸⁴ Jeżeli którakolwiek z kwot zostanie przekroczona w trzech kolejnych latach, przepisy dyrektywy stosuje się począwszy od czwartego roku.

¹⁸⁵ Kwota referencyjna została podwyższona z kwoty 5 mln EUR na podstawie zawiadomienia dotyczącego dostosowania zgodnie ze stopą inflacji kwot określonych w dyrektywie Parlamentu Europejskiego i Rady 2009/138/WE w sprawie podejmowania i prowadzenia działalności ubezpieczeniowej i reasekuracyjnej (Wypłacalność II) (Dz.U. L.423, 19.10.2021, p.25).

¹⁸⁶ W dniu implementacji dyrektywy Solvency II obie kwoty referencyjne były równe 25 mln EUR.

¹⁸⁷ W dniu implementacji dyrektywy Solvency II kwota referencyjna była równa 0,5 mln EUR.

¹⁸⁸ W dniu implementacji dyrektywy Solvency II kwota referencyjna była równa 2,5 mln EUR.

porozumienie, zapewniające pełną reasekurację zawartych przez nie umów ubezpieczenia lub na mocy, którego reasekurator ponosi odpowiedzialność wynikającą z tych umów” (Dyrektywa Solvency II, art. 7).

W rezultacie w UE działalność mogą prowadzić ubezpieczyciele zaliczani do jednej z dwóch kategorii tj. ubezpieczyciele podlegający reżimowi wypłacalności Solvency II oraz mali ubezpieczyciele, w stosunku do których nie stosuje się standardów wypłacalności Solvency II. Regulator europejski pozostawia państwom członkowskim na względną swobodę w zakresie regulacji działalności małych ubezpieczycieli, w tym w kształtowaniu zasad wypłacalności. Państwa członkowskie, ustanawiając własne reguły dotyczące funkcjonowania małych zakładów ubezpieczeń, mają do wyboru cztery opcje (Janowicz-Lomott, 2015, s. 274):

- zastosowanie reguł Solvency II,
- zastosowanie systemu zbliżonego do Solvency I,
- stworzenie specjalnego systemu krajowego, odmiennego od reguł Solvency I i II,
- brak systemowych regulacji i w efekcie jednakowe traktowanie wszystkich zakładów ubezpieczeń.

Zasady stosowania uproszczonych wymogów kapitałowych działalności małych ubezpieczycieli wzajemnych w poszczególnych państwach EŚW zostały szerzej poruszone w pkt. 3.2.7. Prowadzenie działalności ubezpieczeniowej poza reżimem Solvency II może stanowić również słabość tych zakładów ubezpieczeń. Oprócz braku możliwości oferowania usług na zasadzie jednolitej licencji na terytorium całej UE mali ubezpieczyciele wzajemni mogą być postrzegani przez ubezpieczających jako usługodawcy o większym ryzyku, ponieważ stosowanie łagodniejszych wymogów kapitałowych zwiększa prawdopodobieństwo niewypłacalności. Ponadto działania podejmowane przez organ nadzoru mogą być mniej skuteczne niż w przypadku zakładu ubezpieczeń spełniającego standardy Solvency II. W rezultacie zaufanie do tych podmiotów może być jeszcze mniejsze.

3.2. Prawne aspekty działalności ubezpieczycieli wzajemnych w krajach EŚW – regulacje krajowe

3.2.1. Regulacje dotyczące działalności ubezpieczycieli – ujęcie ogólne

Podstawowymi aktami prawnymi regulującymi działalność ubezpieczycieli w poszczególnych państwach są **krajowe ustawy o działalności ubezpieczeniowej** określające

lub precyzujące standardy prawne oraz ekonomiczno-finansowe, które musi spełnić podmiot oferujący usługi ubezpieczeniowe (zob. Tabela 20).

Tabela 20: Podstawowe akty prawne regulujące działalność ubezpieczycieli w krajach EŚW

Kraj	Nazwa aktu prawnego w języku oryginalnym	Nazwa aktu prawnej w języku polskim
Bułgaria	Кодекс за застраховането (Обн. - ДВ, бр. 102 от 29.12.2015 г.)	Kodeks ubezpieczeniowy (Gazeta Państwowa Republiki Bułgarii, nr. 102 z dnia 29.12.2015 r.) (dalej również jako „bułgarski Kodeks Ubezpieczeń”)
Chorwacja	Zakon o osiguranju (Narodne novine br. 30/2015, 112/2018, 63/2020, 133/2020, 151/2022)	Ustawa o ubezpieczeniach (Gazeta Krajowa Republiki Chorwacji nr. 30.2015, 112.2018, 63.2020, 133/2020, 151/2022) (dalej również jako „chorwacka ustawa o działalności ubezpieczeniowej”)
Czechy	Zakon 277/2009 ze dne 22. července 2009 o pojišťovnictví	Ustawa 277/2009 z dnia 22 lipca 2009 r. o ubezpieczeniach (dalej również jako „czeska ustawa o działalności ubezpieczeniowej”)
Estonia	Kindlustustegevuse seadus vastu võetud 10.06.2015 (RT I, 07.07.2015, 1)	Ustawa o działalności ubezpieczeniowej z 10 czerwca 2015 r. (Gazeta Państwowa Republiki Estonii I, 07.07.2015, 1) (dalej również jako „estońska ustawa o działalności ubezpieczeniowej”)
Litwa	Lietuvos Respublikos Draudimo Įstatymas (Žin. 2003, Nr. 94-4246)	Prawo ubezpieczeniowe Republiki Litewskiej (Gazeta Republiki Litewskiej 2003, 94-4246) (dalej również jako „litewska ustawa o działalności ubezpieczeniowej”)
Łotwa	Apdrošināšanas un pārapdrošināšanas likums (Latvijas Vēstnesis 2015/124.1)	Prawo ubezpieczeniowe i reasekuracyjne (Dziennik Republiki Łotewskiej nr 2015/124.1) (dalej również jako „łotewska ustawa o działalności ubezpieczeniowej”)
Polska	n/d	Ustawa z dnia 11 września 2015 r. o działalności ubezpieczeniowej i reasekuracyjnej (Dz.U. 2015 poz. 1844)
Rumunia	Lege nr. 237/2015 privind autorizarea și supravegherea activității de asigurare și reasigurare (Monitorul Oficial, Partea I nr. 800 din 28 octombrie 2015)	Ustawa nr. 237/2015 w sprawie wydawania zezwoleń i nadzoru nad działalnością ubezpieczeniową i reasekuracyjną (Dziennik Urzędowy Republiki Rumunii, Cz. I nr 800 z dnia 28 października) (dalej również jako „rumuńska ustawa o działalności ubezpieczeniowej”)
Słowacja	Zákon č. 39/2015 Z. z. Zákon o poisťovníctve a o zmene a doplnení niektorých zákonov	Ustawa nr 39/2015 o ubezpieczeniach oraz o zmianie i uzupełnieniu niektórych ustaw (dalej również jako „słowacka ustawa o działalności ubezpieczeniowej”)
Słowenia	Zakon o zavarovalništvu (ZZavar-1) (Uradni list RS, št. 93/15, 9/19, 102/20, 48/23 in 78/23 – ZZVZZ-T)	Ustawa o ubezpieczeniach (Dziennik Urzędowy Republiki Słowenii nr 93/15, 9/19, 102/20, 48/23 i 78/23 – ZZVZZ-T) (dalej również jako „słoweńska ustawa o działalności ubezpieczeniowej”)
Węgry	2014. évi LXXXVIII. Törvény a biztosítási tevékenységről	Ustawa LXXXVIII z 2014 roku o działalności ubezpieczeniowej (dalej również jako „węgierska ustawa o działalności ubezpieczeniowej”)

Źródło: opracowanie własne.

Krajowe ustawy o działalności ubezpieczeniowej implementują postanowienia dyrektyw ubezpieczeniowych. Regulują lub precyzują one następujące aspekty działalności ubezpieczycieli:

- Zasady podejmowania i uzyskania licencji na prowadzenie działalności ubezpieczeniowej przez ubezpieczycieli wzajemnych,
- Zakres przedmiotowy prowadzonej działalności (możliwość prowadzenia działalności w obrębie danego działu lub grupy ubezpieczeń),
- Zasady uzyskiwania lub utraty statusu członka w zakładzie ubezpieczeń,
- Wymogi statutowe organizacji,
- Funkcjonowanie, uprawnienia oraz skład organów ubezpieczycieli wzajemnych,
- Zasady prowadzenia gospodarki finansowej,
- Proces przekształcenia, w tym zasady fuzji, przejęć i procesu przekształcenia ubezpieczyciela wzajemnego w ubezpieczeniową spółkę akcyjną (demutualizacja).

Tabela 21: Formy prawne dopuszczone do działalności ubezpieczeniowej w poszczególnych krajach EŚW

Kraj	Forma prawna prowadzenia działalności	
	Komercyjna	Wzajemna
Bułgaria	акционерно дружество (spółka akcyjna)	взаимозастрахователна кооперация (tylko dział I) (spółdzielnia ubezpieczeń wzajemnych)
Chorwacja	dioničko društvo (spółka akcyjna)	društvo za uzajamno osiguranje (towarzystwo ubezpieczeń wzajemnych)
Czechy	akciová společnost (spółka akcyjna)	družstvo (spółdzielnia)
Estonia	aktiaselts (publiczna spółka akcyjna)	tulundusühistu (stowarzyszenie ubezpieczeniowe)
Litwa	akcinė bendrovė (publiczna spółka akcyjna) uždaroji akcinė bendrovė (prywatna spółka akcyjna)	Brak
Łotwa	akciju sabiedrība (spółka akcyjna)	savstarpējās apdrošināšanas kooperatīvā biedrība (spółdzielnia ubezpieczeń wzajemnych)
Polska	spółka akcyjna	towarzystwo ubezpieczeń wzajemnych
Rumunia	societăți pe acțiuni (spółka akcyjna)	societățile mutuale de asigurare (towarzystwo ubezpieczeń wzajemnych)
Słowacja	akciová spoločnosť (spółka akcyjna)	brak
Słowenia	delniška družba (spółka akcyjna)	družba za vzajemno zavarovanje (towarzystwo ubezpieczeń wzajemnych)
Węgry	biztosító részvénytársaság (spółka akcyjna)	biztosító egyesület (spółdzielnia ubezpieczeniowa) biztosító szövetkezet (stowarzyszenie ubezpieczeniowe)

Źródło: opracowanie własne na podstawie krajowych ustaw ubezpieczeniowych.

W Tabeli 21 zaprezentowano wykaz form prawnych zakładów ubezpieczeń dopuszczonych przez ustawodawców z EŚW do prowadzenia działalności ubezpieczeniowej na podstawie krajowych regulacji prawnych. Ustawodawcy w krajach EŚW pozostawili ubezpieczycielom względną swobodę w wyborze formy organizacyjno-prawnej działalności. Wzajemne formy ubezpieczeniowe zostały dopuszczone do działalności ubezpieczeniowej w 9 z analizowanych 11 państw. Ubezpieczyciele wzajemni **nie mogą** prowadzić działalności jedynie na Litwie oraz na Słowacji. W każdym z tych państw możliwe jest również prowadzenie działalności ubezpieczeniowej w formie spółki europejskiej.

3.2.2. Regulacje dotyczące działalności ubezpieczycieli wzajemnych

Ubezpieczyciele wzajemni w krajach EŚW nie stanowią jednolitej grupy podmiotów pod względem formy prawnej. Można je podzielić na trzy zasadnicze typy:

- **towarzystwa ubezpieczeń wzajemnych**, działające na podstawie odrębnych przepisów prawnych uregulowanych bezpośrednio w krajowych ustawach o działalności ubezpieczeniowej oraz przepisach prawa handlowego. Do tych podmiotów zaliczyć można ubezpieczycieli prowadzących działalność w Chorwacji, Polsce, Rumunii oraz Słowenii.
- **spółdzielnie ubezpieczeniowe**, które zostały dopuszczone do prowadzenia działalności ubezpieczeniowej w Bułgarii, Czechach, Łotwie oraz na Węgrzech (odnośnie do formy prawnej: *szövetkezet*),
- **stowarzyszenia ubezpieczeniowe**, które mogą prowadzić działalność w Estonii oraz na Węgrzech (odnośnie do formy prawnej: *biztosító egyesület*).

Szczególnym przypadkiem jest rynek węgierski, gdzie ubezpieczyciele mogą świadczyć usługi zarówno w formie spółdzielni jak i stowarzyszenia. Poszczególne formy organizacyjno-prawne mogą się od siebie różnić między innymi zasadami ładu korporacyjnego i zasadą wykonywania prawa głosu przez ubezpieczonego członka. Podstawową regułą działalności spółdzielni jest zasada jeden członek – jeden głos, podczas gdy w przypadku TUV-ów pozostawiono zazwyczaj większą swobodę w tej materii (możliwość korzystania z zasady jeden udział - jeden głos). TUV jest specyficzną formą organizacyjno-prawną występującą jedynie w działalności ubezpieczeniowej, natomiast spółdzielnie i stowarzyszenia mogą prowadzić również inny rodzaj działalności. Spółdzielnie i stowarzyszenia ubezpieczeniowe należy zatem

rozpatrywać jako szczególny przypadek tego typu formy organizacyjno-prawnej. Regulacje prawne w zakresie podejmowania i prowadzenia działalności ubezpieczeniowej przez ubezpieczycieli wzajemnych dotyczące tego samego typu formy organizacyjno-prawnej różnią się od siebie znacząco w poszczególnych krajach i wynika to z pewnych specyficznych rozwiązań przyjętych przez lokalnych legislatorów. Tabela 22 prezentuje szczegółowe informacje na temat podstawowych regulacji prawnych dotyczących działalności ubezpieczycieli w krajach EŚW.

Tabela 22: Wybrane ustawy regulujące działalność ubezpieczycieli wzajemnych w krajach EŚW

Kraj	Akt prawny	Podstawowe regulacje działalności ubezpieczycieli wzajemnych
Towarzystwa ubezpieczeń wzajemnych		
Chorwacja	Chorwacka ustawa o działalności ubezpieczeniowej	Tytuł XIX, Rozdział I-IV, art. 355-374
Polska	Ustawa z dnia 11 września 2015r. o działalności ubezpieczeniowej i reasekuracyjnej	Rozdział 5, art. 102-161
Rumunia	Legea nr. 71/2019 privind și pentru modificarea și completarea unor acte normative (Monitorul Oficial, Partea I nr. 323 din 24 aprilie 2019) (pol. Ustawa o 71/2019 towarzystwach ubezpieczeń wzajemnych oraz o zmianie i uzupełnienie niektórych aktów prawnych ((Dziennik Urzędowy Republiki Rumunii, Cz. I nr 323 z dnia 24 kwietnia 2019r.))	Cały akt dedykowany towarzystwom ubezpieczeń wzajemnych
	Rumuńska ustawa o działalności ubezpieczeniowej	Krajowa ustawa o działalności ubezpieczeniowej regulująca między innymi ogólne zasady wypłacalności, funkcjonowania organów towarzystwa
Słowenia	Słoweńska ustawa o działalności ubezpieczeniowej	Art. 76-112
Spółdzielnie		
Bułgaria	Закон за кооперациите (Обн. ДВ. бр.113 от 28 Декември 1999г) (pol. Ustawa o spółdzielniach (Gazeta Państwowa Republiki Bułgarii, nr. 113 z dnia 28.12.1999 r.))	Cały akt; ogólne zasady podejmowania i prowadzenia działalności przez bułgarskie spółdzielnie, w tym zasady ich przekształcania i likwidacji o charakterze <i>lex generalis</i> .
	Bułgarski Kodeks Ubezpieczeniowy	Brak dedykowanego rozdziału. W artykułach 17-21 zawarto kilka specyficznych przepisów charakterystycznych dla spółdzielni ubezpieczeniowej

Czechy	Zákon o obchodních společnostech a družstvech (zákon o obchodních korporacích) (pol. Ustawa o spółkach handlowych i spółdzielniach (ustawa o spółkach gospodarczych))	Tytuł VI – Spółdzielnie Część 1 Przepisy ogólne dotyczące spółdzielni § 552 - § 726 o charakterze <i>lex generalis</i>
	Czeska ustawa o działalności ubezpieczeniowej	Brak szczegółowych regulacji o charakterze <i>lex specialis</i> prawnych wyróżniających spółdzielnie ubezpieczeniowe od ubezpieczeniowych spółek akcyjnych
Węgry	2013. évi V. törvény a Polgári Törvénykönyvről (pol. Ustawa V z 2013 r. o Kodeksie cywilnym)	Część czwarta, Tytuł XVI-XXI, sekcja 3:325-3:367; ogólne regulacje w zakresie podejmowania i prowadzenia działalności przez węgierskie spółdzielnie, w tym zasady uzyskiwania członkostwa, funkcjonowanie organów, prowadzenie gospodarki finansowej, zasady przekształcania i likwidacji spółdzielni
	Węgierska ustawa o działalności ubezpieczeniowej	Księga druga, część pierwsza, rozdział I, sekcja 9-16
Łotwa	Kooperatīvo sabiedrību likums (Latvijas Vēstnesis 2018/84.1) (pol. Ustawa o spółdzielniach) (Dziennik Republiki Łotewskiej nr 2018/84.1)	Cały akt; ogólne zasady podejmowania i prowadzenia działalności przez łotewskie spółdzielnie
	Łotewska ustawa o działalności ubezpieczeniowej	Brak dedykowanego rozdziału zawierającego przepisy regulujące działalność spółdzielni ubezpieczeniowych. W sekcji 3 zastosowano przepisy dotyczące spółdzielni ubezpieczeniowych nieobjętych reżimem Solvency II
Stowarzyszenia		
Estonia	Tulundusühistuseadus Vastu võetud 19.12.2001 (RT I 2002, 3, 6) (pol. ustawa o stowarzyszeniach handlowych z 19.12.2001 (Gazeta Państwowa Republiki Estonii I, 2002,3 6)	Cały akt; ogólne zasady podejmowania i prowadzenia działalności przez estońskie stowarzyszenia
	Estońska ustawa o działalności ubezpieczeniowej	Specyficzne regulacje dotyczące stowarzyszeń ubezpieczeniowych zostały zawarte w § 11 ¹ oraz w § 116 ¹ (zasady podziału zysku stowarzyszeń)
	Kindlustustegevuse seaduse ja võlaõigusseaduse muutmise seadus Vastu võetud 30.01.2019 (Ustawa o zmianie ustawy o działalności ubezpieczeniowej oraz ustawy Prawo zobowiązań z dnia 30.01.2019)	Ustawa nowelizująca estońskie prawo ubezpieczeniowe wprowadzająca możliwość prowadzenia działalności w formie stowarzyszenia
Węgry	2013. évi V. törvény a Polgári Törvénykönyvről (Ustawa V z 2013 r. o Kodeksie cywilnym)	Część druga, Tytuł VII-IX, sekcja 3:63-3:87; ustawa reguluje podstawowe zasady podejmowania i prowadzenia działalności przez węgierskie stowarzyszenia
	Węgierska ustawa o działalności ubezpieczeniowej	Księga druga, część pierwsza, rozdział I, sekcja 17-30

Źródło: opracowanie własne.

Ze względu na specyficzny charakter T UW-ów ustawodawcy państw EŚW poświęcili tej formie organizacyjno-prawnej odrębne rozdziały, które w sposób kompleksowy regulują zasady podejmowania i prowadzenia działalności ubezpieczeniowej. Zawarto w nich między

innymi kwestie zasad ładu korporacyjnego, wymagań w zakresie tworzenia statutu, czy zasady łączenia, likwidacji oraz przekształceń towarzystwa, w tym także demutualizacji. Odrębny akt prawny, w stosunku do krajowej ustawy o działalności ubezpieczeniowej, dotyczący jedynie działalności TUW-ów został wydany w Rumunii i jest nim ustawa Legea nr. 71/2019. Implementowała ona do rumuńskiego prawa ubezpieczeniowego postanowienia dyrektywy Solvency II odnoszące się do form organizacyjno-prawnych ubezpieczycieli określonych w załączniku do dyrektywy.

W przypadku stowarzyszeń i spółdzielni ubezpieczeniowych ogólne zasady dotyczące tych form organizacyjno-prawnych zostały zawarte w aktach prawnych, nieprzeznaczonych bezpośrednio dla działalności ubezpieczeniowej. W krajowych ustawach o działalności ubezpieczeniowej zawarte zostały normy *lex specialis* dostosowujące organizację spółdzielni i stowarzyszeń do działalności ubezpieczeniowej. W większości przypadków ustawodawcy w krajowych ustawach o działalności ubezpieczeniowej nie wprowadzili odrębnego rozdziału dedykowanego jedynie ubezpieczycielom wzajemnym. Pewnym wyjątkiem jest ustawodawstwo węgierskie, gdzie w rozdziale I wskazano stosunkowo szeroki zakres regulacji dostosowany do specyfiki działalności spółdzielni i stowarzyszeń ubezpieczeniowych.

W większości państw EŚW działalność ubezpieczycieli wzajemnych była możliwa prawnie już od lat 90 XX wieku, czyli niedługo po okresie transformacji ustrojowej. Wyjątkiem były Litwa i Słowacja, gdzie ich działalność nie jest obecnie możliwa oraz Estonia w której ta forma nie była dozwolona przed rokiem 2019. W Estonii instytucja ubezpieczenia wzajemnego była znana po odzyskaniu przez kraj niepodległości. Do 1995 r. estońscy ubezpieczyciele mogli działać jako towarzystwa ubezpieczeń wzajemnych, jednak nie wykazano zainteresowania tą formą organizacyjno-prawną działalności. Estoński legislator, bez wskazania wyraźnego powodu, zdecydował o zniesieniu z dniem 1 września 1995 r. prawa do prowadzenia działalności ubezpieczeniowej w tej formie prawnej (Lehtmets i Kubja, 2017, s. 3). Inicjatywa przywrócenia na rynek estoński ubezpieczeń wzajemnych została podjęta przez podmioty zainteresowane taką formą działalności. Kształtując legislację w zakresie ubezpieczeń wzajemnych zdecydowano się wykorzystać istniejącą formę prawną stowarzyszenia handlowego (est. *Tulundusühistuseadus*), która była najlepiej dostosowana do specyfiki tego typu zakładów ubezpieczeń (Lehtmets i Kubja 2017, s.20). Ostatnia inicjatywa ustawodawcza

podjęta w Estonii oraz nowelizacja prawa w zakresie działalności rumuńskich¹⁸⁹ TUV-ów świadczą o wciąż istniejącym zainteresowaniu ubezpieczeniami wzajemnymi w państwach EŚW.

3.2.3. Prawne ograniczenia zakresu działalności ubezpieczycieli wzajemnych

Zakres działalności ubezpieczycieli wzajemnych może zostać ograniczony ze względu na przedmiot działalności (rodzaj świadczonej usługi) lub ze względu na podmioty, dla których usługi mogą być świadczone. Ograniczenia mają przede wszystkim za zadanie zmniejszyć ogólny poziom ryzyka działalności takiego ubezpieczyciela oraz ułatwić sprawowanie skutecznego nadzoru. Szczegółowe informacje na temat ograniczeń działalności ubezpieczycieli wzajemnych zostały przedstawione w Tabeli 23.

Tabela 23: Zakres działalności ubezpieczycieli wzajemnych w krajach EŚW

	Ubezpieczenia na życie	Ubezpieczenia inne niż na życie		Działalność reasekuracyjna	Świadczenie usług dla osób niebędących członkami
		Grupy 1-9 i 16-18	Grupy 10-15		
Bułgaria	✓				
Chorwacja	✓	✓			
Czechy	✓	✓	✓		
Estonia	✓	✓	✓		
Łotwa	✓	✓	✓		
Polska	✓	✓	✓	✓	✓
Rumunia	✓	✓	✓		✓
Słowenia	✓	✓	✓		✓
Węgry	✓	✓	✓	✓	

Obszary działalności ubezpieczeniowej dostępne ubezpieczycielom wzajemnym oznaczono symbolem „✓”

Źródło: opracowanie własne na podstawie krajowych aktów prawnych poszczególnych państw EŚW.

Analiza krajowych ustaw o działalności ubezpieczeniowej pozwoliła wskazać jedynie dwa przypadki ograniczenia zakresu świadczenia usług w ramach działalności bezpośredniej ubezpieczycieli wzajemnych i oba dotyczyły ubezpieczeń działu II. Największe ograniczenia przedmiotowe w działalności bezpośredniej zostały wprowadzone w Bułgarii, gdzie ubezpieczyciele wzajemni nie mogą świadczyć usług ubezpieczeniowych innych niż ubezpieczenia na życie. Tak duże ograniczenie zakresu usług ubezpieczeniowych, w połączeniu

¹⁸⁹ Nowelizacja rumuńskiego prawa wynikała jednak przede wszystkim z konieczności dostosowania prawa rumuńskiego do przepisów dyrektywy Solvency II (Dumitru, 2019).

z polityką rządu, która jest znacznie bardziej ukierunkowana na ubezpieczenia majątkowe niż osobowe (Atanasova, 2015, s. 27), stanowi istotne ograniczenie rozwoju bułgarskich spółdzielni ubezpieczeniowych¹⁹⁰. Z kolei chorwackie TUW-y nie mogą świadczyć usług sklasyfikowanych w grupach ubezpieczeniowych od 10 do 15. Oznacza to, że chorwaccy ubezpieczyciele wzajemni nie mogą oferować najpopularniejszego rodzaju ubezpieczeń w krajach EŚW - obowiązkowych ubezpieczeń OC posiadaczy pojazdów mechanicznych, co z uwagi na istotny udział rynkowy i możliwość budowania świadomości marki ubezpieczyciela poprzez oferowanie tego rodzaju produktu, stanowi istotną barierę rozwojową.

W przeciwieństwie do działalności bezpośredniej świadczenie usług reasekuracji czynnej przez ubezpieczycieli wzajemnych w krajach EŚW jest w większości przypadków zabronione. Do wyjątków należy działalność ubezpieczycieli wzajemnych w Polsce oraz na Węgrzech. Węgierskie spółdzielnie ubezpieczeniowe i stowarzyszenia ubezpieczeniowe mogą oferować usługi w zakresie reasekuracji czynnej w grupach ubezpieczeń, w których posiadają zezwolenie na prowadzenie działalności ubezpieczeniowej, bez specjalnego zezwolenia. Ponadto węgierska spółdzielnia, jeżeli uzyska zezwolenie, może świadczyć usługi w zakresie reasekuracji czynnej innych ubezpieczeń działu I i II lub obu działów ubezpieczeń łącznie. Ten rodzaj spółdzielni określa się jako spółdzielnię reasekuracyjną (*viszontbiztosító szövetkezet*). W Polsce ubezpieczyciele wzajemni mogą prowadzić działalność w zakresie reasekuracji czynnej pod warunkiem, że nie prowadzi działalności jako mały TUW. Jednocześnie ustawodawca przewidział możliwość funkcjonowania zakładu reasekuracji, który przyjmuje ryzyko cedowane przez swoich członków na zasadzie wzajemności. W tym przypadku taki zakład reasekuracji jest towarzystwem reasekuracji wzajemnej (u.d.u.r., art. 104).

Ograniczenie podmiotowe zakresu działalności ubezpieczycieli wzajemnych sprowadza się do zakazania oferowania usług ubezpieczeniowych dla osób niebędących członkami towarzystwa. Ustawodawca decydujący się na wprowadzenie tego typu ograniczenia, zakazuje tym samym oferowania usług ubezpieczeniowych na zasadach komercyjnych.

¹⁹⁰ Rozwiązanie w zakresie ograniczenia działalności ubezpieczyciela wzajemnego jedynie do jednego działu należy do wyjątków w systemach legislacyjnych w krajach europejskich. Podobna regulacja ograniczająca działalność ubezpieczycieli wzajemnych ma zastosowanie w przypadku Republiki Irlandii, gdzie miejscowe „*Friendly societies*” mogą prowadzić działalność jedynie w zakresie ubezpieczeń na życie. Zupełnie przeciwne regulacje prawne zostały wdrożone w przypadku greckich spółdzielni ubezpieczeniowych (*αλληλασφαλιστικός συνεταιρισμός*), gdzie jedynym dopuszczalnym obszarem działalności są ubezpieczenia z sektora non-life (Broek i in., 2012).

Z jednej strony zmniejsza to konkurencyjność ubezpieczycieli wzajemnych w porównaniu z ubezpieczeniowymi spółkami akcyjnymi, ponieważ uzyskanie członkostwa najczęściej wiąże się z poniesieniem dodatkowych kosztów. Z drugiej strony takie rozwiązanie ułatwia ubezpieczycielom wzajemnym zarządzanie kapitałem, ogranicza potencjalny stosunek agencji na linii ubezpieczeni-członkowie, a ubezpieczeni-klienci oraz sprzyja budowaniu wspólnoty ubezpieczeniowej. Bardziej liberalnym rozwiązaniem jest częściowe zezwolenie na oferowanie usług ubezpieczeniowych dla podmiotów niebędących członkami na zasadach komercyjnych. Należy zaznaczyć, że co do zasady ubezpieczyciel wzajemny może również samodzielnie, na podstawie wewnętrznych regulacji statutowych, ograniczyć zakres podmiotowy swojej działalności np. w stosunku do osób mieszkających lub prowadzących działalność na danym terytorium, do osób należących do określonej grupy zawodowej czy też do podmiotów należących do danej grupy kapitałowej.

Biorąc pod uwagę fakt, że podstawową rolą ubezpieczycieli wzajemnych jest prowadzenie działalności ubezpieczeniowej na rzecz swoich członków, zdecydowana większość ustawodawców w krajach EŚW nie zezwala na oferowanie usług ubezpieczeniowych dla osób niebędących członkami ubezpieczyciela. Od tej reguły występują jednak pewne wyjątki, do których należy zaliczyć następujące państwa:

- Polskę: towarzystwa ubezpieczeń wzajemnych mogą świadczyć usługi dla osób niebędących członkami pod warunkiem, że statut towarzystwa przewiduje taką możliwość oraz że składki od osób niebędących członkami T UW nie będą stanowić więcej niż 10% składki przypisanej brutto (u.d.u.r., art. 111),
- Słowenię: regulacje dotyczące słoweńskich T UW dopuszczają możliwość zawierania umów ubezpieczenia bez uzyskania statusu członka towarzystwa, w szczególności w przypadku, kiedy umowa ubezpieczeniowa jest zawarta na okres krótszy niż rok, jeżeli tak stanowi statut towarzystwa,
- Rumunię: dotyczy to sytuacji, w której osoba prawna lub jednostka organizacyjna bez osobowości prawnej zawiera umowę ubezpieczenia grupowego dla swoich pracowników. W tym przypadku ubezpieczeni pracownicy nie stają się członkami towarzystwa ubezpieczeń wzajemnych.

3.2.4. Status członka ubezpieczyciela wzajemnego – prawa i obowiązki oraz zasady dotyczące członkostwa

Zasady uzyskania statusu członków ubezpieczyciela wzajemnego

Uzyskanie statusu członka ubezpieczyciela wzajemnego jest procesem, w wyniku którego osoba wstępuje w prawa i obowiązki wynikające ze sprawowania funkcji właścicielskich. Zakres praw i obowiązków członka towarzystwa określa przede wszystkim statut oraz krajowe przepisy prawa ubezpieczeniowego. Zasady uzyskania statusu członka ubezpieczyciela wzajemnego w krajach EŚW zawarto w Tabeli 24.

Tabela 24: Zasady uzyskania statusu członka ubezpieczyciela wzajemnego w krajach EŚW (wybrane przykłady)

Kraj	Podstawa prawna	Opis
Bułgaria	Art. 20 bułgarskiego kodeksu ubezpieczeń	Członkostwo w spółdzielni ubezpieczeń wzajemnych powstaje lub ustaje jednocześnie z zawarciem lub rozwiązaniem umowy ubezpieczenia, zgodnie z jej ogólnymi warunkami.
Chorwacja	Art. 359 chorwackiej ustawy o działalności ubezpieczeniowej	Członkostwo w TUW jest uzależnione od zawarcia z nim umowy ubezpieczenia, akceptacji statutu i częściowej wpłaty kapitału zakładowego.
Polska	Art. 111 u.d.u.r.	Jeżeli statut TUW nie stanowi inaczej, uzyskanie członkostwa w nim jest związane z zawarciem umowy ubezpieczenia, a jego utrata – z wygaśnięciem stosunku ubezpieczenia.
Rumunia	Art. 11 ustawy Legea 71/2019:	Za zezwoleniem towarzystwa ubezpieczeń wzajemnych członkostwo nabywa się poprzez zawarcie z nim co najmniej jednej umowy ubezpieczenia
Słowenia	Art. 81 słoweńskiej ustawy o działalności ubezpieczeniowej	Członkostwo w towarzystwie ubezpieczeń wzajemnych jest związane z posiadaniem umowy ubezpieczenia w nim
Węgry	Art. 17 węgierskiej ustawy o działalności ubezpieczeniowej	Umowa ubezpieczenia zostaje zawarta jako warunek wstępny przystąpienia do stowarzyszenia ubezpieczeń wzajemnych.

Źródło: opracowanie własne.

Pomimo istniejących różnic legislacyjnych w państwach EŚW, zasady uzyskania członkostwa w zakładzie ubezpieczeń są dosyć podobne. W przypadku większości z nich uzyskanie statusu członka następuje z chwilą zawarcia umowy ubezpieczenia, z kolei jego utrata następuje najczęściej w sytuacji wygaśnięciem stosunku ubezpieczenia.

Polski ustawodawca dopuszcza możliwość uzyskania statusu członka w zakładzie ubezpieczeń bez zawierania umowy ubezpieczenia (u.d.u.r., art. 111). Takie rozwiązania dotyczą w szczególności członków założycieli i są stosowane w przypadku ubezpieczycieli stosujących kapitałowy model właścicielski (jeden udział - jeden głos). Zasady uzyskania

statusu członka ubezpieczyciela wzajemnego, bez jednoczesnego zawarcia umowy ubezpieczenia, reguluje statut towarzystwa. Jest to szczególnie istotne w przypadku ustanowienia nowego zakładu ubezpieczeń, który na początkowym etapie nie może prowadzić aktywnej działalności ubezpieczeniowej. W statucie można także określić kategorie członków, takie jak: członkowie zwykli, uprzywilejowani członkowie założyciele czy członkowie wspierający (Adamowicz 2010, s. 245).

Osoba wstępująca w prawa i obowiązki członka jest zobligowana do opłacenia składki ubezpieczeniowej oraz wniesienia składek i opłat członkowskich tworzących kapitały towarzystwa, jeżeli statut przewiduje takie składki¹⁹¹. Ubezpieczyciel wzajemny może również zrezygnować całkowicie z poboru składek członkowskich lub częściowo w przypadku określonych umów ubezpieczenia albo od określonych ubezpieczających.

Minimalna liczba członków ubezpieczyciela wzajemnego

Z uwagi na szczególny charakter struktury właścicielskiej ubezpieczycieli wzajemnych krajowy prawodawca może wprowadzić regulacje określające minimalną liczbę członków. Brak spełnienia takiego wymogu może skutkować brakiem możliwości uzyskania zezwolenia na prowadzenie działalności ubezpieczeniowej lub utratę takiego zezwolenia, jeżeli w trakcie działalności liczba członków zakładu ubezpieczeń zmaleje poniżej wymogu referencyjnego. Ustanowienie minimalnej liczby członków ubezpieczyciela jest związane między innymi z zapewnieniem kontynuacji działalności, czy koniecznością pokrycia wymogów kapitałowych, które w działalności ubezpieczeniowej są znacznie wyższe niż w przypadku pozostałych przedsiębiorstw. Przepisy o minimalnej liczbie członków mogą wynikać bezpośrednio z krajowych ustaw ubezpieczeniowych lub z ustaw regulujących działalność pozostałych podmiotów gospodarczych (np. przepisów prawa handlowego, czy prawa spółdzielczego).

Najbardziej restrykcyjne regulacje w zakresie minimalnej liczby członków ubezpieczyciela wzajemnego występują w Bułgarii. Bułgarska spółdzielnia ubezpieczeń wzajemnych musi zrzeszać co najmniej 500 członków, podczas gdy w przypadku pozostałych typów spółdzielni działających pod reżimem bułgarskiego prawa spółdzielczego minimalna liczba członków to 7 osób fizycznych. Organ nadzoru jest uprawniony do cofnięcia zezwolenia na prowadzenie działalności spółdzielni ubezpieczeń wzajemnych, jeżeli liczba członków będzie mniejsza niż

¹⁹¹ Szerzej na temat rodzajów składek występujących w praktyce działalności ubezpieczycieli wzajemnych poruszono w pkt 5.3.2.

500 osób. Przepisy bułgarskie w zakresie minimalnej liczby członków ubezpieczyciela wzajemnego są wzorowane na francuskich T UW-ach (*Société d'assurance mutuelle*)¹⁹².

Znacznie mniejszą minimalną liczbę członków przewidział m.in. węgierski ustawodawca, wskazując, że w przypadku węgierskich ubezpieczycieli wzajemnych bez względu na formę prawną, minimalna liczba członków wynosi 10 osób¹⁹³.

Powołanie rumuńskiego T UW wymaga co najmniej pięciu członków założycieli (Legea 71/2019, art. 9). Rumuński ustawodawca wprowadza jednocześnie sankcję za niedopełnienie przepisu o minimalnej liczbie członków, wskazując, że jeżeli liczba członków T UW będzie liczyć mniej niż 5 członków przez okres kolejnych 12 miesięcy, to walne zgromadzenie będzie zobligowane do podjęcia decyzji o likwidacji towarzystwa. Co najmniej pięciu członków musi liczyć również estońskie stowarzyszenie ubezpieczeniowe. Minimalna liczba członków nie została jednak wskazana wprost w ustawie o działalności ubezpieczeniowej, a występuje w ustawie o stowarzyszeniach handlowych (*Tulundusühistused*)¹⁹⁴.

Na Łotwie minimalna liczba członków spółdzielni ubezpieczeń wzajemnych (*savstarpējās apdrošināšanas kooperatīvā sabiedrība*) wynosi tylko trzy osoby i podobnie jak w przypadku ubezpieczycieli estońskich nie wynika ona z łotewskiej ustawy o działalności ubezpieczeniowej a łotewskiego prawa spółdzielczego (*Kooperatīvo sabiedrību likums*).

Najbardziej liberalne prawo występuje w przypadku Słowenii, Chorwacji oraz Polski, gdzie ustawodawcy nie wskazują wprost minimalnej liczby członków towarzystwa ubezpieczeń wzajemnych. Tym samym do podjęcia działalności ubezpieczeniowej wystarczy jeden członek założyciel.

Członkostwo w ramach związku wzajemności członkowskiej

Polski ustawodawca¹⁹⁵ dopuścił prawną możliwość specyficznego członkostwa w T UW poprzez uczestnictwo w związku wzajemności członkowskiej (dalej jako „ZWC”). Są to

¹⁹² Zgodnie z artykułem R322-47 francuskiego kodeksu ubezpieczeniowego (*Code des assurances*) francuski T UW jest zobowiązany ustalić w statucie minimalną liczbę członków, która nie może być niższa niż 500.

¹⁹³ Minimalna liczba członków spółdzielni ubezpieczeń wzajemnych została uregulowana bezpośrednio w węgierskiej ustawie o działalności ubezpieczeniowej (art. 10). W przypadku wzajemnych stowarzyszeń ubezpieczeniowych minimalna liczba członków została uregulowana w węgierskim kodeksie cywilny (Art. 3:64) i jest taka sama jak w przypadku innych stowarzyszeń.

¹⁹⁴ Zgodnie z §4 ustawy TŪS założycielami stowarzyszenia mogą być zarówno osoby fizyczne, jak i osoby prawne.

¹⁹⁵ Tworzenie ZWC w T UW-ach umożliwiła już ustawa z dnia 28 lipca 1990 r. o działalności ubezpieczeniowej (Dz.U. 1996 nr 11 poz. 62) (art. 15). W u.d.u.r prawo do tworzenia związków wzajemności członkowskiej zostało uregulowane w art. 108: „w towarzystwie mogą być tworzone związki wzajemności członkowskiej, jeżeli status

zrzeszenia osób (fizycznych lub prawnych) wewnątrz towarzystwa, połączone wspólnym interesem ubezpieczeniowym. ZWC określone są mianem „towarzystwa ubezpieczeń wzajemnych w towarzystwie ubezpieczeń wzajemnych”, nie posiadają przy tym jednak osobowości prawnej (Szczepańska 2017, s. 479). ZWC charakteryzuje się pewną autonomią ekonomiczną i organizacyjną w ramach TUW, co oznacza, że w przypadku nadmiernie wysokiej szkodowości występującej w ramach ZWC do obowiązku wniesienia dopłat mogą być pociągnięci jedynie członkowie ZWC. Taka sama sytuacja wystąpi w sytuacji wypracowania nadwyżki finansowej – zostanie ona rozdysponowana jedynie wśród członków ZWC. Celem tworzenia ZWC jest wzajemna ochrona jego członków polegająca w szczególności na gromadzeniu przez członków związku środków na wypłaty odszkodowań i świadczeń w związku ze szkodami objętymi ubezpieczeniem oraz dbaniu o wzajemne interesy ubezpieczeniowe (Adamowicz 2010, s. 235-236). ZWC może zostać wyodrębniony jako grupa członków (**związek członków**) lub jako grupa ryzyka (**związek ubezpieczonych**) (Policha 2003, s. 43). Może on być tworzony dla grup zawodowych, branżowych, czy terytorialnych, ale także innych, jeżeli łączy ich wspólny interes ubezpieczeniowy (Szczepańska 2017, s. 480). Tworzenie ZWC umożliwia także władzom towarzystwa konstruowanie zindywidualizowanej oferty ubezpieczeniowej dla członków ZWC, a także prowadzenie bardziej elastycznej gospodarki finansowej zakładu ubezpieczeń. ZWC są również postrzegane przez ubezpieczycieli jako instytucja realizująca w sposób praktyczny zasadę wzajemności. (szerzej o praktycznej działalności ZWC p. 5.3.3). Uczestnictwo w ZWC może również wzmocnić poczucie wspólnoty i tworzyć zachęty motywujące¹⁹⁶ do uczestnictwa w TUW.

3.2.5. Organy ubezpieczycieli wzajemnych w krajach EŚW

Wprowadzenie

W badaniach nad przyczynami koegzystencji ubezpieczycieli wzajemnych i komercyjnych w nurcie nowej ekonomii instytucjonalnej podkreślano, że ubezpieczyciele wzajemni charakteryzują się silnie rozproszoną strukturą właścicielską, przez co nie są w stanie

tak stanowi. Podobnie jak pojęcie „zasada wzajemności”, tak również pojęcie związek wzajemności członkowskiej nie zostało zdefiniowane przez ustawodawcę.

¹⁹⁶ Badania prowadzone przez Birchalla i Simmonsa (2004) wskazują, że istotną rolę w motywowaniu do uczestnictwa w organizacjach spółdzielczych pełnią "kolektywne zachęty". ZWC należy uznać za jedną z tego instytucji.

sprawować efektywnej kontroli nad kadrą zarządzającą (managerami). Jednym z narzędzi umożliwiających ubezpieczonym członkom sprawowanie nadzoru właścicielskiego jest tzw. system ładu korporacyjnego (ang. *corporate governance*), który opisuje, w jaki sposób podmiot gospodarczy jest zarządzany i kontrolowany (Cadbury Committee, 1992, s. 14). W szerokim rozumieniu w takim systemie ustalają się podstawowe zasady, które określają, kto i w jakich okolicznościach ma prawa do kontroli podmiotu gospodarczego, kto i jaką część z wytworzonego zysku otrzymuje oraz kto ponosi ryzyko związane z prowadzoną działalnością (Blair, 1995, s. 17).

We wszystkich systemach prawnych w krajach EŚW ubezpieczyciele wzajemni są osobami prawnymi. Oznacza to m.in. konieczność powołania do życia organów uprawnionych do zarządzania towarzystwem, sprawowania nad nim nadzoru lub wykonywania innych funkcji niezbędnych do jego funkcjonowania. Ustawodawcy w krajach europejskich, regulując kwestię organów ubezpieczycieli wzajemnych, mogli zastosować trzy rozwiązania: system dualistyczny¹⁹⁷, system monistyczny¹⁹⁸ oraz dopuścić oba systemy jednocześnie, pozostawiając podmiotom gospodarczym względną swobodę wyboru systemu zarządzania. Niezależnie od przyjętego modelu struktury ładu korporacyjnego, najwyższym organem ubezpieczyciela wzajemnego jest walne zgromadzenie członków.

Walne zgromadzenie członków

Jednym z kluczowych wyróżników ubezpieczyciela wzajemnego spośród innych form organizacyjno-prawnych jest demokratyczne zarządzanie zakładem ubezpieczeń. Członkowie ubezpieczyciela wzajemnego mogą mieć realny wpływ na funkcjonowanie zakładu ubezpieczeń między innymi poprzez wykonywanie swojego prawa głosu na walnym

¹⁹⁷ W ramach systemu dualistycznego występuje rozdzielenie kompetencji pomiędzy trzy odrębne organy: walne zgromadzenie, zarząd oraz radę nadzorczą. W ten sposób w podmiocie gospodarczym następuje rozdzielenie funkcji zarządczych i nadzorczych pomiędzy dwa odrębne organy. Dualistyczny system zarządzania był powszechnie stosowany przez ubezpieczycieli wzajemnych, m.in. w Austrii, Niemczech, Finlandii czy Portugalii (Broek i in. 2012, s. 98).

¹⁹⁸ System monistyczny wywodzi się z systemu prawa *common law* i jest on stosowany w państwach anglosaskich (Stany Zjednoczone, Wielka Brytania czy Kanada). System ten występuje także w paneuropejskich formach korporacyjnych (spółce europejskiej oraz spółdzielni europejskiej). Charakterystyczną cechą systemu monistycznego jest to, że obok walnego zgromadzenia występuje jeden organ (*board of directors*) pełniący funkcje zarządzająco-nadzorcze (Kidyba, 2020, s. 614) zob. m.in. (Oplustil, 2016). W badaniach prowadzonych przez Broek i in. (2012, s. 97) wskazano, że monistyczny system zarządzania mógł być stosowany przez ubezpieczycieli wzajemnych w Grecji, Luksemburgu, Rumunii, Szwecji oraz Danii.

zgromadzeniu członków. Jest to organ, w którym uczestniczą członkowie towarzystwa jako jego współwłaściciele w sensie ekonomicznym (Adamowicz, 2010, s. 283).

Prawo głosu na walnym zgromadzeniu uzależnione jest od modelu członkostwa przyjętego w danym towarzystwie. Ustawodawcy mogą w tej kwestii pozostawić ubezpieczycielom wzajemnym swobodę decyzyjną (np. Polska) lub narzucić bezwzględnie dany model (np. Bułgaria). W praktyce w działalności ubezpieczycieli wzajemnych zostały wykształcone trzy modele członkostwa¹⁹⁹: osobowy, kapitałowy oraz osobowo-kapitałowy. Różnią się one między sobą zasadami nabycia członkostwa oraz uprawnieniami do głosowania na walnym zgromadzeniu (Szczepańska 2017, s. 489).

Model osobowy charakteryzuje się zasadą „jeden członek – jeden głos”. Taki rodzaj prawa głosu na walnym zgromadzeniu jest charakterystyczny dla spółdzielni, gdzie każdy członek ma jeden głos bez względu na liczbę posiadanych udziałów. W modelu osobowym wszyscy członkowie są jednocześnie właścicielami towarzystwa oraz jego klientami – nie zachodzi sytuacja konfliktu interesów pomiędzy właścicielami a ubezpieczonymi (Szczepańska 2017, s. 490). Model ten najpełniej realizuje zasadę wzajemności i jest wykorzystywany w przypadku spółdzielni i stowarzyszeń ubezpieczeniowych.

W modelu kapitałowym udział w walnym zgromadzeniu uzależniony jest od zaangażowania kapitałowego członków ubezpieczyciela w myśl zasady „jeden udział – jeden głos”. W tym modelu występują członkowie zaangażowani kapitałowo, którzy uzyskali swoje udziały kapitałowe poprzez opłacenie wkładu kapitałowego (zawarcie umowy ubezpieczenia nie jest warunkiem koniecznym). Oprócz nich występują członkowie zwyczajni, którzy zawarli z zakładem ubezpieczeń umowę ubezpieczenia i złożyli deklarację członkowską, jednak nie mają oni praw i obowiązków o charakterze właścicielskim – ich prawa i obowiązki są pochodną zasady wzajemności (Szczepańska 2017, s. 490). Model ten jest zbliżony w swojej konstrukcji do modelu występującego w ubezpieczeniowej spółce akcyjnej i może być stosowany w przypadku towarzystw ubezpieczeń wzajemnych.

Ubezpieczyciele mogą tworzyć również modele mieszane (kapitałowo – osobowe), w których funkcje właściciela i klienta będą połączone. Model ten jest oparty na modelu kapitałowym („jeden udział – jeden głos”), jednak warunkiem uzyskania członkostwa jest

¹⁹⁹ Szerzej o praktycznie stosowanych modelach wykonywania prawa głosu zob. p. 5.3.1.

zawarcie umowy ubezpieczenia. W ten sposób zawsze łączone są funkcje właścicielskie oraz wynikające z zawartej umowy ubezpieczenia funkcje wierzycielskie. Regulacje statutowe mogą przewidywać również inne zasady wykonywania prawa głosu na walnym zgromadzeniu np. poprzez udzielenia prawa głosu poszczególnym ZWC. Takie rozwiązanie zostało przyjęte w TUW TUW (szerzej por. 5.3.1).

Do innych rozwiązań modelowych należy wykonywanie prawa głosu na walnym zgromadzeniu za pośrednictwem przedstawicieli. Takie rozwiązanie jest przeznaczone przede wszystkim dla dużych ubezpieczycieli wzajemnych, gdzie liczba ubezpieczonych członków może być zbyt duża, aby w sposób efektywny podejmować uchwały. Ustawodawca może również narzucić wprost konieczność zorganizowania walnego zgromadzenia za pośrednictwem przedstawicieli. Przykładem takiego rozwiązania jest walne zgromadzenie członków słoweńskiego TUW, które może być zorganizowane w formie walnego zgromadzenia wszystkich członków (*skupščina članov*) lub walnego zgromadzenia przedstawicieli (*skupščina zastopnikov*). Walne zgromadzenie przedstawicieli jest jednak obligatoryjnym organem w przypadku dużych towarzystw, których liczba członków wynosi 1 500 i więcej. Mniejsze TUW-y mogą zdecydować się na jedną z dwóch form.

Zgodnie z przepisami słoweńskiej ustawy o działalności ubezpieczeniowej zgromadzenie przedstawicieli składa się z 45 członków, a każdy przedstawiciel ma swojego pierwszego i drugiego zastępcę. Przedstawiciele członków do walnego zgromadzenia przedstawicieli są wybierani w wyborach odbywających się w systemie mieszanym (powszechnym i kooptacyjnym). Bierne prawo wyborcze w wyborach przedstawicieli przysługuje każdej osobie fizycznej będącej członkiem TUW-u i posiadającej zdolność do czynności prawnej. Uprawniony do głosowania członek towarzystwa nie może upoważnić innej osoby do głosowania w jego imieniu ani nie może przenieść prawa głosu na inną osobę. Z kolei prawo do kandydowania w wyborach powszechnych na przedstawiciela członków towarzystwa przysługuje każdej osobie fizycznej posiadającej zdolność prawną, która jest członkiem TUW-u od co najmniej jednego roku i była ubezpieczona przez co najmniej rok na podstawie umowy ubezpieczenia wzajemnego²⁰⁰.

²⁰⁰ Do zgromadzenia przedstawicieli nie może zostać wybrana osoba zatrudniona lub będąca członkiem organu zarządzającego lub nadzorującego towarzystwa bądź innego podmiotu należącego do grupy kapitałowej oraz osoba zatrudniona lub pełniąca kluczowe funkcje w zakładzie ubezpieczeń działającym w obrębie tych samych grup ubezpieczeniowych co towarzystwo ubezpieczeń wzajemnych.

Szczególny przypadek wyboru reprezentantów poszczególnych członków do zgromadzenia przedstawicieli TUV-u występuje w przypadku towarzystw, które oferują uzupełniające ubezpieczenie zdrowotne lub ubezpieczenie na życie. Z uwagi na specyfikę tych zakładów ubezpieczeń słoweński ustawodawca wskazał, że zgromadzenie przedstawicieli powinno odzwierciedlać strukturę wiekową członków towarzystwa²⁰¹. Taka konstrukcja zapobiega potencjalnemu konfliktowi interesów pomiędzy grupą młodszych członków charakteryzującą się niższym ryzykiem ubezpieczeniowym, a grupą starszych członków towarzystwa.

Obligatoryjnie, walne zgromadzenie przedstawicieli funkcjonuje również w przypadku dużych węgierskich wzajemnych stowarzyszeń ubezpieczeniowych. W przypadku stowarzyszeń liczących w przeciągu trzech kolejnych lat średnio ponad tysiąc członków funkcję najwyższego organu pełni kolegium delegatów (*küldöttgyűlés*). Zasady wyboru i odwoływania delegatów określa się w statucie ubezpieczyciela²⁰². Przepisy ogólne precyzują, że kolegium delegatów może liczyć maksymalnie pięćdziesięciu członków wybieranych na pięcioletnią kadencję. Delegaci są wybierani przez i spośród członków ubezpieczyciela. Statut ubezpieczyciela powinien przewidywać reprezentację nowych członków.

W Chorwacji TUV-y mogą organizować walne zgromadzenie jako walne zgromadzenie wszystkich członków (*skupština članova*) lub jako walne zgromadzenie reprezentantów (*skupština zastupnik*). Chorwacki ustawodawca pozostawia ubezpieczycielom dużą swobodę w kwestii ustalenia składu osobowego walnego zgromadzenia reprezentantów oraz procedury wyboru reprezentantów członków, wskazując, że regulacje w tym zakresie określa statut towarzystwa.

System zarządzania ubezpieczycieli wzajemnych w krajach EŚW

Z uwagi na doświadczenia historyczne oraz różne porządki prawne, w większości przypadków, ubezpieczyciele wzajemni w krajach EŚW zostali zobligowani do stosowania dualistycznego systemu zarządzania. Prawo wyboru systemu ładu korporacyjnego pozostawiono jedynie ubezpieczycielom słoweńskim oraz rumuńskim, jednak w żadnym

²⁰¹ Członkowie towarzystwa dzieleni są w ramach pięciu klas wiekowych na podstawie daty urodzenia. Każda kategoria wiekowa powinna mieć taką samą liczbę członków w czasie sporządzania listy wyborczej. Z każdej kategorii wiekowej musi być wybrana taka sama liczba przedstawicieli członków (art. 94 słoweńskiej ustawy o działalności ubezpieczeniowej).

²⁰² W celu wyboru delegatów należy zwołać walne zgromadzenie członków towarzystwa w sposób określony w statucie w każdym przypadku w drodze publicznego ogłoszenia zamieszczonego na stronie internetowej stowarzyszenia ubezpieczeniowego oraz opublikowanego w dwóch dziennikach o zasięgu ogólnokrajowym.

z państw nie został narzucony jedynie system monistyczny. W Tabeli 25 przedstawione zostały organy pełniące funkcje zarządcze i nadzorcze ubezpieczycieli wzajemnych w analizowanych państwach EŚW.

Tabela 25: Organy zarządzające i nadzorcze oraz system ładu korporacyjnego ubezpieczycieli wzajemnych w państwach EŚW (wybrane przykłady)

Kraj	System Monistyczny	System Dualistyczny	Organ pełniący funkcje zarządcze	Organ pełniący funkcje nadzorcze
Bułgaria		✓	управителен съвет (rada zarządzająca)	Контролен съвет (rada kontrolna)
Chorwacja		✓	uprava (zarząd)	nadzorni odbor (komitet nadzorczy)
Estonia		✓	juhatas (zarząd)	nõukogu (rada nadzorcza)
Łotwa		✓	valde (zarząd)	padome (rada nadzorcza)
Polska		✓	zarząd	rada nadzorcza
Rumunia		✓	consiliului de administrație (rada administracyjna)	consiliului de supraveghere (rada nadzorcza)
	✓		consiliului de administrație și al directorilor (rada administracyjna i dyrektorów)	
Słowenia		✓	uprava zavarovalnice (zarząd ubezpieczyciela)	nadzorni svet zavarovalnice (rada nadzorcza)
	✓		upravni odbor (zarząd)	
Węgry		✓	Igazgatóság (zarząd)	felügyelőbizottság (komitet nadzorczy)

Źródło: opracowanie własne na podstawie krajowych aktów prawnych poszczególnych państw EŚW.

Środkowoeuropejscy ustawodawcy, regulując zasady funkcjonowania oraz kompetencje organów zarządzających i nadzorczych stosują: odrębne przepisy dedykowane jedynie ubezpieczycielom wzajemnym (np. Polska, Słowenia, Chorwacja – w przypadku rady nadzorczej), w całości lub części przepisy krajowe prawa regulującego działalność bazowych form prawnych (np. Bułgaria, Estonia lub Łotwa) lub odwołują się do przepisów dedykowanych ubezpieczeniowym spółkom akcyjnym (np. Rumunia, Chorwacja – w przypadku zarządu).

Monistyczny system zarządzania ubezpieczycielem wzajemnym jest dopuszczony jedynie w Rumunii oraz w Słowenii. W obu tych państwach ustawodawca nie wprowadził specyficznych zasad funkcjonowania rady dyrektorów dedykowanych dla ubezpieczycieli wzajemnych. Na Węgrzech monistyczny system zarządzania jest możliwy w przypadku

ubezpieczeniowej spółki akcyjnej (*biztosító részvénytársaság*), jednak podobna regulacja nie ma zastosowania do form organizacyjno-prawnych ubezpieczycieli wzajemnych.

W Słowenii w skład organu monistycznego (*upravni odbor*) ubezpieczycieli wzajemnych oraz ubezpieczycieli komercyjnych wchodzi dyrektorzy wykonawczy (*izvršni direktorji*) i inni członkowie zarządu (*člani upravnega odbora*). Zakłady ubezpieczeń, wybierając monistyczny system zarządzania, podlegają następującym zasadom szczególnym:

- organ zakładu ubezpieczeń powołuje co najmniej dwóch dyrektorów wykonawczych;
- na stanowisko dyrektora wykonawczego może być powołana nie więcej niż połowa członków zarządu zakładu ubezpieczeń;
- członkowie zarządu niebędący dyrektorami wykonawczymi nie mogą kierować działalnością zakładu ubezpieczeń.

W przypadku wyboru systemu dualistycznego słoweńskim zakładem ubezpieczeń kieruje zarząd, w skład którego powołuje się minimum dwóch członków wspólnie reprezentujących towarzystwo.

W większości państw brakuje specyficznych rozwiązań dedykowanych ubezpieczycielom wzajemnym. Przykładem jest rynek chorwacki, gdzie ustawodawca w art. 365 wprost wskazuje, że w przypadku towarzystw ubezpieczeń wzajemnych stosuje się te same zasady co do pozostałych ubezpieczycieli. W tym przypadku zarząd TUW, podobnie jak ubezpieczeniowej spółki akcyjnej, musi posiadać co najmniej dwóch członków, którzy wspólnie kierują jego działalnością i wspólnie go reprezentują, a jeden z nich zostaje powołany na prezesa zarządu. Wszyscy członkowie zarządu muszą posiadać kwalifikacje zawodowe, wiedzę i doświadczenie odpowiednie do prawidłowego i ostrożnego zarządzania zakładem ubezpieczeń. Oprócz tego przynajmniej jeden członek zarządu musi władać językiem chorwackim.

Szczególne zasady funkcjonowania zarządu ubezpieczyciela wzajemnego wprowadził węgierski ustawodawca w przypadku stowarzyszeń ubezpieczeń wzajemnych. Najwyższy organ stowarzyszenia liczącego średnio ponad stu członków w ciągu trzech kolejnych lat kalendarzowych jest zobligowany wybrać na następnym rocznym posiedzeniu organ zarządzający składający się z nieparzystej liczby członków. Minimalny skład osobowy zarządu musi liczyć co najmniej trzech członków i nie więcej niż jedenastu. Członkowie są wybierani w głosowaniu tajnym na kadencję określoną w statucie. Organ zarządzający stowarzyszeniem

ubezpieczeń wzajemnych jest uprawniony do nakazania zapłaty dodatkowych składek zgodnie z postanowieniami statutu oraz w przypadku wystąpienia sytuacji nadzwyczajnej²⁰³. Wartość dodatkowej składki nie może jednak przekroczyć stu procent rocznych płatności wymaganych od członka towarzystwa, z jakichkolwiek przyczyn, na rzecz stowarzyszenia. Małe węgierskie stowarzyszenia ubezpieczeniowe są zobligowane jedynie do powołania dyrektora generalnego, który reprezentuje stowarzyszenie. Pozwala to na znaczne ograniczenie kosztów działalności takiego towarzystwa.

Jednoosobowy zarząd może powołać polski TUW, co wyróżnia ten organ od zarządu ubezpieczeniowej spółki akcyjnej, w skład której musi wchodzić przynajmniej dwóch członków (u.d.u.r., art. 50). W przypadku jednoosobowego zarządu TUW, prezes zarządu jest zobligowany udowodnić znajomość języka polskiego oraz doświadczenie zawodowe niezbędne do zarządzania zakładem ubezpieczeń. W skład zarządu mogą być powołani zarówno członkowie TUW jak i osoby spoza ich grona. Kwestie regulacji wyboru członków zarządu oraz zakres reprezentacji reguluje statut.

3.2.6. Regulacje w zakresie demutualizacji ubezpieczycieli wzajemnych w krajach EŚW

Jednym ze specyficznych elementów otoczenia prawnego ubezpieczycieli wzajemnych są regulacje prawne dotyczące procesu przekształcenia ubezpieczyciela wzajemnego w ubezpieczeniową spółkę akcyjną. W zależności od obowiązującego w danym państwie prawa istnieją różne formy tego procesu. Możliwe jest również odstępnie krajowego ustawodawcy od jego regulacji (np. Łotwa). W systemach prawnych, w których demutualizacja nie została uregulowana, ubezpieczyciele wzajemni mogą dokonać przekształcenia

²⁰³ Węgierska ustawa o działalności ubezpieczeniowej wskazuje, że sytuacja nadzwyczajna występuje jeżeli: zakład ubezpieczeń nie wywiązuje się ze swoich wymagalnych i bezspornych zobowiązań płatniczych w ciągu pięciu dni roboczych z powodu braku pokrycia finansowego, rezerwy techniczno-ubezpieczeniowe zakładu ubezpieczeń są poniżej wymaganej kwoty lub jeżeli pokrycie rezerw techniczno-ubezpieczeniowych jest niewystarczające, posiadane przez zakład ubezpieczeń dopuszczone podstawowe środki własne stanowiące pokrycie minimalnego wymogu kapitałowego lub środki własne na pokrycie funduszu gwarancyjnego są niewystarczające lub spadną poniżej wymaganego poziomu, zakład ubezpieczeń lub zakład reasekuracji nie jest w stanie zrealizować planu naprawczego, w zakładzie ubezpieczeń wystąpi inna poważna sytuacja nadzwyczajna, która zagraża niezawodności usług ubezpieczeniowych, lub firma ubezpieczeniowa podlega przymusowemu wykreśleniu z rejestru.

w ubezpieczeniową spółkę akcyjną, np. poprzez proces tworzenia holdingu (*Mutual Holding Company*) (Milewski, 2001, s. 186).

Regulacje w zakresie demutualizacji występują we wszystkich krajach EŚW, w których działalność prowadzą ubezpieczyciele wzajemni w formie prawnej towarzystwa ubezpieczeń wzajemnych, a także na Węgrzech, gdzie ubezpieczyciele wzajemni mogą wykonywać działalność w formie spółdzielni lub stowarzyszenia. W tabeli 26 przedstawiono możliwe formy organizacyjno-prawne, w które mogą zostać przekształceni ubezpieczyciele wzajemni w poszczególnych państwach EŚW.

Tabela 26: Dopuszczalne formy prawne dla przekształcanego ubezpieczyciela wzajemnego w krajach EŚW

Państwo	Forma prawna ubezpieczyciela	Możliwa docelowa forma prawna przekształconego ubezpieczyciela wzajemnego	Podstawa prawna
Chorwacja	društvo za uzajamno osiguranje (towarzystwo ubezpieczeń wzajemnych)	dioničko društvo (spółka akcyjna)	art. 372-374 chorwackiej ustawy o działalności ubezpieczeniowej
Polska	towarzystwo ubezpieczeń wzajemnych	spółka akcyjna	art. 150 - 160 u.d.u.r.
Rumunia	societăți mutuale de asigurare (towarzystwo ubezpieczeń wzajemnych)	societăți pe acțiuni (spółka akcyjna)	art. 27 Legea 71/2019
Słowenia	družba za vzajemno zavarovanje (towarzystwo ubezpieczeń wzajemnych)	delniška družba (spółka akcyjna)	art. 109-112 słoweńskiej ustawy o działalności ubezpieczeniowej
Węgry	biztosító szövetkezet (spółdzielnia ubezpieczeń wzajemnych) ²⁰⁴	- biztosító részvénytársaság (ubezpieczeniowa spółka akcyjna)	art. 16 węgierskiej ustawy ubezpieczeniowej
	kölcsönös biztosító egyesület (stowarzyszenie ubezpieczeń wzajemnych)		art. 28 - 30 węgierskiej ustawy ubezpieczeniowej

Źródło: opracowanie własne.

Przepisy dotyczące przekształcenia ubezpieczycieli wzajemnych są wzorowane głównie na przepisach krajowego prawa handlowego lub krajowego prawa cywilnego. Pomimo różnic w przepisach krajowych, w procesie przekształcenia formy prawnej można wyróżnić trzy fazy²⁰⁵ Kidyba (2002, s. 1061-1062):

- faza czynności przygotowawczych (faza managerska),

²⁰⁴ Spółdzielnia świadcząca usługi w tylko zakresie reasekuracji czynnej (*viszontbiztosító szövetkezet*) może zostać przekształcona w zakład reasekuracji w formie spółki akcyjnej (*viszontbiztosító részvénytársaság*).

²⁰⁵ Milewski (2001, s. 192) wskazuje na bardziej szczegółowy podział procesu demutualizacji.

- faza podejmowania uchwały o przekształceniu, a także faza podpisania przez członków statutu spółki akcyjnej powstałej w wyniku przekształcenia towarzystwa,
- faza autoryzacji, która polega na zatwierdzeniu uchwały o przekształceniu przez organ nadzoru oraz rejestracji i ogłoszeniu o powstałej spółce akcyjnej.

Najszerzy zakres regulacji dotyczący demutualizacji w krajach EŚW jest w Polsce. Ustawodawca poświęcił tej kwestii aż 11 artykułów (art. 150-160). TUV zamierzający dokonać przekształcenia musi sporządzić plan przekształcenia w ubezpieczeniową spółkę akcyjną, który podlega reżimowi badania i musi uzyskać pozytywną opinię biegłego rewidenta. Następnie walne zgromadzenie członków jest zobligowane do podjęcia uchwały²⁰⁶ o przekształceniu towarzystwa w ubezpieczeniową spółkę akcyjną. W kolejnym etapie towarzystwo powołuje członków organów spółki akcyjnej powstałej w wyniku przekształcenia, członkowie towarzystwa podpisują statut nowoutworzonej ubezpieczeniowej spółki akcyjnej. Proces demutualizacji finalizowany jest poprzez wykreślenie towarzystwa z rejestru i dokonania wpisu do rejestru spółki akcyjnej powstałej w wyniku przekształcenia towarzystwa. Członkowie przekształconego towarzystwa nie stają się samoczynnie akcjonariuszami spółki, która powstanie w wyniku przekształcenia towarzystwa. W celu zamiaru objęcia akcji ubezpieczeniowej spółki akcyjnej członkowie muszą złożyć pisemne oświadczenie²⁰⁷ o uczestnictwie w powstającej spółce akcyjnej. Członek przekształcanego towarzystwa zainteresowany kontynuacją zawartej umowy ubezpieczenia w nowo powstającej ubezpieczeniowej spółce akcyjnej również jest zobligowany do złożenia stosownego oświadczenia.

Słoweńskie prawo ubezpieczeniowe dopuszcza demutualizację towarzystwa ubezpieczeń wzajemnych na dwa sposoby. Po pierwsze, na podstawie art. 108 słoweńskiej ustawy ubezpieczeniowej, cały majątek towarzystwa ubezpieczeń wzajemnych może, bez uprzedniej likwidacji, zostać przeniesiony na ubezpieczeniową spółkę akcyjną. W tym przypadku TUV uważa się za spółkę przejmowaną, a ubezpieczeniową spółkę akcyjną za spółkę przejmującą.

²⁰⁶ Uchwała o przekształceniu zawiera postanowienia dotyczące procesu przekształcenia oraz podstawowe regulacje wewnętrzne odnoszące się do działalności ubezpieczeniowej spółki akcyjnej. Z uwagi na istotny wpływ na działalność ubezpieczyciela, uchwała o przekształceniu musi być podjęta większością co najmniej trzech czwartych oddanych głosów, a ponadto musi być ona zatwierdzona przez Komisję Nadzoru Finansowego.

²⁰⁷ Towarzystwo wzywa członków do złożenia oświadczenia co najmniej na 30 dni przed planowanym podjęciem uchwały o przekształceniu towarzystwa w spółkę akcyjną (u.d.u.r., art. 152).

Decyzję o zawarciu umowy nabycia towarzystwa ubezpieczeń wzajemnych może podjąć walne zgromadzenie towarzystwa, przy czym wymagana jest większość co najmniej trzech czwartych wszystkich oddanych głosów. Przejęcie towarzystwa ubezpieczeń wzajemnych wymaga zgody słoweńskiego organu nadzoru, który może odrzucić wniosek, jeżeli przejęcie towarzystwa zagraża interesom członków T UW. Po drugie, T UW może zostać przekształcone w ubezpieczeniową spółkę akcyjną na mocy decyzji walnego zgromadzenia. Ustawodawca reguluje kwestie takiego sposobu demutualizacji w artykułach 109 – 112 ustawy o działalności ubezpieczeniowej. Podobnie jak w przypadku przejęcia, decyzja o przekształceniu towarzystwa musi być podjęta większością co najmniej trzech czwartych głosów. Wszczęcie i przeprowadzenie postępowania o przekształceniu towarzystwa wymaga zgody organu nadzoru. Członkowie T UW-u co do zasady uczestniczą w kapitale zakładowym ubezpieczeniowej spółki akcyjnej, przy czym decyzja o przekształceniu może precyzować, że wszyscy członkowie mają uczestniczyć w równych równym stopniu w kapitale akcyjnym nowej spółki, lub że udział indywidualnego członka może zostać ustalony wyłącznie na podstawie jednego lub kilku następujących kryteriów: wysokości sumy ubezpieczenia lub sumy gwarancyjnej, wysokości wniesionych wkładów (składek członkowskich) oraz czasu trwania członkostwa.

W prawie chorwackim kwestia demutualizacji została uregulowana w artykułach 372 – 374 krajowej ustawy o działalności ubezpieczeniowej, przy czym treść artykułów 372 oraz 373 jest zbieżna z treścią słoweńskiej ustawy o działalności ubezpieczeniowej.

Możliwość przeprowadzenia demutualizacji towarzystwa ubezpieczeń wzajemnych przewiduje także rumuńska ustawa 71/2019 o T UW. Krajowy ustawodawca poświęcił tej kwestii zaledwie jeden artykuł. Zgodnie z nim T UW może zmienić formę prawną w spółkę akcyjną, której przedmiotem działalności będzie działalność ubezpieczeniowa. Przekształcenie formy prawnej wymaga zgody organu nadzoru. Organem towarzystwa, który może wyrazić zgodę na przekształcenie jest walne zgromadzenie członków. W uchwale o przekształceniu towarzystwa ubezpieczeń wzajemnych, walne zgromadzenie jest zobligowane określić wysokość kapitału zakładowego spółki akcyjnej, wysokość udziału w kapitale zakładowym dla każdego członka, wartość nominalną akcji, a także statut ubezpieczeniowej spółki akcyjnej. Wraz z przekształceniem towarzystwa, dotychczasowi członkowie stają się akcjonariuszami nowo utworzonej spółki akcyjnej. Udziały w kapitale zakładowym ustala się według wielkości

wszystkich wkładów wniesionych przez dotychczasowych członków w dniu podjęcia decyzji o zmianie formy prawnej spółki w okresie ich członkostwa. Jednocześnie ustawodawca zaznacza, że akcjonariuszem nie zostanie członek towarzystwa, który:

- głosował przeciwko przekształceniu TUV w ubezpieczeniową spółkę akcyjną;
- skorzystał z prawa do wystąpienia ze spółki i prawa żądania od spółki wykupienia akcji po cenie nominalnej;
- posiadał udziały w towarzystwie o wartości nominalnej mniejszej niż wartość nominalna jednej akcji; w takiej sytuacji byłemu członkowi towarzystwa przysługuje prawo do zwrotu wkładu członkowskiego.

W węgierskiej ustawie o działalności ubezpieczeniowej regulacje w zakresie demutualizacji spółdzielni ubezpieczeniowej zostały zawarte jedynie w lakoniczny sposób w art. 16. Ustawodawca wskazuje w nim jedynie możliwość przekształcenia w ubezpieczeniową spółkę akcyjną lub w przypadku spółdzielni prowadzącej działalność reasekuracyjną w zakład ubezpieczeń w formie spółki akcyjnej. Ogólne zasady przekształcenia spółdzielni węgierskich zostały uregulowane w art. 3:366 węgierskiego kodeksu cywilnego.

Przekształcenie wzajemnego stowarzyszenia ubezpieczeniowego zostało uregulowane znacznie szerzej, chociaż i w tym przypadku zastosowanie mają przede wszystkim przepisy węgierskiego kodeksu cywilnego. Członkowie niezainteresowani nabyciem akcji w nowo powstającej spółce ubezpieczeniowej mogą zadeklarować, co najmniej 30 dni przed pierwszą sesją przygotowań do demutualizacji, swój zamiar o nieuczestniczeniu w spółce. W ten sposób, w dniu rozwiązania stowarzyszenia ubezpieczeniowego stracą oni status członka, jednak zachowają przy tym prawa i obowiązki wynikające z zawartej umowy ubezpieczenia. Demutualizacja stowarzyszenia inicjowana jest przez zarząd, który przedstawia walnemu zgromadzeniu członków informacje dotyczące: celów gospodarczych, które mają zostać osiągnięte w wyniku przekształcenia, środków niezbędnych do ich osiągnięcia oraz przyszłego statusu członków i pracowników stowarzyszenia. Przed przekształceniem walne zgromadzenie

członków podejmuje dwie decyzje: pierwsza dotyczy przygotowania²⁰⁸ procesu demutualizacji, druga faktycznego przekształcenia²⁰⁹.

3.2.7. Uprozczone wymogi działalności małych ubezpieczycieli wzajemnych w prawie ubezpieczeniowym krajów EŚW

Uprozczone zasady podejmowania i prowadzenia działalności ubezpieczeniowej przez małe zakłady ubezpieczeń zostały wprowadzone przez część regulatorów w państwach EŚW. W przypadku Polski i Węgier wprowadzono dodatkowo rozróżnienie na małych ubezpieczycieli wzajemnych oraz małe ubezpieczeniowe spółki akcyjne.

Tabela 27: Wymogi prawne prowadzenia działalności w formie małego TUW w Polsce

Kryterium	Opis
Zakres działalności	Ograniczony zakres działalności ze względu na małą liczbę członków oraz niewielką liczbę lub niskie sumy zawieranych umów ubezpieczenia lub niewielki terytorialny zasięg działalności
Krąg ubezpieczonych	Małe towarzystwo ubezpieczeń wzajemnych ubezpiecza jedynie swoich członków
Krąg członków	Osoby fizyczne wykonujące określony zawód lub działalność, a także członkowie ich rodzin
	Osoby prawne, których cel działalności odnosi się do zawodu lub działalności osób fizycznych wykonujących określony zawód lub działalność.
Wysokość składki	Roczna składka przypisana brutto w 3 ostatnich latach obrotowych, nie przekracza równowartości w złotych 5,4 mln euro. Ponadto małe towarzystwo ubezpieczeń wzajemnych zostało zobowiązane do przedstawienia wiarygodnej prognozy, że wartość referencyjna nie zostanie przekroczona w ciągu kolejnych 5 lat obrotowych ²¹⁰
Działalność reasekuracyjna	Małe towarzystwo ubezpieczeń wzajemnych nie może wykonywać działalności w zakresie reasekuracji czynnej.

Źródło: opracowanie własne na podstawie art. 109 ustawy o działalności ubezpieczeniowej i reasekuracyjnej.

W polskim prawie działalność małego TUW została uregulowana w art. 109 u.d.u.r. Decyzję o uznaniu zakładu ubezpieczeń za małe TUW wydaje organ nadzoru, jeżeli spełnione zostaną

²⁰⁸ Decyzja jest podejmowana podczas posiedzenia przygotowawczego i musi zawierać zamiar przekształcenia, nazwę i adres przekształcanego stowarzyszenia oraz następcy prawnego, dane potencjalnych akcjonariuszy, datę sporządzenia projektu sprawozdania finansowego oraz dane biegłego rewidenta zaangażowanego w proces przekształcenia.

²⁰⁹ Druga decyzja o przekształceniu zawiera postanowienie o zatwierdzeniu projektu sprawozdania finansowego, projekt umowy nowej spółki, datę przekształcenia, dane członków zarządu i rady nadzorczej następcy prawnego, kwotę udziału kapitałowego należnego akcjonariuszom na podstawie ich wkładu kapitałowego oraz ilość i wartość nominalną udziałów wraz z opisem kategorii lub klas udziałów.

²¹⁰ Jeżeli kwota określona w tych warunkach zostanie przekroczona w trzech kolejnych latach obrotowych, towarzystwo traci status małego towarzystwa ubezpieczeń wzajemnych i tym samym począwszy od czwartego roku jest zobowiązane do przestrzegania pokrycia wymogów kapitałowych (SCR i MCR) (u.d.u.r. art. 109).

warunki w nim wskazane (zob. Tabela 27). Oprócz wprowadzenia warunku maksymalnej wysokości składki małych TUV-ów, ustawodawca wskazał również inne kryteria ograniczające skalę działalności, takie jak: posiadanie ograniczonego zakresu działalności (w tym zakaz oferowania ubezpieczeń odpowiedzialności cywilnej i ubezpieczeń finansowych oraz reasekuracji czynnej), konieczność zdefiniowania kręgu ubezpieczonych członków, czy brak możliwości oferowania usług ubezpieczeniowych za zasadach komercyjnych. Pewnym wyróżnikiem małego TUV od innych ubezpieczycieli jest obowiązek wpisania decyzji o uznaniu towarzystwa za małe do Krajowego Rejestru Sądowego. Mały TUV organizuje swój system zarządzania, uwzględniając zasadę proporcjonalności, w taki sposób, aby odpowiadał on charakterowi i skali prowadzonej działalności oraz profilowi ryzyka. Największą korzyścią wynikającą z prowadzenia działalności w formie małego TUV jest zwolnienie z obowiązku przestrzegania regulacji dotyczących pokrycia wymogów kapitałowych w ramach systemu Solvency II. Organ nadzoru wymaga jednak, aby mały TUV posiadał kapitał zakładowy w wysokości dostosowanej do planowanego zakresu oferowanych usług ubezpieczeniowych (Szczepańska 2015 s. 486). Małe TUV-y zostały również zobligowane do ujawnienia danych finansowych w SFCR, przy czym zakres prezentowanych informacji jest ograniczony²¹¹.

Na Węgrzech szczegółowe zasady prowadzenia działalności przez małe zakłady ubezpieczeń zostały wskazane w art. 204-236 węgierskiej ustawy o działalności ubezpieczeniowej. Warunki uznania zakładu ubezpieczeń za małe są zbieżne z warunkami wskazanymi w art. 4 dyrektywy Solvency II. W przypadku stowarzyszeń ubezpieczeń wzajemnych zdecydowano się ponadto zastosować uproszczone wymogi kapitałowe w porównaniu do pozostałych form organizacyjno-prawnych.

System wypłacalności małych zakładów ubezpieczeń jest wzorowany na standardzie wypłacalności Solvency I. Aby mały zakład ubezpieczeń był w stanie wywiązać się ze swoich zobowiązań ubezpieczeniowych, jest zobowiązany utrzymywać margines wypłacalności²¹² dla każdej grupy ubezpieczenia, proporcjonalnie do skali jego działalności. Dolny próg wymogów kapitałowych wyznaczany jest przez kapitał gwarancyjny wynoszący jedną trzecią marginesu

²¹¹ Małe TUV-y nie muszą publikować opisu zarządzania kapitałem oraz danych na temat pokrycia wymogów kapitałowych (u.d.u.r. art. 109).

²¹² Zakłady ubezpieczeń ustalają wspomniany margines wypłacalności zgodnie z dekretem rządowym w sprawie środków własnych i rezerw techniczno-ubezpieczeniowych zakładów ubezpieczeń i zakładów reasekuracji. (węg. 43/2015. (III. 12.) Korm. Rendelet a biztosítók és a viszontbiztosítók szavatolótőkéről és biztosítástechnikai tartálékairól)

wypłacalności, jednak nie mniej niż minimalny kapitał gwarancyjny. W przypadku małych ubezpieczeniowych spółek akcyjnych oraz spółdzielczych zakładów ubezpieczeń minimalny kapitał gwarancyjny wynosi 1 mld HUF (ok. 2,6 mln EUR) lub w przypadku ubezpieczeń działu II, sklasyfikowanych w grupach 1-9 oraz 16-18, jedynie 650 mln HUF (ok. 1,7 mln EUR). Minimalny kapitał gwarancyjny jest jeszcze niższy w przypadku małych węgierskich stowarzyszeń ubezpieczeń wzajemnych i wynosi 75% kwoty referencyjnej dla pozostałych form organizacyjno-prawnych małych ubezpieczycieli. Może być on jeszcze niższy w przypadku szczególnie małych zakładów ubezpieczeń, których roczna składka przypisana nie przekracza poziomu referencyjnego wynoszącego 1,1 mld HUF. W Tabeli 28 zaprezentowano szczegółowe progi referencyjne minimalnego kapitału gwarancyjnego przeznaczone dla najmniejszych ubezpieczycieli.

Tabela 28: Minimalny kapitał gwarancyjnych małych stowarzyszeń ubezpieczeń wzajemnych na Węgrzech

Łączna kwota rocznych przychodów stowarzyszenia z tytułu składek i przychodów ze składek członkowskich w ciągu poprzednich trzech lat obrotowych	Procent kwot minimalnego podstawowego kapitału gwarancyjnego
Jedynie raz wyniosła więcej niż 1,1 mld HUF (ok. 2,86 mln EUR)	60%
Co najmniej raz wyniosła ponad 900 mln HUF (ok. 2,34 mln EUR), ale nigdy nie przekroczyła wartości 1,1 mld HUF (ok. 2,86 mln EUR)	40%
Co najmniej raz wyniosła ponad 600 mln HUF (ok. 1,56 mln EUR), ale nigdy nie przekroczyła wartości 900 mln HUF (ok. 2,34 mln EUR)	20%
Co najmniej raz wyniosła ponad 300 mln HUF (ok. 780 tys EUR), ale nigdy nie przekroczyła wartości 600 mln HUF (ok. 1,56 mln EUR)	10%
Co najmniej raz wyniosła ponad 150 mln HUF (ok. 390 tys EUR), ale nigdy nie przekroczyła wartości 300 mln HUF (ok. 780 tys EUR)	5%
Nigdy nie przekroczyła wartości 150 mln HUF (ok. 390 tys EUR)	2,5%

Źródło: opracowanie własne na podstawie art. 218 węgierskiej ustawy o działalności ubezpieczeniowej.

W art. 230-236 węgierskiej ustawy o działalności ubezpieczeniowej zostały wskazane szczegółowe odstępstwa od zasad generalnych dotyczące **małych stowarzyszeń ubezpieczeniowych** (węg. *kisbiztosító-egyesület*), których przychody ze składek od członków za rok nie osiągną 300 mln HUF w ciągu trzech kolejnych lat. Małe stowarzyszenia ubezpieczeniowe mają możliwość niestosowania części przepisów dotyczących jakości zarządzania zakładem ubezpieczeń, m.in. mogą posiadać uproszczoną (jednoosobową) strukturę organu zarządzającego, nie są zobligowane do wdrożenia efektywnych procedur

i systemów informacyjno-kontrolnych służących ograniczaniu ryzyka działalności czy też nie muszą wdrażać systemu rozpatrywania skarg i reklamacji. Są również częściowo zwolnione z obowiązku raportowania planów produktów ubezpieczeniowych do organu nadzoru, a wypełnienie obowiązku przekazania danych może nastąpić także przy współpracy z organizacją branżową tych ubezpieczycieli. Małe stowarzyszenie ubezpieczeniowe nie może zostać przekształcone w ubezpieczeniową spółkę akcyjną, w związku z tym zwolnione jest ono z obowiązku regulacji statutowych w zakresie przekształceń, fuzji i podziału.

Na Łotwie ustawa o działalności ubezpieczeniowej nie ma zastosowania do spółdzielni ubezpieczeniowych, które spełniają wszystkie progi referencyjne określone w dyrektywie Solvency II dla małych zakładów ubezpieczeń oraz dla tych, które zawarły umowę z innymi spółdzielniami ubezpieczeń wzajemnych, przewidującą pełną reasekurację zawartych umów ubezpieczeniowych. Zakłady ubezpieczeń, spełniające te wymogi, nie muszą ubiegać się o zezwolenie łotewskiego organu nadzoru na prowadzenie działalności ubezpieczeniowej. Art. 4 dyrektywy Solvency II został implementowany w stosunkowo lakonicznej formie również do prawa ubezpieczeniowego w Bułgarii i Rumunii.

W Chorwacji, Estonii, oraz Słowenii nie implementowano postanowień art. 4 dyrektywy Solvency II. Oznacza to, że wszyscy ubezpieczyciele wzajemni, bez względu na skalę działalności, są zobligowane do pokrycia kapitałowego wymogu wypłacalności.

3.3. Pozaubebezpieczeniowe (okołosektorowe) regulacje prawne determinujące działalność ubezpieczycieli wzajemnych (wybrane przykłady)

3.3.1. Regulacje słoweńskiego systemu ochrony zdrowia a pozycja ubezpieczycieli wzajemnych

Prowadzone studia przypadku oraz analiza krajowych aktów prawnych regulujących działalność ubezpieczycieli wykazała istnienie innych rozwiązań legislacyjnych mających wpływ na działalność ubezpieczycieli w krajach EŚW. Zaliczono do nich regulacje prawne mające wpływ na uzyskanie przewagi konkurencyjnej przez ubezpieczycieli wzajemnych.

W Słowenii do 2023 roku aktywną działalnością ubezpieczeniową prowadziło TUW „Vzajemna”, które posiadało specjalną pozycję w słoweńskim systemie ochrony zdrowia co w konsekwencji przyczyniło się do uzyskania bardzo wysokiego udziału rynkowego mierzonego przepisaną składką. Silna pozycja rynkowa towarzystwa była związana ze

słoweńską reformą społecznych ubezpieczeń zdrowotnych z 1992 roku²¹³, która wprowadziła obowiązkowy system ubezpieczenia zdrowotnego dla wszystkich obywateli Republiki Słowenii. Wraz z reformą do życia powołano instytucję zarządzającą słoweńskim funduszem ochrony zdrowia - Słoweński Instytut Ubezpieczeń Zdrowotnych (*Zavod za zdravstveno zavarovanje Slovenije*: „ZZZS”). W celu obniżenia kosztów finansowania świadczeń medycznych przez fundusz ochrony zdrowia słoweński legislator wprowadził instytucję udziału własnego ubezpieczonych w finansowaniu niektórych usług medycznych. ZZZS oferował objęcie tych usług medycznych pełną ochroną ubezpieczeniową w ramach dodatkowych (uzupełniających) ubezpieczeń zdrowotnych za opłatą dodatkowej dobrowolnej składki ubezpieczeniowej. Dzięki dużej popularności takiego rozwiązania w Słowenii rozwinął się model mieszany, w którym środki publiczne z obowiązkowych ubezpieczeń zdrowotnych oraz środki prywatne w postaci składek na uzupełniające ubezpieczenia zdrowotne były gromadzone przez tę samą organizację. W celu uniknięcia potencjalnego konfliktu interesu związanego z zarządzaniem przez instytucję publiczną środkami publicznymi oraz prywatnymi w roku 1998 przyjęto nowelizację ustawy ZZVZZ²¹⁴. Wprowadziła ona m.in. wyłączność w oferowaniu uzupełniających ubezpieczeń zdrowotnych dla zakładów ubezpieczeń (Broek i in., 2012, s. 29–30). Tym samym został wprowadzony zakaz oferowania uzupełniających ubezpieczeń zdrowotnych, kompensujących udział własny ubezpieczonych, przez ZZZS.

W celu dalszego świadczenia usług w ramach dodatkowych ubezpieczeń zdrowotnych przez ZZZS do zarządzania składkami zebranymi z tytułu uzupełniających ubezpieczeń zdrowotnych powołano TUW „Vzajemna”. Zgodnie z art. 62a ustawy ZZVZZ ubezpieczeni, którzy na dzień 31 grudnia 1998 r. zawarli z ZZZS umowy o uzupełniające ubezpieczenie zdrowotne, stali się członkami towarzystwa. Instytut ZZZS, jako założyciel nowego zakładu ubezpieczeń, został zobowiązany do przeniesienia wszystkich praw majątkowych wynikających z zawartych umów dobrowolnego ubezpieczenia zdrowotnego do TUW-u „Vzajemna”. W kolejnych latach

²¹³ Źródłem reform była wciąż obowiązująca ustawa z 21 lutego 1992 roku o opiece zdrowotnej i ubezpieczeniach zdrowotnych (*Zakon o zdravstvenem varstvu in zdravstvenem zavarovanju* (ZZVZZ)). W ramach obowiązkowego ubezpieczenia zdrowotnego ubezpieczonym zagwarantowano m.in. opłacanie świadczeń zdrowotnych, zasiłek chorobowy podczas czasowej nieobecności w pracy, czy zwrot kosztów podróży związanych z uzyskaniem świadczeń zdrowotnych.

²¹⁴ Ustawa z dnia 27 marca 1998 roku o zmianie ustawy o opiece zdrowotnej i ubezpieczeniu zdrowotnym (ZZVZZ-C). Do czasu przyjęcia ustawy, art. 12 aktu zmienianego przewidywał możliwość oferowania dobrowolnych ubezpieczeń zdrowotnych przez Słoweński Instytut Ubezpieczeń Zdrowotnych.

oferowanie dodatkowego uzupełniającego ubezpieczenia zdrowotnego było podstawowym przedmiotem działalności ubezpieczyciela, a przypis składki z tytułu tych ubezpieczeń przekraczał 90 % łącznych przychodów ze składek towarzystwa. Stworzenie specjalnych ram legislacyjnych dla tego zakładu ubezpieczeń spowodowało, że w 2022 roku co trzeci mieszkaniec Słowenii był członkiem Vzajemnej.

3.3.2. Węgierski system ubezpieczeń rolnych a pozycja małych rolniczych stowarzyszeń ubezpieczeniowych

Na Węgrzech, w celu realizacji interesu publicznego w zakresie wsparcia finansowego producentów rolnych, został wdrożony system dotowanych ubezpieczeń rolnych bazujący na środkach finansowych pochodzących z funduszy UE. Ubezpieczenia rolne są tradycyjnym obszarem działalności ubezpieczeń wzajemnych, a liczne badania naukowe wskazują (m.in.: Janowicz-Lomott, 2013; Król, 2017), że ubezpieczenie wzajemne są odpowiednim rozwiązaniem dla tego sektora ubezpieczeniowego. System dotowanych ubezpieczeń rolnych stworzył zatem szanse dla rozwoju ubezpieczeń wzajemnych.

Węgierski system zarządzania ryzykiem w ubezpieczeniach rolnych (*Nemzeti Agrárkár-enyhítési Rendszer*) funkcjonuje na podstawie ustawy 2011. évi CLXVIII. Törvény a mezőgazdasági termelést érintő időjárás és más természeti kockázatok kezeléséről, (pol. Prawo w sprawie zarządzania warunkami pogodowymi i innymi zagrożeniami naturalnymi wpływającymi na produkcję rolną)²¹⁵. Głównym celem ustawodawcy jest utworzenie wspólnoty ryzyka w celu łagodzenia negatywnych skutków zdarzeń losowych spowodowanych zjawiskami pogodowymi lub innymi zdarzeniami naturalnymi mającymi wpływ na produkcję rolną, wzmocnienie odpowiedzialności rolników, zwiększenie efektywności pomocy publicznej i proporcjonalny podział odpowiedzialności. Obecny system zarządzania ryzykiem rolnym opiera się na czterech filarach (NAK (*Nemzeti Agrárgazdasági Kamara*), 2019).

- Filar 1: System łagodzenia szkód rolniczych o obligatoryjnym²¹⁶ i fakultatywnym członkostwie. W ramach pierwszego filaru członkom systemu przysługuje

²¹⁵ Pierwszy system został wprowadzony na Węgrzech w 2006 r., aby zaradzić niekorzystnym skutkom zmian klimatu. W roku 2012 została przyjęta rozszerzona wersja tego systemu.

²¹⁶ Obowiązkowe członkostwo w systemie obejmuje producentów rolnych, którzy spełniają co najmniej jeden z warunków:

rekompensata ze środków publicznych w przypadku wystąpienia szkód spowodowanych zjawiskami naturalnymi²¹⁷ powodujących spodziewane obniżenie plonów o więcej niż 30%,

- Filar 2: Obejmuje dopłaty do składek z tytułu ubezpieczeń rolnych umożliwiających finansowanie producentom rolnym negatywnych skutków zdarzeń losowych, które z uwagi na znaczne ryzyko aktuarialne nie były oferowane na warunkach komercyjnych (np. ryzyko suszy). Dopłaty do składek są współfinansowane ze środków Unii Europejskiej w ramach Wspólnej Polityki Rolnej.
- Filar 3: Krajowy system łagodzenia skutków gradobicia (wprowadzony w 2018 roku), obejmujący stosowanie rozwiązań technologicznych zmniejszających prawdopodobieństwo materializacji ryzyka gradobicia.
- Filar 4: Narzędzie (fundusz) stabilizacji dochodów dedykowany przede wszystkim hodowcom zwierząt gospodarskich, którego celem jest pokrycie znacznych strat z działalności rolniczej.

Małe stowarzyszenia ubezpieczeń wzajemnych są, obok trzech dużych ubezpieczeniowych spółek akcyjnych²¹⁸ oraz jednego zagranicznego towarzystwa ubezpieczeń wzajemnych²¹⁹, podmiotami oferującymi dotowane ubezpieczenia rolne w ramach węgierskiego systemu zarządzania ryzykiem rolnym. Instytucje te pełnią istotną rolę w procesie wsparcia administracyjnego ubezpieczonych członków w procesie uzyskiwania dopłat. Do oferowania ubezpieczeń z dotacją do składek (Filar 2) w ramach unijnego programu Széchenyi 2020 uprawnione były następujące małe stowarzyszenia ubezpieczeniowe:

- Baranya megyei Kölcsönös Nonprofit Növénybiztosító Egyesület,
- Bodrogközi Kertészeti Nonprofit Kölcsönös Növénybiztosító Egyesület,
- Bodrogközi Nonprofit Kölcsönös Növénybiztosító Egyesület,

-
- uprawiają rośliny polowe na powierzchni co najmniej 10 ha,
 - uprawiają warzywa gruntowe na powierzchni co najmniej 5 hektarów,
 - posiadają co najmniej 1 hektar plantacji.

²¹⁷ Susza, szkody spowodowane przez wody śródlądowe, powódzie, przymrozki (zimowe, wiosenne i jesienne), deszcz nawalny, burze, grad.

²¹⁸ W 2022 roku ubezpieczenia rolne z dotacją do składki oferowane były przez: Allianz Hungária Zrt., Generali Biztosító Zrt., Groupama Biztosító Zrt.

²¹⁹ Działalność w formie oddziału prowadzi austriacki TUV Österreichische Hagelversicherung VVaG (Agrár Biztosító).

- Fejér Megyei Kölcsönös Növénny - és Állatbiztosító Egyesület (ubezpieczyciel zakończył działalność w 2023 roku),
- Győr-Moson-Sopron Megyei Kölcsönös Növénnybiztosító Egyesület,
- Magyar Gazdák Kölcsönös Biztosító Egyesülete (ubezpieczyciel zakończył działalność w 2023 roku),
- Szivárvány Kölcsönös Biztosító Egyesület,
- Tiszasülyi Kölcsönös Növénnybiztosító Egyesület.

3.3.3. Zwolnienie ze stosowania przepisów o zamówieniach publicznych polskie T UW-y

Zgodnie z polską ustawą o działalności ubezpieczeniowej do umów ubezpieczenia zawieranych z T UW przez podmioty będące członkami tego towarzystwa nie stosuje się przepisów o zamówieniach publicznych (u.d.u.r., art. 103). Pomimo umieszczenia tego zwolnienia bezpośrednio w u.d.u.r, zasadne wydaje się traktowanie tego przepisu jako część pozaubezpieczeniowych regulacji prawnych. Rozszerza bowiem ono katalog wyłączeń (określonych w art. 9-14) stosowania przepisów ustawy z dnia 11 września 2019 r. Prawo zamówień publicznych (t.j. Dz. U. z 2024 r.poz. 1320.) (dalej p.z.p.). Zwolnienie dotyczy jedynie umów zawieranych na zasadzie wzajemności przez członków danego towarzystwa. W takim przypadku umowa ubezpieczenia zawierana jest na podstawie regulacji kodeksu cywilnego. Szczepańska (2017, s. 472), argumentując uznanie zastosowania przez ustawodawcę takiego zwolnienia za słuszny, wskazuje, że „w przypadku towarzystw [ubezpieczeń wzajemnych] możemy mieć do czynienia z sytuacją, gdy dany podmiot został powołany do realizacji potrzeb ubezpieczeniowych swoich członków, i w tym przypadku konieczność stosowania przy wyborze ubezpieczyciela przepisów ustawy p.z.p. byłaby sprzeczna z celami gospodarczymi członków towarzystwa ubezpieczeń wzajemnych.” Zastosowane przez polskiego ustawodawcę zwolnienie budzi jednak pewne wątpliwości dotyczące zgodności z prawem Unii Europejskiej, na co uwagę zwraca Dzierżanowski (2016) argumentując, że zwolnienie określone w art. 103 u.d.u.r. nie znajduje oparcia w prawie UE.

Nie ulega jednak wątpliwości, że zastosowane przez polskiego ustawodawcę zwolnienia, sprawia, że polskie T UW-y mają silniejszą pozycję konkurencyjną przypadku umów ubezpieczenia zawieranych w ramach zamówień publicznych. Uproszczona procedura powoduje wzrost popytu na usługi ubezpieczeniowe oferowane przez T UW-y ze strony

podmiotów sektora finansów publicznych. Badania prowadzone przez Janowicz-Lomott (2016, s. 74) potwierdzają znaczącą współpracę gmin z TUW-ami – w 2013 roku taką współpracę deklarowało 28% gmin. Analiza SFCR badanych zakładów ubezpieczeń potwierdza, że sektor finansów publicznych odpowiada za istotną część przypisu składki wielu ubezpieczycieli np. PZUW, TUW TUW czy AGRO TUW.

3.4. Podsumowanie

Krajowe prawo ubezpieczeniowe stanowi fundament dla rozwoju instytucjonalnego ubezpieczeń wzajemnych. Istnienie ubezpieczycieli wzajemnych w poszczególnych państwach jest ściśle związane z przyjętymi regulacjami prawnymi, które nadają im formalny charakter. Regulacje prawne, które umożliwiają ich istnienie i rozwój, są niezbędne do utrzymania zaufania społecznego, a ich brak może stanowić barierę rozwojową, całkowicie ograniczając możliwości oferowania takich ubezpieczeń. Analiza aktów prawnych poszczególnych krajów EŚW dotyczących działalności ubezpieczeniowej wykazała, że w siedmiu z dziewięciu państw ubezpieczyciele wzajemni mogą prowadzić działalność ubezpieczeniową. Takie rozwiązanie prawne nie zostały wdrożone jedynie w przypadku Litwy oraz Słowacji. Z kolei w Estonii nowelizacja prawa ubezpieczeniowego dopuściła działalność ubezpieczycieli wzajemnych dopiero w 2018 roku. Brak wdrożenia odpowiednich ram legislacyjnych spowodował, niezależnie od innych elementów otoczenia zewnętrznego, całkowity brak aktywności krajowych ubezpieczycieli wzajemnych na tych rynkach oraz przyczynił się do niewykształcenia społecznej świadomości zasady wzajemności. Jest to czynnik szczególnie negatywnie wpływający na pozycję ubezpieczycieli wzajemnych w tych państwach.

Otoczenie prawne działalności ubezpieczycieli wzajemnych, z uwagi na integrację badanych państw z UE, jest silnie determinowane regulacjami wspólnotowymi. Dotyczy to w szczególności obszaru prowadzenia gospodarki finansowej tych zakładów ubezpieczeń, w tym standardów wypłacalności. Implementacja dyrektywy Solvency II spowodowała całkowite zakończenie działalności przez ubezpieczycieli wzajemnych w Bułgarii oraz w Czechach, a także osłabienie pozycji rynkowej ubezpieczycieli wzajemnych na Węgrzech. Pomimo potencjalnie negatywnego wpływu, implementacja dyrektywy Solvency II nie przyczyniła się do istotnego spadku udziału rynkowego ubezpieczycieli wzajemnych w Polsce oraz w Słowenii. Zauważono, że niektórzy ubezpieczyciele wzajemni z regionu EŚW (np. TUW

TUW czy KÖBE), pomimo przejściowych problemów z pokryciem wymogów kapitałowych odpowiednimi środkami własnym, ostatecznie zdołali kontynuować swoją działalność.

Analiza krajowych aktów prawnych pozwoliła stwierdzić, że większość ustawodawców implementowała do krajowego systemu prawnego preferencyjne (uproszczone) wymogi kapitałowe dla małych zakładów ubezpieczeń zgodnie z artykułem 4 dyrektywy Solvency II. Na podstawie takich przepisów działalność ubezpieczeniową mogły kontynuować małe węgierskie rolnicze stowarzyszenia ubezpieczeniowe oraz jeden polski mały TUW. Uproszczone wymogi kapitałowe nie skutkowały jednak wzrostem liczby ubezpieczycieli wzajemnych podejmujących działalność ubezpieczeniową w żadnym z badanych państw. Zauważono również, że brak implementacji tych rozwiązań w przypadku Chorwacji, Estonii oraz Słowenii może stanowić istotną barierę rozwojową dla ubezpieczycieli wzajemnych w tych krajach. W przypadku Estonii stwierdzono, że regulacyjna rezygnacja z zastosowania uproszczonych wymogów kapitałowych skutkowałą brakiem zgody organu nadzoru na podjęcie działalności ubezpieczeniowej przez pierwsze estońskie stowarzyszenie ubezpieczeniowe Eesti Kindlustusühistu ÜKS.

Regulacje wspólnotowe umożliwiły ubezpieczycielom wzajemnym uzyskanie dostępu do jednolitego rynku ubezpieczeniowego UE. Niemniej jednak czynnik ten nie miał wpływu na pozycję krajowych ubezpieczycieli wzajemnych, ponieważ żaden z badanych podmiotów nie świadczył usług transgranicznych.

Na podstawie przeprowadzonej analizy otoczenia prawnego stwierdzono, że badane rynki po transformacji ustrojowej charakteryzowały się dużą swobodą w zakresie podejmowania i prowadzenia działalności ubezpieczeniowej. Względnie liberalne prawo dotyczyło również działalności ubezpieczycieli wzajemnych i charakteryzowało się między innymi mniej rygorystycznymi regulacjami w zakresie transparentności, ochrony praw ubezpieczających czy wymogów kapitałowych. W początkowym etapie rozwoju rynków ubezpieczeniowych proces koncesjonowania działalności ubezpieczeniowej oraz sprawowania nadzoru nad zakładami ubezpieczeń również był mniej rygorystyczny. Szczególnym przypadkiem jest rynek bułgarski, gdzie spółdzielnie ubezpieczeniowe prowadziły działalność ubezpieczeniową jeszcze przed uchwaleniem ustawy o działalności ubezpieczeniowej. Liberalne prawo ubezpieczeniowe pozwoliło na podjęcie działalności ubezpieczeniowej ponad 50 ubezpieczycielom wzajemnym w okresie od transformacji ustrojowej do wejścia państw EŚW do UE.

Większość ustawodawców państw EŚW wdrożyło w znacznym stopniu specyficzne zasady prowadzenia działalności przez ubezpieczycieli wzajemnych. W szczególności występowały one w przypadku formy prawnej towarzystwa ubezpieczeń wzajemnych. Obejmowały one m.in. określenie zasad uzyskania i utraty członkostwa, wymogi w zakresie tworzenia statutów, zasady wykonywania prawa głosu, organizacji organów zakładu ubezpieczeń czy procesu demutualizacji. Szeroki zakres specyficznych regulacji prawnych należy uznać za czynnik potencjalnie pozytywnie wpływający na rozwój ubezpieczycieli wzajemnych. Tego typu regulacje występowały w trzech krajach, w których ubezpieczyciele wzajemni posiadają relatywnie silną pozycję tj. w Polsce, na Węgrzech oraz w Słowenii. Wdrożenie specyficznych rozwiązań legislacyjnych nie przyczyniło się jednak do istotnego rozwoju ubezpieczeń wzajemnych w Chorwacji i Rumunii. Legislatorzy w Bułgarii, Czechach, Estonii oraz na Łotwie jedynie w ograniczonym stopniu dostosowali regulacje prawne do specyfiki działalności ubezpieczycieli wzajemnych. Z wyjątkiem Bułgarii, w żadnym z tych państw ubezpieczyciele wzajemni nie mieli historycznie silnej pozycji.

W przypadku większości państw EŚW zakres przedmiotowy działalności ubezpieczycieli wzajemnych nie został ograniczony, co należy uznać za czynnik sprzyjający rozwojowi ubezpieczeń wzajemnych. Brak takich barier nie przyczynił się jednak do uzyskania silnej pozycji przez ubezpieczycieli wzajemnych z Czech, Estonii, Łotwy oraz Rumunii. Negatywnie na pozycję ubezpieczycieli wzajemnych wpłynęło wprowadzenie w Bułgarii prawnego ograniczenia zakresu oferowanych usług ubezpieczeniowych przez spółdzielnie ubezpieczeniowe jedynie do działu I, a także brak możliwości oferowania ubezpieczeń od odpowiedzialności cywilnej przez chorwackie towarzystwa ubezpieczeń wzajemnych. W Polsce oraz na Węgrzech ustawodawcy rozszerzyli zakres przedmiotowy o możliwość świadczenia usług reasekuracji czynnej. Z uwagi na brak świadczenia tego typu usług przez badanych ubezpieczycieli wzajemnych, należy uznać, że ten czynnik nie miał wpływu na ich pozycję rynkową. W Polsce, Rumunii oraz Słowenii ubezpieczyciele wzajemni mogą rozszerzyć katalog podmiotów, którym oferują usługi ubezpieczeniowe, o osoby niebędące ich członkami. Nie zauważono jednak istotnego wpływu tej regulacji na pozycję rynkową ubezpieczycieli wzajemnych.

W przypadku prawie wszystkich państw EŚW, w których została dopuszczona prawna możliwości oferowania usług na zasadzie wzajemności, wprowadzono relatywnie niską

minimalną liczbę członków (nie więcej niż 10 osób). Wysoki próg minimalnej liczby członków przyjęto jedynie w przypadku bułgarskich spółdzielni ubezpieczeniowej (min. 500 osób). Niespełnienie tego wymogu było w przeszłości przyczyną zakończenia działalności przez jedną z bułgarskich spółdzielni ubezpieczeń (tj. Tangra), co należy uznać za czynnik mający istotnie negatywny wpływ na pozycję ubezpieczycieli wzajemnych w tym kraju.

Pogłębiona analiza prawna w krajach, gdzie ubezpieczyciele wzajemni posiadają najsilniejszą pozycję rynkową (tj. Polska, Słowenia oraz Węgry), pozwoliła na wyodrębnienie czterech czynników mających istotny pozytywny wpływ na sytuację tych ubezpieczycieli:

- stworzenie specjalnych ram prawnych dla uzupełniających ubezpieczeń zdrowotnych w Słowenii, które skutkowały powstaniem dużego towarzystwa ubezpieczeń wzajemnych, charakteryzującego się silną pozycją rynkową,
- wdrożenie systemu dotowanych ubezpieczeń rolnych w ramach węgierskiego systemu zarządzania ryzykiem rolnym, który umożliwił małym stowarzyszeniom ubezpieczeniowych prowadzenie działalności w zakresie ubezpieczeń upraw rolnych,
- prawna możliwość tworzenia związków wzajemności członkowskiej przez polskie towarzystwa ubezpieczeń wzajemnych, które pozwalają na prowadzenie bardziej elastycznej gospodarki finansowej oraz większe możliwości dopasowania oferty ubezpieczeniowej do potrzeb ubezpieczonych członków. Analiza danych publikowanych w SFCR wykazała, że polskie TUW-y powszechnie wykorzystują te rozwiązania w swojej działalności,
- zastosowanie preferencyjnych przepisów dotyczących umów zawieranych przez polskich ubezpieczycieli wzajemnych w przypadku zamówień publicznych.

Rozdział IV: Otoczenie ekonomiczne działalności ubezpieczycieli wzajemnych w krajach Europy Środkowej i Wschodniej

4.1. Ekonomiczne uwarunkowania rozwoju rynku ubezpieczeń w krajach EŚW - przegląd literatury przedmiotu

Przemiany ustrojowe w państwach EŚW skutkowały odnowieniem mechanizmów rynkowych w obszarze ubezpieczeń gospodarczych. Rozwój rynków ubezpieczeniowych w państwach EŚW był determinowany procesami, zachodzącymi w sferze ekonomicznej, demograficznej, społecznej czy politycznej, które zostały rozpoczęte wraz z transformacją ustrojową. W historii powojennego rozwoju rynków ubezpieczeń krajach EŚW można wyodrębnić trzy podstawowe okresy (Wieczorek-Kosmała, 2016b, s. 111):

- okres sprzed przemian ustrojowych (trwający do roku 1990),
- okres przemian ustrojowych (trwający od roku 1990 do wstąpienia do Unii Europejskiej),
- okres akcesyjny w UE (trwający w większości państw od 2004 roku).

Okres poprzedzający przemiany ustrojowe charakteryzował się występowaniem monopolu państwowych. Działalność ubezpieczeniowa oparta była na szerokim spektrum ubezpieczeń obowiązkowych zawieranych z jedynym państwowym monopolistą. W gospodarkach socjalistycznych nie było konkurencji, ale też nie było dużego popytu na ubezpieczenia prywatne. Państwowe towarzystwa ubezpieczeniowe oferowały podstawowe produkty ubezpieczeniowe, których ceny ustalane były centralnie, bez uwzględnienia rzeczywistych kosztów działalności tych podmiotów (Brokešová i in., 2014, s. 476).

W okresie przemian ustrojowych podjęto wiele wolnorynkowych reform gospodarczych, w tym wprowadzono swobodę świadczenia usług ubezpieczeniowych. Przywrócona została możliwość prowadzenia działalności ubezpieczeniowej przez ubezpieczycieli prywatnych, w tym także ubezpieczycieli wzajemnych. Postępował również rozwój instytucji i prawa ubezpieczeniowego. Monopole państwowe utraciły swój status jedynego ubezpieczyciela, a w wielu przypadkach zostały także sprywatyzowane. Okres transformacji ustrojowej nie przebiegał w tym samym tempie we wszystkich państwach, czego przykładem może być Bułgaria, gdzie ubezpieczyciele mogli formalnie prowadzić działalność na podstawie ustawy

o działalności ubezpieczeniowej uchwalonej dopiero w 1996 roku²²⁰. W krajach Europy Południowo-Wschodniej transformacja była jeszcze wolniejsza, ze względu na druzgocące dla sektora ubezpieczeniowego skutki wojny (Kozarevic i in., 2013, s. 140). W okresie przemian ustrojowych działalność ubezpieczeniową podejmowały przede wszystkim ubezpieczeniowe spółki akcyjne. Komercyjne podejście do świadczenia usług było charakterystyczne dla niemal wszystkich sektorów działalności gospodarczej. Sektor spółdzielczy, pomimo wysokiego udziału w gospodarce narodowej krajów EŚW w okresie trwania rządów komunistycznych, nie był pozytywnie postrzegany przez społeczeństwo.

Okres akcesyjny do Unii Europejskiej trwający w większości państw EŚW od 2004 roku (w przypadku Bułgarii oraz Rumunii od 2007 roku, a Chorwacji od roku 2013) charakteryzował się implementacją europejskich standardów prowadzenia działalności ubezpieczeniowej do krajowych systemów prawnych oraz rozwojem instytucjonalnym rynku ubezpieczeń. W tym okresie postępował również rozwój środkowowschodnich rynków ubezpieczeń, który był oparty przede wszystkim na inwestycjach zagranicznych ubezpieczeniowych grup kapitałowych.

Okres rozwoju rynku ubezpieczeniowego w krajach EŚW sprzed przemian ustrojowych nie cieszył się popularnością w literaturze ogólnowiatowej. Pewne analizy zostały przeprowadzone przez Rogers (1963, 1965) oraz Rogersa i in. (1988), którzy opisali stan sektora ubezpieczeniowego w ZSRR i krajach EŚW, podkreślając niską kulturę ubezpieczeniową tych rynków, monopolistyczną pozycję spółek państwowych oraz dominującą rolę ubezpieczeń majątkowych. W kolejnych latach opublikowano kilka raportów Swiss Re Institute obejmujących swoim zakresem rynki krajów EŚW (m.in. Marbacher i Furrer, 1990; Baur i Enz, 1994; Meyer i in., 1998). W publikacjach zwracano uwagę na kwestie problemów rozwojowych na rynkach ubezpieczeniowych w krajach, które przeszły proces transformacji ustrojowej. Wśród problemów rynków ubezpieczeniowych krajów EŚW

²²⁰ Monopol państwowy w Bułgarii został zniesiony w 1989 roku i już w tym samym roku powstał pierwszy prywatny zakład ubezpieczeń, a trzy lata później powstała bułgarska izba ubezpieczycieli. Nie funkcjonowały jednak wtedy żadne ramy prawne dedykowane bezpośrednio ubezpieczycielom. W 1997 r. powołano bułgarski organ nadzoru ubezpieczeniowego - Dyrekcja Nadzoru Ubezpieczeń (bg *Дирекция за застрахователен надзор*), który formalnie wydawał zezwolenia na prowadzenie działalności ubezpieczeniowej. Szacuje się, że w latach 1989 – 1996 około 130 podmiotów gospodarczych wskazało w rejestrze sądowym „ubezpieczenia” jako swój rodzaj działalności gospodarczej, jednak ustalenie rzeczywistej liczby podmiotów faktycznie prowadzących działalność ubezpieczeniową w tamtym okresie jest niemożliwe (Association of Bulgarian Insurers, 2017)

wskazano, m.in. niską kulturę ubezpieczeniową, wysoki udział rynkowy ubezpieczeń majątkowych (w szczególności ubezpieczeń obowiązkowych) i marginalne znaczenie ubezpieczeń na życie, wysoką inflację czy niejasne procesy prywatyzacyjne.

Rozwój rynków ubezpieczeniowych w krajach EŚW po okresie transformacji był przedmiotem wielu badań naukowych, które koncentrowały się na następujących aspektach:

- poziom kultury i świadomości ubezpieczeniowej np. (Pye, 2005),
- wpływ wzrostu gospodarczego w krajach EŚW na rozwój rynku ubezpieczeń np. (Brokešová i in., 2014; Ćurak i in. 2009),
- wpływ integracji gospodarczej w ramach UE na rozwój ubezpieczeń gospodarczych np. (Kozarevic i in., 2013; Pukała, 2014),
- funkcjonowanie, specyfika i efektywność działalności zakładów ubezpieczeń w krajach EŚW np. (Grmanová i Pukała, 2018; Pavić Kramarić i in., 2018)
- struktura produktowa na rynku ubezpieczeń w krajach EŚW np. (Wieczorek-Kosmala 2016a, 2016b).

Pierwszej kompleksowej analizy ewolucji rynków ubezpieczeniowych w krajach post transformacyjnych oraz kwestii związanych z kulturą ubezpieczeniową dokonał Pye (2005)²²¹. W badaniu obejmującym okres lat 1990-2001 przeprowadził on analizę skupień, w oparciu o wskaźniki gęstości i penetracji rynku ubezpieczeniowego. Wyniki wskazały, że poziom rozwoju rynku ubezpieczeń w krajach EŚW znacząco odbiegał od wskaźników obserwowanych na rozwiniętych rynkach ubezpieczeniowych. Luka rozwojowa była szczególnie zauważalna w ubezpieczeniach na życie. Jednocześnie wskazano, że rynki ubezpieczeń państw, które weszły do UE w roku 2004, charakteryzowały się wyższym poziomem rozwoju niż pozostałe państwa UE.

Brokešová i in. (2014) badali czynniki wpływające na rozwój ubezpieczeń non-life w państwach Grupy Wyszehradzkiej (V4) w latach 1995–2010²²². Autorzy wykazali, że rozwój

²²¹ W badaniu oceniono rozwój rynków ubezpieczeń w krajach post transformacyjnych. W szczególności pod uwagę wzięto kraje, które weszły do UE 1 maja 2004 roku (Czechy, Estonię, Węgry, Łotwę, Litwę, Polskę, Słowację i Słowenię). W badaniu oceniono również poziom rozwoju rynku w Albanii, Armenii, Azerbejdżanie, Białorusi, Bułgarii, Bośni i Hercegowinie, Kazachstanie, Gruzji, Macedonii, Mołdawii, Rosji, Rumunii, Serbii i Czarnogórze, Ukrainie, Uzbekistanie.

²²² Analiza czynników została oparta na danych panelowych za lata 1995-2010 pozyskanych m.in. z baz danych OECD, Eurostat oraz Banku Światowego. Czynniki zostały pogrupowane w cztery grupy: zmienne ekonomiczne (PKB per capita, inflacja, saldo handlu zagranicznego, liczba pojazdów mechanicznych), zmienne demograficzne

rynków ubezpieczeniowych w krajach V4 był determinowany przez poziom rozwoju ekonomicznego, czynniki demograficzne, czy poziom edukacji. Wśród czynników niemających istotnego wpływu na rozwój rynków państw V4 wykazano inflację, system ubezpieczeń społecznych oraz przestępczość. Poposki i in. (2015) identyfikowali czynniki wpływające na popyt na ubezpieczenia majątkowe w krajach Europy Południowo-Wschodniej²²³. Dostrzeżono, że na rozwój tego rynku ubezpieczeniowego istotny wpływ miały następujące zmienne: liczba samochodów na 1000 mieszkańców, PKB per capita oraz poziom inflacji. W nowszej pracy Born i Bujakowski (2021) analizowali relację pomiędzy transformacją ekonomiczną a popytem na ubezpieczenia w postkomunistycznych państwach europejskich²²⁴. Wykazano, że rozwój rynków ubezpieczeniowych w krajach postkomunistycznych jest pozytywnie skorelowany z praktykami w zakresie udzielania licencji²²⁵, otwartością ekonomiczną, stabilnością monetarną i rozwojem przepisów prawnych chroniących konsumenta.

Rozwój rynków ubezpieczeń non-life w krajach EŚW (UE-8)²²⁶ w porównaniu z rozwiniętymi rynkami państw Europy Zachodniej (UE-15) był analizowany przez Wieczorek-Kosmałą (2016a; 2016b). W pierwszym badaniu stwierdzono, że polaryzacja rynku ubezpieczeń majątkowych pomiędzy krajami UE-8 a UE-15 w dalszym ciągu pozostaje wysoka, jednak jej skala w ostatnich latach poprzedzających badanie zmniejszyła się. Przeprowadzone analizy wskazywały, że w niektórych krajach nadal występuje wysoka lub umiarkowana koncentracja rynku a postępujący spadek koncentracji rynków w krajach UE-8 w dziale II nie był obserwowany na wszystkich rynkach. W drugim badaniu analizie została poddana struktura produktowa rynku ubezpieczeń non-life w krajach UE-8. Stwierdzono, że komunikacyjne ubezpieczenia OC nadal

(populacja, struktura wiekowa, oczekiwana długość życia), zmienne socjologiczne i kulturowe (edukacja, urbanizacja, system zabezpieczenia społecznego oraz przestępczość), oraz zmienne dotyczące otoczenia biznesowego (jakość regulacji prawnych, koncentracja rynku).

²²³ Badania obejmowały lata 1995 – 2011. Uwzględniono w nich 8 państw Europy Południowo-Wschodniej tj. Albanię, Białoruś, Bośnię i Hercegowinę, Chorwację, Macedonie Północną, Mołdawię, Serbię oraz Ukrainę.

²²⁴ Badanie prowadzone na grupie 18 postkomunistycznych państw: Albania, Bośnia i Hercegowina, Bułgaria, Chorwacja, Czechy, Estonia, Gruzja, Węgry, Łotwa, Litwa, Mołdawia, Czarnogóra, Macedonia Północna, Polska, Rumunia, Serbia, Słowacja, Słowenia. Badania nie objęły: Armenii, Azerbejdżanu, Białorusi, Kazachstanu, Kosowa i Ukrainy. Badania objęły okres dziesięciu lat.

²²⁵ Komponent ograniczeń licencyjnych opiera się na danych Banku Światowego i opisuje trudność w uzyskaniu licencji na prowadzenie działalności uwzględniając czas potrzebny do jej uzyskania oraz poniesione koszty związane z tym procesem.

²²⁶ Analizie zostały poddane kraje EŚW, które weszły do Unii Europejskiej w maju 2004 roku tj. Czechy, Węgry, Słowacja, Słowenia, Polska, Łotwa, Litwa i Estonia. Okres badawczy obejmował cztery lata obserwacji (2004, 2008, 2012 oraz 2015).

pozostają najistotniejszą linią ubezpieczeń na rynkach badanych państw. Zauważono jednak wzrost znaczenia pozostałych rodzajów ubezpieczeń. Wyjątkiem był rynek słoweński, na którym udział obowiązkowych ubezpieczeń był porównywalny z rozwiniętymi rynkami ubezpieczeniowymi krajów UE-15.

W licznych badaniach dotyczących rozwoju rynku ubezpieczeniowego państw EŚW wskazywano na istotną rolę integracji europejskiej jako czynnika stymulującego rozwój tych rynków. Kozarevic i in. (2013)²²⁷ zbadali związki pomiędzy rozwojem rynku ubezpieczeń w krajach Europy Południowo-Wschodniej a procesem integracji gospodarczej oraz ogólnym rozwojem gospodarczym. Ocenie²²⁸ została poddana efektywność funkcjonowania rynków ubezpieczeniowych po transformacji ustrojowej. Badania potwierdziły, że efektywność transformacji ustrojowej sektora ubezpieczeń jest pozytywnie skorelowana z poziomem integracji z UE oraz z poziomem rozwoju gospodarczego. Pozytywną korelację pomiędzy integracją i rozwojem rynku ubezpieczeniowego wykazano również w badaniu obejmującym kraje Zachodnich Bałkanów (Kozarević i in., 2011)²²⁹ z kolei Poposki i in. (2015) dostrzegli pozytywne aspekty integracji europejskiej chorwackiego rynku ubezpieczeniowego w porównaniu z pozostałymi państwami regionu Europy Południowo-Wschodniej. Podobny wniosek został sformułowany na podstawie badania rynku czeskiego i słowackiego, w którym Masárová i Ivanová, (2016) wskazały, że wejście do UE było istotną stymulantą rozwoju rynków ubezpieczeniowych²³⁰. W innym badaniu Pukała (2014) ocenił stan sektora ubezpieczeń w wybranych krajach EŚW po spowolnieniu gospodarczym wywołanym kryzysem finansowym z 2008 roku²³¹, które niekorzystnie wpłynęło na rynek ubezpieczeniowy we

²²⁷ Badaniem objęto rynki ubezpieczeń w Albanii, Bośni i Hercegowinie, Bułgarii, Chorwacji, Macedonii Północnej, Kosowie, Czarnogórze, Rumunii, Serbii oraz Słowenii. Dane pochodziły z raportów izb gospodarczych oraz Insurance Europe i objęły 10-letni okres.

²²⁸ Do oceny wykorzystano następujące czynniki: otoczenie prawne i ekonomiczne, standardy wypłacalności, penetracja i gęstość rynku ubezpieczeniowego, udział ubezpieczeń na życie oraz udział obowiązkowych komunikacyjnych ubezpieczeń OC.

²²⁹ Analizie zostały poddane kraje Bałkanów Zachodnich tj. Słowenia, Chorwacja, Macedonia Północna, Albania, Czarnogóra, Serbia, Bośnia i Hercegowina oraz Kosowo. Poziom rozwoju rynku ubezpieczeniowego został przedstawiony w oparciu o pięć zmiennych: penetracja rynku ubezpieczeniowego, gęstość rynku ubezpieczeniowego, udział ubezpieczeń na życie w rynku ubezpieczeń ogółem, udział obowiązkowych ubezpieczeń OC komunikacyjnych w rynku ubezpieczeń ogółem, zasady wypłacalności zakładów ubezpieczeń.

²³⁰ Badanie objęło okres od roku 2004 do roku 2014. W badaniu skoncentrowano się na trzech wskaźnikach rynkowych: liczba komercyjnych firm ubezpieczeniowych, udział składki ubezpieczeń na życie w rynku ubezpieczeń ogółem oraz koncentracja obliczana na podstawie wskaźnika Herfindahla-Hirschmana.

²³¹ Analizie zostało poddanych 10 państw EŚW: Białoruś, Czechy, Estonia, Węgry, Litwa, Łotwa, Polska, Rosja, Słowacja i Ukraina.

wszystkich krajach EŚW. W pracy dostrzeżono znaczne dysproporcje pomiędzy poziomem rozwoju rynku ubezpieczeniowego w państwach należących do UE a pozostałymi rynkami ubezpieczeń EŚW.

W badaniach przedmiotem analizy był również wpływ rynku ubezpieczeń na wzrost gospodarczy krajów EŚW. Ćurak i in. (2009) wykazali, że rozwój ubezpieczeń, sprzyja wzrostowi gospodarczemu w krajach EŚW²³². Badanie wykazało ponadto, że wzrostowi gospodarczemu w krajach EŚW w istotny sposób sprzyja zarówno rozwój ubezpieczeń na życie jak i ubezpieczeń majątkowych. Przeciwny wniosek został sformułowany przez Bayera i in. (2021), którzy wskazali, że niskie wskaźniki penetracji i gęstości rynku ubezpieczeń nie mogą istotnie przyczynić się do wzrostu gospodarczego w regionie EŚW.

Badania w zakresie funkcjonowania ubezpieczycieli w krajach EŚW były prowadzone przez Pavić Kramarić i in., (2018)²³³. Przeprowadzona analiza skupień na podstawie wybranych zmiennych pozwoliła wyodrębnić siedem grup zakładów ubezpieczeń, które pozwalają skuteczniej wyjaśnić rentowność zakładów ubezpieczeń niż powiązanie geograficzne, własność czy rodzaj działalności w badanych krajach po transformacji. Badania wykazały, że na wyniki finansowe zakładów ubezpieczeń krajów EŚW najważniejszy wpływ mają wiek firmy, udział ubezpieczeń na życie w składce ogółem oraz wielkość składki przypisanej brutto. Ponadto najbardziej rentowny klaster tworzyły wyłącznie polskie zakłady ubezpieczeń, natomiast klaster osiągający najgorsze wyniki to zakłady ubezpieczeń pochodzące ze wszystkich czterech²³⁴ państw objętych badaniem. W innym Grmanová i Pukała (2018) poddali analizie efektywność²³⁵ funkcjonowania komercyjnych zakładów ubezpieczeń na życie

²³² Analizie poddane zostały dane z 10 krajów członkowskich Unii Europejskiej, które przeszły transformację ustrojową (Bułgaria, Czechy, Estonia, Węgry, Łotwa, Litwa, Polska, Rumunia, Słowacja, Słowenia). Zakres czasowy pracy objął lata 1992-2007.

²³³ Artykuł koncentruje się na analizie praktyk biznesowych zakładów ubezpieczeń w wybranych post-transformacyjnych krajach europejskich. W szczególności obejmuje chorwacki, słoweński, węgierski i polski rynek ubezpieczeniowy w 2014 roku obejmujący łącznie 119 towarzystw ubezpieczeniowych. Przy zastosowaniu niehierarchicznej analizy skupień metodą k-średnich, zakłady ubezpieczeń zostały podzielone na siedem grup (klastrow) przy użyciu siedmiu zmiennych: ROE, udział składki cedowanej na reasekuratora, liczba lat funkcjonowania na rynku ubezpieczeń, efekt dźwigni (leverage) (udział zobowiązań zakładu ubezpieczeń w aktywach ogółem), poziom składki przypisanej brutto oraz udział składki z ubezpieczeń na życie w składce ogółem.

²³⁴ Chorwacja, Słowenia, Węgry, Polska.

²³⁵ Przedmiotem analizy było 17-stu czeskich i 26-ciu Polskich ubezpieczycieli. Badanie wykazało, że na obu rynkach działalność prowadziło 10 efektywnych ubezpieczycieli, a udział efektywnych firm ubezpieczeniowych był w przybliżeniu równy.

w Czechach i Polsce, z kolei Zariņa i in. (2018) dokonały kompleksowego przeglądu wypłacalności ubezpieczycieli z państwa bałtyckich.

Jedynie jedno badanie związane z rozwojem rynków ubezpieczeniowych w EŚW dotyczyło wyłącznie funkcjonowania ubezpieczycieli wzajemnych. W artykule²³⁶ Krišto i in. (2021) podjęli problematykę perspektyw rozwoju ubezpieczycieli wzajemnych. Przyczyny słabego rozwoju zostały przeanalizowane z perspektywy czterech kategorii: obywatele jako konsumenci (*Citizens as consumers*), organizacja i zarządzenia ubezpieczycielem wzajemnych (*mutual's organizational characteristics and management*), wpływ regulacji (*impact of regulation*) oraz interakcja ze społeczeństwem (*interaction with the society*). Główne czynniki zidentyfikowane w badaniu odnosiły się do małej świadomości społecznej ubezpieczeń wzajemnych, braku zaufania do tych instytucji, czy negatywnego postrzegania instytucji o charakterze spółdzielczym po rządach komunistycznych reżimów. Autorzy badania zwrócili również uwagę na problem w pozyskaniu kapitału na prowadzenie działalności ubezpieczeniowej oraz na brak środków finansowych na dalszy rozwój usług.

Tabela 29: Wybrane czynniki warunkujące rozwój rynków ubezpieczeniowych w świetle prowadzonych badań

	Wpływ na rozwój rynku ubezpieczeniowego	Przykładowe badanie
Otoczenie makroekonomiczne		
PKB oraz PKB per capita	Stymulanta	(Born i Bujakowski, 2021; Poposki i in., 2015)
Inflacja (niestabilność monetarna)	Destymulanta	(Browne i Kim, 1993; Outreville, 1996)
Bezrobocie	Destymulanta	(Kozarević i in., 2011)
Otoczenie demograficzne		
Liczba ludności	Stymulanta	(Feyen i in., 2011)
Współczynnik obciążenia demograficznego	Niejednoznaczny	(Born i Bujakowski, 2021; Brokešová i in., 2014)
Oczekiwana długość życia	Stymulanta	(Brokešová i in., 2014)
Otoczenie społeczno-kulturowe		
Urbanizacja	Niejednoznaczny	(Brokešová i in., 2014)
Edukacja	Stymulanta	(Ćurak i in., 2009; Pye, 2005)
Integracja Europejska	Stymulanta	(Kozarević i in., 2011; Masárová i Ivanová, 2016)

Źródło: opracowanie własne.

²³⁶ Przeprowadzono 24 wywiady, w których wzięli udział przedstawiciele trzech grup interesariuszy: organów nadzoru, stowarzyszeń branży ubezpieczeniowej i środowiska akademickiego. Respondenci pochodzili z ośmiu krajów Europy Środkowo-Wschodniej: Czech, Węgier, Polski, Słowacji, Słowenii, Bułgarii, Chorwacji i Rumunii.

Na podstawie przeprowadzonego przeglądu literatury zidentyfikowano wskaźniki determinujące rozwój rynków ubezpieczeń w poszczególnych państwach EŚW. Wyodrębniono wskaźniki opisujące otoczenie makroekonomiczne, demograficzne oraz społeczno-kulturowe (zob. Tabela 29). Zidentyfikowane wskaźniki zostaną wykorzystane do oceny wpływu poszczególnych segmentów makrootoczenia na pozycję rynkową ubezpieczycieli wzajemnych.

4.2. Makrootoczenie działalności ubezpieczycieli wzajemnych w krajach EŚW – wybrane segmenty

4.2.1. Otoczenie makroekonomiczne

Przeglądu specyfiki otoczenia makroekonomicznego państw EŚW dokonano wykorzystując wskaźniki opisujące wielkość i poziom rozwoju gospodarki (PKB i PKB per capita), stabilność monetarną (inflacja CPI) oraz wskaźniki efektywności wykorzystania zasobów (bezrobocie). Dane dotyczące wskaźników otoczenia makroekonomicznego badanych państw prezentują Tabele 30 i 31.

Zagregowany wskaźnik PKB państw EŚW osiągnął w 2022 roku wartość prawie 2 mld USD, co stanowi blisko 0,23% światowej gospodarki²³⁷. Od lat 90-tych znaczenie gospodarcze państw EŚW systematycznie wzrastało dzięki znacznie większej dynamice rozwoju gospodarczego w porównaniu z pozostałymi państwami UE. W 1990 roku PKB analizowanych państw EŚW, stanowiło zaledwie 3,4% ogólnego PKB UE²³⁸, z kolei w 2022 roku udział ten wyniósł już ponad 9,78%²³⁹. Największą gospodarką wśród analizowanych państw była gospodarka Polski. W roku 2022 PKB Polski przekroczył poziom 688 mld USD, co stanowi 35,36% wszystkich gospodarek państw EŚW. Oprócz Polski do dużych gospodarek zaliczyć można również Czechy oraz Rumunię (ponad 10% udział w zagregowanym PKB państw EŚW). Z kolei najmniejszymi gospodarkami były kraje nadbałtyckie, Słowenia oraz Chorwacja.

Gospodarki państw EŚW w latach 90-tych charakteryzowały się niestabilnym tempem wzrostu i częstymi okresami recesji. Stabilizacja gospodarcza państw EŚW rozpoczęła się w okresie akcesyjnym do UE. Średnie tempo wzrostu gospodarczego w krajach EŚW w latach

²³⁷ Obliczenia własne na podstawie danych Banku Światowego.

²³⁸ Stosunek zagregowanego PKB wszystkich analizowanych państw EŚW (w tym Bułgarii, Rumunii i Chorwacji, które w 2004 roku nie były członkami UE) do zagregowanego PKB wszystkich państw UE (w tym Wielkiej Brytanii).

²³⁹ Obliczenia z uwzględnieniem Wielkiej Brytanii. Biorąc pod uwagę jedynie państwa UE udział PKB państw EŚW w europejskim rynku wyniósł 11,7%.

Tabela 30: Wybrane wskaźniki makroekonomiczne w państwach EŚW w porównaniu ze wskaźnikami pozostałych państw UE w latach 1990 - 2022

		1990	1995	2000	2005	2010	2015	2020	2022	
PKB (w mld USD)	EŚW	258,17	393,42	428,60	886,07	1 316,55	1 293,62	1 665,82	1 943,58	
	Pozostałe UE	7 336,76	9 254,04	8 522,35	13 584,03	15 738,81	15 205,70	16 435,04	17 935,46	
Średni PKB per capita (USD)	EŚW	3 836,64	4 184,24	4 521,97	9 753,75	13 923,06	14 002,84	18 152,39	21 552,27	
	Pozostałe UE	19 695,42	24 691,16	23 524,63	38 294,15	44 047,09	42 391,83	47 448,52	52 772,58	
Średnia inflacja (CPI)	EŚW	334,43	25,47	10,24	3,97	2,22	-0,35	1,56	14,73	
	Pozostałe UE	6,62	2,96	2,82	2,26	1,96	0,12	0,44	7,91	
Średnie bezrobocie	EŚW	1,18	10,50	12,38	9,64	11,65	8,15	6,53	5,31	
	Pozostałe UE	6,79	9,14	6,66	6,91	8,83	9,86	7,29	5,98	

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Banku Światowego.

Tabela 31: Wybrane wskaźniki makroekonomiczne w poszczególnych krajach EŚW w latach 1990 – 2022

PKB (w mld USD)	1990	1995	2000	2005	2010	2015	2020	2022	
Bułgaria	20,63	18,99	13,25	29,87	50,76	50,81	70,37	90,35	
Chorwacja	25,65	22,78	22,13	45,03	58,84	51,01	58,22	72,00	
Czechy	40,73	60,15	61,83	137,14	209,07	188,03	245,97	290,57	
Estonia	0,00	4,50	5,69	14,11	19,52	22,89	31,33	37,92	
Litwa	0,00	7,87	11,52	26,10	37,13	41,44	56,96	71,01	
Łotwa	0,00	5,79	7,96	17,00	23,96	27,26	34,39	40,42	
Polska	65,98	142,29	172,22	306,15	475,70	477,11	599,44	689,76	
Rumunia	38,25	37,43	37,25	98,45	170,03	177,88	251,36	298,89	
Słowacja	12,75	25,84	29,24	62,81	91,16	88,90	106,74	115,58	
Słowenia	19,82	21,35	20,29	36,21	48,21	43,11	53,73	60,06	
Węgry	34,37	46,43	47,22	113,21	132,18	125,17	157,29	177,01	

PKB per capita (USD)	1990	1995	2000	2005	2010	2015	2020	2022	
Bułgaria	2 366,53	2 259,26	1 621,26	3 899,83	6 863,67	7 078,86	10 148,34	13 974,45	
Chorwacja	5 369,11	4 930,34	4 952,31	10 446,44	13 697,45	12 135,10	14 383,87	18 673,18	
Czechy	3 941,50	5 824,12	6 029,04	13 430,67	19 960,07	17 829,70	22 992,88	27 226,62	
Estonia	BD	3 134,39	4 070,61	10 412,64	14 663,04	17 402,04	23 565,18	28 114,14	
Litwa	BD	2 167,79	3 293,23	7 854,77	11 987,51	14 263,96	20 381,86	25 078,75	
Łotwa	BD	2 329,58	3 361,64	7 594,90	11 420,99	13 786,46	18 096,20	21 508,40	
Polska	1 731,21	3 686,85	4 501,48	8 021,55	12 504,25	12 560,05	15 816,82	18 732,50	
Rumunia	1 648,49	1 650,05	1 659,93	4 618,00	8 397,81	8 976,95	13 047,46	15 692,31	
Słowacja	2 405,54	4 819,13	5 426,62	11 690,11	16 908,85	16 390,88	19 553,26	21 279,46	
Słowenia	9 918,08	10 730,45	10 201,30	18 098,91	23 532,48	20 890,17	25 558,43	28 439,33	
Węgry	3 312,70	4 494,71	4 624,28	11 223,40	13 217,50	12 717,04	16 131,95	18 355,83	

Inflacja CPI	1990	1995	2000	2005	2010	2015	2020	2022	
Bułgaria	23,80	62,05	10,32	5,04	2,44	-0,10	1,67	15,33	
Chorwacja	500,00	3,95	4,61	3,32	1,03	-0,46	0,15	10,78	
Czechy	BD	8,99	3,78	1,86	1,47	0,31	3,16	15,10	
Estonia	BD	28,78	4,02	4,08	2,97	-0,49	-0,44	19,40	
Litwa	BD	39,65	0,98	2,66	1,32	-0,88	1,20	19,71	
Łotwa	BD	24,98	2,65	6,75	-1,08	0,17	0,22	17,31	
Polska	567,88	27,95	9,90	2,18	2,58	-0,87	3,37	14,43	
Rumunia	BD	32,24	45,67	9,01	6,09	-0,59	2,63	13,80	
Słowacja	BD	9,84	12,04	2,71	0,96	-0,33	1,94	12,77	
Słowenia	552,08	13,46	8,91	2,45	1,80	-0,53	-0,05	8,83	
Węgry	28,37	28,31	9,80	3,56	4,86	-0,06	3,33	14,61	

Bezrobocie	1990	1995	2000	2005	2010	2015	2020	2022	
Bułgaria	1,70	11,10	16,22	10,08	10,28	9,14	5,13	4,27	
Chorwacja	BD	BD	BD	6,75	7,17	8,42	16,43	11,33	
Czechy	0,70	4,08	8,76	7,93	7,28	5,05	2,55	2,22	
Estonia	0,64	9,66	13,36	8,03	16,71	6,41	6,96	5,57	
Litwa	BD	17,54	15,93	8,33	17,81	9,12	8,49	5,96	
Łotwa	BD	BD	14,21	10,03	19,48	9,87	8,10	6,82	
Polska	BD	13,70	16,31	17,75	9,64	7,50	3,16	2,89	
Rumunia	BD	8,01	6,97	7,17	6,96	6,81	5,04	5,61	
Słowacja	BD	13,11	18,55	16,28	14,39	11,49	6,72	6,14	
Słowenia	BD	7,15	6,92	6,52	7,25	8,98	4,97	4,01	
Węgry	1,70	10,17	6,56	7,19	11,17	6,81	4,25	3,61	

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Banku Światowego.

2004-2022 wyniosło 2,94%²⁴⁰ i było wyższe od średniego tempa wzrostu gospodarczego pozostałych państw UE o 1,11 p.p. W tym okresie w żadnym z państw EŚW nie obserwowano ujemnego średniorocznego tempa wzrostu gospodarczego.

W roku 2022 średni wskaźnik PKB per capita w krajach EŚW wyniósł 21 522,27 USD²⁴¹, jednak charakteryzował się on stosunkowo dużym zróżnicowaniem w poszczególnych państwach. Największym poziomem rozwoju charakteryzowała się gospodarka Słowenii (ponad 28 tys. USD), która była 16-stą²⁴² najlepiej rozwiniętą gospodarką UE. Stosunkowo wysokimi wskaźnikami PKB per capita charakteryzowały się również gospodarki państw bałtyckich, Czech oraz Słowacji. Najniższymi wskaźnikami PKB per capita spośród państw EŚW i jednocześnie całej UE charakteryzują się Bułgaria (której PKB per capita stanowi jedynie połowę wskaźnika słoweńskiego) oraz Rumunia. W każdym z państw EŚW w latach 2004-2022 zaobserwowano wzrost PKB per capita. Największą średnioroczną dynamikę wzrostu tego wskaźnika obserwowano w przypadku Bułgarii, Rumunii oraz państw bałtyckich. Dowodem dynamicznego rozwoju gospodarczego państw EŚW, po okresie transformacji ustrojowej, jest również fakt, że siedem²⁴³ gospodarek tego regionu jest klasyfikowana przez Międzynarodowy Fundusz Walutowy jako gospodarki rozwinięte. W klasyfikacji Banku Światowego²⁴⁴ wśród gospodarek o wysokich dochodach (*High-Income Economies*) wykazano aż dziesięć²⁴⁵ gospodarek z analizowanych państw EŚW.

²⁴⁰ Obliczenia własne na podstawie danych Banku Światowego (*GDP growth (annual %)*).

²⁴¹ Obliczenia własne na podstawie danych Banku Światowego.

²⁴² W przypadku Słowenii wskaźnik PKB per capita w roku 2022 był najwyższy spośród państw EŚW oraz wyższy niż w przypadku dwóch państw z tzw. „Starej UE” tj. Portugalii oraz Grecji.

²⁴³ Dane publikowane przez Międzynarodowy Fundusz Walutowy w kwietniu 2023 roku. Na liście gospodarek rozwiniętych (*Advanced Economies*) zostały wyszczególnione 42 państwa, spośród których 7 to państwa EŚW tj. Chorwacja, Czechy, Estonia, Łotwa, Litwa, Słowacja oraz Słowenia. Bułgaria, Polska, Rumunia oraz Węgry zostały sklasyfikowane jako gospodarki wschodzące i rozwijające się (*Emerging and Developing Economies*).

²⁴⁴ Bank Światowy klasyfikuje gospodarki według kryterium dochodu narodowego brutto na jednego mieszkańca i dzieli je na 4 kategorie rozwojowe:

- gospodarki o niskim dochodzie (*low-income economies*), w których DNB na mieszkańca wynosił 1 135 USD lub mniej w 2022 r.,
- gospodarki o niższym średnim dochodzie (*lower middle-income economies*), w których DNB per capita wynosi od 1 136 USD do 4 465 USD w 2022 r.,
- gospodarki o wyższym średnim dochodzie (*upper middle-income economies*), w których DNB na mieszkańca wynosi od 4 466 USD do 13 845 USD w 2022 r.,
- gospodarki o wysokim dochodzie (*high-income economies*), w których DNB na mieszkańca wynosi 13 846 USD i więcej w 2022 r.

²⁴⁵ Poza grupą najbardziej rozwiniętych państw została sklasyfikowana jedynie gospodarka bułgarska, ponieważ jej dochód narodowy brutto per capita nie osiągnął referencyjnej wartości wynoszącej w 2022 roku wartości \$13,846 USD lub więcej.

W pierwszych latach transformacji ustrojowej gospodarki państw EŚW zmagaly się z bardzo wysoką inflacją, która z czasem zaczęła stabilizować się na poziomie porównywalnym z rozwiniętymi krajami Europy Zachodniej. Niestabilność monetarna destabilizowała rozwój rynków ubezpieczeniowych oraz zmniejszała zaufanie społeczne do tej instytucji. W szczególności dotyczyło to początkowej fazy rozwoju, kiedy wysoka inflacja w połączeniu z długim procesem dochodzenia roszczeń sprawiały, że realnie wypłacone odszkodowania pozostawały na niskim poziomie (Tipurić i in., 2008, s. 98). Na skutek prowadzonych reform gospodarczych procesy inflacyjne były stopniowo hamowane. W rezultacie w roku 2004 (w momencie rozszerzenia UE) jedynie w Rumunii poziom inflacji przekraczał 10%. W okresie globalnego kryzysu finansowego z lat 2008-2009 podwyższoną inflację odnotowano w krajach bałtyckich (na Łotwie osiągnęła ona poziom ponad 15% w roku 2008) oraz w Bułgarii i Rumunii. Po kryzysie inflacja w krajach EŚW utrzymywała się na poziomie zbliżonym do przeciętnej inflacji wszystkich państw UE oraz państw strefy euro. W latach 2014-2016 zaobserwowano w Bułgarii, Chorwacji, Litwie, Polsce, Rumunii, Słowacji oraz Słowenii występowanie deflacji, a inflacja w większości państw EŚW kształtowała się na poziomach niższych niż średnia Unii Europejskiej, a ponowne nasilenie procesów inflacyjnych nastąpiło w latach 2017-2022. Na koniec 2022 roku jedynie w Słowenii inflacja była niższa niż 10%. Odnotowane w krajach EŚW wskaźniki inflacji wskazują, że gospodarki państw EŚW charakteryzują się mniejszą stabilnością monetarną i bardziej gwałtownymi procesami inflacyjnymi niż państwa Europy Zachodniej.

Wskaźnikiem makroekonomicznym służącym do oceny zdolności wykorzystania zasobów oraz rozwoju gospodarczego jest bezrobocie mające jednoznacznie negatywny wpływ na rozwój sektora ubezpieczeniowego. Państwa EŚW po okresie transformacji ustrojowej zmagaly się z problemem bardzo wysokich wskaźników bezrobocia. Jeszcze w 2004 roku średnie bezrobocie w państwach EŚW wynosiło ponad 11% i było o 4 p.p. wyższe niż w państwach Europy Zachodniej. Wysokie bezrobocie wpływało na zmniejszenie zagregowanego popytu na ubezpieczenia i utrudniało rozwój rynków ubezpieczeniowych w okresie potransformacyjnym. Po wejściu analizowanych państw do UE obserwuje się zauważalny trend spadkowy wskaźników bezrobocia, który został zaburzony kryzysem finansowym z lat 2007-2009. Negatywne skutki kryzysu finansowego spowodowały wzrost bezrobocia obejmujący szczególnie państwa bałtyckie, Bułgarię i Słowację oraz w długim

okresie gospodarkę chorwacką²⁴⁶. Od roku 2014 roku średnie wskaźniki bezrobocia w państwach EŚW utrzymywały się na niższych poziomach niż w przypadku pozostałych państw UE.

4.2.2. Otoczenie demograficzne

W analizie otoczenia demograficznego zwrócono uwagę na dwa elementy struktury demograficznej, które wpływają na rozwój rynku ubezpieczeniowego i mogą również determinować pozycję ubezpieczycieli wzajemnych: liczbę ludności oraz strukturę wiekową. Wybrane wskaźniki oceny potencjału demograficznego państw EŚW zaprezentowano w Tabelach 32 i 33.

Jednym z podstawowych parametrów oceny potencjału demograficznego danej gospodarki jest liczba ludności, która jest również istotną determinantą zagregowanego popytu na usługi ubezpieczeniowe. Większa liczba ludności stwarza pewien potencjał rozwojowy dla ubezpieczycieli wzajemnych, ponieważ istnieje większa szansa na pozyskanie grupy ubezpieczonych charakteryzujących się zbliżonymi atrybutami ryzyka ubezpieczeniowego²⁴⁷. W roku 2022 w krajach EŚW mieszkało ponad 100 mln osób, co stanowi 22,5%²⁴⁸ mieszkańców UE. W latach 1990-2022 obserwowano jednak spadek liczby mieszkańców tych państw. Główną przyczyną tego trendu jest migracja zarobkowa, czego potwierdzeniem są ujemne wskaźniki migracji netto obserwowane w regionie EŚW. Ponadto, w latach 1990–2022, zaobserwowano również spadkowy trend współczynnika urodzeń. Wskaźnik ten w 2022 roku osiągnął poziom niższy od średniego wskaźnika urodzeń w pozostałych krajach UE. Pod względem liczby mieszkańców największym rynkiem ubezpieczeń w krajach EŚW jest Polska, z populacją wynoszącą niemal 38 milionów. Natomiast najmniejszą liczbę ludności, liczącą 1,3 miliona osób, posiada Estonia. Wśród analizowanych państw przeważają państwa małe z liczbą ludności nieprzekraczającą 10 milionów. Od czasów transformacji ustrojowej w większości państw odnotowano spadek liczby mieszkańców. Odmienna sytuacja wystąpiła jedynie w Czechach, Słowenii i na Słowacji, gdzie liczba mieszkańców nieznacznie wzrosła. Największy spadek liczby ludności odnotowało z kolei społeczeństwo łotewskie (-29,4%), bułgarskie (-25,8%) oraz litewskie (-23,4%), a w ujęciu bezwzględny społeczeństwo rumuńskie (-4,2 mln osób).

²⁴⁶ W przypadku Chorwacji ponad 10% bezrobocie utrzymywało się do roku 2017.

²⁴⁷ Świadczy o tym silna pozycja ubezpieczycieli wzajemnych we Francji oraz Niemczech.

²⁴⁸ Uwzględniając Wielką Brytanię mieszkańcy państw EŚW stanowiliby 19,55% mieszkańców UE.

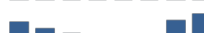
Tabela 32: Wybrane wskaźniki demograficzne w państwach EŚW w porównaniu ze wskaźnikami pozostałych państw UE w latach 1990 - 2022

		1990	1995	2000	2005	2010	2015	2020	2022	
Liczba ludności (w tys)	EŚW	110 743,13	109 864,25	108 447,82	106 041,91	104 421,45	103 257,89	102 180,12	100 108,26	
	Pozostałe UE	367 068,15	374 634,39	380 068,35	390 256,42	400 215,51	406 759,20	412 959,89	415 435,29	
Średni współczynnik obciążenia demograficznego	EŚW	50,80	49,93	48,05	45,45	44,83	47,61	52,77	54,79	
	Pozostałe UE	50,52	50,40	49,81	49,37	48,92	51,45	53,60	54,26	
Migracje netto (narastająco za okres 5 lat)	EŚW		-674,30	-744,16	-777,44	-756,14	-467,12	-298,12		
	Pozostałe UE		3 126,48	3 859,60	7 766,78	7 880,60	4 682,87	6 322,01		
Średnia oczekiwana długość życia	EŚW	70,84	70,59	72,44	73,63	75,28	76,56	76,55	76,93	
	Pozostałe UE	75,87	76,87	78,01	79,36	80,63	81,59	81,72	82,01	
Współczynnik urodzeń (na tys. osób)	EŚW	13,32	11,36	9,38	9,23	9,96	9,75	9,96	9,48	
	Pozostałe UE	13,37	12,78	11,73	11,43	9,96	10,66	9,96	9,56	

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Banku Światowego.

Tabela 33: Wybrane wskaźniki demograficzne w poszczególnych państwach EŚW w latach 1990-2022 (w tys.)

Liczba ludności (w tys.)	1990	1995	2000	2005	2010	2015	2020	2022	Zmiana 1990/2022	
Bułgaria	8 718,29	8 406,07	8 170,17	7 658,97	7 395,60	7 177,99	6 934,02	6 465,10	-2 253,19	
Chorwacja	4 777,37	4 620,03	4 468,30	4 310,15	4 295,43	4 203,60	4 047,68	3 855,64	-921,73	
Czechy	10 333,36	10 327,25	10 255,06	10 211,22	10 474,41	10 546,06	10 697,86	10 672,12	338,76	
Estonia	1 569,17	1 436,63	1 396,99	1 354,78	1 331,48	1 315,41	1 329,52	1 348,84	-220,33	
Litwa	3 697,84	3 629,10	3 499,54	3 322,53	3 097,28	2 904,91	2 794,89	2 831,64	-866,20	
Łotwa	2 663,15	2 485,06	2 367,55	2 238,80	2 097,56	1 977,53	1 900,45	1 879,38	-783,77	
Polska	38 110,78	38 595,00	38 258,63	38 165,45	38 042,79	37 986,41	37 899,07	36 821,75	-1 289,03	
Rumunia	23 201,84	22 684,27	22 442,97	21 319,69	20 246,87	19 815,62	19 265,25	19 047,01	-4 154,83	
Słowacja	5 299,19	5 362,00	5 388,72	5 372,81	5 391,43	5 423,80	5 458,83	5 431,75	132,57	
Słowenia	1 998,16	1 989,87	1 988,93	2 000,47	2 048,58	2 063,53	2 102,42	2 111,99	113,83	
Węgry	10 373,99	10 328,97	10 210,97	10 087,07	10 000,02	9 843,03	9 750,15	9 643,05	-730,94	

Współczynnik obciążenia demograficznego	1990	1995	2000	2005	2010	2015	2020	2022	Zmiana	
Bułgaria	52,48	51,49	48,68	46,56	46,08	50,91	55,44	56,95	4,47	
Chorwacja	46,19	46,70	48,94	49,76	49,68	51,11	55,68	57,33	11,14	
Czechy	51,45	48,48	44,68	41,22	40,83	47,08	54,24	56,56	5,11	
Estonia	51,26	51,82	51,09	47,34	47,76	51,37	56,36	57,85	6,59	
Litwa	50,22	51,53	51,43	49,76	48,67	49,90	53,44	55,02	4,79	
Łotwa	49,99	51,40	50,14	47,51	47,89	51,38	56,92	58,86	8,87	
Polska	53,89	52,47	48,44	43,28	40,44	41,88	48,06	50,88	-3,01	
Rumunia	51,62	49,47	47,53	45,27	44,90	46,94	51,29	53,15	1,53	
Słowacja	54,93	52,43	47,24	41,57	38,68	40,24	45,92	48,51	-6,42	
Słowenia	46,21	44,88	43,14	42,07	43,04	46,30	52,34	54,57	8,36	
Węgry	50,60	48,62	47,24	45,65	45,15	46,63	50,80	53,03	2,43	

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Banku Światowego.

Zachodzące w EŚW procesy demograficzne skutkują starzeniem się społeczeństwa. Świadczy o tym obserwowany od lat dwutysięcznych²⁴⁹ stopniowy wzrost wskaźnika obciążenia demograficznego we wszystkich państwach EŚW. W roku 2022 średni wskaźnik obciążenia demograficznego państw EŚW przewyższał wartość obserwowaną w pozostałych państwach UE. Wzrost wartości wskaźnika obciążenia demograficznego może potencjalnie przyczynić się do zwiększania popytu na ubezpieczenia na życie na co wskazują badania (np. Chen i in., 2001; Feyen i in., 2011), a także wzrostu popytu na prywatne ubezpieczenia zdrowotne (Śliwiński, 2011; Śliwiński i Borkowska, 2023). Ogólny wpływ wskaźnika obciążenia demograficznego na rynek ubezpieczeń pozostaje jednak wciąż niejednoznaczny (Outreville, 2013).

Obserwowane trendy demograficzne mogą stanowić w przyszłości bariery rozwojowe zarówno dla rynku ubezpieczeń ogółem, jak i dla ubezpieczycieli wzajemnych. Jednocześnie proces starzenia się społeczeństw stwarza ubezpieczycielom szansę na zagospodarowanie potencjalnej niszy rynkowej w postaci produktów dedykowanych seniorom (np. ubezpieczenia niesamodzielności).

4.2.3. Otoczenie społeczno-kulturowe

Wspólną cechą społeczeństw EŚW jest doświadczenie rządów reżimów komunistycznych. Polityka prowadzona przez te rządy doprowadziła do likwidacji lub znaczącego ograniczenia skali działalności wszelkiego rodzaju przedwojennych organizacji społecznych działających na zasadzie wzajemności i non-profit²⁵⁰, w tym również ubezpieczycieli wzajemnych. W miejsce tych organizacji powoływano, z inicjatywy władz publicznych, różnego rodzaju spółdzielnie realizujące przede wszystkim cele polityczne, z kolei działalność prywatnych podmiotów była ograniczana lub całkowicie zakazywana²⁵¹. Podobny schemat postępowania władz

²⁴⁹ Wysokie wskaźniki obciążenia demograficznego obserwowane w latach 1990-2000 były spowodowane wysokim udziałem osób w wieku do lat 14 w strukturze demograficznej państwa EŚW.

²⁵⁰ Okres międzywojenny był postrzegany jako okres rozkwitu wielu przedsiębiorstw i organizacji społecznych (stowarzyszeń, spółdzielni czy fundacji) w wielu państwach EŚW m.in. w Czechach gdzie okres ten był określany jako „złote lata spółdzielczości” (Ciepielewska-Kowalik i in., 2021, p. 202).

²⁵¹ Największe ograniczenia działalności organizacji społecznych dotyczył początkowego okresu rządów komunistycznych z przełomu lat czterdziestych i pięćdziesiątych, gdzie władza podejmowała różnego rodzaju działalność represyjną prowadzącą do całkowitej likwidacji oddolnych organizacji społecznych. W kolejnych

występował we wszystkich analizowanych państwach EŚW. Martinova i Yoneva (2021, s. 28) na przykładzie doświadczeń bułgarskich wskazują, że „państwo socjalistyczne funkcjonowało na zasadzie publicznej własności środków produkcji, a sektor spółdzielczy był całkowicie podporządkowany i zależny od państwa w efekcie czego spółdzielnie pozbawiono autonomii, samorządności i demokratycznego charakteru”. Spółdzielnie były zakładane z inicjatywy władz państwowych i były częścią systemu komunistycznych reżimów. Jako organizacje państwowe były one zarządzane przez przedstawicieli władz państwowych, a nie faktycznych członków i pracowników spółdzielni. Rumuńscy autorzy Petrescu i Lambru (2021, s. 154) zwracają uwagę, że na strukturę i funkcjonowanie ówczesnych spółdzielni istotny wpływ miała ideologia, która postrzegała własność spółdzielczą jako szczególny rodzaj własności zbiorowej i formę przejścia do własności państwowej²⁵².

Po transformacji ustrojowej działalność spółdzielcza w społecznej percepcji była postrzegana jako relikw gospodarki centralnie planowanej. Martinova i Yoneva (2021, s. 28) dostrzegają, że społeczeństwa EŚW, na początku transformacji w procesie akumulacji kapitału prywatnego w kraju podejmowały decyzję w duchu indywidualizmu, który całkowicie zderzył się z podstawowymi zasadami i celami organizacji ekonomii społecznej. Model działalności gospodarczej nastawionej na osiągnięcie zysku był postrzegany w transformujących się społeczeństwach EŚW jako jedyna możliwość rozwoju ekonomicznego. Dohnalová i in. (2021, s. 59–60) wskazują, na przykładzie społeczeństwa czeskiego, na powszechny brak świadomości zasady solidarności (wzajemności) w obszarze działalności gospodarczej²⁵³, czy utrzymujący się wpływ kultury politycznej reżimu komunistycznego, w którym aktywność organizacji społecznych ograniczała się do realizacji interesów władzy. Ponadto, jak wskazują na przykładzie Słowenii Avsec i Štromajer (2015, s. 45): „spółdzielnie nie były tak ciekawe jak prywatyzowane przedsiębiorstwa, bo nie dawały tak dużego pola do indywidualnego

latach stopniowo wracała możliwości prowadzenie tego typu organizacji wraz z reformami gospodarczymi szerzej: (Ciepielewska-Kowalik i in., 2021, s. 201-203).

²⁵² Jednocześnie spółdzielnie pozwalały na realizację bieżącego celu społeczno-gospodarczego zamierzonego przez reżim polityczny, jakim było pełne zatrudnienie.

²⁵³ W ujęciu społecznym pojęcie solidarności odnosi się przede wszystkim do relacji jednostki z przyjaciółmi i rodziną, z kolei w odniesieniu do działalności gospodarczej społeczeństwo dostrzega raczej indywidualne cele niż ewentualne realizacje pozytywnych przedsięwzięć dla całego społeczeństwa (Dohnalová i in., 2021, s. 59–60)

zawłaszczenia istniejącego kapitału społecznego²⁵⁴”. W rezultacie spółdzielnie i inne organizacje ekonomii społecznej, będące dotychczas częścią głównego nurtu gospodarki, zostały zepchnięte na krańce systemu gospodarczego, a ich liczba drastycznie spadła (Petrescu i Lambriu, 2021, s. 152).

W dziedzinie ubezpieczeń gospodarczych społeczeństwa EŚW cechują się niższą świadomością ubezpieczeniową w porównaniu z rozwiniętymi państwami Europy Zachodniej. Przyczyny niskiej świadomości ubezpieczeniowej mogą być częściowo wyjaśnione otoczeniem społeczno-kulturowym. Kozarevic i in. (2013, s. 143) wskazali, że praktyki ubezpieczeniowe z okresu gospodarki centralnie planowanej nie były oparte na rzetelnej analizie aktuarialnej, ponieważ ubezpieczenie miało być usługą świadczoną przez państwo bez potrzeby osiągania zysku. W rezultacie zabrakło kontroli nad występującym zjawiskiem negatywnej selekcji. Ewentualnie wypracowane nadwyżki z działalności ubezpieczeniowej były absorbowane przez państwo i wykorzystywane do pokrycia deficytów (Pye, 2005, p. 208). Taki sposób prowadzenia polityki ubezpieczeniowej sprawił, że zaufanie pomiędzy ubezpieczycielem a ubezpieczonym było tożsame z (niskim) zaufaniem do instytucji państwa.

Niski poziom świadomości ubezpieczeniowej, w połączeniu z charakterystycznym dla społeczeństw środkowoeuropejskich kodem kulturowym postrzegającym w negatywny sposób podmioty ekonomii społecznej, stanowi istotną barierę rozwojową ubezpieczeń wzajemnych. Otoczenie społeczno-kulturowe państw EŚW sprawia, że sama idea wzajemności w ubezpieczeniach gospodarczych nie jest powszechnie znana. Do pewnych wyjątków należy zaliczyć społeczność rolników w Polsce oraz na Węgrzech, gdzie ubezpieczenia wzajemne pełnią bardzo istotną rolę w finansowaniu negatywnych skutków zdarzeń losowych, a sama działalność spółdzielcza nie jest postrzegana jednoznacznie negatywnie.

Przyczyną negatywnego postrzegania społecznego ubezpieczeń wzajemnych w krajach EŚW może być również sposób prowadzonej działalności samych ubezpieczycieli wzajemnych. Przykładem jest niewypłacalność węgierskiego zakładu ubezpieczeń MÁV Általános Biztosító Egyesület, która była spowodowana niewłaściwym gospodarowaniem i defraudacjami kadry

²⁵⁴ Z drugiej strony działalność spółdzielcza tworzyła efektywny mechanizm wyłudzenia środków publicznych. Božić, i in. (2019) wskazują na przykładzie Chorwacji, że po wojnie domowej powstawały pozorowane spółdzielnie, które miały za zadanie uzyskać nienależne dotacje z ministerstwa ds. weteranów. Tego typu działalność jeszcze bardziej podważyła społeczne zaufanie do działalności spółdzielczej.

zarządzającej. Ubezpieczyciel, z uwagi na oferowanie ubezpieczeń od odpowiedzialności cywilnej posiadanych pojazdów mechanicznych, był powszechnie znany społecznie. Rodzaj oferowanych usług sprawiał, że rozmiar działalności MÁV był relatywnie duży²⁵⁵. Upadłość zakładu ubezpieczeń skutkowałą rozpoczęciem publicznej debaty nad legalną kontynuacją instytucji stowarzyszeń ubezpieczeń wzajemnych oraz nad realnością ochrony ubezpieczeniowej świadczonej przez te podmioty (szerzej por.5.4.1).

Specyfika otoczenia społeczno-kulturowego wyjaśnia w znacznym stopniu przyczynę słabszej pozycji ubezpieczycieli wzajemnych państwa EŚW w porównaniu z państwami Europy Zachodniej. W powszechnej świadomości społeczeństwa EŚW idea wzajemności w ubezpieczeniach gospodarczych była i pozostaje wciąż nieznana. Należy jednak zaznaczyć, że otoczenie społeczno-kulturowe nie wyjaśnia wprost przyczyn różnej pozycji ubezpieczycieli wzajemnych na poszczególnych rynkach EŚW. We wszystkich analizowanych krajach społeczne procesy w zakresie postrzegania działalności podmiotów ekonomii społecznej wykazywały znaczne podobieństwo. W prowadzonych badaniach podkreśla się, że okres potransformacyjny był szczególnie trudny dla rozwoju podmiotów ekonomii społecznej, jednak w ostatnich dwóch dekadach zauważany jest istotny wzrost ich znaczenia zarówno w debacie publicznej, jak i podejmowanych decyzjach politycznych (Dohnalová i in., 2021; Martinova i Yoneva, 2021; Petrescu i Lambru, 2021). W rezultacie obserwowany jest stopniowy wzrost liczby tych instytucji, co przekłada się również na poprawę społecznej percepcji. Podobny trend nie jest obserwowany jednak w przypadku ubezpieczycieli wzajemnych. W ostatniej dekadzie nastąpił wyraźny spadek liczby aktywnych ubezpieczycieli, a najwięcej nowych działalności ubezpieczeniowych było podjętych w początkowym okresie potransformacyjnym.

²⁵⁵ W 2007 roku (rok przed cofnięciem zezwolenia na prowadzenie działalności ubezpieczeniowej) przypis składki tego ubezpieczyciela przekraczał wysokość 6,8 mld HUF, co stanowiło 0,74% udziału rynkowego ogółem (MABISZ, 2007).

4.3. Mikrootoczenie działalności ubezpieczycieli wzajemnych w krajach EŚW

4.3.1. Otoczenie instytucjonalne rynku ubezpieczeniowego

Pojęcie rynku ubezpieczeniowego

Pojęcie rynku ubezpieczeniowego nie posiada legalnej definicji, a próby jej skonstruowania podejmowane są głównie w nauce ekonomii. Sangowski (2001, s. 370) zdefiniował rynek ubezpieczeniowy jako: „zespół wszystkich kupujących-konsumentów ochrony ubezpieczeniowej (strona popytowa) i sprzedających ubezpieczenia – zakłady ubezpieczeniowe (strona podaźowa), których wzajemne oddziaływanie kształtuje popyt i podaź oraz wywiera wpływ na wysokość cen”. Rynek ubezpieczeń jest częścią rynku usług finansowych. Dokonywany jest na nim transfer kapitału od podmiotów dysponujących nadwyżkami finansowymi (ubezpieczających, którzy opłacają składkę) do podmiotów z deficytami finansowymi (tych, u których materializuje się ryzyko; potrzebujących środków finansowych na pokrycie negatywnych skutków zdarzeń losowych). Cechą wyróżniającą rynek ubezpieczeniowy jest specyficzny rodzaj produktu – usługa ochrony ubezpieczeniowej, która charakteryzuje się odwróconym procesem produkcji, niematerialnością, jednoczesną fazą produkcji i konsumpcji, nierozzerwalnością produktu z podmiotem oferującym, niejednorodnością oraz brakiem trwałości (Sangowski, 1998, s. 60-68). Specyfika produktu ubezpieczeniowego powoduje, że jego oferowanie jest oparte na społecznym zaufaniu, co w konsekwencji wymaga wdrożenia odpowiednich rozwiązań instytucjonalnych oraz regulacji prawnych zapewniających prawidłowość jego funkcjonowania. Następstwem tego jest rozbudowana struktura instytucjonalna rynku ubezpieczeniowego, w której poza podmiotami reprezentującymi stronę popytową i podaźową, występują również instytucje wspierające uczestników rynku i zapewniające poprawność jego funkcjonowania. W zależności od celu powołania danej instytucji, jej działalność, może polegać zarówno na wspieraniu strony podaźowej (organizacje samorządu branżowego), jak i zapewnieniu ochrony interesu ubezpieczonych. Szczególną rolę na rynku ubezpieczeniowym pełnią instytucje nadzoru, których zadaniem jest zapewnienie stabilności, bezpieczeństwa i przejrzystości tego rynku, a także zwiększenie zaufania do podmiotów rynku ubezpieczeniowego poprzez zapewnienie ochrony interesów uczestników tego rynku.

Zakłady ubezpieczeń prowadzące działalność ubezpieczeniową w krajach EŚW, które weszły do UE, mogą oferować swoje usługi na jednolitym rynku ubezpieczeń UE. Jest on, obok jednolitego rynku bankowego oraz jednolitego rynku kapitałowego, jednym z trzech segmentów jednolitego rynku finansowego UE. Jak wskazuje Monkiewicz (2010, s. 394) „jednolity rynek ubezpieczeń UE jest wspólną przestrzenią ubezpieczeniową obejmującą terytoria wszystkich krajów członkowskich Unii, opartą na wspólnych standardach i zasadach działania”. Zakłady ubezpieczeń, mające siedzibę na terytorium jednego z państw członkowskich, prowadzą działalność ubezpieczeniową na jednolitym rynku ubezpieczeniowym, korzystając z zagwarantowanych swobód traktatowych.

Krajowe i międzynarodowe instytucje rynku ubezpieczeniowego

Na jednolitym rynku ubezpieczeniowym najważniejszą instytucją nadzorującą działalność podmiotów rynku jest Europejski Urząd Nadzoru Ubezpieczeń i Pracowniczych Programów Emerytalnych (EIOPA) pełniący funkcję centralnego organu nadzoru w UE. Wśród zadań urzędu jest przede wszystkim ochrona interesów konsumentów, zapewnienie skutecznych i spójnych regulacji oraz nadzoru, dążenie do harmonizacji i spójnego stosowania przepisów dla wszystkich uczestników rynku w UE, czy promowanie skoordynowanych działań nadzorczych. Nadzór mikroostrościowy nad działalnością poszczególnych ubezpieczycieli w krajach EŚW sprawują krajowe organy nadzoru. W państwach EŚW, podobnie jak w większości rynków ubezpieczeniowych UE dominuje nadzór scentralizowany²⁵⁶ – jedna instytucja nadzoruje większość lub wszystkie podmioty prowadzące działalność w obrębie różnych obszarów rynku finansowego - w tym rynku ubezpieczeniowego. W czterech państwach organem odpowiedzialnym za nadzór nad działalnością ubezpieczycieli jest bank centralny – takie rozwiązanie przyjęto w Czechach, na Litwie, na Słowacji oraz na Węgrzech. W Słowenii nadzór prowadzony jest przez *Agencija za zavarovalni nadzor* (Agencja Nadzoru Ubezpieczeń) – organ przeznaczony jedynie do nadzoru nad podmiotami sektora ubezpieczeń.

Działalność zakładów ubezpieczeń wspomagana jest przez organizacje samorządu branżowego zrzeszające ubezpieczycieli prowadzących działalność na terytorium danego kraju. Organizacje samorządu branżowego reprezentują interesy zakładów ubezpieczeń

²⁵⁶ Taki rodzaj nadzoru funkcjonuje obecnie w Bułgarii, Chorwacji, Estonii, Łotwie, Polsce oraz Rumuni

zrzeszonych w tych izbach, prowadzą działalność na rzecz zmniejszenia szkodowości oraz przestępczości ubezpieczeniowej, a także pełnią funkcje informacyjne i edukacyjne. Ich aktywność koncentruje się na budowaniu silnej pozycji rynku ubezpieczeniowego, angażowaniu się w procesy legislacyjne dotyczące działalności zakładów ubezpieczeń, zbieraniu i analizie danych dotyczących rozwoju rynku czy prowadzeniu działalności edukacyjnej podnoszącej świadomość ubezpieczeniową społeczeństwa. W celu realizacji swoich misji organizacje samorządu ubezpieczeniowego aktywnie współpracują z organami nadzoru, ustawodawcami, innymi instytucjami rynku ubezpieczeniowego czy organizacjami samorządu ubezpieczeniowego innych państw. Na poziomie europejskim instytucją reprezentującą interesy zakładów ubezpieczeń jest Insurance Europe. Przynależność do organizacji samorządu branżowego może mieć charakter obowiązkowy np. w Polsce²⁵⁷ lub dobrowolny np. na Węgrzech²⁵⁸. Reprezentują one interesy ogółu zakładów ubezpieczeń prowadzących działalność w danym kraju, w tym również interesy ubezpieczycieli wzajemnych, jeżeli są one członkami takiej organizacji samorządu branżowego.

Pomimo, że organizacje samorządu branżowego mogą reprezentować interesy ubezpieczycieli wzajemnych należy zaznaczyć, że celem ich działalności nie jest promowanie idei wzajemności. Możliwe jest jednak powołanie innej instytucji, której celem będzie reprezentowanie interesów ubezpieczycieli wzajemnych. Przykładem takiej organizacji było Węgierskie Stowarzyszenie Węgierskich Stowarzyszeń Ubezpieczeń Wzajemnych Non-Profit (*Magyarországi Nonprofit Biztosító Egyesületek Szövetségének*) (MANBESZ), które zrzeszało i reprezentowało interesy małych rolniczych ubezpieczycieli wzajemnych.

W Europie organizacją reprezentującą interesy ubezpieczycieli wzajemnych jest międzynarodowe stowarzyszenie Association of Mutual Insurers and Insurance Cooperatives in Europe (AMICE). AMICE zrzesza (według stanu na koniec 2023 r.) 78 członków (w tym

²⁵⁷ Członkostwo w Polskiej Izbie Ubezpieczeń jest obowiązkowe dla krajowych i zagranicznych zakładów ubezpieczeń wykonujących działalność na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej a obowiązek wstąpienia do ubezpieczeniowego samorządu gospodarczego powstaje z dniem podjęcia działalności ubezpieczeniowej na terytorium Polski. Obowiązek członkostwa w PIU nie dotyczy krajowych i zagranicznych zakładów reasekuracji wykonujących działalność na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej.

²⁵⁸ Węgierska organizacja samorządu branżowego pełni również funkcję biura ubezpieczeń komunikacyjnych. Członkostwo w izbie gospodarczej jest dobrowolne dla krajowych zakładów ubezpieczeń. W 2023 roku członkami MABISZ było 21 krajowych zakładów ubezpieczeń (w tym dwóch ubezpieczycieli wzajemnych).

5 ubezpieczycieli wzajemnych z krajów EŚW²⁵⁹) z 21 krajów i pośrednio reprezentuje interesy około 700 ubezpieczycieli wzajemnych. Organizacja prowadzi działalność polegającą na promowaniu ubezpieczeń wzajemnych, monitorowaniu europejskich inicjatyw ustawodawczych, wspieraniu ubezpieczycieli wzajemnych oraz dostarczaniu informacji o funkcjonowaniu europejskiego rynku ubezpieczeń wzajemnych.

Na rynku europejskim funkcjonują także zrzeszenia ubezpieczycieli wzajemnych określające siebie jako sojusze lub kluby biznesowe. Jednym z przykładów tego typu organizacji jest francuska Euresa (*Économie Sociale Assurances*), zrzeszająca obecnie 17 ubezpieczycieli wzajemnych²⁶⁰ w 12 krajach. Organizacja została założona w 1992 roku przez cztery francuskie towarzystwa ubezpieczeń wzajemnych Folksam, Macif, P&V i Unipol. Główną motywacją do powstania Euresa była chęć promowania roli ubezpieczycieli wzajemnych w ekonomii społecznej oraz zachowanie ich specyficznych cech w kontekście postępujących przemian społeczno-gospodarczych oraz powstania jednolitego europejskiego rynku ubezpieczeniowego²⁶¹. Obecnie w organizacji są zrzeszone dwa zakłady ubezpieczeń z państw EŚW: polski TUW TUW²⁶² oraz węgierskie KÖBE. Inną organizacją paneuropejską reprezentującą interesy ubezpieczycieli wzajemnych jest Eurapco (*European Alliance Partners Company AG*) z siedzibą w Zurychu. Organizacja zrzesza ośmiu dużych europejskich ubezpieczycieli wzajemnych, prowadzących działalność w 15 krajach²⁶³. Podobnie jak Euresa, również Europco zostało założone w 1992 roku, w celu przeciwdziałania negatywnym skutkom

²⁵⁹ Są to trzy polskie TUW-y tj. Polski Gaz, Saltus oraz TUW, a także jeden słoweński TUW Vzajemna oraz węgierskie stowarzyszenie Köbe.

²⁶⁰ Aéma Groupe (Francja), DEVK (Niemcy), Ethiasz (Belgia), Grupa IMA (Francja), Köbe (Węgry), Lagun Aro (Hiszpania), LB Forsikring (Dania), MAE Assurances (Tunezja), Maif (Francja), Mamda-mcma (Maroko), Matmut (Francja), P&V (Belgia), Syneteristiki Insurance (Grecja), TUW TUW (Polska), Unipol (Włochy) oraz Univé (Holandia) oraz Le Groupe Vaudoise Assurances (Szwajcaria).

²⁶¹ Przemiany społeczno-gospodarcze z lat 90 oraz powstanie jednolitego europejskiego rynku ubezpieczeniowego skutkowało pojawieniem się silnej konkurencji ze strony ubezpieczycieli komercyjnych. Ówczesny rynek ubezpieczeniowy podlegał procesom konsolidacji, w wyniku której powstały duże ubezpieczeniowe grupy kapitałowe. Dzięki skali swojej działalności zyskiwały one przewagę konkurencyjną poprzez rozwój nowoczesnych technologii i nowych kanałów dystrybucji. Celem organizacji jest wzmocnienie lokalnej pozycji rynkowej każdego ubezpieczyciela zrzeszonego w organizacji, poprzez połączenie silnych stron ubezpieczycieli wzajemnych w ramach europejskiej sieci oraz projektowanie innowacyjnych rozwiązań ubezpieczeniowych dostosowanych do potrzeb ubezpieczonych w Europie.

²⁶² Euresa była jedną z organizacji inicjujących założenie TUW TUW.

²⁶³ Achmea (Holandia), Caser (Hiszpania), Covéa (Francja), Gothaer (Niemcy), La Mobilière (Szwajcaria), Länsförsäkringar (Szwecja), Local Tapiola Group (Finlandia) oraz Reale Group (Hiszpania).

procesów fuzji i przejęć na pozycję ubezpieczycieli wzajemnych. Towarzystwa zrzeszone w sojuszu, dzięki wymianie międzynarodowych doświadczeń, mogą zyskiwać lokalną przewagę konkurencyjną. W skład sojuszu nie wchodzi obecnie ani jeden ubezpieczyciel wzajemny z państw EŚW.

4.3.2. Składka przypisana brutto

Podstawową miarą wielkości rynku ubezpieczeniowego jest zagregowany parametr składki przypisanej brutto. Dane dotyczące wysokości tego parametru w poszczególnych państwach EŚW w latach 2004-2022 zostały przedstawione w Tabeli 34.

Największym rynkiem ubezpieczeniowym w krajach EŚW jest rynek polski. Składka przypisana brutto w Polsce w roku 2022 była równa 14,7 mld EUR, co stanowiło 38% składki przypisanej brutto wszystkich państw EŚW. Polski rynek był największym rynkiem ubezpieczeniowym zarówno w przypadku sektora ubezpieczeń na życie (ponad 40% całkowitego przypisu składki ubezpieczycieli na życie w krajach EŚW), jak i pozostałych ubezpieczeń osobowych i majątkowych (37,3% udziału w całkowitym przypisie w krajach EŚW). Najmniejszymi rynkami były rynki państw bałtyckich. Zagregowana składka przypisana brutto w żadnym z tych państw nie przekraczała 3% udziału rynkowego w krajach EŚW, a ich łączny udział rynkowy w 2022 roku był równy 5,95%.

Składka przypisana brutto ubezpieczycieli w krajach EŚW przekroczyła w 2022 poziom 38 mld EUR. Stanowiło to jedynie 3,2% całkowitego przypisu składki w UE. Od 2004 roku obserwowany jest sukcesywny wzrost wartości przypisu składki na wszystkich badanych rynkach ubezpieczeniowych. W rezultacie udział rynkowy przypisu składki ubezpieczycieli w krajach EŚW, w całkowitym przypisie składki w UE wzrósł z poziomu 2,92% odnotowanego w 2004 roku²⁶⁴.

W latach 2004-2022 dominującym sektorem ubezpieczeniowym na rynkach EŚW były ubezpieczenia majątkowe. Przypis składki z tytułu tych ubezpieczeń sukcesywnie wzrastał

²⁶⁴ Obliczenia na podstawie danych Insurance Europe. Nie uwzględniono przypisu składki w Wielkiej Brytanii. Z uwzględnieniem rynku brytyjskiego udział ubezpieczycieli z państw EŚW w rynku ubezpieczeniowym Unii Europejskiej w roku 2004 był równy 2,10%.

Tabela 34: Składka przypisana brutto na poszczególnych rynkach ubezpieczeniowych w krajach EŚW w latach 2004-2022 w sektorze ubezpieczeń na życie, pozostałych osobowych oraz majątkowych (mln euro)

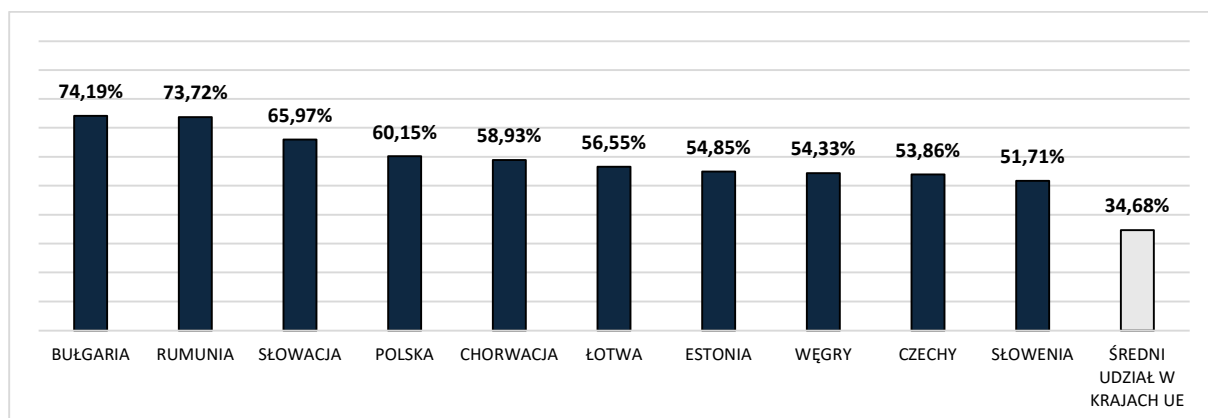
KRAJ	SEKTOR UBEZPIECZEŃ	ROK																		
		2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022
Łotwa	Na Życie	13	24	33	37	27	27	35	36	35	39	43	46	46	52	49	55	119	115	107
	Poz. Osobowe	26	35	45	64	76	62	41	41	49	54	61	67	73	81	89	95	99	406	352
	Majątkowe	175	200	259	388	429	275	222	289	321	155	160	176	155	188	203	215	395		
Litwa	Na Życie														157	162	123	131	141	158
	Poz. Osobowe														430	473	504	521	604	715
	Majątkowe													333						
Estonia	Na Życie	52	81	99	122	81	74	79	61	62	68	80	72	117	123	124	78	236	268	282
	Poz. Osobowe	4	4	4	5	6	9	7	7	8	9	10	10	11	10	12	1	3	556	675
	Majątkowe	151	172	200	254	244	234	218	217	230	244	261	217	225	246	320	283	525		
Chorwacja	Na Życie	205	257	295	339	346	341	333	323	326	333	344	384	386	395	423	413	351	389	421
	Poz. Osobowe	17	25	30	34	38	37	35	34	31	33	36	43	117	127	136	150	153	1 170	1 261
	Majątkowe	660	740	818	898	970	948	919	891	870	858	773	758	773	822	907	1 000	1 032		
Bułgaria	Na Życie	26	39	49	60	65	53	59	61	64	156	181	185	185	179	173	179	167	203	231
	Poz. Osobowe	0	1	0	0	0	0	0	0	9	19	22	36	41	50	63	89	70	1 405	1 436
	Majątkowe	332	401	548	655	787	747	706	694	682	728	733	813	840	905	1 093	1 283	1 277		
Słowacja	Na Życie	17	19	24	28	37	1 062	1 126	1 145	1 166	1 234	1 216	1 054	954	1 005	939	925	936	786	739
	Poz. Osobowe	0	0	0	0	0	9	10	11	12	14	14	15	114	117	197	216	224	1 011	1 075
	Majątkowe	736	752	820	865	1 002	974	878	881	875	916	943	977	1 048	1 128	1 262	1 298	1 238		
Rumunia	Na Życie	141	231	263	414	464	229	391	402	339	365	365	339	355	417	428	442	405	474	471
	Poz. Osobowe	3	4	9	8	7	6	5	6	9	9	8	23	38	45	72	78	93	2 018	2 296
	Majątkowe	491	645	1 067	1 451	1 770	1 577	1 558	1 407	1 287	1 449	1 438	1 552	1 700	1 655	1 736	1 859	1 953		
Słowenia	Na Życie	2	2	2	609	642	630	656	581	579	535	517	546	558	631	695	699	535	530	544

	Poz. Osobowe	288	287	337	368	390	415	410	429	468	482	472	483	491	516	547	612	656	1 876	2 011
	Majątkowe	1 025	1 083	1 185	1 285	1 377	1 440	1 438	1 443	1 440	1 402	1 380	1 384	1 428	1 492	1 587	1 722	1 833		
Węgry	Na Życie	991	1 195	1 671	2 005	1 731	1 520	1 592	1 397	1 365	1 457	1 436	1 401	1 417	1 485	1 477	1 556	1 436	1 603	1 484
	Poz. Osobowe	6	6	7	9	11	18	29	16	21	26	7	28	40	45	56	66	59	1 974	2 049
	Majątkowe	1 445	1 520	1 627	1 662	1 594	1 552	1 444	1 200	1 263	1 268	1 259	1 294	1 441	1 604	1 713	1 981	1 849		
Czechy	Na Życie	1 276	1 354	1 502	1 760	1 823	2 041	2 618	2 560	2 633	2 413	2 382	2 060	1 908	1 874	1 799	1 569	1 702	1 795	1 926
	Poz. Osobowe	23	31	39	46	63	74	112	118	118	100	93	97	300	339	360	721	741	4 715	5 511
	Majątkowe	2 212	2 456	2 725	2 875	3 070	3 153	3 337	3 197	3 220	3 086	3 102	3 338	3 322	3 723	3 927	4 512	4 099		
Polska	Na Życie	3 079	3 970	5 510	7 100	9 386	7 378	7 902	7 136	8 922	7 520	6 704	6 451	5 402	5 875	5 045	4 948	4 376	4 614	4 393
	Poz. Osobowe	36	40	44	55	71	67	87	98	126	141	154	143	140	165	214	237	175	9 715	10 339
	Majątkowe	3 672	4 073	4 284	5 093	4 840	5 130	5 721	5 566	6 296	6 235	6 017	6 065	6 862	8 571	8 868	9 231	8 886		
SUMA	Na Życie	5 802	7 172	9 448	12 474	14 602	13 355	14 791	13 702	15 491	14 120	13 268	12 538	11 328	12 193	11 314	10 987	10 394	10 918	10 756
	Poz. Osobowe	402	433	515	590	663	696	735	761	853	886	878	945	1 367	1 495	1 746	2 265	2 273	25 450	27 720
	Majątkowe	10 899	12 042	13 533	15 426	16 083	16 030	16 441	15 785	16 484	16 341	16 066	16 574	18 127	20 764	22 562	24 392	24 129		

Dane za lata 2021-2022 obejmują podział sektorów ubezpieczeniowych na dział I oraz dział II

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych Insurance Europe (lata 2004-2020) oraz EIOPA (lata 2021-2022).

w latach 2004-2022 w każdym z analizowanych państw EŚW. W roku 2020²⁶⁵ składka przypisana brutto z ubezpieczeń majątkowych wynosiła ponad 62,1%²⁶⁶ składki ubezpieczeń ogółem w krajach EŚW, podczas gdy w przypadku pozostałych państw UE było to jedynie 31%. Spośród ubezpieczeń majątkowych w krajach EŚW największe znaczenie, pod względem udziału rynkowego, mają w dalszym ciągu ubezpieczenia komunikacyjne (w szczególności OC p.p.m.) Jest to cecha wyróżniająca młode rynki ubezpieczeniowe państw rozwijających się, w których brakuje poczucia wagi ochrony ubezpieczeniowej charakterystycznej dla rozwiniętych rynków krajów Europy Zachodniej²⁶⁷ (Wieczorek-Kosmala, 2016a, s. 116). Dane dotyczące sektora ubezpieczeń komunikacyjnych przedstawiono na Wykresie 8. Udział rynkowy ubezpieczeń komunikacyjnych w strukturze ubezpieczeń majątkowych w każdym z analizowanych państw znacznie przewyższał średni udział rynkowy w pozostałych państwach UE. W szczególności dotyczy to rynku bułgarskiego oraz rumuńskiego, gdzie składka przypisana z ubezpieczeń komunikacyjnych stanowiła ponad 70% całkowitej składki.

Wykres 8: Udział ubezpieczeń komunikacyjnych w sektorze ubezpieczeń majątkowych w poszczególnych krajach EŚW w roku 2020

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Insurance Europe.

²⁶⁵ Ostatnie dane opublikowane przez Insurance Europe. Dane dotyczące roku 2022 publikowane przez EIOPA wskazują, że w państwach EŚW udział ubezpieczeń non-life wynosi 73,8%, z kolei w przypadku pozostałych państwa UE wskaźnik ten wynosi 50,2%. Dane publikowane przez EIOPA nie obejmują ubezpieczeń zdrowotnych jako odrębnego sektora ubezpieczeniowego.

²⁶⁶ Kalkulacja bez ujęcia rynku litewskiego. Dane publikowane przez Insurance Europe nie zawierają informacji o przypisie składki na rynku litewskim a zagregowane raporty dla rynku litewskiego o przypisie składki publikowane przez krajowy organ nadzoru oraz EIOPA nie zawierają odrębnej informacji o przypisie składki przypisanej z ubezpieczeń zdrowotnych.

²⁶⁷ W toku badań nad koncentracją działalności zakładów ubezpieczeń Wieczorek-Kosmala (2016a) wskazała, że w większości krajów EŚW (EU-8) udział ubezpieczeń komunikacyjnych OC wyraźnie spada, z kolei w Słowenii osiągnął on poziom zbliżony do większości rynków ubezpieczeniowych w krajach Europy Zachodniej (EU-15). Analizie zostały poddane następujące kraje EŚW: Czechy, Węgry, Słowacja, Słowenia, Polska, Łotwa, Litwa i Estonia. Okres badawczy obejmował cztery lata obserwacji (2004, 2008, 2012 oraz 2015).

Wysoki udział ubezpieczeń komunikacyjnych w strukturze przypisu składki spowodował również rozwój ubezpieczeń wzajemnych w tym sektorze rynkowym. Działalność w tym obszarze rynku podejmowali ubezpieczyciele wzajemni z Łotwy, Polski oraz Węgier. Analiza SFCR, opublikowanych przez ubezpieczycieli wzajemnych za lata 2016-2022, wykazała że ubezpieczenia komunikacyjne (4 i 5 linia biznesowa Solvency II) stanowiły prawie 25% składki przypisanej przez ubezpieczycieli wzajemnych działu II.

Sektor ubezpieczeń na życie w krajach EŚW, w porównaniu do wysoko rozwiniętych rynków ubezpieczeniowych państw Europy Zachodniej, charakteryzuje się relatywnie niskim przypisem składki. Udział sektora ubezpieczeń na życie w analizowanych państwach wzrastał w latach 2004-2012, jednak od roku 2013 wysokość składki przypisanej brutto z tytułu ubezpieczeń na życie z roku na rok ulegała systematycznemu zmniejszeniu. Należy zaznaczyć, że w przypadku kilku rynków obserwowano okresy, w których składka przypisana brutto z ubezpieczeń na życie przewyższała składkę z tytułu ubezpieczeń majątkowych i zdrowotnych. Taka sytuacja miała miejsce jedynie w trzech krajach: na Słowacji (w latach 2009-2015), na Węgrzech (w latach 2006-2008 i 2010-2015) oraz w Polsce (w latach 2006-2015). Obecnie relatywnie wysokim udziałem rynkowym sektora ubezpieczeń na życie charakteryzują się rynki w Czechach oraz na Słowacji.

Udział ubezpieczeń na życie w rynku ubezpieczeń ogółem stanowi również istotny miernik oceny rozwoju rynku ubezpieczeniowego, a jego wysoka wartość jest charakterystyczna dla rozwiniętych europejskich rynków ubezpieczeniowych. W krajach EŚW wolne środki osób fizycznych lokowane są przede wszystkim w bankach oraz funduszach inwestycyjnych (Kozarevic i in., 2013, s. 144–145). Sytuacja ekonomiczna we wczesnym okresie po transformacyjnym (wysoka inflacja i bezrobocie) sprawiła, że zainteresowanie klasycznymi ubezpieczeniami na życie było bardzo niskie. Rozwój rynku ubezpieczeń na życie gwarantowały przede wszystkim ubezpieczenia z funduszem kapitałowym, które były jednak postrzegane jako instrumenty inwestycyjne. Małe zainteresowanie ubezpieczeniami na życie ma również negatywny wpływ na możliwości rozwoju ubezpieczeń wzajemnych w tym segmencie rynku. Pomimo podejmowanych prób tworzenia tego typu ubezpieczycieli (np. polski Rejent-Life) ich pozycja pozostaje wyraźnie słabsza niż ubezpieczycieli działu II.

Najmniejszym udziałem w sektorze rynków ubezpieczeniowych w krajach EŚW charakteryzowały się pozostałe ubezpieczenia osobowe. Ich udział rynkowy w latach 2004-2020 nie przekraczał poziomu 7% i był istotnie niższy niż w przypadku pozostałych państw Unii

Europejskiej. W krajach EŚW niski popyt na te ubezpieczenia determinowany jest m.in. powszechnymi systemami ubezpieczeń społecznych. Najwyższym udziałem pozostałych ubezpieczeń osobowy charakteryzował się m.in. rynek słoweński, gdzie system ubezpieczeń społecznych przewidywał częściową partycypację w kosztach usług medycznych (zob. p. 3.3.1), który przyczynił się do powstania TUW Vzajemna. Silna pozycja rynkowa tego zakładu ubezpieczeń oraz wybrana forma organizacyjno-prawna nie wynika jednak z rozwiniętego rynku pozostałych ubezpieczeń osobowych i oddolnego społecznego zainteresowania ubezpieczeniami wzajemnymi, ale jest spowodowana decyzjami o charakterze polityczno-prawnym. Istotny, ponad 10% udział pozostałych ubezpieczeń osobowych zaobserwowano w przypadku Łotwy, Czech oraz Chorwacji, jednak nie był on związany z działalnością ubezpieczycieli wzajemnych.

4.3.3. Rozwój rynków ubezpieczeniowych

Penetracja rynku ubezpieczeń

Rozwój rynku ubezpieczeń w państwach EŚW oraz jego wpływ na pozycję ubezpieczycieli wzajemnych oceniono na podstawie dwóch wskaźników: penetracji²⁶⁸ oraz gęstości²⁶⁹ rynku ubezpieczeń.

Dane o penetracji rynków ubezpieczeń w poszczególnych państwach UE zaprezentowano na Wykresie 9. Najwyższym poziomem penetracji rynku ubezpieczeniowego w UE w roku 2022 cechowały się rynki ubezpieczeniowe rozwiniętych państw Europy Zachodniej, w szczególności Irlandii, Francji oraz Danii (wskaźnik przekraczał wartość 10%.) Wskaźniki penetracji ubezpieczeń we wszystkich państwach EŚW były niższe niż łączny wskaźnik rynku państw UE²⁷⁰ (6,6%), a wartość tego wskaźnika była zbliżona do średniej jedynie w przypadku rynku słoweńskiego (4,5%). Najwyższą penetracją (poza rynkiem słoweńskim) charakteryzował się rynek czeski (3,4%), z kolei najniższy poziom tego wskaźnika został

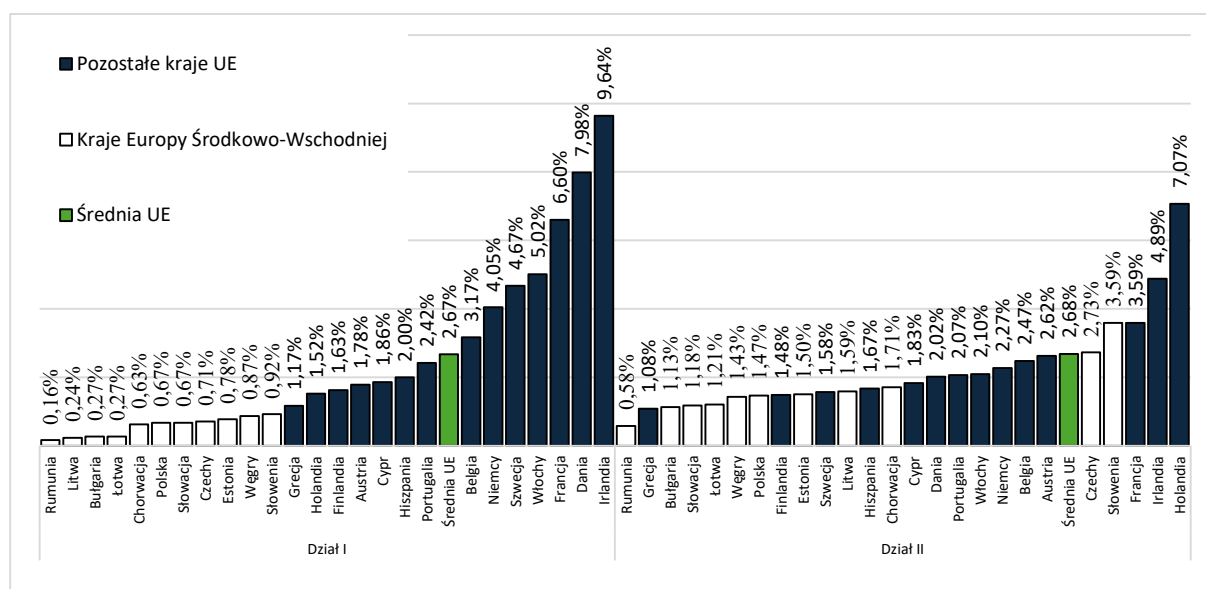
²⁶⁸ Penetracja rynku ubezpieczeń jest definiowana jako relacja pomiędzy składką przypisaną brutto a PKB danego kraju. Wyższa wartość wskaźnika świadczy co do zasady o wysokim poziomie rozwoju danego rynku ubezpieczeń. Do wyjątków można zaliczyć jednak państwa o bardzo wysokim PKB (np. Norwegia), w przypadku których wskaźnik ten może mieć zniekształconą (relatywnie zbyt niską) wartość.

²⁶⁹ Gęstość rynku ubezpieczeń określana również jako składka przypisana brutto per capita wyraża stosunek składki przypisanej brutto do liczby mieszkańców danego państwa.

²⁷⁰ Obliczenia własne na podstawie danych o przypisie składki publikowanych przez EIOPA oraz danych o PKB publikowanych przez EUROSTAT. Średni wskaźnik obliczono jako sumę przypisu składki we wszystkich państwach UE podzieloną przez zagregowany parametr PKB wszystkich państw UE.

odnotowany w Rumunii (mniej niż 0,8%). Po wejściu państw EŚW do Unii Europejskiej nie obserwowano również dynamicznego wzrostu wartości wskaźnika penetracji²⁷¹, co oznacza, że rynki ubezpieczeń w krajach EŚW wciąż pozostają we wczesnej fazie rozwoju.

Łączny wskaźnik penetracji państw EŚW był wyższy w przypadku ubezpieczeń non-life (1,6%), niż w przypadku ubezpieczeń na życie (0,6%). Średnie wskaźniki penetracji w krajach UE cechowały się odwrotną relacją, tj. wskaźnik penetracji dla sektora ubezpieczeń na życie był wyższy i wyniósł 4,4% (względem 2,8% w dziale II). Wskaźniki penetracji rynku ubezpieczeń na życie we wszystkich państwach EŚW były wyraźnie niższe niż wskaźniki pozostałych państw Unii Europejskiej (w szczególności takich państw jak Dania, Finlandia, Włochy czy Szwecja). W żadnym z państw EŚW wskaźnik penetracji rynku ubezpieczeń na życie nie przekroczył poziomu 1%.

Wykres 9: Penetracja rynku ubezpieczeń w państwach UE w roku 2022

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych publikowanych przez EIOPA.

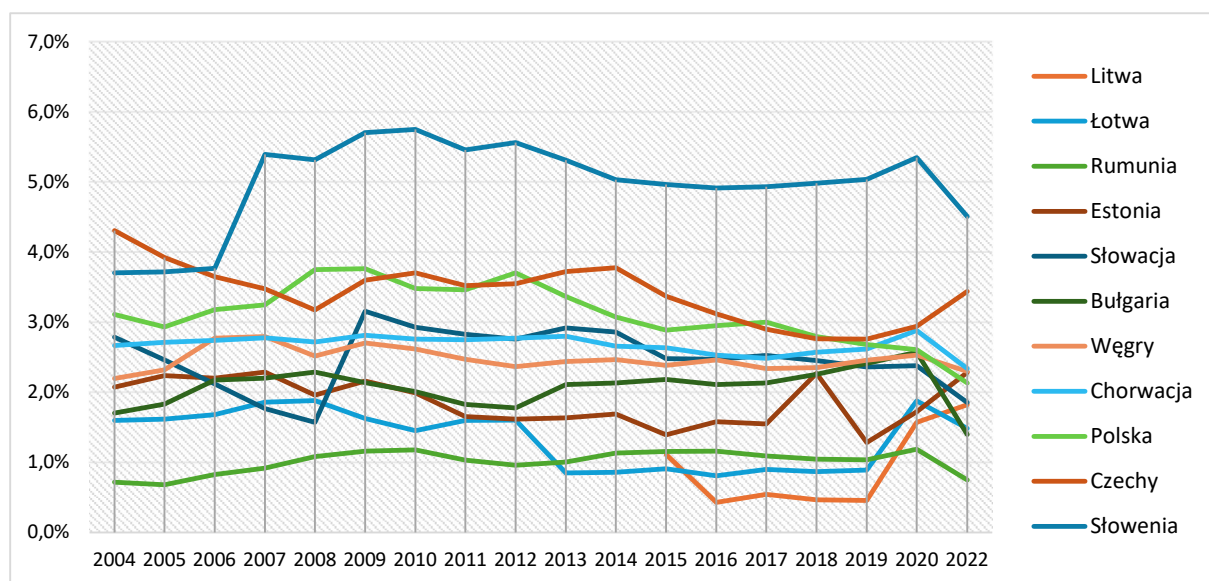
Obserwowane w państwach EŚW wskaźniki penetracji ubezpieczeń działu II wskazują na znacznie wyższy poziom rozwoju tego segmentu rynku w porównaniu do ubezpieczeń na życie. W wielu państwach EŚW wskaźniki penetracji w przypadku tego sektora były wyższe niż w przypadku państw Europy Zachodniej²⁷². Pod względem poziomu rozwoju rynku

²⁷¹ W 2004 roku średni wskaźnik penetracji rynku w krajach EŚW wyniósł 3,05%, co oznacza, że w okresie 2004-2020 wartość tego wskaźnika spadła o 0,6 p.p. (obliczenia własne na podstawie danych Insurance Europe).

²⁷² Przykładem może być wskaźnik penetracji rynku chorwackiego lub czeskiego, który był wyższy niż w przypadku Finlandii i Irlandii oraz rynek bułgarski, gdzie wskaźnik penetracji był wyższy niż w przypadku Grecji.

ubezpieczeń zdecydowanie wyróżniały się Słowenia oraz Czechy, gdzie wskaźniki penetracji rynku ubezpieczeń działu II były wyższe niż średnia państw UE.

Dynamika zmian penetracji rynku ubezpieczeń w krajach EŚW (Wykres 10) wskazuje, że w żadnym z badanych państw nie nastąpiła istotna zmiana poziomu tego wskaźnika od momentu wejścia tych państw do UE. Zdecydowanie najwyższym poziomem tego wskaźnika wahającym się w przedziale od 3,71% (w roku 2004) do 5,76% (w roku 2010) charakteryzował się słoweński rynek ubezpieczeniowy. Od czasów kryzysu finansowego poziom penetracji ubezpieczeń na rynkach krajów Europy EŚW nieznacznie się obniżył.

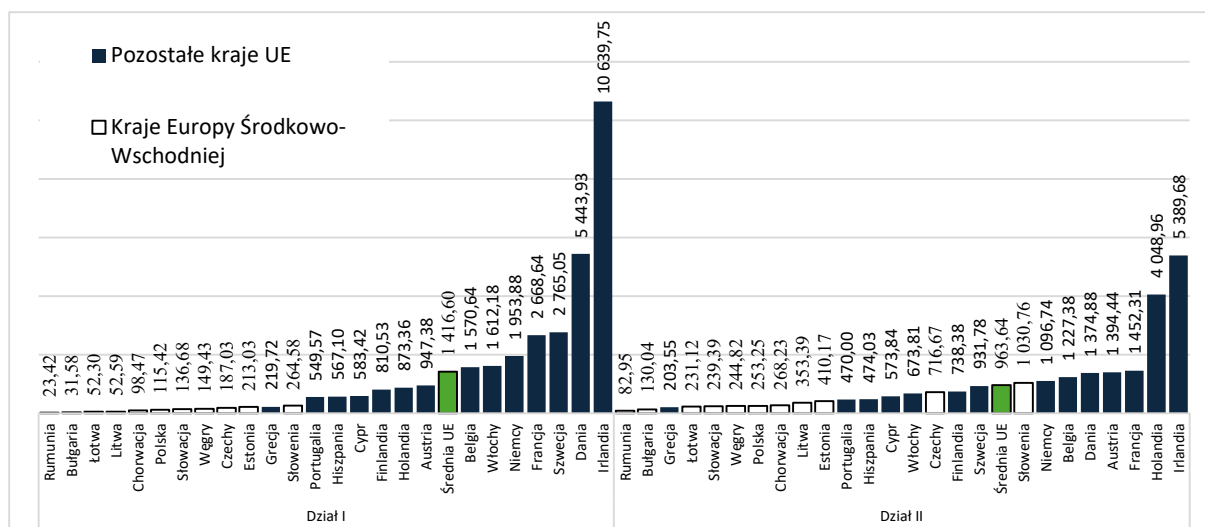
Wykres 10: Penetracja rynku ubezpieczeń w krajach EŚW w latach 2004-2022

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych publikowanych przez Insurance Europe (lata 2004-2020) oraz EIOPA (za rok 2022).

Gęstość rynków ubezpieczeń

Wskaźniki gęstości poszczególnych rynków ubezpieczeń (Wykres 11) obrazują znaczącą dysproporcję w poziomie rozwoju pomiędzy państwami EŚW a pozostałymi państwami UE. Składka przypisana brutto per capita państw EŚW w 2022 roku wyniosła jedynie 381 EUR, podczas gdy w przypadku mieszkańców pozostałych państw UE było to 2 989 EUR. W roku 2022 najwyższym poziomem gęstość ubezpieczeń w UE cechowały się rynki ubezpieczeń Irlandii, Danii oraz Holandii. Wszystkie rynki ubezpieczeniowe państw EŚW charakteryzowały się niższymi wskaźnikami gęstości rynku ubezpieczeniowego niż łączna wartość tego wskaźnika w państwach UE. Najwyższą gęstością ubezpieczeń, spośród badanych państw, charakteryzował się rynek słoweński (1 295 EUR), z kolei najniższym poziomem - rynek rumuński (106 EUR) oraz rynek bułgarski (162 EUR).

Duża dysproporcja gęstości rynków ubezpieczeń jest szczególnie dostrzegalna w przypadku ubezpieczeń na życie, gdzie wskaźnik ten w przypadku państwa EŚW wynosił jedynie 103,78 EUR, a w państwach Europy Zachodniej było to 1 823,64 EUR. W aż 5 państwach składka przypisana brutto na jednego mieszkańca była niższa niż 100 EUR. Znacznie wyższe wskaźniki gęstości rynków ubezpieczeń w państwach EŚW obserwowano w przypadku działu II. W szczególności dotyczyło to rynku słoweńskiego, gdzie wskaźnik był wyższy od łącznego wskaźnika gęstości rynku Unii Europejskiej.

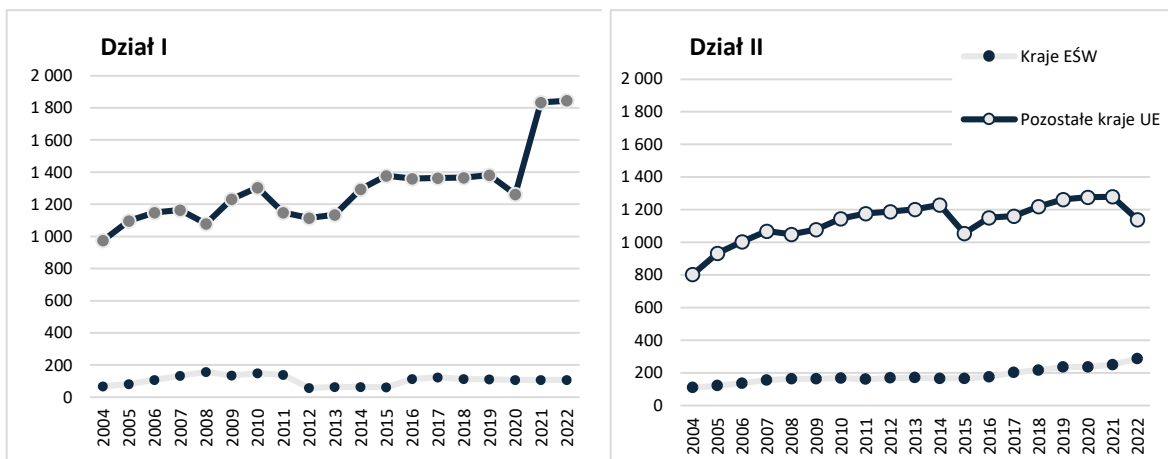

Wykres 11: Gęstość rynku ubezpieczeń w państwach UE w roku 2022 (w EUR)

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych publikowanych przez EIOPA.

Na Wykresie 12 zaprezentowano łączne wskaźniki gęstości w krajach EŚW w porównaniu do pozostałych państw UE. Wskaźnik gęstości w dziale II w krajach EŚW charakteryzuje się stosunkowo równomierną tendencją wzrostową. Od roku 2004 uległ on podwojeniu. Wskaźnik gęstości ubezpieczeń na życie cechował się znaczną tendencją wzrostową w latach 2004-2011. W kolejnych latach obserwowano jednak wyraźny spadek jego wartości, a w latach 2016-2022 łączny wskaźnik gęstości rynków EŚW nieznacznie przekraczał poziom 100 EUR. W obu działach ubezpieczeń wskaźniki gęstości pozostają wyraźnie niższe niż w przypadku pozostałych państw UE²⁷³.

²⁷³ Wskaźnik gęstości działu II był średnio niższy o 945,85 EUR, podczas gdy w przypadku sektora ubezpieczeń na życie o 1 183,27 EUR.

Wykres 12: Gęstość rynku ubezpieczeń w krajach EŚW na tle pozostałych państw UE w latach 2004-2022 w podziale na segmenty rynkowe (w EUR)

Źródło: opracowanie własne na podstawie Insurance Europe (lata 2004-2020), oraz EIOPA (lata 2021-2022) oraz danych publikowanych przez EUROSTAT.

4.3.4. Konkurencja na rynku ubezpieczeń

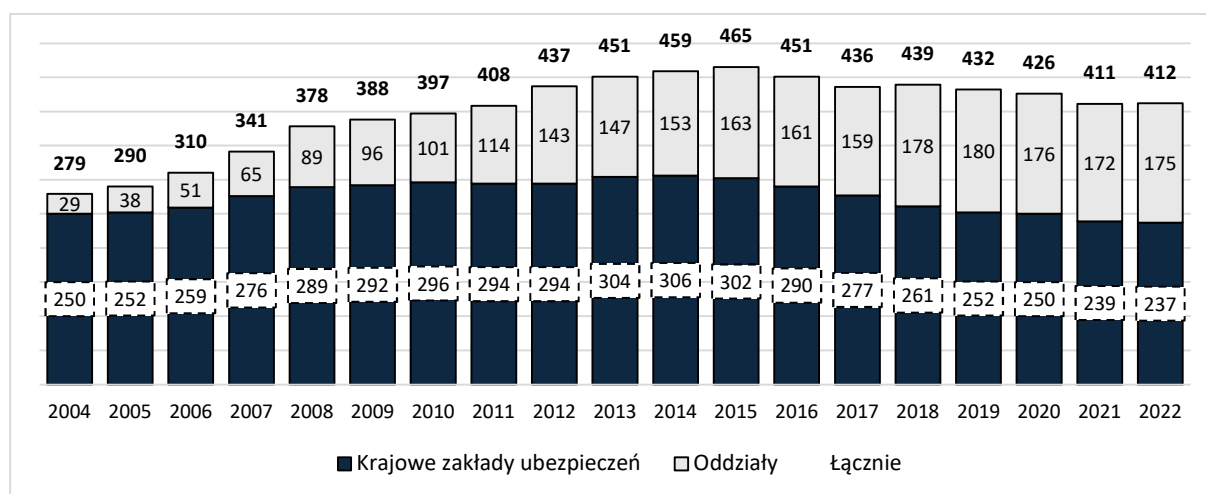
W państwach EŚW działalność ubezpieczeniową w 2022 roku prowadziło 237 krajowych zakładów ubezpieczeń, co stanowiło ponad 8%²⁷⁴ wszystkich zakładów ubezpieczeń w UE. W przeważającej części były to ubezpieczeniowe spółki akcyjne prowadzące działalność na zasadach komercyjnych. Rynki ubezpieczeń państw EŚW cechuje relatywnie niewielka liczba zakładów ubezpieczeń w porównaniu z rozwiniętymi rynkami państw Europy Zachodniej²⁷⁵. Dane dotyczące liczby zakładów ubezpieczeń oraz koncentracji rynkowej prezentuje Wykres 13 oraz Tabela 35. Większość krajowych zakładów ubezpieczeń w krajach EŚW podjęło działalność przed rokiem 2004. Od roku 2015 obserwowany jest stopniowy spadek liczby aktywnych krajowych ubezpieczycieli, który jest spowodowany postępującymi procesami fuzji i przejęć²⁷⁶, dobrowolnym zakończeniem działalności, brakiem możliwości spełnienia

²⁷⁴ Łączną liczbę aktywnych ubezpieczycieli określano na podstawie rejestrów EIOPA. Wg stanu na dzień 15 grudnia 2023 liczba aktywnych krajowych zakładów w państwach Unii Europejskiej była równa 2942.

²⁷⁵ W 2022 roku najwięcej krajowych zakładów ubezpieczeń spośród państw EŚW było zarejestrowanych w Polsce (56). W tym samym okresie znacznie więcej podmiotów było zarejestrowanych np. we Francji, gdzie działalność ubezpieczeniową prowadziło 644 ubezpieczycieli, w Niemczech (505), w Szwecji (213) czy w Hiszpanii (197).

²⁷⁶ Przykładami zachodzących procesów jest fuzja w 2015 roku dwóch bułgarskich ubezpieczycieli zależnych od grupy Generali tj. Generali Bulgaria i Viktoria Insurance, przejęcie przez Grupę UNIQA w roku 2020 ubezpieczeniowych spółek akcyjnych z grupy AXA w Czechach, Polsce i na Słowacji, przejęcia ubezpieczeniowych spółek akcyjnych z Grupy Aviva w Polsce i na Litwie przez grupę Allianz.

wymogów wypłacalności Solvency II²⁷⁷, czy utratą zezwolenia na prowadzenie działalności ubezpieczeniowej²⁷⁸.

Wykres 13: Liczba zakładów ubezpieczeń w krajach EŚW w latach 2004-2022

Źródło: Opracowanie własne na podstawie rejestru działalności ubezpieczycieli prowadzonego przez EIOPA.

Badania prowadzone przez Engla (2022) wykazały, że dominującą pozycję w państwach EŚW mają międzynarodowe ubezpieczeniowe grupy kapitałowe, przy czym poziom zaangażowania kapitału zagranicznego w całym regionie znacznie się różni. Tego typu grupy kontrolują znaczącą część rynku słowackiego, węgierskiego oraz czeskiego, natomiast w przypadku rynku słoweńskiego oraz chorwackiego nie mają one dominującej pozycji, a Bułgarii i Rumunii obserwowane jest w ostatnich latach zmniejszenie zaangażowania kapitału zagranicznego w sektor ubezpieczeniowy.

Wraz z integracją europejską rynków ubezpieczeniowych w państwach EŚW istotnie wzrastała liczba oddziałów zagranicznych zakładów ubezpieczeń mających siedzibę w innym państwie członkowskim UE. W roku 2022 taką działalność prowadziło 175 podmiotów. Działalność w formie oddziałów jest szczególnie istotna w przypadku małych rynków ubezpieczeniowych, takich jak kraje bałtyckie²⁷⁹ oraz Słowacja, gdzie zagregowany popyt

²⁷⁷ Przykładem może być bułgarska spółdzielnia ubezpieczeń wzajemnych SiVZK, która nie spełniła warunków adekwatności kapitałowej w roku 2016.

²⁷⁸ Przykładem może być węgierskie stowarzyszenie ubezpieczeń wzajemnych DIMENZIÓ Kölcsönös Biztosító és Önségélyező Egyesület, który utracił zezwolenie na prowadzenie działalności w 2015 roku.

²⁷⁹ W krajach bałtyckich częstą praktyką jest rejestracja krajowego zakładu ubezpieczeń w jednym z państw i następnie tworzenie oddziałów w pozostałych dwóch krajach. Przykładem tego typu zakładów ubezpieczeń są Compensa Life Vienna Insurance Group SE, prowadząca działalność jako krajowy zakład ubezpieczeń w Estonii oraz w formie oddziału na Łotwie oraz na Litwie, lub łotewski zakład ubezpieczeń Balcia Insurance SE z oddziałami w Estonii oraz na Litwie.

ubezpieczeniowy jest niewielki. Działalność w formie oddziałów na rynkach ubezpieczeniowych państw EŚW prowadzą również ubezpieczyciele wzajemni, m.in. Vereinigte Hagelversicherung VVaG oraz Österreichische Hagelversicherung VVaG.

Tabela 35: Koncentracja działalności ubezpieczeniowej w państwach EŚW w roku 2022

Kraj	Liczba krajowych ZU	Liczba oddziałów ZU z innych państw UE	Wskaźniki koncentracji działalności krajowych zakładów ubezpieczeń					
			Dział I			Dział II		
			CR 3	CR 5	CR 10	CR 3	CR 5	CR 10
Bułgaria	35	11	63,3%	85,3%	78,0%	60,4%	73,2%	92,5%
Chorwacja	15	6	53,8%	72,9%	79,3%	59,8%	76,0%	98,4%
Czechy	24	23	61,1%	80,0%	80,6%	58,8%	77,2%	95,6%
Estonia	10	10	100,0%	100,0%	100,0%	86,0%	95,9%	100,0%
Litwa	9	17	100,0%	100,0%	100,0%	94,3%	100,0%	100,0%
Łotwa	6	16	86,8%	100,0%	86,8%	94,7%	100,0%	100,0%
Polska	56	28	60,8%	71,1%	76,3%	58,8%	70,5%	86,9%
Rumunia	26	17	68,7%	84,3%	83,1%	67,1%	83,3%	95,3%
Słowacja	10	18	85,1%	92,0%	93,1%	78,8%	93,2%	100,0%
Słowenia	13	13	63,6%	85,4%	78,0%	59,1%	82,0%	99,8%
Węgry	33	16	43,3%	62,4%	75,1%	52,1%	72,2%	93,9%
SUMA	237	175						

CR 3; CR 5; CR 10 – wskaźniki udziału rynkowego odpowiednio 3, 5 oraz 10 największych zakładów ubezpieczeń
 Źródło: opracowanie własne na podstawie rejestru działalności ubezpieczycieli oraz danych statystycznych publikowanych przez EIOPA.

Rynki ubezpieczeniowe państw EŚW charakteryzują się również stosunkowo silną koncentracją działalności ubezpieczycieli, której głównym powodem jest mała ilość podmiotów prowadzących działalność ubezpieczeniową na niewielkich rynkach. Przykładem takich rynków są państwa bałtyckie, gdzie udział rynkowy trzech największych ubezpieczycieli przekracza 85% i jest najwyższy w całej Unii Europejskiej. Innym powodem silnej koncentracji na rynkach EŚW jest fakt, że w dalszym ciągu dosyć silną pozycję rynkową posiadają dawni monopolisci, którzy przeszli proces prywatyzacji²⁸⁰. Silną koncentrację rynków ubezpieczeń EŚW podkreślają to również liczne badania (np. Kostić i in., 2016; Manikowski, 2008; Masárová i Ivanová, 2016; Varga i Madari, 2023), określając często model tych rynków jako konkurencję monopolistyczną.

²⁸⁰ Przykładami tego typu zakładów ubezpieczeń są ubezpieczeniowe spółki akcyjne grupy PZU oraz dawny czeskosłowacki zakład ubezpieczeń Česká pojišťovna należący obecnie do grupy Generali.

Zachodzące procesy fuzji i przejęć sprawiały, że stosunkowo wąska grupa podmiotów odpowiada za większą część przypisu składki. Jednocześnie te zakłady ubezpieczeń wchodziły w skład dużych ubezpieczeniowych grup kapitałowych, przez co mają znacznie silniejszą pozycję kapitałową.

Otoczenie konkurencyjne tworzy istotną barierę dla rozwoju nowych ubezpieczycieli wzajemnych o profilu uniwersalnym. Szansą dla rozwoju ubezpieczycieli wzajemnych są przede wszystkim wąskie nisze rynkowe i oferowanie ubezpieczeń innych niż pozostali ubezpieczyciele.

4.4. Wpływ czynników zewnętrznych na pozycję ubezpieczycieli wzajemnych – analiza statystyczna

Do identyfikacji czynników z otoczenia zewnętrznego wpływających na pozycję rynkową ubezpieczycieli wzajemnych zdecydowano się przeanalizować, za pomocą metod wnioskowania statystycznego, zależności pomiędzy wybranymi wskaźnikami a pozycją rynkową ubezpieczycieli wzajemnych. Z uwagi na niewielką ilość dostępnych obserwacji z państw EŚW oraz w celu identyfikacji uniwersalnych współzależności pomiędzy obserwowanymi zmiennymi zdecydowano się rozszerzyć obszar geograficzny prowadzonej analizy o całkowity obszar UE²⁸¹. W tym celu zebrano dane panelowe dotyczące udziału rynkowego ubezpieczycieli wzajemnych i poszczególnych wskaźników opisujących otoczenie zakładów ubezpieczeń.

W celu oceny wpływu poszczególnych segmentów makro i mikrootoczenia na pozycję rynkową ubezpieczycieli wzajemnych wykorzystano *fixed effects model*. W modelu pozycję rynkową ubezpieczycieli wzajemnych opisano na podstawie dwóch zmiennych:

- udział rynkowy ubezpieczycieli wzajemnych klasyfikowanych w ramach definicji 1 (udział bezpośredni),
- udział rynkowy ubezpieczycieli sklasyfikowanych w ramach wszystkich trzech definicji (udział pośredni).

²⁸¹ W badaniu wykorzystano dane opublikowane przez ICMIF/AMICE dla poszczególnych państw. Analizie oprócz państw EŚW poddano inne państwa Unii Europejskiej tj. Austrię, Belgię, Cypr, Danię, Finlandię, Francję, Niemcy, Grecję, Irlandię, Włochy, Maltę, Holandię, Portugalię, Hiszpanię, Szwecję, Wielką Brytanię a także inne państwa Europejskiej tj. Islandię, Norwegię oraz Szwajcarię. W analizie pominięto rynek ubezpieczeń w Luksemburgu.

Zmienne objaśniające stanowiły wybrane wskaźniki opisujące otoczenie działalności przedsiębiorstwa, które zostały zaprezentowane w załącznikach 2a i 2b. Z uwagi na ograniczoną dostępność danych publikowanych przez AMICE analizie poddano następujące szeregi czasowe:

- 2007-2022 – dla państw EŚW (dane o udziale rynkowym ubezpieczycieli wzajemnych za lata 2016-2022 stanowiły obliczenia własne na podstawie danych publikowanych przez krajowe organy nadzoru oraz organizacje samorządu branżowego),
- 2007-2015 – dla pozostałych państw UE.

Wyniki zaprezentowano w załączniku 2a (udział rynkowy ubezpieczycieli wzajemnych definicja 1) oraz w załączniku 2b (udział rynkowy sektora ubezpieczeń wzajemnych). Model **nie wykazał** istotnych zależności wewnątrzobjektowych. Zmienne dla poszczególnych państw w kolejnych badanych latach wykazywały się niewielką zmiennością²⁸². Taka obserwacja dotyczyła zarówno modelu dla bezpośredniego udziału rynkowego ubezpieczycieli wzajemnych, jak i dla całego sektora ubezpieczeń.

Z uwagi na zaobserwowane niewielkie zróżnicowanie zmiennych w kolejnych okresach, w celu określenia zależności pomiędzy otoczeniem zewnętrznym a pozycją rynkową ubezpieczycieli wzajemnych zdecydowano się przeanalizować korelację pomiędzy badanymi wskaźnikami. W celu uniknięcia multiplikacji poszczególnych zmiennych analizie poddano średnie wartości poszczególnych wskaźników z lat 2007-2015²⁸³.

Na podstawie przeanalizowanych rozkładów zmiennej losowej udziału rynkowego ubezpieczycieli wzajemnych oraz sektora ubezpieczeń wzajemnych (Wykres A i B w załączniku 2c) nie potwierdzono istnienia rozkładu normalnego. W celu oceny zależności zdecydowano się wykorzystać nieparametryczne współczynniki korelacji Rang Spearmana. Dane o korelacji pomiędzy udziałem rynkowym ubezpieczycieli wzajemnych, a poszczególnymi wskaźnikami otoczenia makroekonomicznego zostały zaprezentowane w załączniku 2c (Wykresy C-K).

Analiza korelacji pomiędzy wielkością rynku ubezpieczeniowego, a udziałem rynkowym ubezpieczycieli wzajemnych pozwala stwierdzić, że istnieje zależność korelacyjna pomiędzy dwoma wskaźnikami wielkości rynku ubezpieczeniowego (zagregowana składka przypisana brutto oraz PKB), a udziałem rynkowym ubezpieczycieli wzajemnych prowadzących

²⁸² Współczynniki zmienności większości zmiennych nie przekraczały poziomu 25%.

²⁸³ Przyjęty w badaniu szereg czasowy wynika z dostępu do danych publikowanych przez AMICE.

działalność w przeznaczonych do tego celu formie prawnej. Zarówno wielkość gospodarki jak i wielkość rynku ubezpieczeniowego należy uznać za czynnik sprzyjający budowaniu silniejszej pozycji rynkowej ubezpieczycieli wzajemnych. Zależność ta jest widoczna w szczególności w przypadku dwóch z trzech największych europejskich rynków ubezpieczeniowych – niemieckim oraz francuskim, gdzie wskaźnik udziału rynkowego ubezpieczycieli wzajemnych przekracza wartość 15%. Odminną relacją pomiędzy wielkością rynku ubezpieczeniowego, a udziałem rynkowym ubezpieczycieli wzajemnych, cechuje się jednak największy europejski rynek ubezpieczeniowy (Wielka Brytania) oraz relatywnie duży rynek włoski, gdzie ubezpieczenia wzajemne stanowią niewielką część całego rynku ubezpieczeń. Należy zaznaczyć, że najmniejsze rynki ubezpieczeniowe odznaczają się zazwyczaj stosunkowo niedużym udziałem ubezpieczeń wzajemnych. Poza krajami EŚW przykładem takich rynków jest rynek maltański, islandzki, irlandzki, portugalski oraz grecki. W opozycji do tych rynków można wskazać relatywnie małe rynki ubezpieczeń krajów skandynawskich, w przypadku których średni udział rynkowy ubezpieczycieli wzajemnych w badanych latach przekraczał 15% (w przypadku Norwegii i Danii) oraz 20% (w przypadku Finlandii i Szwecji).

Drugą z analizowanych zależności jest relacja pomiędzy poziomem rozwoju rynku ubezpieczeń (wskaźniki gęstości i penetracji), a udziałem rynkowym ubezpieczycieli wzajemnych. Przeprowadzona analiza potwierdza istnienie pozytywnej korelacji pomiędzy udziałem rynkowym ubezpieczycieli wzajemnych zagregowanych wg definicji nr 1, a poziomem rozwoju rynku ubezpieczeń. Podobny związek dostrzeżono również pomiędzy badaną zmienną, a poziomem rozwoju gospodarczego (PKB per capita). Wysokim udziałem rynkowym ubezpieczycieli wzajemnych charakteryzuje się wiele rozwiniętych rynków ubezpieczeniowych w Europie. W szczególności do takich rynków można zaliczyć rynek duński, fiński, francuski, holenderski, niemiecki oraz szwedzki. Z kolei niskim udziałem ubezpieczeń wzajemnych charakteryzują się najsłabiej rozwinięte rynki ubezpieczeniowe. Przy czym do tej grupy, oprócz państw EŚW²⁸⁴ zalicza się również rynek grecki oraz cypryjski. Należy zaznaczyć, że ubezpieczyciele wzajemni na wielu wysoko rozwiniętych europejskich rynkach ubezpieczeniowych mają marginalny udział rynkowy. Przykładem takich rynków może być rynek szwajcarski, irlandzki, brytyjski czy włoski. Fakt, że istnieją w Europie wysoko rozwinięte rynki ubezpieczeń z marginalnym udziałem ubezpieczycieli wzajemnych nie pozwala

284 Wyjątkiem jest rynek Słoweński.

jednoznacznie stwierdzić, że poziom rozwoju rynku ubezpieczeniowego determinuje rozwój ubezpieczycieli wzajemnych. Wszystkie analizowane rynki ubezpieczeniowe państw EŚW charakteryzują się zbliżonym poziomem rozwoju rynku ubezpieczeniowego, zatem czynnik ten nie wyjaśnia przyczyn różnej pozycji ubezpieczycieli wzajemnych. Nie zaobserwowano również relacji wskazującej, że wraz ze wzrostem rozwoju rynku ubezpieczeniowego rośnie udział ubezpieczycieli wzajemnych, a doświadczenia z przeprowadzonych demutualizacji na wielu rozwiniętych rynkach ubezpieczeniowych sugerują odwrotną zależność.

Analiza wpływu otoczenia demograficznego wykazała, że większa liczba ludności może być czynnikiem sprzyjającym pozycji rynkowej ubezpieczycieli wzajemnych. W państwach o większej liczbie ludności istnieje większa szansa na pozyskanie grupy ubezpieczających charakteryzujących się zbliżonym ryzykiem i zainteresowanych wzajemną ochroną ubezpieczeniową. Niewielka liczba ludności np. w Chorwacji i państwach bałtyckich może być postrzegana jako istotna bariera rozwoju tych instytucji. Obserwacje pokazują, że w bardzo małych krajach pod względem liczby ludności, takich jak Cypr, Malta i Luksemburg, ubezpieczyciele wzajemni nie prowadzili działalności. Przeprowadzona analiza korelacji wykazała również pozytywną zależność pomiędzy wskaźnikiem obciążenia demograficznego a pozycją rynkową ubezpieczycieli wzajemnych. Ta zależność może wynikać przede wszystkim z faktu, że w państwach wysoko rozwiniętych, z często dużym udziałem rynkowym ubezpieczycieli wzajemnych, współczynniki obciążenia demograficznego cechowały się w latach 2007-2015 wyższym poziomem.

Badanie korelacji wykazało ujemną zależność pomiędzy udziałem rolnictwa w PKB a pozycją rynkową ubezpieczycieli wzajemnych. Taki wynik był zaskakujący z uwagi na fakt, że sektor ubezpieczeń rolnych jest postrzegany jako naturalna nisza rynkowa dla tych instytucji. Przyczyną tego stanu może być to, że w rozwiniętych gospodarkach udział sektora rolnego utrzymuje się na relatywnie niskim poziomie, podczas gdy te gospodarki często charakteryzują się silną pozycją ubezpieczeń wzajemnych²⁸⁵.

Analiza korelacji pomiędzy wskaźnikami otoczenia makro i mikroekonomicznego, a udziałem rynkowym całego sektora ubezpieczeń wzajemnych (ubezpieczyciele sklasyfikowani we wszystkich trzech grupach definicyjnych) nie pozwala na stwierdzenie istnienia związku pomiędzy tymi zmiennymi. W analizowanych krajach obserwuje się zarówno

²⁸⁵ Taką zależność zaobserwowano w przeprowadzonym badaniu.

małe rynki z dużym udziałem ubezpieczycieli wzajemnych, jak i duże rynki z ich marginalnym udziałem (np. rynek brytyjski). Na wielu małych rynkach ubezpieczeniowych, takich jak Austria, Czechy, Islandia, Rumunia, Słowacja czy Węgry podmioty sektora ubezpieczeń wzajemnych kontrolowały ponad 30% przypisu składki. Jednocześnie w przypadku innych relatywnie niewielkich rynków ubezpieczeniowych, takich jak rynek cypryjski, estoński, irlandzki, litewski czy maltański, udział rynkowy tego sektora nie przekraczał 10%. Przyczyną dużych różnic udziału rynkowego na mniejszych rynkach jest aktywność dużych ubezpieczeniowych grup kapitałowych i ich decyzji biznesowych związanych z międzynarodowym rozwojem ich działalności. Strategie dotyczące wejścia kapitałowego na zagraniczny rynek ubezpieczeniowy nie wydają się być inne w przypadku grup kapitałowych zarządzanych przez ubezpieczycieli wzajemnych. Świadczy o tym fakt, że w znakomitej większości przypadków zagraniczne ubezpieczeniowe grupy kapitałowe (niezależnie od formy organizacyjno-prawnej podmiotu dominującego) kontrolują krajowe ubezpieczeniowe spółki akcyjne oferujące usługi na zasadach komercyjnych. Zatem udział rynkowy sektora ubezpieczeń wzajemnych wynika z innych czynników niż wielkość rynku ubezpieczeniowego.

4.5. Podsumowanie

Przeprowadzona analiza otoczenia zewnętrznego działalności ubezpieczycieli wzajemnych wskazuje, że wyraźnie słabsza pozycja ubezpieczycieli wzajemnych w państwach EŚW, w porównaniu z państwami Europy Zachodniej, jest determinowana przede wszystkim specyfiką otoczenia społeczno-kulturowego. Historycznie w prawie każdym z badanych państw EŚW ubezpieczyciele wzajemni odgrywali znaczącą rolę w życiu społeczno-gospodarczym aż do II wojny światowej. W wyniku rządów komunistycznych ich działalność została zlikwidowana, a zasada wzajemności stopniowo uległa zapomnieniu. W okresie bezpośrednio po transformacji ustrojowej rozwój instytucji zaliczanych do sektora ekonomii społecznej był bardzo ograniczony i znacząco odbiegał od poziomu rozwoju sektora komercyjnego. W rezultacie społeczeństwa państw EŚW negatywnie postrzegają spółdzielcze formy prowadzenia działalności gospodarczej, w tym również ubezpieczycieli wzajemnych, traktując je jako instytucje charakterystyczne dla byłych reżimów komunistycznych. W takim otoczeniu społeczno-kulturowym dostrzegany jest brak społecznego zaufania do wzajemnych form ubezpieczeń, który skutkuje marginalnym zainteresowaniem ubezpieczeniami wzajemnymi. Mimo obserwowanych w ostatnich latach pozytywnych zmian w postrzeganiu

podmiotów ekonomii społecznej oraz postępującego ich rozwoju, nie zaobserwowano podobnego trendu w odniesieniu do sektora ubezpieczeń. Wynika to w dużej mierze z nadal niskiej świadomości ubezpieczeniowej oraz ograniczonej znajomości instytucji ubezpieczenia wzajemnego. Ponadto, charakterystyczne dla rynków ubezpieczeń państw EŚW, znaczne zaangażowanie kapitałowe dużych zagranicznych grup ubezpieczeniowych spowodowało utrwalenie społecznego postrzegania ubezpieczeń komercyjnych jako jedynej dostępnej formy świadczenia usług ubezpieczeniowych. Na podstawie przeprowadzonej analizy specyfiki otoczenia społeczno-kulturowego nie zidentyfikowano jednak przyczyn zróżnicowania pozycji ubezpieczycieli wzajemnych w państwach EŚW.

Otoczenie makroekonomiczne działalności ubezpieczycieli wzajemnych w państwach EŚW było kształtowane przez procesy przemian ustrojowych oraz postępującą integrację europejską. Charakteryzowało się ono występowaniem dynamicznego wzrostu gospodarczego obserwowanego we wszystkich badanych państwach. Świadczy o tym wzrost parametru PKB oraz zamożności społeczeństw (PKB per capita), stabilizacja procesów inflacyjnych oraz spadek bezrobocia. Postępujący rozwój gospodarczy państw EŚW stworzył sprzyjające warunki dla rozwoju działalności ubezpieczeniowej. Sektor ubezpieczeń w państwach EŚW pozostaje jednak znacznie słabiej rozwinięty w porównaniu z państwami Europy Zachodniej. Dowodzą tego niższe wskaźniki penetracji i gęstości rynku ubezpieczeniowego, ograniczony rozwój ubezpieczeń na życie oraz dominujący udział ubezpieczeń komunikacyjnych w przypisie składki. Rynki ubezpieczeniowe w krajach EŚW wciąż znajdują się w fazie wzrostu a poziom ich rozwoju był stosunkowo jednolity we wszystkich badanych państwach. Do wyjątków zalicza się Słowenia, której rynek ubezpieczeniowy wyróżniał się znacznie wyższymi wskaźnikami rozwoju, zbliżonymi do krajów Europy Zachodniej oraz rynki ubezpieczeniowe w Rumunii i Bułgarii, które charakteryzowały się wyraźnie niższym poziomem rozwoju.

Na podstawie przeprowadzonego badania korelacji zauważono, że ubezpieczyciele wzajemni posiadali silniejszą pozycję na rozwiniętych rynkach ubezpieczeniowych. Analiza danych panelowych nie wykazała jednak, że wzrost poziomu rozwoju rynku ubezpieczeniowego przyczynia się do wzrostu pozycji rynkowej ubezpieczycieli wzajemnych. Ponadto na wysoko rozwiniętych rynkach ubezpieczeniowych obserwowano w przeszłości liczne przypadki demutualizacji, które osłabiły pozycję rynkową tych zakładów ubezpieczeń. Nie dostrzeżono zatem związku przyczynowo-skutkowego pomiędzy poziomem rozwoju rynku

a pozycją ubezpieczycieli wzajemnych. W rezultacie należy stwierdzić, że różnice w poziomie rozwoju rynków ubezpieczeniowych (czy szerzej różnice w poziomie rozwoju gospodarczego), w poszczególnych krajach EŚW, nie wyjaśniają odmiennej pozycji ubezpieczycieli wzajemnych.

Specyfika otoczenia mikroekonomicznego państw EŚW w znacznym stopniu wyjaśnia marginalną pozycję rynkową ubezpieczycieli wzajemnych w sektorze ubezpieczeń na życie. Niski popyt na produkty ubezpieczeń na życie jest charakterystyczne dla wszystkich badanych państw i znacząco utrudnia uzyskanie silnej pozycji przez ubezpieczycieli wzajemnych. Innym czynnikiem rynkowym stanowiącym istotną barierę rozwojową jest konkurencja ze strony ubezpieczeniowych spółek akcyjnych, które są kontrolowane zazwyczaj przez duże zagraniczne ubezpieczeniowe grupy kapitałowe. Silna konkurencja sprawia, że wśród potencjalnych kierunków rozwoju ubezpieczycieli wzajemnych należy wskazać poszukiwanie nisz rynkowych niedostrzeżonych przez dużych uniwersalnych ubezpieczycieli.

Przeprowadzona analiza zależności pomiędzy wielkością rynku a pozycją ubezpieczycieli wzajemnych wykazała, że podmioty te częściej prowadzą działalność na dużych rynkach ubezpieczeniowych, charakteryzujących się wysokim zagregowanym przypisem składki, PKB czy dużą liczbą ludności. Rozmiar rynku ubezpieczeniowego był czynnikiem sprzyjającym utrzymaniu relatywnie silnej pozycji ubezpieczycieli wzajemnych w Polsce oraz na Węgrzech. Natomiast w Czechach i Rumunii, pomimo stosunkowo dużego rynku, pozycja ubezpieczycieli wzajemnych pozostaje marginalna. Większość rynków ubezpieczeniowych w państwach EŚW to rynki małe, cechujące się niewielkim zagregowanym popytem na ubezpieczenia (np. państwa bałtyckie, Chorwacja czy Słowenia). W rezultacie, stworzenie potencjalnej wspólnoty ryzyka, zainteresowanej ubezpieczeniem wzajemnym, może być trudniejsze niż w przypadku dużych rynków ubezpieczeniowych. Działalność na niewielkim rynku ubezpieczeniowym stanowiło istotną barierę m.in. dla rozwoju pierwszego estońskiego ubezpieczyciela wzajemnego Eesti Kindlustusühistu ÜKS.

W pracy nie poruszono szczegółowo kwestii otoczenia ekologicznego i technologicznego działalności ubezpieczycieli wzajemnych. Analizując przyczyny zakończenia działalności ubezpieczycieli wzajemnych dostrzeżono negatywny wpływ zmian klimatu na działalności małych stowarzyszeń ubezpieczeń rolnych. Często występujące susze przyczyniły się do wzrostu wskaźników szkodowości tych zakładów ubezpieczeń. W konsekwencji, w tych stowarzyszeniach występowały trudności z utrzymaniem wymogów kapitałowych, co

skutkowało podjęciem działań ze strony organu nadzoru w postaci nadzoru komisarycznego lub cofnięcia zezwolenia na prowadzenie działalności ubezpieczeniowej.

Rozdział V: Uwarunkowania wewnętrzne działalności ubezpieczycieli wzajemnych w krajach Europy Środkowo-Wschodniej

5.1. Rodzaj wykonywanej działalności ubezpieczeniowej przez ubezpieczycieli wzajemnych w krajach EŚW

5.1.1. Specyfika i koncentracja działalności ubezpieczycieli wzajemnych w krajach EŚW

W ramach badań nad specyfiką i koncentracją działalności ubezpieczycieli wzajemnych w krajach EŚW przeanalizowano dane finansowe i jakościowe publikowane w sprawozdaniach o wypłacalności i kondycji finansowej w latach 2016-2022. Na ich podstawie określono rodzaj wykonywanej działalności przez ubezpieczycieli wzajemnych oraz zidentyfikowano dominujące linie biznesowe. Określono również koncentrację działalności poszczególnych podmiotów w kontekście podmiotowym oraz przedmiotowym. Na podstawie informacji zawartych w załączniku S.05.01.01.01 do SFCR publikowanych przez ubezpieczycieli wzajemnych przeanalizowano przypis składki w podziale na linie biznesowe w odniesieniu do ubezpieczeń na życie (Tabela 36) oraz ubezpieczeń innych niż na życie (Tabela 37), obejmujących bezpośrednią działalność ubezpieczeniową.

Tabela 36: Składka przypisana brutto ubezpieczycieli wzajemnych działu I w podziale na poszczególne linie biznesowe ubezpieczeń na życie (w mln EUR)

Linia biznesowa ²⁸⁶	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	Suma 2016-2022
LINIA 29	0,33	0,43	0,28	0,26	0,00	0,00	0,00	1,30
LINIA 30	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
LINIA 31	0,00	0,00	0,00	0,00	0,06	3,68	4,45	8,19
LINIA 32	18,12	8,61	8,14	7,62	3,91	3,99	4,02	54,41
LINIA 33	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
LINIA 34	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
łącznie	18,45	9,03	8,41	7,88	3,98	7,68	8,47	63,90

Źródło: opracowanie własne na podstawie sprawozdań o wypłacalności i kondycji finansowej.

Ubezpieczyciele wzajemni działu I koncentrowali swoją działalność przede wszystkim na tradycyjnych ubezpieczeniach na życie (linia 32 – pozostałe ubezpieczenia na życie). Produkty z tej linii biznesowej były oferowane przez trzech ubezpieczycieli – Macif, Rejent-Life oraz

²⁸⁶ Numeracja linii biznesowych zgodnie z załącznikiem nr I do Rozporządzenia Delegowanego Komisji (UE) 2015/35 z dnia 10 października 2014 r. uzupełniające dyrektywę Parlamentu Europejskiego i Rady 2009/138/WE w sprawie podejmowania i prowadzenia działalności ubezpieczeniowej i reasekuracyjnej (Wypłacalność II).

bułgarski SiVZK. Usługi w zakresie ubezpieczeń związanych z ubezpieczeniowym funduszem kapitałowym były świadczone przez Polski Gaz TUW na Życie. Był to jedyny ubezpieczyciel wzajemny z krajów EŚW świadczący usługi ubezpieczeniowe z tej linii biznesowej. Marginalną część przypisu składki z ubezpieczeń na życie stanowiły ubezpieczenia zdrowotne, stanowiące uzupełnienie do ubezpieczeń na życie.

Tabela 37: Składka przypisana brutto ubezpieczycieli wzajemnych działu II w podziale na poszczególne linie biznesowe ubezpieczeń innych niż na życie (w mln EUR)

Linia biznesowa	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	Suma 2016-2022
LINIA 1	271,02	281,47	294,79	321,25	330,05	310,57	328,90	2 138,05
LINIA 2	49,35	57,28	51,68	67,90	65,42	63,19	57,35	412,18
LINIA 3	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
LINIA 4	175,98	188,12	175,01	182,12	176,34	180,52	166,83	1 244,92
LINIA 5	37,22	49,12	51,37	56,87	35,85	39,77	47,25	317,46
LINIA 6	4,95	8,67	11,70	29,22	18,41	19,50	19,88	112,34
LINIA 7	128,40	208,34	218,85	248,20	182,91	207,53	252,34	1 446,57
LINIA 8	19,15	36,40	39,68	46,81	46,89	62,58	70,91	322,43
LINIA 9	1,82	0,73	2,88	2,07	1,36	2,02	2,49	13,36
LINIA 10	1,59	1,82	1,76	1,81	0,30	0,65	0,59	8,51
LINIA 11	6,59	16,23	13,85	23,49	25,96	30,38	33,83	150,34
LINIA 12	6,17	9,35	12,53	14,74	13,58	15,51	25,73	97,61
łącznie	702,25	857,52	874,09	994,50	897,08	932,22	1 006,09	6 263,76

Źródło: opracowanie własne na podstawie sprawozdań o wypłacalności i kondycji finansowej.

W dziale II największy przypis składki odnotowano w linii 1 (ubezpieczeń pokrycia kosztów świadczeń medycznych), której udział stanowił ponad 1/3 przypisu składki. Tak wysoki wskaźnik wynika z działalności słoweńskiego towarzystwa Vzajemna, którego przypis składki stanowi aż 98,5% całego przypisu w tej linii. Kolejną linię w strukturze przypisu składki ubezpieczycieli wzajemnych stanowiła linia 7 (Ubezpieczenia od ognia i innych szkód rzeczowych). Spośród analizowanych zakładów jedynie dwa zakłady ubezpieczeń działu II (Vzajemna oraz MÜBSE) nie wykazały przypisu składki z tej linii biznesowej w żadnym z analizowanych okresów sprawozdawczych. Trzecią najważniejszą linię pod względem przypisu składki stanowiły komunikacyjne ubezpieczenia odpowiedzialności cywilnej, których wysoki udział rynkowy wynikał przede wszystkim z obowiązkowego charakteru tych produktów.

Wśród przewag konkurencyjnych ubezpieczycieli wzajemnych postrzega się koncentrację działalności na pewnej specyficznej niszy rynkowej, która nie została zagospodarowana przez

duże ubezpieczeniowe spółki akcyjne o uniwersalnym profilu działalności. Koncentrację w działalności ubezpieczycieli można rozpatrywać w dwóch aspektach:

- koncentracja działalności poszczególnych ubezpieczycieli na rynku ubezpieczeniowym ogółem (koncentracja kapitału),
- koncentracja działalności ubezpieczycieli w obrębie grup ubezpieczeniowych lub linii biznesowych, w których dany zakład ubezpieczeń prowadzi działalność (koncentracja produkcji i usług).

Koncentracja działalności ubezpieczycieli w obrębie grup ubezpieczeniowych lub linii biznesowych pozwala określić, czy działalność zakładu ubezpieczeń jest skupiona na pewnym specyficznym obszarze działalności lub też, czy zakład ubezpieczeń prowadzi działalność uniwersalną, bez wyraźnej dominacji którejkolwiek z grup ubezpieczeniowych lub linii biznesowych. Wysoka koncentracja działalności (w innym ujęciu niska dywersyfikacja działalności), umożliwia zakładom ubezpieczeń wyspecjalizowanie się w pewnej specyficznej niszy rynkowej i zdobycie przewagi konkurencyjnej, np. poprzez posiadany know-how. Z kolei niska koncentracja umożliwia uzyskanie silnej pozycji rynkowej poprzez zwiększenie liczby klientów. W Tabeli 38 zaprezentowano liczbę linii biznesowych, w których dany zakład ubezpieczeń prowadzi swoją działalność oraz wskaźnik koncentracji Herfindahl–Hirschman²⁸⁷.

²⁸⁷ Wskaźnik wykorzystywany jest przede wszystkim do badania koncentracji kapitału na rynku ubezpieczeniowym. Koncepcja tego wskaźnika pozwala badać koncentrację nie tylko poprzez udział największych podmiotów (zakładów ubezpieczeń), ale wszystkich zakładów ubezpieczeń prowadzących działalność na danym rynku. Wskaźnik obliczany jest jako suma kwadratów udziału rynkowego każdego z zakładów ubezpieczeń. Im niższa wartość tego wskaźnika tym rynek ubezpieczeniowy jest bardziej konkurencyjny, z kolei wartość wynosząca 10 000 oznacza pełny monopol. W pracy wykorzystano wskaźnik do zmierzenia koncentracji działalności w obrębie linii biznesowych Solvency II. Im niższy wskaźnik tym działalność zakładu ubezpieczeń jest bardziej rozproszona (uniwersalny profil działalności). Jeżeli wskaźnik przyjmuje wartość 10 000 to oznacza, że działalność zakładu ubezpieczeń koncentruje się jedynie w obrębie jednej linii biznesowej. Herfindahl-Hirschman Index obliczono według wzoru (Mayers i Smith 1988):

$$H = \sum_{L=1}^{12} S_L^2$$

L= numer linii biznesowej

$$S_L = \frac{\text{Składka zebrana w pojedynczej linii biznesowej}}{\text{Składka zebrana we wszystkich 12 liniach biznesowych}}$$

Tabela 38: Koncentracja działalności poszczególnych ubezpieczycieli wzajemnych non-life w krajach EŚW

Nazwa zakładu ubezpieczeń	Liczba linii biznesowych (aktywna działalność)	Indeks HHI
Agro	10	2 092,90
TUZ	11	2 832,75
TUW TUW	11	3 285,82
PZUW	9	3 412,04
Concordia	11	4 053,93*
Polski Gaz	9	4 209,60
Saltus	6	5 664,84
KÖBE	10	6 622,83
Cuprum	4	7 025,89
Medicum	6	7 365,31*
Vzajemna	2	9 478,43
MÜBSE	1	10 000,00

* Dane z roku 2019

Źródło: opracowanie własne na podstawie sprawozdań o wypłacalności i kondycji finansowej.

Spośród analizowanych zakładów ubezpieczeń jedynie działalność MÜBSE była skoncentrowana w obrębie jednej linii biznesowej (monoline). Stowarzyszenie oferuje jeden rodzaj produktu, jakim jest ubezpieczenie odpowiedzialności cywilnej prawników, a profil działalności stowarzyszenia nie zmieniał się od momentu jego powołania. W przyjętej strategii biznesowej stowarzyszenie nie zamierza w przyszłości dywersyfikować swojej działalności (MÜBSE SFCR, 2022, p. 6). Silną koncentracją działalności wykazywało się również polskie towarzystwo Medicum, którego ubezpieczenia kredytów i poręczeń stanowiły ponad 90 % całkowitego przypisu składki. Głównym obszarem działalności TUW-u było udzielanie gwarancji ubezpieczeniowych (wadialnych kontraktowych oraz usunięcia wad i usterek) dla podmiotów z sektora medycznego i farmaceutycznego. Innym przykładem ubezpieczyciela wzajemnego charakteryzującego się silną koncentracją działalności jest Vzajemna. W przeciwieństwie do Medicum i MÜBSE oferta tego ubezpieczyciela była skierowana do szerokiej grupy podmiotów – osób fizycznych zainteresowanych dodatkowymi ubezpieczeniami zdrowotnymi.

Pogłębione analizy danych jakościowych pozwoliły wyodrębnić trzy podstawowe sektory rynkowe, w których koncentruje się działalność większości środkowowschodnio-europejskich ubezpieczycieli wzajemnych (koncentracja przedmiotowa):

- ubezpieczenia rolne,
- ubezpieczenia komunikacyjne,

- ubezpieczenia zdrowotne.

5.1.2. Przedmiotowy zakres działalności ubezpieczycieli wzajemnych

Ubezpieczyciele wzajemni w sektorze ubezpieczeń rolnych

Ubezpieczenia rolne są szczególną gałęzią ubezpieczeń majątkowych, w której usługi ubezpieczeniowe są oferowane producentom rolnym. Tradycyjne ubezpieczenia rolne, do których zalicza się ubezpieczenia upraw i zwierząt, charakteryzują się wysoką szkodowością, która utrudnia ubezpieczycielom osiąganie zysków. Janowicz-Lomott (2024, s. 94) na przykładzie rynku polskiego wskazuje, że w latach 2010-2019 jedynie w czterech okresach wskaźniki szkodowości dla ubezpieczeń upraw nie przekroczyły 100 procent²⁸⁸. Ubezpieczenia rolne są często postrzegane jako tradycyjny obszar aktywności gospodarczej ubezpieczycieli wzajemnych²⁸⁹.

W EŚW działalność na rynku ubezpieczeń rolnych podjęli ubezpieczyciele wzajemni z Węgier oraz z Polski. W pozostałych państwach EŚW ubezpieczenia rolne są wskazywane jako potencjalny kierunek rozwoju dla ubezpieczycieli wzajemnych, o czym świadczą np. badania prowadzone przez Krišto i in., (2020) dla chorwackich towarzystw ubezpieczeń wzajemnych. Schemat działalności podejmowanej przez ubezpieczycieli z Polski i Węgier był znacząco różny. W Polsce ubezpieczenia rolne są oferowane przez ubezpieczycieli charakteryzujących się relatywnie dużą skalą działalności, a zakres terytorialny ich aktywności gospodarczej obejmuje obszar całego kraju. Na Węgrzech, skala działalności małych stowarzyszeń ubezpieczeń rolnych jest znacznie mniejsza, a jej zakres terytorialny jest ograniczony do jednego lub kilku komitatów.

Wśród polskich ubezpieczycieli wzajemnych, specjalizujących się w ubezpieczenia rolnych, należy wyróżnić przede wszystkim Agro oraz TUV TUV. Oba zakłady ubezpieczeń deklarują, że sektor ubezpieczeń rolnych jest kluczowym filarem w modelu rozwojowym (AGRO SFCR, 2022, s. 10; TUV TUV SFCR, 2022, s. 9). Ubezpieczenia rolne są oferowane również przez towarzystwo TUZ, a do czasu demutualizacji tego typu usługi świadczyła również Concordia, której udział w sektorze ubezpieczeń upraw rolnych w 2019 roku wynosił 39%²⁹⁰ (CONCORDIA

²⁸⁸ Szkodowość finansowa bez uwzględniania dopłat.

²⁸⁹ Szerzej o powodach aktywności ubezpieczycieli wzajemnych w ubezpieczeniach rolnych (Janowicz-Lomott, 2016, 2018).

²⁹⁰ Był to jedyny badany zakład ubezpieczeń, który w SFCR ujawnił dane o udziale rynkowym w sektorze ubezpieczeń rolnych

SFCR, 2019, p. 7). W ofertach tych towarzystw, oprócz tradycyjnych ubezpieczeń upraw rolnych i zwierząt gospodarskich, obecne były również produkty komplementarne, które umożliwiają producentom rolnym uzyskanie ochrony ubezpieczeniowej w odniesieniu do ryzyk pośrednio związanych z prowadzoną działalnością rolniczą. Do grupy tych produktów należy zaliczyć w szczególności ubezpieczenia maszyn rolniczych (tzw. agrocasco), ubezpieczenia mienia rolników, ochrony prawnej, czy obowiązkowe ubezpieczenia OC rolników i budynków rolniczych.

W przeciwieństwie do „dużych” polskich TUV-ów, działalność ubezpieczeniowa węgierskich stowarzyszeń ubezpieczeniowych koncentruje się zazwyczaj tylko i wyłącznie na ubezpieczeniach upraw rolnych (czasami również na ubezpieczeniu zwierząt gospodarskich). Małe węgierskie stowarzyszenia ubezpieczeń upraw rolnych pełnią również ważną funkcję, jaką jest wsparcie lokalnej społeczności rolników w administracji i zarządzaniu dotacjami do składek ubezpieczeniowych w ramach programów wsparcia publicznego, np. program Szechenyi 2020 (szerzej por. 3.3.2).

W krajach EŚW aktywną działalność ubezpieczeniową w sektorze ubezpieczeń rolnych, poza krajowymi ubezpieczycielami wzajemnymi, prowadzą również dwa zagraniczne towarzystwa ubezpieczeń wzajemnych, tj. niemieckie Vereinigte Hagelversicherung VVaG oraz austriackie Österreichische Hagelversicherung VVaG. Oba zakłady ubezpieczeń prowadzą działalność na kilku europejskich rynkach ubezpieczeniowych i specjalizują się w tradycyjnych ubezpieczeniach upraw rolnych, w tym ubezpieczeniach dotowanych przez sektor publiczny. W krajach EŚW Vereinigte Hagelversicherung VVaG posiadał oddziały w Chorwacji, na Litwie oraz w Polsce, z kolei Österreichische Hagelversicherung VVaG prowadził działalność na rynku bułgarskim, czeskim, rumuńskim, słowackim, słoweńskim oraz węgierskim. W konsekwencji wzajemne ubezpieczenia rolne są oferowane w przypadku większości badanych rynków ubezpieczeniowych.

Ubezpieczyciele wzajemni w sektorze ubezpieczeń komunikacyjnych

Linie ubezpieczeń komunikacyjnych (linie 4 i 5) stanowiły razem najistotniejszą, pod względem przypisu składki, pozycję w portfelach ubezpieczycieli wzajemnych w krajach EŚW. Ubezpieczenia komunikacyjne nie należą do typowych produktów ubezpieczeniowych oferowanych przez ubezpieczycieli wzajemnych. Cechuje je przede wszystkim masowość zawieranych umów, stosunkowo mało złożone procesy aktuarialne oraz potencjalnie

niewielka ilość nisz rynkowych możliwych do zagospodarowania przez ubezpieczycieli wzajemnych. Jednocześnie ubezpieczenia komunikacyjne są wciąż najpowszechniejszymi produktami ubezpieczeniowymi w krajach EŚW, co skutkuje silną konkurencją w tym obszarze rynku ubezpieczeniowego, a także występowaniem dynamicznych cykli underwritingowych.

Pewną niszę rynkową, w postaci ubezpieczeń komunikacyjnych przeznaczonych dla przewozów komercyjnych realizowanych przez przewoźników z karnetem TIR, dostrzeżono na Węgrzech i Łotwie, gdzie działalność podjęli ubezpieczyciele TIR oraz Lauto Klubs. Koncentracją działalności na stosunkowo wąskiej niszy rynkowej, we wczesnej fazie swojego rozwoju, charakteryzowało się również węgierskie KÖBE, które oferowało ubezpieczenia dla członków węgierskiego stowarzyszenia przewoźników FUVOSZ. Podjęte w kolejnych latach decyzje zarządcze spowodowały jednak rozszerzenie zakresu podmiotowego działalności i jej uniwersalizację. Obecnie w EŚW nie ma żadnego ubezpieczyciela wzajemnego oferującego ubezpieczenia komunikacyjne tylko i wyłącznie dla pewnej wąskiej (zamkniętej) grupy podmiotów gospodarczych.

Spośród analizowanych ubezpieczycieli wzajemnych wyselekcjonowano pięć zakładów ubezpieczeń, w których udział ubezpieczeń komunikacyjnych w przypisie składki był relatywnie wysoki i wynosił co najmniej 30%. Szczegółowe dane prezentuje Tabela 39. Pod względem koncentracji w przypisie składki z ubezpieczeń komunikacyjnych zdecydowanie wyróżnia się węgierski ubezpieczyciel KÖBE, gdzie udział tych ubezpieczeń w całkowitym przypisie przekraczał w latach 2016-2022 poziom 90%. Dużym udziałem ubezpieczeń komunikacyjnych charakteryzuje się również TUZ. Oba zakłady ubezpieczeń wykazują się silną specjalizacją w tym segmencie rynku, jednak ich plany finansowe zakładają w przyszłości większą dywersyfikację działalności ubezpieczeniowej poprzez rozwój produktów z innych linii biznesowych ubezpieczeń majątkowych (KÖBE SFCR, 2022, s. 3; TUZ SFCR, 2022, s. 13).

Tabela 39: Ubezpieczyciele wzajemni z największym udziałem przypisu składki z linii biznesowych ubezpieczeń komunikacyjnych (linia 4 i 5) w przypisie składki ogółem w latach 2016-2022

Nazwa zakładu ubezpieczeń	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022
KÖBE	92,3%	91,2%	92,0%	92,0%	92,8%	92,4%	91,6%
TUZ	64,2%	67,8%	66,7%	70,1%	73,2%	72,7%	61,5%
TUW TUW	72,2%	72,8%	68,7%	63,2%	62,4%	57,7%	54,0%
Agro	59,8%	36,4%	45,3%	45,4%	33,0%	36,3%	36,3%
Concordia	30,7%	30,3%	31,7%	31,4%			

Źródło: opracowanie własne na podstawie sprawozdań o wypłacalności i kondycji finansowej.

Wysokim udziałem przypisu składki z ubezpieczeń komunikacyjnych charakteryzowały się również trzy towarzystwa, które specjalizują się w ubezpieczeniach rolnych, tj. TUW TUW, Agro oraz Concordia. Dystrybucja ubezpieczeń rolnych spowodowała zidentyfikowanie niszy rynkowej w obszarze ubezpieczeń komunikacyjnych dla rolników. W latach 2016-2022 obserwowany jest wzrost dywersyfikacji działalności ubezpieczycieli TUW TUW oraz Agro, o czym świadczy spadek udziału ubezpieczeń komunikacyjnych w przypisie składki.

Ubezpieczyciele wzajemni w sektorze ubezpieczeń zdrowotnych

Do tradycyjnych obszarów aktywności ubezpieczycieli wzajemnych w Europie zalicza się ubezpieczenia zdrowotne. Do czasu rozwoju powszechnych społecznych systemów opieki zdrowotnej to właśnie organizacje świadczące ochronę na zasadzie wzajemności były głównymi podmiotami ubezpieczeń zdrowotnych. W dalszym ciągu, z uwagi na doświadczenia historyczne i kulturowe, ubezpieczyciele wzajemni odgrywają istotną rolę²⁹¹ w wielu państwach europejskich²⁹².

W przypadku większości państw EŚW nie obserwuje się (i nie obserwowano w okresie po transformacyjnym) rozwoju ubezpieczeń wzajemnych w sektorze ubezpieczeń zdrowotnych. Wśród przyczyn takiego stanu należy wskazać ogólny brak rozwiązań legislacyjnych do prowadzenia tego typu działalności (np. Litwa, Słowacja, Bułgaria) oraz silną tradycję obowiązkowych ubezpieczeń zdrowotnych, oferowanych przez instytucje publiczne lub z inicjatywy organów władzy publicznej, która wynikała z polityki prowadzonej przez reżimy komunistyczne. Pewien rodzaj wzajemnych ubezpieczeń zdrowotnych funkcjonuje obecnie na Węgrzech, gdzie w ramach systemu zabezpieczenia społecznego funkcjonują dobrowolne fundusze ubezpieczeń wzajemnych (węg. *önkéntes kölcsönös biztosítópénztár*). Podmioty te nie prowadzą jednak działalności ubezpieczeniowej w rozumieniu węgierskiej ustawy o działalności ubezpieczeniowej, a zasady ich funkcjonowania reguluje odrębna ustawa

²⁹¹ W badaniach prowadzonych przez (Grijpstra i in., 2011) wyróżniono cztery schematy aktywności ubezpieczycieli wzajemnych w ubezpieczeniach zdrowotnych:

- działalność jedynie w obszarze obowiązkowych ubezpieczeń zdrowotnych,
- działalność zarówno w zakresie obowiązkowych, jak i dobrowolnych ubezpieczeń zdrowotnych,
- działalność tylko w zakresie dobrowolnych/uzupełniających ubezpieczeń zdrowotnych, a nie w obowiązkowych ubezpieczeniach zdrowotnych,
- brak działalności w zakresie ubezpieczeń zdrowotnych.

²⁹² Forma prawna towarzystwa ubezpieczeń wzajemnych w sektorze ubezpieczeń zdrowotnych jest powszechnie stosowana w państwach romańskich (np. Francja i Belgia). Ubezpieczenia wzajemne są w tych krajach społecznie postrzegane wręcz jako synonim uzupełniającej opieki zdrowotnej. Szerzej na temat uwarunkowań historycznych i kulturalnych rozwoju ubezpieczeń wzajemnych (Rutkowska, 2003).

o dobrowolnych funduszach ubezpieczeń wzajemnych - 1993. évi XCVI. törvény az Önkéntes Kölcsönös Biztosító Pénztárakról. Spośród węgierskich ubezpieczycieli wzajemnych działalność w sektorze ubezpieczeń zdrowotnych w przeszłości podejmowało stowarzyszenie Dimenzió.

Większość dużych badanych ubezpieczycieli wzajemnych oferowała produkty ubezpieczeń zdrowotnych, jednak tylko dwa spośród nich (Vzajemna i Saltus) skupiało swoją działalność głównie na tej linii produktowej. Tabela 40 przedstawia dane dotyczące udziału składki przypisanej z tytułu ubezpieczeń zdrowotnych w przypisie składki ogółem.

Tabela 40: Ubezpieczyciele wzajemni z największym udziałem przypisu składki z linii biznesowych ubezpieczeń zdrowotnych (linia 1 i 2) w przypisie składki ogółem w latach 2016-2022

Nazwa zakładu ubezpieczeń	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022
Vzajemna	98,2%	98,1%	98,2%	98,2%	98,3%	98,3%	98,0%
Saltus	70,5%	71,2%	70,2%	73,5%	74,6%	74,7%	72,2%

Źródło: opracowanie własne na podstawie sprawozdań o wypłacalności i kondycji finansowej.

Saltus przez cały analizowany okres charakteryzował się wysokim udziałem przypisu składki z ubezpieczeń zdrowotnych. Usługi ubezpieczenia były oferowane przede wszystkim dla klientów posiadających pożyczki udzielone przez instytucje finansowe, w tym przede wszystkim dla klientów spółdzielczych kas oszczędnościowo-kredytowych²⁹³ (SALTUS SFCR, 2022, p. 7). W ramach przyjętej strategii rozwojowej Saltus planował kontynuację dotychczasowej polityki oraz utrzymanie i wzmocnienie pozycji jako usługodawcy dla członków SKOK i podmiotów tego systemu (SALTUS SFCR, 2022, p. 3).

Drugim wyspecjalizowanym w ubezpieczeniach zdrowotnych ubezpieczycielem wzajemnym była Vzajemna. Ubezpieczyciel posiadał szczególne znaczenie w słoweńskim systemie ubezpieczeń społecznych. Do 2023 roku podstawową część działalności Vzajemnej stanowiły dodatkowe ubezpieczenia zdrowotne (sło. *dopolnilno zdravstveno zavarovanje*, dalej: „DZZ”), współfinansowane ze środków publicznych. Według danych finansowych z roku 2022 na ubezpieczenia DZZ przypadło ponad 93,1% łącznych przychodów ze składek zarobionych netto oraz większość kosztów odszkodowań i świadczeń (98,4%) (VZAJEMNA

²⁹³ Szerzej o związku towarzystwa z sektorem spółdzielczych kas oszczędnościowo-kredytowych (Głowacki i Sangowski, 2001).

SFCR, 2022, p. 12). Wysokość składki na dodatkowe ubezpieczenia zdrowotne zależała przede wszystkim od okresu trwania umowy ubezpieczenia – im dłuższy okres ubezpieczenia tym niższa składka ubezpieczeniowa. Vzajemna była jednym z trzech słoweńskich ubezpieczycieli²⁹⁴ oferujących tego rodzaju ubezpieczenia. Przewagą konkurencyjną Vzajemnej na rynku ubezpieczeń DZZ była możliwość obniżenia wysokości składki dla ubezpieczonych członków w przyszłych okresach dzięki wypracowanym nadwyżkom finansowym w latach ubiegłych. Vzajemna posiadała również sieć własnych usługodawców medycznych²⁹⁵. W Słowenii postrzeganie ubezpieczeń DZZ było niejednoznaczne. Obserwowano narastający konflikt między ubezpieczonymi a zakładami ubezpieczeń, w szczególności ich kadrą zarządzającą. W społecznej opinii ubezpieczyciele oferujący DZZ ponosili zbyt duże i nieuzasadnione koszty administracyjne. Od roku 2022 w Słowenii trwały prace nad reformą systemu społecznych ubezpieczeń zdrowotnych mające na celu reformę lub zniesienie DZZ. Vzajemna postrzegała reformę jako największe ryzyko związane z działalnością ubezpieczeniową. Analiza scenariusza całkowitego zniesienia DZZ było przedmiotem corocznej oceny w ramach procesu ORSA (VZAJEMNA SFCR, 2022, p. 8). Ponadto Vzajemna prowadziła działania związane ze zwiększaniem przychodów z pozostałych rodzajów ubezpieczeń (według strategii na lata 2019-2023), co miało na celu zmniejszenie zależności Vzajemnej od DZZ (VZAJEMNA SFCR, 2022, p. 36). Efektem końcowym prac związanych z reformą systemu ubezpieczeń zdrowotnych była nowelizacja krajowej ustawy o opiece zdrowotnej i ubezpieczeniu zdrowotnym ZZVZZ²⁹⁶, zgodnie z którą z dniem 31 grudnia 2023 roku wygasły umowy ubezpieczenia zawierane w ramach DZZ, a także wprowadzono maksymalną wysokość składki na DZZ²⁹⁷. Jednocześnie w ich miejsce od 1 stycznia 2024 roku wprowadzono obowiązkową składkę zdrowotną (sło. *obvezni zdravstveni prispevek* (OZP)). Nowa obowiązkowa składka ubezpieczenia zdrowotnego²⁹⁸ jest wpłacana bezpośrednio do Słoweńskiego Instytutu Ubezpieczeń Zdrowotnych (*Zavod za zdravstveno zavarovanje*

²⁹⁴ Działalność w zakresie DZZ prowadziły również dwie ubezpieczeniowe spółki akcyjne: Generali zavarovalnica d.d. oraz Triglav Zdravstveni zavarovalnica, d.d.

²⁹⁵ W 2022 roku Vzajemna posiadała dwie spółki zależne:

- Aristotel, d. o. o. (51 % udziałów) – firma prowadząca działalność w zakresie pozaszpitalnej podstawowej i specjalistycznej opieki zdrowotnej,
- Dentalni center Varuh zdravja d. o. o. (60 % udziałów) – usługi stomatologiczne.

²⁹⁶ Nowelizacja została przeprowadzana przez uchwalenie ustawy o zmianie ustawy o opiece zdrowotnej i ubezpieczeniu zdrowotnym – ZZVZZ-T (Dziennik Urzędowy Republiki Słowenii nr 78/23 z dnia 19 lipca 2023 r.).

²⁹⁷ Maksymalna składka wyniosła 35,67 EUR (VZAJEMNA SFCR, 2022, s. 8)

²⁹⁸ Składka miała charakter ryczałtowy i wynosiła 35 EUR za każdy miesiąc kalendarzowy.

Slovenije), który pełni również wszystkie funkcje administracyjne związane z tymi ubezpieczeniami. W rezultacie Vzajemna została pozbawiona możliwości wykonywania działalności ubezpieczeniowej w zakresie DZZ, co skutkowało przeprowadzeniem demutualizacji towarzystwa (szerzej por. 5.4.2).

5.1.3. Podmiotowy zakres działalności ubezpieczycieli wzajemnych

Wprowadzenie

Koncentrację działalności ubezpieczycieli wzajemnych można rozpatrywać również w ujęciu podmiotowym. Ubezpieczyciele wzajemni mogą prowadzić działalność o charakterze uniwersalnym (masowym), oferując swoje produkty ubezpieczeniowe szerokiemu, otwartemu kręgowi potencjalnych ubezpieczających. Z drugiej strony, mogą oni także ograniczyć zakres swoich usług wyłącznie do określonej (zamkniętej) grupy podmiotów. Taką grupę można utworzyć poprzez wprowadzenie odpowiednich regulacji statutowych (np. Rejent-Life), które zabraniają zawierania umów ubezpieczenia z podmiotami niespełniającymi ściśle określonych warunków lub poprzez obejmowanie ochroną ubezpieczeniową ryzyk specyficznych tylko dla tej grupy (np. Cuprum).

Ubezpieczyciele uniwersalni (masowi)

W pierwszej grupie wyróżniono ubezpieczycieli uniwersalnych, których działalność co do zasady była skierowana do szerokiego kręgu potencjalnych ubezpieczających. Wyróżnikiem uniwersalnego charakteru działalności ubezpieczeniowej może być znaczna liczba jego członków, np. w 2022 roku w TUV TUV zrzeszonych było ponad 1,9 mln członków, we Vzajemnej ponad 800 tys., a w przypadku KÖBE ponad 230 tys (KÖBE SFCR, 2022, s. 3; TUV TUV, 2022, s.7; VZAJEMNA SFCR, 2022, s. 10). Inną cechą charakterystyczną uniwersalnych ubezpieczycieli może być szeroko zdefiniowany zakres oferowanych produktów ubezpieczeniowych, co determinuje szeroki krąg potencjalnych ubezpieczających. Przykład działalności Vzajemnej wskazuje jednak, że możliwe jest oferowanie ubezpieczeń masowych z jednoczesną koncentracją na wąskiej linii produktów ubezpieczeniowych.

Do grupy uniwersalnych ubezpieczycieli wzajemnych z szerokim zakresem oferowanych usług zalicza się Agro, które od momentu powstania stopniowo rozszerzało katalog

oferowanych usług²⁹⁹. Obecnie o uniwersalnym charakterze towarzystwa świadczy fakt zawierania wielu rodzajów umów ubezpieczenia w ramach „Linii produktów masowych indywidualnych³⁰⁰”, a także kontynuacja dotychczasowego proponowania produktów specjalistycznych w ramach linii „postassurance” oraz „bancassurance”³⁰¹, które są oferowane rozproszonej grupie małych indywidualnych odbiorców (ubezpieczonych członków).

Tabela 41: Klasyfikacja ubezpieczycieli wzajemnych w krajach EŚW według zakresu podmiotowego prowadzonej działalności ubezpieczeniowej

Numer grupy	Nazwa Grupy	Ubezpieczyciele wzajemni prowadzący aktywną działalność (według stanu na koniec 2022 roku)	Ubezpieczyciele wzajemni, którzy zakończyli prowadzenie aktywnej działalności. (wybrane przykłady)
1	Ubezpieczyciele uniwersalni (masowi)	• Agro • KÖBE • Saltus • TUW TUW • TUZ • Vzajemna	• Concordia • Macif • MÁV • SiVZK • KÖT • Dimenzió
2	Ubezpieczyciele specjalizujący się w ubezpieczeniach ściśle określonej grupy zawodowej	• MÜBSE • Rejent-Life	• Solidaritate • Lauto Klubs • TIR • Florian
3	Ubezpieczyciele specjalizujący się w oferowaniu usług dla podmiotów z macierzystej grupy kapitałowej (captive grupowy)	• Cuprum • Polski Gaz • Polski Gaz nŻ	• Dimenzio
4	Ubezpieczyciele specjalizujący się w oferowaniu usług specyficznej (wąskiej) grupie przedsiębiorstw (captive grupowy)	• PZUW	• Bezpieczny Dom • Medicum
5	Ubezpieczyciele oferujących usługi dla lokalnej społeczności zamieszkującej dany region	Małe węgierskie stowarzyszenie upraw rolnych	

Źródło: opracowanie własne na podstawie sprawozdań o wypłacalności i kondycji finansowej.

²⁹⁹ Historycznie podstawowym rodzajem ubezpieczeń towarzystwa były usługi ubezpieczeniowe przeznaczone dla klientów Poczty Polskiej, w szczególności usługi ubezpieczeniowe komplementarne do usług pocztowych (postassurance), a także ubezpieczenia dla pracowników Poczty Polskiej i ich rodzin. Towarzystwo oferowało również usługi ubezpieczeniowe pracownikom i klientom Banku Pocztowego należącego do grupy kapitałowej Poczty Polskiej. Jednocześnie profil działalności Agro był stopniowo rozszerzany o ubezpieczenia rolne (w tym ubezpieczenia upraw), zgodnie ze Strategią na Rzecz Odpowiedzialnego Rozwoju oraz ubezpieczenia dla spółek Skarbu Państwa, jednostek samorządu terytorialnego oraz korporacji.

³⁰⁰ Do grupy tych produktów zalicza się ubezpieczenia komunikacyjne, ubezpieczenia mieszkań i domów oraz ubezpieczenia turystyczne.

³⁰¹ Obie linie specjalistyczne wynikają z historycznej struktury właścicielskiej i współpracy towarzystwa z grupą kapitałową Poczty Polskiej. W ramach usług bancassurance świadczone są usługi ubezpieczenia na wypadek utraty pracy oraz leczenia szpitalnego następstw nieszczęśliwych wypadków, a także ubezpieczenia nieruchomości stanowiących zabezpieczenie kredytów i pożyczek hipotecznych dla kredytobiorców Banku Pocztowego S.A. Agro oferują również ubezpieczenia komplementarne do usług świadczonych przez Poczta Polską S.A. (postassurance) obejmujące ubezpieczenia przesyłek nadawanych przez klientów Poczty Polskiej.

Przykładem innego podmiotu, którego charakter działalności zmienił się z ubezpieczyciela wyspecjalizowanego w określonej niszy na ubezpieczyciela oferującego szeroką gamę produktów jest TUZ. Zakład ubezpieczeń został założony przez instytucje związane z kościołem katolickim (zakon salezjanów). Wybór formy prawnej wynikał z oferowania usług ubezpieczeniowych względnie jednolitej grupie ubezpieczonych członków, do której zaliczały się organizacje kościelne takie jak: zgromadzenia zakonne, diecezje i parafie, a także osoby duchowne. Skala działalności zakładu ubezpieczeń w pierwotnej strukturze właścicielskiej była niewielka. Ponadto z uwagi na utrzymywanie zbyt niskich rezerw techniczno-ubezpieczeniowych oraz brak wymaganych środków własnych na pokrycie marginesu wypłacalności organ nadzoru pod koniec 2006 roku odebrał zakładowi ubezpieczeń prawo do swobodnego dysponowania aktywami. W rezultacie brak stabilności finansowej doprowadził do zmiany członka kapitałowego³⁰² i uniwersalizacji działalności towarzystwa, która postępowała od 2008 roku. Od momentu przejęcia towarzystwa przez nowych członków kapitałowych, w planach rozwoju towarzystwa było przekształcenie w ubezpieczeniową spółkę akcyjną. W tym celu przeprowadzono m. in. zmiany w statucie towarzystwa (Rosik, 2009). Obecnie towarzystwo oferuje szeroki katalog produktów ubezpieczeń majątkowych, sklasyfikowanych w grupach 1-3, 7-10, 13-18.

Do grupy ubezpieczycieli uniwersalnych zaliczono również Saltus. W przeciwieństwie do innych uniwersalnych zakładów ubezpieczeń Saltus wprowadził definicję docelowego rynku swojej działalności, wskazując na Spółdzielcze Kasy Oszczędnościowo-Kredytowe oraz ich członków³⁰³ (SALTUS SFCR, 2022, s. 13). Mimo to, Saltus oferuje szeroki zakres produktów ubezpieczeniowych także dla innych ubezpieczających, a charakter zawieranych umów pozostaje masowy. Działalność o podobnym profilu do Saltusa prowadziło także stowarzyszenie KÖT Takarékszövetkezetek Kölcsönös Biztosító Egyesülete, którego docelową grupą ubezpieczonych byli członkowie węgierskich kas oszczędnościowych (węg. *takarékszövetkezet*).

³⁰² Podmiotem, który przejął kontrolę nad towarzystwem była osoba fizyczna, która w 2008 roku podjęła decyzję o zwiększeniu kapitałów własnych TUZ.

³⁰³ W planach rozwojowych towarzystwa znajduje się również rozszerzanie działalności w obszarze ubezpieczeń medycznych oraz docieranie do wąsko zdefiniowanych innych grup docelowych (podmiotów zakonnych i kościelnych oraz samorządowych) (SALTUS SFCR, 2022, s. 14).

Ubezpieczyciele specjalizujący się w ubezpieczeniach ściśle określonej grupy zawodowej

Instytucja ubezpieczenia wzajemnego może stanowić efektywną metodę ochrony ubezpieczeniowej dla przedstawicieli określonej grupy zawodowej. Umożliwia ona dostosowanie warunków ubezpieczenia do specyficznych potrzeb i ryzyk zawodowych danej grupy, a także może sprzyjać obniżeniu kosztów ochrony ubezpieczeniowej. Model ubezpieczenia wzajemnego sprzyja również budowaniu więzi społecznych i współpracy, co może dodatkowo wzmacniać samorząd branżowy. Wśród tego typu podmiotów należy zaliczyć zakłady ubezpieczeń oferujące usługi ubezpieczeniowe dla przedstawicieli zawodów prawniczych: polski TUW Rejent-Life oraz węgierskie MÜBSE.

Pierwsze z nich prowadzi działalność ubezpieczeniową nieprzerwanie od 1995 roku. Rejent-Life świadczy usługi jedynie dla wąsko zdefiniowanej grupy, tj. notariuszy będących członkami Samorządu Notarialnego, ich małżonków, a także izb notarialnych, zawierających z towarzystwem umowy ubezpieczenia na rachunek należących do nich notariuszy. Głównym celem towarzystwa jest stworzenie notariuszom możliwości uzyskania dodatkowego zabezpieczenia emerytalnego i ubezpieczenia życia na korzystnych, niekomercyjnych warunkach.

Drugim zakładem ubezpieczeń specjalizującym się w ubezpieczeniach grupy zawodowej jest Magyar Ügyvédek Kölcsönös Biztosító Egyesülete (MÜBSE), prowadzące działalność ubezpieczeniową od 1991 roku. Podstawowym przedmiotem działalności stowarzyszenia ubezpieczeniowego jest oferowanie ubezpieczenia od odpowiedzialności zawodowej prawników. Celem działalności jest również zapewnienie jego członkom pomocy i szkoleń zawodowych finansowanych ze składek członkowskich (MÜBSE SFCR 2020, s. 5). MÜBSE jest również ubezpieczycielem wzajemnym typu zamkniętego, co oznacza, że członkiem tego zakładu ubezpieczeń może zostać jedynie ściśle określona przez statut grupa podmiotów. W przypadku MÜBSE są to osoby fizyczne i prawne wykonujące zawody prawnicze³⁰⁴.

Analiza działalności pozostałych ubezpieczycieli wzajemnych wykazała, że w przeszłości w krajach EŚW istniały również inne tego typu zakłady ubezpieczeń. Wyróżnić należy przede wszystkim dwa zakłady ubezpieczeń wyspecjalizowane w ubezpieczeniach dla zawodowych

³⁰⁴ Zgodnie ze statutem stowarzyszenia jego członkiem może zostać jedynie: prawnik zarejestrowany jako członek izby adwokackiej, kancelaria prawna zarejestrowana w izbach adwokackich, zatrudniony prawnik, prawnik Wspólnoty Europejskiej, zatrudniony prawnik Wspólnoty Europejskiej, zagraniczny radca prawny, pracownicy prawników i kancelarii prawnych.

przewoźników: łotewski Lauto Clubs oraz węgierki TIR. Lauto Clubs zostało założone przez stowarzyszenie Latvijas Auto³⁰⁵, organizację pozarządową, która zrzeszała łotewskie firmy transportu drogowego towarów i pasażerów. Oferta ubezpieczeniowa zakładu ubezpieczeń była dostosowana do potrzeb członków tego stowarzyszenia. Na Łotwie działalność ubezpieczeniową prowadziło również stowarzyszenie ubezpieczeń na życie Solidaritate, które zrzeszało członków związku kolejarzy. Innym przykładem tego typu ubezpieczyciela były TUW Florian, które powstało w 1999 roku³⁰⁶ w Warszawie. Towarzystwo powstało w celu zagospodarowania pewnej specyficznej niszy rynkowej jaką były jednostki Ochotniczej Straży Pożarnej.

Ubezpieczyciele specjalizujący się w oferowaniu usług dla podmiotów z macierzystej grupy kapitałowej (captive indywidualny)

Captive (*captive insurance company*, lub pol. keptyw) jest to zakład ubezpieczeń utworzony specjalnie w celu ubezpieczania części lub całości ryzyk przedsiębiorstwa macierzystego (Gołąb, 2009, p. 104). Captivy nie stanowią jednolitej grupy podmiotów, a w literaturze wyróżnia się między innymi (Liwacz, 2003, s. 74-75):

- captivy indywidualne³⁰⁷ (single parent captive, single-owned captive), które pokrywają skutki negatywnych zdarzeń losowych jedynie w macierzystym przedsiębiorstwie lub w grupie podmiotów zależnych od przedsiębiorstwa macierzystego,

³⁰⁵ Stowarzyszenie Przewoźników Samochodowych „Latvijas auto”, zostało założone 23 marca 1990 roku, a jego priorytetami były: rozwój branży transportu drogowego na Łotwie, reprezentowanie i promocja działalności firm transportu drogowego za granicą oraz realizacja wymagań międzynarodowych konwencji i umów na Łotwie. 29 kwietnia 1992 roku Stowarzyszenie zostało członkiem Międzynarodowego Związku Przewoźników Drogowych (IRU). 16 marca 1993 r. Republika Łotewska przystąpiła do Konwencji TIR, a rząd łotewski upoważnił stowarzyszenie do wydawania karnetów TIR na Łotwie.

³⁰⁶ Data wydania zezwolenia 14.05.1999 roku; data rejestracji w sądzie 24.11.1999 roku. Założycielami i udziałowcami towarzystwa byli w 50% Fire Max Sp. z o.o. (handel sprzętem pożarniczym), 27,5% Towarzystwo Ubezpieczeń „Samopomoc” S.A., 20% Związek Ochotniczych Straży Pożarnych RP oraz 2,5% Fundacja na Rzecz Pomocy dla Ochotniczych Straży Pożarnych (Sangowski 2001b, s. 248).

³⁰⁷ Liwacz (2003, s.79-80) wśród captivów indywidualnych wyróżnił captivy, których użytkownicy są jednocześnie właścicielami captivu, captivy, których właścicielem jest przedsiębiorstwo macierzyste, a użytkownikami są przedsiębiorstwa tworzące tzw. rodzinę ekonomiczną oraz captivy, których użytkownikami i jednocześnie właścicielami są przedsiębiorstwa tworzące tzw. rodzinę ekonomiczną.

- captivy grupowe³⁰⁸ (group captive, multi-owned captive), które stanowią własność kilku przedsiębiorców nietworzących grupy kapitałowej lub tzw. rodziny ekonomicznej,
- captivy do wynajęcia (rent-a-captive), oferujące usługę wynajęcia pojemności akceptacyjnej (underwriting capacity) w zorganizowanym przez siebie captivie.

Captivy, w zależności od przyjętego rozwiązania legislacyjnego, mogą funkcjonować na podstawie odrębnych, dedykowanych do tego rodzaju działalności, przepisów prawnych³⁰⁹ lub na takich samych zasadach jak tradycyjne zakłady ubezpieczeń. Forma prawna T UW wydaje się szczególnie korzystna dla prowadzenia tego typu działalności z uwagi na fakt, że umożliwia dostosowanie zakresu ochrony ubezpieczeniowej do specyficznych ryzyk charakterystycznych dla podmiotów instytucjonalnych z danej grupy kapitałowej. Instytucja ubezpieczenia wzajemnego ułatwia korporacjom zarządzanie płynnością finansową ze względu na mechanizm niestałej składki ubezpieczeniowej, a także sprzyja redukcji kosztów ochrony ubezpieczeniowej z uwagi na brak orientacji celów na osiągnięcie zysków.

Przykładem captivu indywidualnego jest Cuprum T UW, którego założycielem była KGHM Polska Miedź S.A. Pierwszymi członkami T UW-u były spółki z grupy kapitałowej Polskiej Miedzi, które w roku 1993 wystąpiły o utworzenie towarzystwa (Grążewska, 2001, s. 230). Działalność towarzystwa koncentruje się przede wszystkim na oferowaniu ubezpieczeń dla podmiotów z grupy kapitałowej KGHM Polska Miedź, ich pracowników oraz lokalnych przedsiębiorców, odbiorców i podmiotów współpracujących z grupą kapitałową.

Do grupy captiwów indywidualnych należały również dwa T UW-y z grupy kapitałowej Polski Gaz (obecnie oba w stanie likwidacji). Pierwsze z nich, **Polski Gaz T UW**, zostało założone w 2016 roku i prowadziło działalność w dziale II. Głównym celem towarzystwa było oferowanie ubezpieczeń mienia oraz odpowiedzialności cywilnej podmiotów i pracowników grupy kapitałowej PGNiG S.A. (następnie Grupy Kapitałowej ORLEN). Drugim zakładem ubezpieczeń jest Polski Gaz T WnŻ, najnowszy ubezpieczyciel wzajemny z państw EŚW,

³⁰⁸ Tego rodzaju captivy mogą należeć i oferować usługi: dla przedsiębiorstw działających w tej samej branży (captive przemysłowy), dla przedsiębiorstw będących członkami danego stowarzyszenia (captive stowarzyszeniowy) oraz dla grupy osób zainteresowanych wspólną ochroną od szkód z tytułu odpowiedzialności cywilnej (grupa zatrzymania ryzyka) (Liwacz, 2003, s. 74).

³⁰⁹ Obecnie na świecie rozwiązania legislacyjne w zakresie funkcjonowania captiwów przyjęło ponad 70 jurysdykcji. Takie rozwiązania legislacyjne funkcjonują w niektórych stanach w USA np. Vermont, w tzw. „rajach podatkowych” takich jak Bermudy lub Kajmany, a także w niektórych państwach europejskich: Luksemburg oraz Irlandia (NAIC, 2024).

założony w listopadzie 2019 roku³¹⁰. Celem działalności tego towarzystwa było oferowanie grupowych ubezpieczeń na życie z ubezpieczeniowym funduszem kapitałowym w ramach pracowniczego programu emerytalnego („PPE”), dedykowanego spółkom z macierzystej grupy kapitałowej.

Ubezpieczyciele wzajemni oferujący usługi dla określonej grupy przedsiębiorstw (captive grupowy)

Pośród ubezpieczycieli wzajemnych oferujących usługi ubezpieczeniowe dla specyficznej grupy przedsiębiorstw szczególne znaczenie miał PZUW. Pod względem przypisu składki jest to największy polski ubezpieczyciel wzajemny (według stanu na koniec 2022 roku), a jego działalność opiera się na oferowaniu specjalistycznych produktów ubezpieczeniowych przede wszystkim dla podmiotów gospodarczych mających szczególne znaczenie z uwagi na interes gospodarczy państwa (np. ubezpieczenia dla sektora energetycznego). Zakład ubezpieczeń koncentruje³¹¹ swoją działalność na względnie nielicznej grupie dużych podmiotów korporacyjnych (w 2022 roku w PZUW było zrzeszonych 575 członków).

TUW Medicum był drugim podmiotem zaliczonym do tej grupy ubezpieczycieli wzajemnych. Członkami założycielami tego towarzystwa były podmioty z branży medycznej. Podstawowym obszarem działalności Medicum było udzielanie gwarancji ubezpieczeniowych w szczególności wadialnych, kontraktowych oraz usunięcia wad i usterek (MEDICUM SFCR 2018, s. 4). Zleceńodawcami gwarancji byli przede wszystkim członkowie kapitałowi. Innym przykładem captiva grupowego był TUW Bezpieczny Dom, które prowadził działalność od 2004 roku. Założycielami towarzystwa była grupa podmiotów z branży deweloperskiej zrzeszonych w Polskim Związku Firm Deweloperskich. Celem TUW Bezpiecznym Dom było oferowanie ubezpieczeń od odpowiedzialności cywilnej kontraktowej deweloperów (ubezpieczenie przedpłat wnoszonych przez klientów), będących jego członkami. Oba zakłady ubezpieczeń zakończyły działalność ubezpieczeniową m.in. z uwagi na niewielki popyt na te rodzaju usług.

³¹⁰ Pierwsza polisa została zawarta 23 grudnia 2019 roku

³¹¹ Ubezpieczenia oferowane przez PZUW opierają się na 4 podstawowych filarach (PZUW SFCR, 2022, s.7):

- Filar Klienta Strategicznego – strategiczne podmioty gospodarcze w Polsce,
- Filar Szpitali – podmioty lecznicze,
- Filar Affinity – klienci podmiotów strategicznych (przy ścisłej współpracy z obszarem partnerstwa strategicznego PZU SA),
- Filary sektorowe – pozostałe podmioty, w tym Filar Jednostek Samorządu Terytorialnego oraz ubezpieczeń branżowych, Filar Instytucji Kościelnych, a także Filar Zdrowia i Medycyny Pracy.

Ubezpieczyciele oferujący usługi ograniczone regionalnie

Ubezpieczyciele wzajemni mogą ograniczyć obszar terytorialny swojej działalności, przyjmując w poczet swoich członków jedynie osoby zamieszkujące, lub prowadzące działalność, w ściśle określonym regionie. Taki model występuje w szczególności w przypadku ubezpieczycieli wyspecjalizowanych w ubezpieczeniach rolnych, którzy zrzeszają lokalną społeczność rolników. Wielu tego typu niewielkich ubezpieczycieli funkcjonuje obecnie we Francji i Niemczech, a z krajów EŚW należy wskazać małe węgierskie stowarzyszenia ubezpieczeń. Działalność tych stowarzyszeń ubezpieczeniowych ogranicza się zazwyczaj do terytorium jednego węgierskiego okręgu administracyjnego (określonego komitatu (węg. *megye*) lub powiatu (węg. *járás*)). Z czasem zakres terytorialny działalności niektórych stowarzyszeń ulegał rozszerzeniu, czego przykładem mogą być dwa stowarzyszenia Bodrogekői oraz Bodrogekői Kertészeti założone w 1998 roku w celu pomocy rolnikom i przedsiębiorstwom, zajmującym się produkcją roślinną w komitatach Borsod-Abaúj-Zemplén i Heves. Działalność stowarzyszeń rozszerzała się terytorialnie i obecnie oba oferują usługi na całym terytorium Węgier. W Polsce cechy regionalnego ubezpieczyciela posiadała również Concordia w początkowym etapie swojej działalności. Towarzystwo koncentrowało swoją działalność przede wszystkim na regionie Wielkopolski³¹².

5.2. Struktura właścicielska ubezpieczycieli wzajemnych w krajach EŚW

5.2.1. Wprowadzenie

Ubezpieczycieli wzajemnych w państwach EŚW, biorąc pod uwagę strukturę właścicielską, podzielono na trzy grupy:

- ubezpieczyciele wzajemni będący w większości własnością ubezpieczonych członków (mających prawo głosu na walnym zgromadzeniu) – model zbliżony do osobowego,
- ubezpieczyciele wzajemni zależni kapitałowo od innych zakładów ubezpieczeń lub grup ubezpieczeniowych,
- ubezpieczyciele wzajemni zależni kapitałowo od innych podmiotów niż ubezpieczeniowe grupy kapitałowe.

³¹² Szczególne zainteresowanie tym regionem zostało podkreślone w ówczesnej nazwie towarzystwa tj. TUW „Wielkopolska”.

Zasada wzajemności jest zdecydowanie najlepiej realizowana w przypadku zakładów sklasyfikowanych w ramach pierwszej grupy, w której wszyscy członkowie, bez względu na liczbę wniesionych udziałów, mogą mieć realny wpływ na działalność ubezpieczyciela. Profil działalności zakładów ubezpieczeń sklasyfikowanych w ramach pozostałych grup jest zbliżony do ubezpieczeniowych spółek akcyjnych, ponieważ zwyczajni członkowie nie mają zarówno udziału w kapitale zakładowym ubezpieczyciela, jak i prawa do wykonywania głosu na walnym zgromadzeniu.

5.2.2. Ubezpieczyciele będący w większości własnością ubezpieczonych członków

Spośród analizowanych ubezpieczycieli wzajemnych rozproszoną strukturą właścicielską charakteryzują się przede wszystkim małe węgierskie stowarzyszenia ubezpieczeń rolnych, bułgarskie spółdzielnie ubezpieczeń na życie, a także mały TUV Rejent-Life. Do grupy tych zakładów należy zaliczyć również dwa „duże”³¹³ zakłady ubezpieczeń działające na Węgrzech oraz jeden w Słowenii. Z uwagi na brak członków kapitałowych jedynymi właścicielami tych towarzystw są ich ubezpieczeni członkowie. Dane o liczbie członków tych ubezpieczycieli przedstawia Tabela 42.

Pod względem liczby ubezpieczonych członków, w tej grupie ubezpieczycieli, zdecydowanie największym zakładem ubezpieczeń jest TUV „Vzajemna”. Na przestrzeni lat 2016-2022 liczba członków w każdym z okresów była wyższa niż 800 tys. Na uwagę zasługuje przy tym fakt, że ze względu na prowadzenie działalności na niewielkim rynku ubezpieczeń, członkami towarzystwa było blisko 40% Słoweńców. Znacznie niższa liczba członków wystąpiła w przypadku obu „dużych” węgierskich stowarzyszeń ubezpieczeń wzajemnych. Do KÖBE w 2022 roku należało 231 tys. aktywnych członków. Ich liczba wzrosła znacząco w porównaniu z rokiem 2015 (o 45 %)³¹⁴. Relatywnie duża liczba członków wynika przede wszystkim z uniwersalnego charakteru towarzystwa i oferowania obowiązkowych ubezpieczeń odpowiedzialności cywilnej posiadaczy pojazdów mechanicznych. Zdecydowanie mniej

³¹³ Pojęcie „duży” odnosi się w tym przypadku do zakładu ubezpieczeń, który nie może skorzystać ze zwolnienia ze stosowania reżimu Solvency II.

³¹⁴ Węgierski organ nadzoru w dniu 13 listopada 2015 roku zawiesił możliwość dystrybucji produktów obowiązkowego ubezpieczenia komunikacyjnego OC do czasu realizacji finansowego planu naprawczego. W wyniku podjętej decyzji stan umów ubezpieczeń w 2016 roku znacząco spadł, o ponad 86 tys. sztuk, z 294 510 sztuk na koniec 2015 roku do 210 259 sztuk. W wyniku tego towarzystwo zawiesiło całkowicie dystrybucję ubezpieczeń flotowych. Skutkiem tych działań było istotne zmniejszenie liczby członków w 2016 (lokalne minimum).

członków jest zrzeszonych w MÜBSE, które ubezpiecza jedynie przedstawiciele zawodów prawniczych. Liczba aktywnych członków w latach 2016 – 2022 pozostała na relatywnie stałym poziomie i nie przekraczała 12 tys.

Tabela 42: Liczba członków wybranych „dużych” ubezpieczycieli wzajemnych w krajach EŚW będących w większości własnością ubezpieczonych członków

NAZWA	VZAJEMNA	KÖBE	MÜBSE
2016	860 000	159 812	11 666
2017	880 494	169 748	11 595
2018	877 449	210 632	11 481
2019	854 842	217 214	11 369
2020	830 431	237 679	11 475
2021	818 067	241 465	11 495
2022	836 786	231 944	11 557

Źródło: opracowanie własne na podstawie sprawozdań o wypłacalności i kondycji finansowej.

Zgodnie z przyjętą strategią rozwojową ubezpieczeni członkowie mieli stanowić również podstawowy element struktury właścicielskiej pierwszego estońskiego ubezpieczyciela wzajemnego Eesti Kindlustusühistu ÜKS (pol. Estońskie Stowarzyszenie Ubezpieczeniowe), które według stanu na koniec 2024 roku jest w procesie uzyskania zezwolenia na prowadzenie działalności ubezpieczeniowej. Jedną z przesłanek przyjęcia tego typu struktury jest chęć uniknięcia transferowania zysków przez sektor ubezpieczeniowy poza granice Estonii³¹⁵, Bazując na przykładach rozwiniętych państw UE (m.in. Szwecja, Finlandia, Francja, Holandia, Niemcy) założyciele estońskiego ubezpieczyciela wzajemnego wskazywali, że wzajemna forma ubezpieczeń jest jednym ze sposobów, w jaki kapitał lokalny może konkurować z kapitałem zagranicznym. Przykład Eesti Kindlustusühistu ÜKS wskazuje jednak, że taka struktura właścicielska stanowi barierę w kwestii możliwości pozyskania kapitału niezbędnego do prowadzenia działalności ubezpieczeniowej³¹⁶.

5.2.3. Ubezpieczyciele wzajemni zależni kapitałowo od innych zakładów ubezpieczeń

Jedną z charakterystycznych cech rynków ubezpieczeń w państwach EŚW jest wysoki udział zagranicznych zakładów ubezpieczeń w strukturach właścicielskich krajowych zakładów ubezpieczeń. Dotyczy to również ubezpieczycieli wzajemnych, którzy na skutek relacji

³¹⁵ Biorąc pod uwagę strukturę właścielską krajowych zakładów ubezpieczeń 93% estońskiego rynku ubezpieczeń majątkowych należy do zakładów ubezpieczeń z kapitałem zagranicznym.

³¹⁶ Stowarzyszenie (według danych opublikowanych na stronie internetowej na dzień 26.08.2024) liczyło 477 członków i zebrało kapitał w wysokości 748 234 EUR.

właścicielskiej, mogą stać się jednostką ubezpieczeniowej grupy kapitałowej. Analiza struktury właścicielskiej ubezpieczycieli wzajemnych w krajach EŚW pozwoliła stwierdzić, że w badanym okresie istniały cztery³¹⁷ polskie zakłady ubezpieczeń, nad którymi kontrolę sprawowały inne zakłady ubezpieczeń (Tabela 43). W 2022 roku jedynie dwa (TUW TUW oraz PZUW) prowadziły aktywną działalność ubezpieczeniową.

Do 2019 roku w strukturze właścicielskiej TUW TUW strategicznym udziałowcem kapitałowym był jeden z największych, pod względem przypisu składki, ubezpieczycieli wzajemnych w Europie - francuski MACIF. Kontrolę nad towarzystwem sprawowali również dwaj inni ubezpieczyciele wzajemni, należący do stowarzyszenia EURESA³¹⁸: MAIF oraz P&V. W 2019 roku InterRisk TU S. A. nabyło udziały TUW TUW od dotychczasowych członków kapitałowych, tym samym towarzystwo stało się częścią grupy VIG. TUW TUW, dzięki współpracy z grupą kapitałową, zyskał możliwość reasekuracji swojego portfela ubezpieczeniowego. W sprawozdaniu o wypłacalności i kondycji finansowej TUW TUW podkreślono, że nowy udziałowiec kapitałowy nie będzie dążył to demutualizacji towarzystwa³¹⁹.

Zmiany właścicielskie w przypadku ubezpieczycieli kontrolowanych przez ubezpieczeniowe grupy kapitałowe mogą jednak skutkować demutualizacją, czego przykładem jest Concordia. Zakład ubezpieczeń do roku 2018 był kontrolowany przez dwa niemieckie towarzystwa ubezpieczeń wzajemnych, specjalizujące się w ubezpieczeniach upraw rolnych: Concordia Versicherung Holding AG oraz Vereinigte Hagelversicherung VVaG. W wyniku transakcji sprzedaży udziałów kapitałowych³²⁰ nową jednostką dominującą został Generali CEE Holding B.V., prowadzący działalność ubezpieczeniową na zasadach komercyjnych. Skutkiem

³¹⁷ W tej liczbie nie uwzględniono Polski Gaz TUW oraz Polski Gaz TUW na Życie, które od 4 września 2023 były kontrolowane przez krótki okres przed Grupę PZU. Obecnie oba zakłady są w stanie likwidacji

³¹⁸ Euresa była jedną z organizacji zaangażowanych w projekt tworzenia TUW. Do pozostałych podmiotów zaangażowanych w tworzenie TUW zalicza się banki spółdzielcze, BISE (Bank Inicjatyw Społeczno-Ekonomicznych), fundacje oraz samorządy terytorialne (Stachurska-Kruszewska, 2001 s. 216).

³¹⁹ W SFCR TUW sporządzonym za rok 2019 wskazano, że transakcja sprzedaży udziałów jest "początkiem strategicznej współpracy ukierunkowanej na wzajemne wzmocnienie, przyspieszenie tempa rozwoju obu organizacji dzięki wymianie kompetencji i doświadczeń przy jednoczesnym poszanowaniu i utrzymaniu wzajemności ubezpieczeniowej przez TUW oraz podmiotowości jego członków posiadających prawo głosu na walnych zgromadzeniach i ich udział w organie nadzorującym".

³²⁰ 29 listopada 2018 roku zawarto umowę, zgodnie z którą Generali CEE Holding B.V. nabyło od Concordia Versicherung Holding AG oraz Vereinigte Hagelversicherung VVaG 98,8% udziałów w Concordii Polska TUW, stając się większościowym udziałowcem towarzystwa. W dniu 15 lutego 2019 roku Generali CEE Holding B.V. nabyło od Bankowego Ośrodka Doradztwa i Edukacji Sp. z o.o., a 21 lutego 2019 roku – od SGB-Banku SA udziały tych podmiotów w Concordii Polska TUW.

przeprowadzonej transakcji było podjęcie przez nowego właściciela decyzji o rozpoczęciu procesu przekształcenia towarzystwa ubezpieczeń wzajemnych w ubezpieczeniową spółkę akcyjną (por. 5.4.2).

Zmiany właścicielskie w przypadku ubezpieczycieli kontrolowanych przez ubezpieczeniowe grupy kapitałowe mogą jednak skutkować demutualizacją, czego przykładem jest Concordia. Zakład ubezpieczeń do roku 2018 był kontrolowany przez dwa niemieckie towarzystwa ubezpieczeń wzajemnych, specjalizujące się w ubezpieczeniach upraw rolnych: Concordia Versicherung Holding AG oraz Vereinigte Hagelversicherung VVaG. W wyniku transakcji sprzedaży udziałów kapitałowych³²¹ nową jednostką dominującą został Generali CEE Holding B.V., prowadzący działalność ubezpieczeniową na zasadach komercyjnych. Skutkiem przeprowadzonej transakcji było podjęcie przez nowego właściciela decyzji o rozpoczęciu procesu przekształcenia towarzystwa ubezpieczeń wzajemnych w ubezpieczeniową spółkę akcyjną (por. 5.4.2).

Przykładem kolejnego ubezpieczyciela wzajemnego kontrolowanego przez komercyjną ubezpieczeniową grupę kapitałową jest PZUW, którego członkiem założycielem była jednostka dominująca Grupy PZU - PZU S.A. Rozwój działalności tego towarzystwa oraz sposób prowadzenia gospodarki finansowej był determinowany powiązaniem z członkiem założycielem. W początkowej fazie działalności silna pozycja finansowa członka założyciela pozwoliła PZUW pozyskać kapitał na pokrycie wymogów kapitałowych, umożliwiając podjęcie działalności ubezpieczeniowej w reżimie Solvency II. W późniejszym etapie rozwój towarzystwa mógł być kontynuowany dzięki wykorzystaniu rozwiązań w zakresie programów reasekuracji biernej³²² stosowanej w grupie PZU. O szczególnym wpływie grupy PZU na gospodarkę finansową towarzystwa świadczy również nietypowa dekompozycja kapitałowego wymogu wypłacalności PZUW, w której najistotniejszym modułem ryzyka, we wszystkich analizowanych okresach sprawozdawczych, było ryzyko niewykonania zobowiązania przez kontrahenta. Zastosowane programy reasekuracji biernej pozwoliły skuteczniej szacować

³²¹ 29 listopada 2018 roku zawarto umowę, zgodnie z którą Generali CEE Holding B.V. nabyło od Concordia Versicherung Holding AG oraz Vereinigte Hagelversicherung VVaG 98,8% udziałów w Concordii Polska TUW, stając się większościowym udziałowcem towarzystwa. W dniu 15 lutego 2019 roku Generali CEE Holding B.V. nabyło od Bankowego Ośrodka Doradztwa i Edukacji Sp. z o.o., a 21 lutego 2019 roku – od SGB-Banku SA udziały tych podmiotów w Concordii Polska TUW.

³²² Stosowane programy reasekuracyjne umożliwiły PZUW ubezpieczenia specyficznych ryzyk dużych podmiotów korporacyjnych, a także pozwalają na kontynuację działalności w momencie wystąpienia dużych szkód (PZUW SFCR, 2022., s. 64).

wartość rezerw dla celów wypłacalności, co wpłynęło na obniżenie wymogów kapitałowych z tytułu ryzyk aktuarialnych, jednocześnie przyczyniając się do wysokiej koncentracji ryzyka kredytowego. Istotna zależność PZUW od pozycji finansowej członka założyciela sprawia, że scenariusz zakładający obniżenie ratingu kredytowego PZU SA był przedmiotem prowadzonych testów warunków skrajnych na potrzeby ORSA we wszystkich okresach sprawozdawczych z lat 2016-2022. PZUW charakteryzował się również najniższym poziomem składki zatrzymanej na udziale własnym ze wszystkich analizowanych zakładów ubezpieczeń. W latach 2016 – 2022 wskaźnik ten nie przekroczył poziomu 20%.

Tabela 43: Struktura właścicielska towarzystw ubezpieczeń wzajemnych zależnych od innych zakładów ubezpieczeń w latach 2016-2022

Ubezpieczyciel	Lata	Struktura właścicielska
TUW TUW	2016-2018	• MACIF³²³ (Francja) udział kapitałowy: 28 % (13 głosów na WZC), • Fundusz Składkowy Ubezpieczenia Społecznego Rolników udział kapitałowy: 22 % (10 głosów na WZC), • MAIF³²⁴ (Francja) udział kapitałowy: 7,5 % (3 głosy na WZC), • P&V³²⁵ (Belgia) udział kapitałowy: 5 % (2 głosy na WZC), • Towarzystwo Inwestycji Społeczno-Ekonomicznych (TISE) udział kapitałowy: 3,5 % (1 głos na WZC), • Pozostali rezydenci (Polska) udział kapitałowy: 34% (0 głosów na WZC).
	2019-2022	• InterRisk TU SA Vienna Insurance Group udział kapitałowy: 52,16% (26 głosów na WZC), • Fundusz Składkowy Ubezpieczenia Społecznego Rolników udział kapitałowy: 25,52% (12 głosów na WZC), • Pozostali rezydenci udział kapitałowy: 22,32% (0 głosów na WZC).
PZUW	2016-2022	• PZU SA posiada 100% udziałów w kapitale zakładowym.
Concordia	2016-2017	• Concordia Versicherung Holding AG (90,13%), • Vereinigte Hagelversicherung VVaG (8,63%), • SGB-Bank SA (0,77%), • Pozostali udziałowcy (0,47%).
	2018-2019	• Generali CEE Holding B.V. (98,76%), • SGB-Bank SA (0,77%), • Pozostali udziałowcy (0,47%).
Macif	2016	• MACIF - udział kapitałowy 51%, • MUTAVIE³²⁶ - udział kapitałowy: 49%.
	2017-2018	• MACIF - udział kapitałowy: 53,38%, • MUTAVIE - udział kapitałowy: 46,62%.
	2019	• Saltus Życie S.A. 100 %

Źródło: opracowanie własne na podstawie sprawozdań o wypłacalności i kondycji finansowej.

³²³ Societe Mutuelle Assurance des Commerçants et Industriels de France et des cadres et salaries de l'Industrie et du Commerce.

³²⁴ Mutuelle d'assurance automobile des Teachers de France – francuskie towarzystwo ubezpieczeń wzajemnych założone przez nauczycieli w 1934 roku.

³²⁵ Prévoyance & Voorzorg - belgijskie towarzystwo ubezpieczeń wzajemnych.

³²⁶ Mutavie Societe Europeenne - francuska spółka zależna Grupy MACIF

Ostatnim ubezpieczycielem z tej grupy jest Macif, które zostało założone jako pierwsza inwestycja zagraniczna jednej z największych francuskich ubezpieczeniowych grup kapitałowych – Macif. Wsparcie kapitałowe w postaci dokapitalizowania³²⁷ ze strony jednostki dominującej pozwoliło ubezpieczycielowi pokryć wymogi kapitałowe w roku 2017. Na skutek pogarszającej się kondycji finansowej towarzystwa zostało ono postawione w stan likwidacji, a portfel zawartych umów ubezpieczenia został przejęty przez ubezpieczeniową spółkę akcyjną Saltus Życie S.A.

Ubezpieczyciele wzajemni kontrolowani kapitałowo przez dużych ubezpieczycieli, często uzyskują korzyści wynikające ze wsparcia kapitałowego ze strony podmiotu dominującego. Taka struktura właścicielska umożliwia im uzyskanie dodatkowych środków własnych na pokrycie wymogów kapitałowych lub obniżenie tych wymogów, np. poprzez wykorzystanie wewnątrzgrupowych programów reasekuracji. W ten sposób część TUV-ów mogła kontynuować swoją działalność w reżimie wymogów kapitałowych Solvency II. Jednak przykład przejęcia Concordia TUV przez Generali CEE Holding B.V. i późniejsza demutualizacja wskazuje, że obecność ubezpieczeniowych spółek akcyjnych w strukturze właścicielskiej ubezpieczycieli wzajemnych nie jest czynnikiem mającym jednoznacznie pozytywny wpływ na pozycję rynkową tych zakładów ubezpieczeń.

5.2.4. Ubezpieczyciele wzajemni zależni kapitałowo od innych niż ubezpieczeniowe grup kapitałowych

Analiza struktury właścicielskiej pozwoliła wyodrębnić cztery inne niż ubezpieczeniowe grupy kapitałowe, do których należą badani ubezpieczyciele wzajemni (szczegółową strukturę właścicielską prezentuje Tabela 44). Trzy z nich (GK KGHM Polska Miedź, GK Poczta Polska, GK PGNIG/ORLEN) był skupione wokół dużych spółek Skarbu Państwa. Inna sytuacja występowała w przypadku TUZ oraz Saltus, gdzie członkiem kapitałowym, posiadającym większość udziałów, jest osoba fizyczna³²⁸ (w przypadku TUZ), lub wąska grupa podmiotów instytucjonalnych.

³²⁷ W marcu 2017 roku Towarzystwo zostało dokapitalizowane, przez Macif, udziałowca Macif Życie TUV, w kwocie 2 000 tys. złotych, celem zwiększenia bezpieczeństwa kapitałowego.

³²⁸ TUZ wchodzi w skład grupy kapitałowej kontrolowanej przez osobę fizyczną. W skład grupy wchodzi także ubezpieczeniowa spółka akcyjna Partner TUIR S.A.

Ubezpieczyciel wzajemny będący w strukturze grupy kapitałowej może oferować usługi komplementarne do usług oferowanych przez inne podmioty z grupy kapitałowej.. Tego typu działalność np. prowadziło Agro, które do roku 2020³²⁹ było częścią grupy kapitałowej Poczty Polskiej. Oferta ubezpieczeniowa towarzystwa była skierowana przede wszystkim do obsługi potrzeb klientów Poczty Polskiej S.A. (usługi postassurance) oraz Banku Pocztowego S.A. (usługi bancassurance).

Tabela 44: Struktura właścicielska badanych ubezpieczycieli należących do innych niż ubezpieczeniowe grup kapitałowych 2016-2022

Ubezpieczyciel	Lata	Struktura właścicielska
Pocztowe / Agro	2016	• Poczta Polska S.A. (100,00% udziałów)
	2017-2020	• Poczta Polska S.A. (50,46% udziałów) • Fundusz Składowy Ubezpieczenia Społecznego Rolników (49,54% udziałów)
	2021-2022	• Fundusz Składowy Ubezpieczenia Społecznego Rolników (100,00% udziałów) (brak grupy kapitałowej)
Polski Gaz	2016-2021	• PGNiG S.A. (100% udziałów Grupy Kapitałowej Polski Gaz TUW)
	2022	• PKN ORLEN (100% udziałów Grupy Polski Gaz TUW)
Polski Gaz TUW na Życie	2019-2022	• Polski GAZ TUW 100 %
Cuprum	2016-2022	• KGHM Polska Miedź S.A. 96,82% • Przedsiębiorstwo Budowy Kopalń PeBeKa 1,66% • MERCUS Logistyka Sp. z o.o. 0,51% • INTERFERIE S.A. 0,51% • KGHM ZANAM S.A. 0,25% • INOVA – Centrum Innowacji Technicznych Sp. z o.o. 0,25%
TUZ	2016-2022	• osoba fizyczna (99% udziałów) / GRUPA TUZ
SKOK/ SALTUS	2016-2017	• SKOK Holding S.a.r.l. 76,76% • Krajowa Spółdzielcza Kasa Oszczędnościowo-Kredytowa 5,26% • Pozostali członkowie ³³⁰ – 20,98%
	2018-2022	• SaltLux Holding S.a.r.l. (Luksemburg) 76,76% • Krajowa Spółdzielcza Kasa Oszczędnościowo-Kredytowa 5,26% • Pozostali członkowie – 20,98%

Źródło: opracowanie własne na podstawie sprawozdań o wypłacalności i kondycji finansowej.

³²⁹ W dniu 30.12.2021 roku Poczta Polska S.A. dokonała sprzedaży wszystkich udziałów na rzecz Funduszu Składowego Ubezpieczenia Społecznego Rolników i od tego dnia FSUSR jest jedynym udziałowcem Towarzystwa. Wcześniej Towarzystwo prowadziło działalność pod nazwą Pocztowe TUW.

³³⁰ W strukturze właścicielskiej zakładu ubezpieczeń występują również podmioty instytucjonalne np. Fundacja im. Franciszka Stefczyka Polska oraz Fundacja Wspierania Ubezpieczeń Wzajemnych Polska. Istotną część udziałów była w posiadaniu osób fizycznych.

5.3. Struktura organizacyjna działalności ubezpieczycieli wzajemnych w krajach EŚW

5.3.1. Przegląd stosowanych modeli wykonywania prawa głosu przez członków ubezpieczycieli wzajemnych

W celu identyfikacji stosowanych modeli wykonywania prawa głosu przez badanych ubezpieczycieli wzajemnych przeanalizowano statuty i informacje zawarte w części „B” sprawozdań o wypłacalności i kondycji finansowej. Z uwagi na brak szczegółowych informacji nie analizowano regulacji statutowych małych węgierskich ubezpieczeń wzajemnych, jednak stosowane tam regulacje prawne oraz skala i specyfika działalności wskazują na stosowanie przez te instytucje modelu osobowego.

Wybór modelu osobowego zaobserwowano w przypadku trzech dużych ubezpieczycieli wzajemnych: Vzajemna, KÖBE oraz MÜBSE, a także małego TUV Rejnt-Life. Walne zgromadzenie wszystkich czterech zakładów ubezpieczeń zorganizowane było jako Zgromadzenie Przedstawicieli, a członkowie realizowali swoje prawa właścicielskie poprzez głosowanie na przedstawiciela reprezentującego interesy członka. W MÜBSE głównym organem Stowarzyszenia było 50-osobowe Zgromadzenie Delegatów wybieranych spośród członków na pięcioletnią kadencję. Wybór przedstawicieli dokonywany jest na Regionalnych Spotkaniach Wyborczych Delegatów (*Területi Küldöttválasztó Gyűlés*), a liczba delegatów została określona proporcjonalnie do liczby członków danego okręgu (MÜBSE SFCR, 2022, s. 15–16). Zbliżona organizacja wyboru przedstawicieli występowała również w przypadku KÖBE, gdzie delegaci byli wybierani do 49-osobowego zgromadzenia na podstawie głosowań członków z regionalnych okręgów wyborczych na pięcioletnią kadencję (KÖBE SFCR, 2022, s. 10). Vzajemna była zobligowana do organizacji walnego zgromadzenia w formie zgromadzenia przedstawicieli z uwagi na fakt, że liczba jej członków przekraczała liczbę 1500 osób (VZAJEMNA SFCR, 2022, s. 18). Do zgromadzenia wybierano 45 przedstawicieli na 6-letnią kadencję³³¹. W celu ograniczenia konfliktu interesu pomiędzy najmłodszymi i najstarszymi członkami towarzystwa, zgodnie z obowiązującym prawem ubezpieczeniowym³³² przedstawiciele zgromadzenia byli wybierani w podziale na pięć kategorii wiekowych. W przypadku Rejnt-Life organizacja walnego zgromadzenia w formie

³³¹ Statut dopuszczał również możliwość organizacji wyborów kooptacyjnych odbywających się w drugim i czwartym roku trwania kadencji.

³³² Zgodnie z art. 94 słoweńskiej ustawy o działalności ubezpieczeniowej podmiot oferujący usługi uzupełniającego ubezpieczenia zdrowotnego jest zobligowany odzwierciedlić w Walnym Zgromadzeniu strukturę wiekową swoich członków.

Zgromadzenia Przedstawicieli wynikała ze stosowanych regulacji wewnętrznych³³³. Prawem głosu³³⁴ na Zgromadzeniu Przedstawicieli dysponują delegaci wybrani przez członków³³⁵ oraz członkowie założyciele (Izby Notarialne).

Model kapitałowy był wykorzystywany przez większość polskich ubezpieczycieli wzajemnych. Do grupy tych zakładów ubezpieczeń należy zaliczyć np. Agro, Cuprum, TUZ, Saltus, Polski Gaz, czy Medicum. Regulacje statutowe tych zakładów przewidywały dwa rodzaje członkostwa: kapitałowe oraz zwyczajne. Członkostwo kapitałowe uprawnia do uczestnictwa z prawem głosu na Walnym Zgromadzeniu, a prawo głosu jest proporcjonalne do liczby posiadanych udziałów. Regulacje wewnętrzne zakładu ubezpieczeń mogły również przewidywać uprzywilejowane udziały co do prawa głosu. Przykładem takiego rozwiązania są regulacje statutowe TUZ, które dopuszczają możliwość stosowania udziału uprzywilejowanego³³⁶ równego dwóm głosom na Walnym Zgromadzeniu. Z kolei w statucie Medicum przewidziano uprzywilejowane prawo dla „członków kapitałowych – założycieli”, których jeden głos na walnym zgromadzeniu stanowił pięciokrotność głosów pozostałych członków kapitałowych.

Zidentyfikowano również dwa zakłady ubezpieczeń stosujące model mieszany (osobowo-kapitałowy). Specyficzny model został wdrożony przede wszystkim w TUW TUW. Walne zgromadzenie tego ubezpieczyciela składa się z dwóch kurii: udziałowej oraz związkowej. Każda z nich dysponuje 50 mandatami uprawniającymi do prawa głosu zgodnie z zasadą „jeden mandat – jeden głos”. Kuria udziałowa jest tworzona na zasadach zbliżonych do modelu kapitałowego. Jej mandaty ustalane są proporcjonalnie do posiadanych udziałów w kapitale zakładowym, a do uzyskania jednego mandatu uprawnia posiadanie co najmniej 2% udziałów³³⁷. Drugą kurię tworzą związki wzajemności członkowskiej, a liczba mandatów przypadających na dany związek, zależy od ilości punktów ustalanych na podstawie trzech

³³³ Zgodnie ze statutem w momencie przekroczenia liczby 500 członków Walne Zgromadzenie zostaje przekształcone w Zgromadzenie Przedstawicielskie.

³³⁴ Pozostali członkowie mogą uczestniczyć w Zgromadzeniu przedstawicielskim z głosem doradczym.

³³⁵ Czynne i bierne prawo wyborcze do Zgromadzenia Przedstawicieli przysługuje każdemu członkowi, który opłacił bieżące składki ubezpieczeniowe, oraz był członkiem Rejent-Life przez co najmniej jeden miesiąc.

³³⁶ Decyzje o nadaniu prawa uprzywilejowanego udziału dla członka TUZ podejmuje Walne Zgromadzenie w drodze uchwały podjętej większością 2/3 głosów.

³³⁷ Statut przewiduje również możliwość tworzenia przez udziałowców „grup mandatowych” w celu uzyskania „całkowitego” mandatu. Zgodnie z postanowieniami statutu łączenie się udziałowców w grupę mandatową powinno mieć charakter jawny i zgłaszane przed otwarciem zgromadzenia pod sankcją bezskuteczności.

czynników: wielkości zainkasowanej składki przez ZWC³³⁸, liczby wszystkich ZWC³³⁹ oraz czasu funkcjonowania danego ZWC³⁴⁰. Związek uzyskuje prawo do jednego mandatu kurii związkowej posiadając co najmniej 2% sumy wszystkich punktów. Pewne cechy modelu osobowo-kapitałowego posiada również PZUW. W przypadku tego zakładu ubezpieczeń prawo głosu na walnym zgromadzeniu przypada przede wszystkim członkom kapitałowych zgodnie z zasadą „jeden udział-jeden głos”. Statut dopuszcza jednak możliwość wykonywania prawa głosu przez przedstawicieli związku wzajemności członkowskiej zgodnie z zasadą „jeden związek – jeden głos” tworząc w ten sposób model mieszany.

Polskie TUW-y dysponują większą swobodą w możliwości doboru modelu zarządzania. Fakt, że model kapitałowy jest częstszym wyborem, może świadczyć o jego większej efektywności lub też o braku świadomości członków TUW-u w zakresie swoich praw wynikających z instytucji ubezpieczenia wzajemnego. W takim przypadku narasta jednak konflikt agencji pomiędzy ubezpieczonymi członkami a zakładem ubezpieczeń. W rezultacie prowadzi to do zjawiska „odwzajemnienia”³⁴¹ towarzystw ubezpieczeń wzajemnych.

5.3.2. Regulacje statutowe ubezpieczycieli wzajemnych

Do najważniejszych regulacji statutowych dotyczących działalności ubezpieczycieli wzajemnych, które odróżniają działalność tych podmiotów od działalności ubezpieczeniowych spółek akcyjnych należy zaliczyć zasady uzyskiwania statusu członka oraz zasady prowadzenia gospodarki finansowej, w tym zasady pobierania składek członkowskich i tworzenia kapitałów własnych.

Zgodnie z postanowieniami analizowanych statutów wyszczególniono dwa podstawowe rodzaje członkostwa – specjalne, dotyczące wąskiego kręgu członków (np. członkowie

³³⁸ Punkty są przyznawane jako udział procentowy związku wzajemności członkowskiej w łącznym inkasie składki wszystkich związków wzajemności członkowskiej za okres ostatnich 12 miesięcy.

³³⁹ Punkty są przyznawane jako połowa udziału procentowego związku wzajemności członkowskiej w łącznej ilości wszystkich członków ZWC w TUW.

³⁴⁰ Statut przewiduje zasadę przyznawania jednego punktu za każdy pełny rok obrotowy.

³⁴¹ Pojęcie zostało wykorzystane przez Kuchlewską, (2010).

kapitałowi) oraz zwyczajne (zwykle³⁴²). Statuty mogą przewidywać również specjalny status innych członków czego przykładem jest członkostwo honorowe w TUV TUV³⁴³.

Członkowie kapitałowi przystępując do zakładu ubezpieczeń obejmują udziały zaliczane do kapitału zakładowego i nie są zobligowani do zawarcia umowy ubezpieczenia. Statuty ubezpieczycieli wzajemnych mogą przewidywać minimalną liczbę udziałów, które muszą zostać nabyte przez członka kapitałowego w związku z przystąpieniem do zakładu ubezpieczeń. Taka regulacja występuje np. w Cuprum, PZUW czy Agro. Statuty mogą przewidywać, że uzyskanie statusu członka kapitałowego wymaga zgody odpowiedniego organu zakładu ubezpieczeń (np. Cuprum³⁴⁴, TUZ³⁴⁵).

Członkowie zwyczajni są definiowani zazwyczaj jako członkowie nieposiadający udziałów w kapitale zakładowym towarzystwa. Uzyskanie statusu członka zwyczajnego uzależnione jest od zawarcia umowy ubezpieczenia i rozpoczyna się wraz z początkiem okresu trwania ochrony ubezpieczeniowej. Obowiązek zawarcia umowy może być również wprowadzony w odroczonym okresie. Taka sytuacja występuje w przypadku PZUW, gdzie członek zwyczajny jest zobowiązany do zawarcia umowy ubezpieczenia z Towarzystwem w ciągu 36 miesięcy od daty uzyskania statusu członka oraz w Cuprum, gdzie nowoprzyjęty członek powinien zawrzeć z Towarzystwem umowę ubezpieczenia w terminie 12 miesięcy od uzyskania członkostwa. W celu uzyskania statutu członka ubezpieczyciele wzajemni mogą zastrzec w statucie konieczność złożenia odrębnego dokumentu - deklaracji członkowskiej (np. TUV TUV).

Ubezpieczyciele wzajemni, w ramach prowadzonej gospodarki finansowej, mogą zdecydować o pobieraniu od swoich członków zwyczajnych składek z tytułu uczestnictwa w zakładzie ubezpieczeń (zob. Tabela 45). Wpłaty te stanowią zazwyczaj kapitał rezerwowy ubezpieczyciela. Stosowane rozwiązania statutowe dopuszczają wprowadzenie co najmniej jednej z trzech poniższych rodzajów składek (opłat):

³⁴² W większości statutów polskich TUV-ów stosowane jest pojęcie „członek zwyczajny”. Pojęcie „członek zwykły” stosowane jest przez Cuprum.

³⁴³ Zgodnie ze statutem „zgromadzenie może przyznać honorowe członkostwo osobie szczególnie zasłużonej dla Towarzystwa. Członek honorowy jest uprawniony do uczestniczenia z głosem doradczym w posiedzeniach rady nadzorczej i jej organów”.

³⁴⁴ Statut Cuprum wskazuje, że uzyskanie statusu Członka Kapitałowego wymaga spełnienia podstawowych warunków tj. złożenie deklaracji członkowskiej oraz nabycie udziałów oraz podjęcia przez zarząd uchwały o przyjęciu i jej organów Towarzystwa.

³⁴⁵ Statut TUZ wskazuje, że „do uzyskania członkostwa kapitałowego niezbędne jest złożenie Towarzystwu pisemnego oświadczenia woli o zamiarze przystąpienia do Towarzystwa i, za uprzednią zgodą Walnego Zgromadzenia, objęcie nowych udziałów w podwyższonym kapitale zakładowym Towarzystwa lub nabycie istniejących udziałów w kapitale zakładowym”.

- wpisowe (opłata wpisowa) – rodzaj składki wnoszonej przez nowego członka z tytułu przystąpienia do zakładu ubezpieczeń,
- nabycie (wykupienie) udziałów – wpłata członka na pokrycie subskrybowanego udziału w kapitale własnym zakładu ubezpieczeń,
- składka członkowska – składka płacona przez ubezpieczonego członka w okresie trwania członkostwa, która może być pobierana z tytułu zawarcia kolejnej umowy ubezpieczenia lub w określonych cyklach.

Wpisowe jest opłatą występującą w przypadku większości analizowanych ubezpieczycieli wzajemnych. Ma ono charakter jednorazowy i jest wnoszone przed przystąpieniem danego członka do zakładu ubezpieczeń. Analizowane statuty wykazały, że wpisowe jest świadczeniem bezzwrotnym, z wyjątkiem sytuacji, kiedy uzyskanie statusu członkostwa było bezskuteczne.

Tabela 45: Składki i opłaty wnoszone przez członków wybranych ubezpieczycieli wzajemnych

Wpisowe			Udziały			Składka członkowska	
	Członkowie zwyczajni	Członkowie kapitałowi	Wartość 1 udziału	Członkowie zwyczajni	Członkowie kapitałowi	Członkowie zwyczajni	Członkowie kapitałowi
Agro	NIE	NIE	1 PLN	NIE	TAK, co najmniej 1 000 000 udziałów w kapitale zakładowym	NIE	NIE
Cuprum	NIE	NIE	100 PLN	NIE	TAK, co najmniej 100 udziałów w kapitale zakładowym	NIE	NIE
KÖBE	NIE	N/D	N/D	NIE	N/D	TAK	N/D
MÜBSE	TAK, określane jako jednorazowy wkład przy przystąpieniu do stowarzyszenia	N/D	N/D	NIE	N/D	TAK	N/D
Polski Gaz nŻ	TAK, bezzwrotne świadczenie wpłacane z chwilą uzyskania członkostwa	TAK, bezzwrotne świadczenie wpłacane z chwilą uzyskania członkostwa	20 PLN	NIE	TAK, co najmniej 1 udział w kapitale zakładowym	NIE	NIE
PZUW	TAK, wpłata o charakterze bezzwrotnym	NIE	100 PLN	NIE	TAK, co najmniej 10 000 udziałów w kapitale zakładowym	NIE	NIE
Rejent-Life	TAK, wpłacane z chwilą uzyskania członkostwa o charakterze bezzwrotnym, w wysokości 20 EUR	N/D	Równowartość 20 EUR w PLN	TAK, co najmniej 1 udział	N/D	TAK, (udział członkowski)	N/D
TUW TUW	TAK, wpłata o charakterze bezzwrotnym	N/D	1 PLN	TAK, co najmniej 10 udziałów	TAK, co najmniej 50 000 udziałów (oraz uzyskanie zgody Zarządu)	TAK	N/D
TUZ	TAK, wpłata, która z chwilą uzyskania członkostwa jest bezzwrotna	NIE	10 PLN	TAK, wpłaty na fundusz udziałowy (co najmniej 1)	TAK	NIE	NIE

Źródło: opracowanie własne na podstawie statutów ubezpieczycieli wzajemnych.

Członkowie zwyczajni większości ubezpieczycieli z krajów EŚW nie są zobowiązani do nabycia udziałów. Taki obowiązek zauważono w przypadku Rejent-Life, TUV TUV oraz TUV. Statuty tych zakładów ubezpieczeń przewidują również minimalną ilość udziałów, które muszą zostać nabyte przez ubezpieczonych członków. Opłata z tytułu nabycia udziałów ma charakter zwrotny. Zakłady ubezpieczeń mogą jednak stosować ograniczenia w wypłacie tych kwot ze względu na złą kondycję finansową zakładu ubezpieczeń. Przykładem takiej regulacji jest statut TUV TUV przewidujący możliwość zwrotu jedynie środków z nadwyżki bilansowej oraz TUV, w przypadku którego zwrot środków finansowych dla członków może zostać wstrzymany przez okres nie dłuższy niż 180 dni w przypadku, gdy z uwagi na sytuację ekonomiczną towarzystwa wycofanie udziałów mogłoby utrudnić lub uniemożliwić prowadzenie działalności statutowej.

Ostatnim rodzajem świadczeń z tytułu uczestnictwa na rzecz ubezpieczyciela wzajemnego jest składka członkowska. Stanowi ona źródło finansowania działalności ubezpieczyciela na różnych etapach trwania członkostwa. Składka członkowska może być płacona z tytułu każdorazowego zawarcia umowy ubezpieczenia, lub też funkcjonować jako cykliczna opłata wnoszona za dany okres trwania członkostwa. Przykładem stosowania pierwszego rozwiązania jest TUV TUV, którego członkowie z tytułu zawarcia każdorazowej umowy ubezpieczenia są zobowiązani do zapłaty ryczałtowej składki członkowskiej, z wyjątkiem sytuacji, gdy przysługuje zwolnienie z opłacenia tej składki. Składka członkowska w formie cyklicznej jest opłacana przez członków KÖBE oraz MÜBSE. Statuty obu stowarzyszeń wskazują, że wysokość składki członkowskiej ustalana jest przez Zgromadzenie Delegatów. W KÖBE wysokość składki członkowskiej jest określona w stałej kwocie i ustala się ją na okres trwania ubezpieczenia (zazwyczaj na okres jednego roku). Sama składka członkowska pobierana jest w miesięcznych okresach³⁴⁶. MÜBSE również przewiduje zryczałtowaną wysokość³⁴⁷ składki członkowskiej (jednolita dla każdego członka). Członkowie MÜBSE wnoszą składkę członkowską wraz ze składką ubezpieczeniową, którą opłacają w okresie kwartalnym lub rocznym. W swoim statucie MÜBSE zastrzega również że składka członkowska służy zarówno do finansowania bieżącej działalności stowarzyszenia, jak i do pomocy jego członkom.

³⁴⁶ W 2023 roku wysokość miesięcznej składki członkowskiej w KÖBE wynosiła 150 HUF.

³⁴⁷ Zgodnie z regulacjami statutowymi wysokość rocznej składki nie może być niższa niż 12 000 HUF.

Członkowie mogą zostać również zwolnieni z wnoszenia opłat członkowskich. Przykładem takiej regulacji jest statut TUW TUW, który wskazuje, że „zarząd może zwolnić z wymogu wpłacenia wpisowego, wykupu udziałów lub opłacenia składki członkowskiej, jeżeli przemawia za tym interes Towarzystwa”. Takie rozwiązanie może zostać wykorzystane w przypadku zawierania umów ubezpieczenia z niewielką składką ubezpieczeniową, w celu zwiększenia konkurencyjności ubezpieczyciela względem ubezpieczycieli komercyjnych. Podobna regulacja występuje w TUZ, gdzie zarząd jest uprawniony do zwolnienia lub zmiany wysokości wpłat wnoszonych przez członków, w szczególności ze względu na rodzaj ubezpieczenia lub okres, na jaki zawierana jest umowa ubezpieczenia. Inne zwolnienie zostało wskazane w statucie KÖBE, który przewiduje obowiązek uiszczenia składki członkowskiej, jedynie w przypadku zawarcia umowy w ramach produktów ubezpieczeniowych wyszczególnionych bezpośrednio w statucie³⁴⁸.

Większość analizowanych ubezpieczycieli wzajemnych zdecydowało się na wprowadzenie opłat z tytułu członkostwa. Takie rozwiązanie pozwala pozyskać dodatkowy kapitał, który może zostać następnie wykorzystany na pokrycie wymogów kapitałowych i umożliwić kontynuację działalności (np. KÖBE). Analiza statutów wykazała również, że zakłady ubezpieczeń stosują przede wszystkim źródła finansowania o charakterze bezzwrotnym.

5.3.3. Związki wzajemności członkowskiej w strukturach organizacyjnych ubezpieczycieli wzajemnych

Charakterystyczną cechą polskich towarzystw ubezpieczeń wzajemnych jest możliwość tworzenia związków wzajemności członkowskiej. Pozwalają one na prowadzenie bardziej elastycznej gospodarki finansowej oraz większe możliwości dopasowania oferty ubezpieczeniowej do potrzeb ubezpieczonych członków. ZWC są również postrzegane przez ubezpieczycieli jako instytucja realizująca w sposób praktyczny zasadę wzajemności. Świadczy o tym m.in. przyjęta strategia AGRO TUW na lata 2023-2025, zgodnie z którą model związku wzajemności członkowskiej jest traktowany jako model ubezpieczeń wzajemnych de facto, podczas gdy ubezpieczenia oferowane poza ZWC są traktowane jako ubezpieczenia komercyjne (AGRO SFCR, 2023, s. 4).

³⁴⁸ Statut KÖBE zawiera zestawienie produktów ubezpieczeniowych, w przypadku których zawarcie umowy ubezpieczenia skutkuje koniecznością opłacenia składki członkowskiej. Znajdują się tam m.in. produkty ubezpieczeń komunikacyjnych, stanowiące najistotniejszą część portfela ubezpieczeniowego stowarzyszenia.

Szczególnie dużą autonomię oraz wpływ na funkcjonowanie towarzystwa ubezpieczeń wzajemnych mają członkowie ZWC w TUW TUW. Zgodnie ze statutem ZWC tworzą na Walnym Zgromadzeniu Kurię Związkową, a największe z nich mogą desygnować przedstawicieli do rady nadzorczej. W ramach TUW TUW w 2022 roku funkcjonowało 15 związków wzajemności członkowskiej, które zrzeszały grupy podmiotów związanych z jednostkami samorządu terytorialnego (np. ZWC Samorząd terytorialny województwa podkarpackiego), kościelnymi osobami prawnymi (ZWC Święty Florian), czy środowiskami rolniczymi (ZWC Klon) (TUW TUW SFCR, 2022, s. 17).

Instytucja związku wzajemności członkowskiej jest również wykorzystywana na szeroką skalę przez członków PZUW. W ramach tego zakładu ubezpieczeń utworzono (według stanu na dzień 31.12.2022 roku) 61 ZWC. W latach 2016-2022 ich liczba stopniowo wzrastała z poziomu 12 ZWC w roku 2016. Proces kwalifikowania do odpowiedniego ZWC odbywa się na podstawie określenia specyficznych cech i rodzaju prowadzonej działalności. ZWC są tworzone dla takich grup podmiotów jak spółki skarbu państwa oraz spółki prywatne, jednostki samorządu terytorialnego, podmioty lecznicze (szpitale), a także instytucje kościelne. Dwa związki wzajemności członkowskiej (ZWC Polska Miedź oraz ZWC Lasy Państwowe) zostały utworzone przez członków Cuprum. Do ZWC Polska Miedź należą podmioty zagrożone specyficznym rodzajem ryzyka związanym z eksploatacją i infrastrukturą kopalni (np. ryzyko tąpnięcia), z kolei drugi ZWC tworzą jednostki organizacyjne Lasów Państwowych zagrożone np. ryzykiem powodzi. W ramach Polski Gaz TUW na Życie utworzono w 2020 roku jeden związek wzajemności członkowskiej (ZWC Podmiotów Grupy Kapitałowej PGNiG). Związki Wzajemności Członkowskiej, zgodnie ze statutem, mogą być tworzone również w TUZ dla branż zawodowych, grup środowiskowych lub terytorialnych.

Przytoczone przykłady wskazują, że instytucja związku wzajemności członkowskiej jest powszechnie wykorzystywana przez polskie TUW-y. Instytucje te umożliwiają ubezpieczycielom wzajemnym dostosowanie oferty do specyficznych ryzyk danej grupy skupionej w ramach ZWC.

5.4. Ubezpieczyciele wzajemni, którzy zakończyli działalność ubezpieczeniową – analiza czynników wewnętrznych

5.4.1. Zakończenie działalności na skutek cofnięcia zezwolenia na prowadzenie działalności ubezpieczeniowej

Bułgarski rynek ubezpieczeniowy

Na bułgarskim rynku działalność ubezpieczeniową zakończyły wszystkie spółdzielnie ubezpieczeniowe, które rozpoczęły oferowanie usług po transformacji ustrojowej. Pierwszą spółdzielnią ubezpieczeniową, która zakończyła działalność w Bułgarii była **Тангра / Tangra**, której zezwolenie na prowadzenie działalności ubezpieczeniowej zostało cofnięte w 2003 roku. Przyczyną utraty zezwolenia było zmniejszenie liczby członków spółdzielni poniżej minimalnego poziomu 500 osób. Dwa lata później bułgarski organ nadzoru cofnął licencję **Bułgarskiej Wzajemnej Spółdzielni Ubezpieczeniowej (BVZK)** i w konsekwencji nastąpiła jej późniejsza dobrowolna likwidacja³⁴⁹. Obie spółdzielnie prowadziły swoją działalność ubezpieczeniową relatywnie krótko. Były również pierwszymi bułgarskimi zakładami ubezpieczeń, które zakończyły swoją działalność po nowelizacji bułgarskiego prawa ubezpieczeniowego.

Dwie pozostałe spółdzielnie (SiVZK oraz Dobrudzha-m-Zhivot) prowadziły działalność ubezpieczeniową do czasu implementacji dyrektywy Solvency II. SiVZK utracił zezwolenie³⁵⁰ na prowadzenie działalności ubezpieczeniowej w 2017 roku. Do tego czasu był największą i najdłużej działającą bułgarską spółdzielnią ubezpieczeń wzajemnych. SiVZK pomimo prowadzenia rentownej działalności ubezpieczeniowej³⁵¹ nie był zdolny pozyskać środków własnych dopuszczonych do pokrycia wymogów kapitałowych. W rezultacie nie był on w stanie kontynuować swojej działalności. Rok wcześniej działalność zakończyła również Spółdzielnia Dobrudzha-m-Zhivot. Skala działalności tego zakładu ubezpieczeń była bardzo niewielka - w roku 2015 był to najmniejszy, pod względem przypisu składki, zakład ubezpieczeń w Bułgarii. Z uwagi na brak możliwości pozyskania kapitału do pokrycia wymogów kapitałowych w reżimie prawnym Solvency II podjęto decyzję o zaniechaniu działalności

³⁴⁹ Bułgarski organ nadzoru cofnął zgodę na prowadzenie działalności ubezpieczeniowej na podstawie decyzji nr 274-ЖЗ z dnia 20 kwietnia 2005 r.

³⁵⁰ Decyzja bułgarskiego organu nadzoru nr 1501-ЖЗ z dnia 1 grudnia 2017 r.

³⁵¹ W 2016 roku zakład ubezpieczeń osiągnął nadwyżkę finansową.

i rozpoczęciu dobrowolnej likwidacji³⁵². Ostatecznie z dniem 26.07.2016 wszystkie prawa majątkowe, obowiązki i odpowiedzialność z umów ubezpieczenia zawartych ze spółdzielnią przeszły na bułgarską ubezpieczeniową spółkę akcyjną „Saglasie”.

Łotewski rynek ubezpieczeniowy

Dwa łotewskie stowarzyszenia ubezpieczeń wzajemnych, które podlegały pod krajowy organ nadzoru³⁵³, zostały zlikwidowane: w roku 2007 (Solidaritāte) oraz w roku 2016 (Lauto Klubs). Aktywną działalność Solidaritāte, zakończyła w wyniku przejęcia portfela ubezpieczeń przez ubezpieczeniową spółkę akcyjną Ergo Latvija Dzīvība w 2002 (Berkis, 2004, p. 56). Z uwagi na rodzaj i niewielką skalę wykonywanej działalności stowarzyszenie nie było w stanie oferować korzystniejszych warunków ochrony ubezpieczeniowej niż ubezpieczyciele komercyjni przy zachowaniu rentowności. Lauto Klubs utraciło zezwolenie na prowadzenie działalności łotewskiego organu nadzoru w 2012 roku (AMICE i ICMIF, 2018). Bezpośrednią przyczyną utraty zdolności do realizacji zobowiązań była upadłość banku³⁵⁴, w którym zakład ubezpieczeń lokował swoje środki finansowe. Wśród innych przyczyn wskazuje się również niewłaściwie prowadzoną gospodarkę finansową Lauto Klubs. Zakład ubezpieczeń w okresie swojej działalności wielokrotnie notował ujemne wyniki finansowe. Brak stabilności finansowej sprawiał, że ubezpieczeni członkowie Lauto Klubs nie uzyskiwali zwrotu wpłaconych składek ubezpieczeniowych, przez co produkt oferowany przez ubezpieczyciela był mniej konkurencyjny.

Węgierski rynek ubezpieczeniowy

Rynek węgierski charakteryzował się największą liczbą ubezpieczycieli wzajemnych, którzy zakończyli działalność ubezpieczeniową na skutek cofnięcia zezwolenia na prowadzenie działalności ubezpieczeniowej. Pod względem wpływu na pozycję rynkową ubezpieczycieli wzajemnych na tym rynku zdecydowanie największe znaczenia miało zakończenie działalności jednego z dużych stowarzyszeń ubezpieczeniowych: **MÁV Általános Biztosító Egyesület**.

³⁵² Bułgarski organ nadzoru cofnął zgodę na prowadzenie działalności ubezpieczeniowej na podstawie decyzji nr 689-Ж3 z dnia 26 września 2016 r.

³⁵³ Działalności ubezpieczeniowej nie prowadzą również dwa stowarzyszenia, które z uwagi na skalę wykonywanej działalności nie były objęte nadzorem oraz nie były zobligowane do prowadzenia gospodarki finansowej w reżimie wypłacalności Solvency II. Niewielkie stowarzyszenie DROŠIBA, zostało zlikwidowane w roku 2022, z kolei publicznie dostępne informacje dotyczące drugiego stowarzyszenia ubezpieczeniowego „APLIS-A” oraz informacje uzyskane od łotewskiego organu nadzoru wskazują, że prawdopodobnie działalność tego podmiotu w sektorze ubezpieczeniowym również nie jest aktywna.

³⁵⁴ Stowarzyszenie korzystało z usług Latvijas Krājbanka, które zgodnie z postanowieniem Sądu Okręgowego w Rydze ogłosiło upadłość 23 grudnia 2023 roku.

Zakład ubezpieczeń prowadził działalność do roku 2008 i specjalizował się w ubezpieczeniach komunikacyjnych. Był również członkiem węgierskiej samorządowej organizacji ubezpieczycieli – MABISZ. Przyczyną zakończenia działalności była niewłaściwie prowadzona gospodarka finansowa, która doprowadziła do niewypłacalności. Umowy ubezpieczenia zawierane przez stowarzyszenie charakteryzowały się wysokimi współczynnikami szkodowości, a systemy finansowo-księgowe zawierały nieprawdziwe i niepełne informacje o działalności zakładu ubezpieczeń. Nieprawidłowości skutkowały podjęciem przez węgierski organ nadzoru w dniu 31 lipca 2008 roku decyzji³⁵⁵ o cofnięciu zezwolenie na prowadzenie działalności towarzystwa³⁵⁶. Aktywa niewypłacalnego towarzystwa nie były wystarczające na pokrycie zobowiązań z tytułu zawartych umów ubezpieczeń. Upadłość stowarzyszenia MÁV przyczyniła się do zwiększonej skali czynności nadzorczych podejmowanych przez węgierski organ nadzoru.

Z uwagi na stosunkowo dużą skalę działalności oraz oferowanie ubezpieczeń komunikacyjnych, niewypłacalność stowarzyszenia MÁV skutkowałą spadkiem społecznego zaufania do ubezpieczycieli wzajemnych. Na Węgrzech rozpoczęła się publiczna debata nad legalną kontynuacją instytucji stowarzyszeń ubezpieczeń wzajemnych oraz nad realnością ochrony ubezpieczeniowej świadczonej przez te podmioty. Ówczesny węgierski organ nadzoru (PSZÁF³⁵⁷) skierował dokument do publicznej dyskusji³⁵⁸ na temat propozycji zmian i przekształceń formy stowarzyszeń ubezpieczeniowych. W dyskusji szczególny silny nacisk

³⁵⁵ Decyzja organu nadzoru w sprawie cofnięcia zezwolenia na prowadzenie działalności MAV: A PSZÁF J-II-84/2008. számú határozata a PSZÁF J-II-71/2008. számú - a MÁV Általános Biztosító Egyesület tevékenységét engedélyeit visszavonó - határozata kiegészítéséről.

³⁵⁶ W momencie podejmowania decyzji organ nadzoru ustalił, że MÁV odnotował wysoką stratę techniczną, nie posiadał rezerw techniczno-ubezpieczeniowych adekwatnych do pokrycia zobowiązań wobec ubezpieczających oraz wykazywał ujemną wartość kapitału własnego, przez co stosunek środków własnych do marginesu wypłacalności był ujemny. Wskaźnik obliczony na podstawie obowiązującego systemu wypłacalności (Solvency I) oparty na marginesie wypłacalności wyniósł zgodnie z ustaleniami węgierskiego organu nadzoru -272%. Stowarzyszenie nie posiadało również odpowiedniej kadry i zasobów materialnych do kontynuowania działalności

³⁵⁷ Pénzügyi Szervezetek Állami Felügyelet (pol. Państwowy Urząd Nadzoru nad Instytucjami Finansowymi), był węgierskim organem państwowym, który prowadził nadzór nad instytucjami finansowymi (w tym ubezpieczeniami) w latach 2000–2013.

³⁵⁸ Kompleksowa analiza publicznej dyskusji prowadzonej przez organy nadzoru została opublikowana w węgierskojęzycznym dokumencie „A Biztosító egyesületekkel kapcsolatos nyilvános vitaanyag vitájának összefoglalása” (pol. „Podsumowanie materiałów do dyskusji publicznej dotyczących stowarzyszeń ubezpieczeniowych”) W dyskusji publicznej swoje stanowiska opublikowały m.in. węgierskie stowarzyszenia ubezpieczeniowe (Volán, TIR, KÖBE, Dimenzió, KÖT, MÜBSE) oraz organizacja zrzeszająca małe węgierskie stowarzyszenia ubezpieczeniowe (MANBESZ). Organ nadzoru prowadził również konsultacje z przedstawicielami dwóch dużych europejskich TUV-ów: niemieckiego HUK-COBURG oraz fińskiego Tapiola, a także prowadzono dyskusję z sekretarzem generalnym i prezesem AMICE.

został postawiony na kwestię zapewnienia instytucjonalnej gwarancji realności ochrony ubezpieczeniowej w postaci powołania funduszu gwarancyjnego oraz na kwestię różnicowania wymogów kapitałowych dla prowadzenia działalności w formie prawnej stowarzyszenia ubezpieczeń wzajemnych i pozostałych form organizacyjno-prawnych ubezpieczycieli. W okresie transformacji ustrojowej i przywracania rynkowych zasad prowadzenia działalności ubezpieczeniowej na Węgrzech podjęto decyzję o nałożeniu na stowarzyszenia ubezpieczeń wzajemnych znacznie niższych wymogów kapitałowych. W opinii organu nadzoru takie rozwiązanie nie było uzasadnione w roku 2010, a biorąc pod uwagę fakt, że stowarzyszenia ubezpieczeń wzajemnych nie posiadały systemowego rozwiązania w zakresie instytucji funduszu gwarancyjnego, to wymogi kapitałowe w ich przypadku powinny być wręcz wyższe³⁵⁹ niż w przypadku pozostałych ubezpieczycieli³⁶⁰. Stanowiska niektórych stowarzyszeń ubezpieczeń wzajemnych (np. KÖBE) oraz organizacji samorządu branżowego AMICE podkreślały, że przyczyną upadłości MÁV była przede wszystkim nieodpowiednia jakość zarządzania, która może wystąpić również w przypadku komercyjnych zakładów ubezpieczeń. Postulowano wdrożenie nowych zasad ładu korporacyjnego mającego zapewnić odpowiednią jakość zarządzania. W stanowiskach podkreślano również silne strony działalności ubezpieczycieli wzajemnych, do których zaliczano m.in. oferowanie produktów ubezpieczeniowych w obrębie specyficznych nisz rynkowych, które nie są zagospodarowane przez komercyjnych ubezpieczycieli³⁶¹, oferowanie korzystniejszych warunków ochrony ubezpieczeniowej, umożliwianie akumulowania kapitału krajowego w sektorze ubezpieczeń, a także, z uwagi na niewielką skalę działalności, brak stwarzania ryzyka systemowego dla całego sektora ubezpieczeń. Rezultatem prowadzonych dyskusji publicznych było zachowanie formy prawnej stowarzyszenia ubezpieczeń wzajemnych. Również reforma węgierskiego

³⁵⁹ W dyskusji zwracano również uwagę na pewne ryzyka wynikające z prowadzenia działalności ubezpieczeniowej w formie prawnej stowarzyszenia ubezpieczeń wzajemnych. Wskazywano m.in. na wynikający z zasady jeden członek – jeden głos brak jasno określonych praw do majątku stowarzyszenia, co może znacznie utrudnić proces prowadzenia likwidacji ubezpieczyciela wzajemnego. W tym obszarze dostrzeżono jednak dobre praktyki, do których zaliczono prowadzenie ewidencji wpłat kapitałowych i składek ubezpieczeniowych oraz wprowadzenie regulacji statutowych podziału majątku w przypadku rozwiązania stowarzyszenia (PSZÁF, 2010).

³⁶⁰ Jednym z argumentów wskazywanych w dyskusji przez organ nadzoru był przykład gospodarek finansowych dwóch dużych europejskich towarzystw ubezpieczeń wzajemnych tj. HUK-COBURG oraz Tapiola, w przypadku których porycie wymogów kapitałowych było znacznie wyższe niż wymagane przepisami prawa minimum. Wskazano również, iż jest to uzasadnione faktem, że w razie problemów towarzystwo ubezpieczeń wzajemnych może liczyć tylko na siebie oraz nie może pozyskać dodatkowych środków poprzez mechanizm rynku kapitałowego.

³⁶¹ Jako jeden z przykładów wskazywano produkty oferowane przez małe rolnicze stowarzyszenia ubezpieczeniowe.

prawa ubezpieczeniowego, związana z implementacją dyrektywy Solvency II nie spowodowała wykluczenia ubezpieczycieli wzajemnych.

Pośrednim skutkiem upadłości MÁV było istotne ograniczenie skali działalności innego „dużego” ubezpieczyciela wzajemnego specjalizującego się w ubezpieczeniach komunikacyjnych dla zawodowych przewoźników - **TIR Biztosító Egyesület**. Skala działalności TIR w roku 2008 była mniejsza niż MÁV - zgodnie z danymi publikowanymi przez MABISZ przypis składki zakładu ubezpieczeń był wyższy niż 2,5 mln HUF, co stanowiło 0,30% udziału w rynku ogółem. W wyniku podjętych przez organ nadzoru czynności kontrolnych stwierdzono, że stowarzyszenie nieprawidłowo szacowało swoje rezerwy techniczno – ubezpieczeniowe. W związku z problemami w spełnieniu wymagań kapitałowych, zwiększonym ryzykiem reputacyjnym dla stowarzyszeń ubezpieczeniowych oraz osłabieniem pozycji rynkowej w obliczu rosnącej konkurencji na rynku ubezpieczeń komunikacyjnych, stowarzyszenie TIR podjęło decyzję o przeniesieniu portfela obowiązkowych ubezpieczeń odpowiedzialności cywilnej posiadaczy pojazdów mechanicznych do ubezpieczeniowej spółki akcyjnej AIM Biztosító Zrt (PASF, 2009, s. 34). W wyniku tej operacji przypis składki towarzystwa w 2010 roku był o 90% niższy niż w 2008 roku³⁶². Ograniczona skala działalności sprawiła, że Stowarzyszenie nie było zdolne do zapewnienia pokrycia wymogów kapitałowych, co w konsekwencji skutkowało cofnięciem zezwolenia na prowadzenie działalności ubezpieczeniowej.

Ostatnim „dużym” węgierskim stowarzyszeniem ubezpieczeniowym, które zakończyło swoją działalność, było węgierskie stowarzyszenie ubezpieczeń wzajemnych na życie - **Dimenzió biztosító és önszegélyező egyesület**. Ubezpieczyciel, pomimo relatywnie niewielkiej skali działalności (w 2016 roku udział w węgierskim rynku ubezpieczeń ogółem 0,34%), podlegał reżimowi wypłacalności Solvency II. Nowy standard kapitałowy stanowił barierę rozwojową dla towarzystwa, o czym świadczy fakt, że węgierski organ nadzoru w maju 2016 roku wyznaczył³⁶³ komisarza nadzorczego do czasu zakończenia kompleksowego dochodzenia w związku z problemami kapitałowymi, jakie wystąpiły w tamtym czasie, a także uchybieniami w systemach informatycznych i ewidencji aktywów. W rezultacie stowarzyszenie utraciło

³⁶² Dane o wysokości składki przypisanej brutto zostały opublikowane w rocznikach statystycznych węgierskiej izby samorządu gospodarczego – MABISZ.

³⁶³ Decyzja Banku Węgier A Magyar Nemzeti Bank V-JÉ-II-2/2016. számú végzése a Dimenzió Kölcsönös Biztosító és Önszegélyező Egyesülettel szembeni ideiglenes intézkedés alkalmazásáról és felügyeleti biztos kirendeléséről.

zezwoleń na prowadzenie działalności ubezpieczeniowej i obecnie prowadzi działalność poza sektorem ubezpieczeniowym.

W ostatnich latach zauważalnie zmalała liczba małych węgierskich stowarzyszeń ubezpieczeniowych. Według stanu na początek 2024 roku aktywną działalność ubezpieczeniową prowadziły jedynie cztery małe stowarzyszenia ubezpieczeniowe (w tym trzy specjalizujące się w ubezpieczeniach upraw). Wśród przyczyn zakończenia działalności ubezpieczycieli wskazuje się:

- wystąpienie znacznej liczby szkód (i w konsekwencji roszczeń odszkodowawczych) spowodowanych suszą, które na skutek zmian klimatycznych nasilają się na Węgrzech – organ nadzoru podejmował decyzje o powołaniu komisarzy nadzorczych do pełnienia funkcji zarządczych w celu przygotowania planów finansowych umożliwiających dalsze prowadzenie działalności ubezpieczeniowej (np. Bodrogekői Kertészeti³⁶⁴),
- brak posiadania minimalnego buforu kapitałowego, niezbędnego do prowadzenia działalności ubezpieczeniowej poza reżimem Solvency II (np. Magyar Gazdák³⁶⁵),
- brak zgodności działalności ubezpieczyciela z wymogami nowej węgierskiej ustawy o działalności ubezpieczeniowej w kwestii struktur organizacyjnych oraz systemów ewidencyjnych (np. Turul³⁶⁶).

Polski rynek ubezpieczeniowy

Na rynku polskim do czasu implementacji dyrektywy Solvency II działalność ubezpieczeniową zakończyły dwa zakłady ubezpieczeń – TUW Florian oraz TUW Bezpieczny Dom. Cechą wspólną tych towarzystw był krótki okres aktywnie prowadzonej działalności, wynoszący około pięciu lat. W przypadku pierwszego z nich ówczesna KNUiFE cofnęła

³⁶⁴ Decyzja organu nadzoru H-JÉ-II-17/2023 z dnia 2 marca 2023.

³⁶⁵ Organ nadzoru 1 marca 2023 roku podjął decyzję nr H-JÉ-II-13/2023 o cofnięciu zezwolenia na prowadzenie działalności ubezpieczeniowej Magyar Gazdák Kölcsonös Biztosító Egyesülete z uwagi na brak minimalnego kapitału własnego wymaganego do kontynuowania działalności i brak zamiaru wpłaty na przywrócenie adekwatności kapitałowej.

³⁶⁶ Organ nadzoru zgodnie z decyzją B H-JÉ-II-77/2017 zobowiązał ubezpieczyciela do zapewnienia zgodności z wymogami art. 94 węgierskiej ustawy o działalności ubezpieczeniowej nakazując:

- stworzenie i stosowanie systemu rachunkowości i ewidencji zgodnie z przepisami prawa,
- stworzenie i stosowanie odpowiedniego systemu rejestracji, przetwarzania i udostępniania danych,
- zapewnienie sprzętu informatycznego i pomieszczeń technicznych odpowiednich do prowadzonej działalności,
- opracowywanie i stosowanie regulacji wewnętrznych umożliwiających prowadzenie rzetelnej i ostrożnej działalności.

zezwoleń na prowadzenie działalności ubezpieczeniowej³⁶⁷. Utrata zezwolenia była konsekwencją transferu portfela ubezpieczeń z TUV Florian do głównego udziałowca spółki HDI Samopomoc TU. Operacja była związana z konsolidacją rynku prowadzoną przez Talanx AG (Brzeziński, 2005). Działalność TUV Bezpieczny Dom zakończyła się decyzją głównych udziałowców o dobrowolnej likwidacji. Powodem podjęcia tej decyzji było znaczne ograniczenie popytu na umowy ubezpieczeń przedpłat klientów deweloperów, które były jedynym rodzajem ubezpieczeń oferowanych przez ten zakład ubezpieczeń. Składka przypisana brutto towarzystwa w 2009 roku wyniosła zaledwie 35 tys. PLN (Rosik, 2010).

Po implementacji dyrektywy Solvency II działalność ubezpieczeniową zakończyły kolejne dwa towarzystwa ubezpieczeń wzajemnych: Macif oraz Medicum. Oba zakłady ubezpieczeń, w każdym z badanych okresów sprawozdawczych, wykazywały ujemny wynik finansowy oraz ujemny wynik techniczny. W latach 2016-2018 wskaźniki szkodowości Macif i Medicum utrzymywały się na relatywnie niskich poziomach³⁶⁸, jednak z uwagi na wysokie koszty administracyjne nie były one w stanie prowadzić rentownej działalności. Działalność Macif zakończyła się na skutek podjęcia decyzji przez członka kapitałowego o sprzedaży udziałów i w konsekwencji przeniesieniem portfela ubezpieczeń³⁶⁹ do ubezpieczeniowej spółki akcyjnej Saltus Życie S.A. Zakład ubezpieczeń Medicum prowadzący działalność w obrębie wąskiej niszy rynkowej (gwarancje ubezpieczeniowe dla podmiotów z sektora medycznego), charakteryzował się bardziej ryzykownym profilem działalności. Implementacja dyrektywy Solvency II była szczególnie uciążliwa dla tego ubezpieczyciela i wymagała znacznego zabezpieczenia kapitałowego jego działalności. Zakład ubezpieczeń nie zdołał pozyskać wymaganego kapitału i przez pierwsze trzy lata obrotowe prowadził działalność ubezpieczeniową z naruszeniem planu działalności, co było podstawą dla organu nadzoru do cofnięcia zezwolenia³⁷⁰ na prowadzenie działalności ubezpieczeniowej.

³⁶⁷ KNUiFE w dniu 30 marca 2005 roku cofnęła zezwolenie TUV Florian na prowadzenie działalności ubezpieczeniowej. Następnie 18 stycznia 2006 rozpoczął się proces likwidacji towarzystwa zakończony wykreśleniem z Krajowego Rejestru Sądowego dnia 13 września 2007.

³⁶⁸ Wskaźnik szkodowości na udziale własnym Macif wynosił 26,67% w roku 2016, 34,28% w roku 2017, 34,03% w roku 2018, z kolei wskaźnik szkodowości Medicum wynosił 17,61% w roku 2016, 3,02% w roku 2017 oraz 44,81% w roku 2018. Obliczenia własne na podstawie danych opublikowanych w sprawozdaniach o wypłacalności i kondycji finansowej.

³⁶⁹ Po przejęciu portfela ubezpieczeń towarzystwo kontynuowało przez krótki czas swoją działalność pod nazwą Amerigo TUV.

³⁷⁰ Decyzja Komisji Nadzoru Finansowego z 23 grudnia 2019 r. w zakresie cofnięcia TUV Medicum z siedzibą w Warszawie zezwolenia wydanego 20 października 2015 r. na wykonywanie działalności ubezpieczeniowej.

W 2024 roku w stan likwidacji zostały postawione zostały Polski Gaz TUV oraz Polski Gaz TUV na Życie. Podjęta decyzja była związana ze strategią integracji TUV-ów funkcjonujących w Grupie PZU. W dniu 25 stycznia 2024 roku Powszechny Zakład Ubezpieczeń SA nabył 100% udziałów grupie kapitałowej Polski Gaz. W ten sposób w strukturze ubezpieczeniowej grupy kapitałowej funkcjonowali dwaj ubezpieczyciele wzajemni prowadzący działalności w ramach działu II. Sytuacja ta skutkowała podjęciem decyzji biznesowej o postawieniu tych zakładów w stan likwidacji.

5.4.2. Zakończenie działalności na skutek demutualizacji

Przeprowadzona analiza przyczyn zakończenia działalności przez ubezpieczycieli wzajemnych w krajach EŚW pozwoliła wyodrębnić dwóch ubezpieczycieli, którzy przeprowadzili proces demutualizacji – Concordię oraz Wzajemną. Oba towarzystwa charakteryzowały się masowym charakterem umów i relatywnie dużą skalą działalności.

Pierwszą historyczną demutualizacją przeprowadzoną na rynkach EŚW było przekształcenie polskiego TUV-u Concordia w ubezpieczeniową spółkę akcyjną „Concordia Polska T.U. S.A.”. Demutualizacja była konsekwencją przejęcia kontroli nad towarzystwem przez Generali CEE Holding B.V.³⁷¹. Po sfinalizowaniu transakcji zarząd spółki zatwierdził plan przekształcenia „Concordii Polska” z towarzystwa ubezpieczeń wzajemnych w spółkę akcyjną. Następnie plan został zatwierdzony przez Nadzwyczajne Walne Zgromadzenie³⁷² oraz został zaakceptowany przez organ nadzoru. W konsekwencji od 2.01.2020 zakład kontynuował działalność ubezpieczeniową w formie ubezpieczeniowej spółki akcyjnej³⁷³. W wyniku demutualizacji dotychczasowi ubezpieczeni-członkowie towarzystwa utracili swoje prawa i obowiązki związane z uczestnictwem w TUV-ie³⁷⁴, a jedynym akcjonariuszem został Generali CEE Holding B.V. Decyzja o przeprowadzeniu demutualizacji była związana z planowanym

³⁷¹ W dniu 15 lutego 2019 roku Generali CEE Holding B.V. nabyło od Bankowego Ośrodka Doradztwa i Edukacji Sp. z o.o., a 21 lutego 2019 roku – od SGB-Banku S.A. udziały tych podmiotów w Concordii Polska TUV. Po transakcji struktura udziałowców zmieniła się w następujący sposób - Generali CEE Holding B.V. kontrolowało 99,76% udziałów kapitałowych towarzystwa, a pozostali udziałowcy – 0,24% (Concordia SFCR, 2019, s. 8).

³⁷² Uchwała nr 2 Nadzwyczajnego Walnego Zgromadzenia z dnia 31 maja 2019 r.

³⁷³ Przekształcenie nastąpiło po dacie bilansowej. Do dnia 1 stycznia 2020 r. włącznie towarzystwo prowadziło działalność w formie prawnej towarzystwa ubezpieczeń wzajemnych. Od 2 stycznia 2020 r. towarzystwo prowadziło działalność pod nową nazwą Concordia Polska T.U. S.A.

³⁷⁴ Zgodnie z uchwałą o przekształceniu Concordia Polska Towarzystwa Ubezpieczeń Wzajemnych w spółkę akcyjną ubezpieczonym – członkom, z tytułu utraconych korzyści wynikających z utraty uczestnictwa w TUV-ie, przysługiwało roszczenie o zapłatę kwoty odpowiadającej wartości jego udziału w kapitale zakładowym towarzystwa oraz prawo wypowiedzenia umowy ubezpieczenia.

połączeniem dwóch zakładów ubezpieczeń z jednej grupy kapitałowej Concordii Polska T.U. S.A. i Generali T.U. S.A.³⁷⁵.

Druga demutualizacja miała charakter przymusowy i została przeprowadzona w 2023 roku. Wraz ze zniesieniem systemu ubezpieczeń DZZ słoweński ustawodawca przyjął w grudniu 2023 roku ustawę ZSPVZZ³⁷⁶ dotyczącą przekształcenia TUW Vzajemna w ubezpieczeniową spółkę akcyjną pod firmą Vzajemna zdravna zavarovalnica dd. Na mocy ustawy, termin przekształcenia formy organizacyjno prawnej ustalono na dzień 1.01.2024 roku. Ustawodawca wskazał, że beneficjentem przekształcenia Vzajemnej w ubezpieczeniową spółkę akcyjną jest każda osoba która była członkiem TUW-u w dniu 31.12.2023 roku. Ustawa wykazała również szczegółowe zasady określania praw majątkowych dotychczasowych członków (w tym członka założyciela – ZZZS). Zgodnie z przyjętą ustawą, każdy beneficjent, którego udział nie przekraczał 120 euro, może wnioskować o wypłatę swojej części udziałowej. Pozostałym beneficjentom przysługuje udział w kapitale akcyjnym nowopowstałego zakładu ubezpieczeń. Po demutualizacji działalność spółki akcyjnej była kontynuowana w ograniczonym zakresie. W wyniku demutualizacji ubezpieczenia zdrowotne oferowane przez ubezpieczycieli wzajemnych w krajach EŚW będą miały marginalne znaczenie w całkowitym przypisie składki z tego sektora.

Plan demutualizacji wdrożyło w przeszłości również TUZ, która miała na celu przeprowadzenie fuzji z innym zakładem ubezpieczeń należącym do tej samej grupy kapitałowej. Na skutek złej sytuacji finansowej zakładu ubezpieczeń, związanej między innymi z implementacją dyrektywy Solvency II, odstąpiono od planów demutualizacji towarzystwa (TUZ SFCR, 2016, s. 2-3).

5.5. Podsumowanie

Działalność ubezpieczycieli wzajemnych w EŚW charakteryzowała się stosunkowo przypadkowym wyborem profili działalności. Poza rynkiem węgierskim nie zaobserwowano systemowych rozwiązań i powtarzalnych modeli. Na podstawie realizowanych studiów

³⁷⁵ Fuzja pomiędzy zakładami ubezpieczeń nastąpiła 30 lipca 2021 roku. Generali TU S.A. wstąpiło we wszystkie prawa i obowiązki Concordii Polska T.U. S.A., a tym samym stało się stroną umów ubezpieczenia zawartych przez Concordia Polska T.U. S.A.

³⁷⁶ Ustawa o przekształceniu statusu Towarzystwa Wzajemnych Ubezpieczeń Zdrowotnych dvz (sło. *Zakon o statusnem preoblikovanju Vzajemne zdravstvene zavarovalnice d.v.z.*) (Dziennik Urzędowy Republiki Słowenii nr 131/23 z dnia 13 grudnia 2023 r.).

przypadków wyodrębniono trzy grupy usług ubezpieczeniowych oferowanych przez ubezpieczycieli w krajach EŚW, które charakteryzowały się najwyższym przypisem składki lub największą liczbą ubezpieczycieli wzajemnych oferujących swoje usługi: ubezpieczenia rolne, ubezpieczenia komunikacyjne oraz ubezpieczenia zdrowotne.

Ubezpieczenia rolne są naturalnym obszarem specjalizacji ubezpieczycieli wzajemnych, który wynika z historycznych i strukturalnych uwarunkowań tej formy działalności. Aktywność ubezpieczycieli wzajemnych w tym sektorze sprzyjała budowaniu silnej pozycji tych instytucji w szczególności w Polsce oraz na Węgrzech. W pozostałych państwach nie zaobserwowano jednak działalności tego typu podmiotów.

Wysoka koncentracja w sektorze ubezpieczeń komunikacyjnych nie ma podstaw w historycznych i tradycyjnych uwarunkowaniach działalności ubezpieczycieli wzajemnych. Wszyscy ubezpieczyciele wzajemni oferujący w krajach EŚW ubezpieczenia komunikacyjne, są również aktywni w innych obszarach rynku ubezpieczeniowego. Ubezpieczyciele wzajemni wyspecjalizowani wyłącznie w obszarze ubezpieczeń komunikacyjnych okazali się długoterminowo niezdolni do prowadzenia działalności, np. TIR, LAUTO KLUBS.

Znaczny udział przypisu składki z linii ubezpieczeń zdrowotnych jest rezultatem działalności słoweńskiego zakładu ubezpieczeń Vzajemna, którego pozycja rynkowa oraz rodzaj świadczonych usług były w dużej mierze determinowane przez czynniki prawne, a nie przez wybory ubezpieczonych członków. Działalność pozostałych ubezpieczycieli wzajemnych w sektorze ubezpieczeń zdrowotnych nie miała istotnego wpływu na ich pozycję rynkową.

Analiza zakresu działalności ubezpieczycieli wzajemnych wykazała, że najczęstszym modelem ich funkcjonowania jest oferowanie usług szerokiej grupie ubezpieczonych (działalność uniwersalna/masowa). W latach 2016-2022 podmioty te odpowiadały za blisko 80% składki wszystkich ubezpieczycieli wzajemnych w krajach EŚW. Działalność ubezpieczycieli uniwersalnych warunkowała relatywnie silną pozycję ubezpieczeń wzajemnych (uwzględniając kryterium udziału w składce przypisanej brutto) w Polsce, Słowenii oraz, za sprawą działalności KÖBE, również na Węgrzech. Strategia działalności wielu uniwersalnych ubezpieczycieli wzajemnych wskazuje na kontynuację tego modelu i jego dalszą dywersyfikację (np. AGRO, TUZ oraz KÖBE). W przypadku rynku polskiego czynnikiem wewnętrznym sprzyjającym działalności uniwersalnych ubezpieczycieli było powszechne wykorzystywanie instytucji związku wzajemności członkowskiej, co umożliwiało dostosowanie warunków ochrony ubezpieczeniowej do specyficznych potrzeb członków ZWC.

Uniwersalny charakter działalności nie wpłynął pozytywnie na pozycję ubezpieczycieli wzajemnych na życie czego dowodzi fakt, że wszystkie tego typu zakłady ubezpieczeń zakończyły swoją działalność³⁷⁷. Wśród przyczyn zakończenia działalności należy wskazać złą kondycję finansową i konieczność spełnienia wymogów wypłacalności Solvency II (np. Dimenzió, SiVZK czy Macif).

Analizując profile działalności poszczególnych ubezpieczycieli wzajemnych w krajach Europy Środkowo-Wschodniej, wyodrębniono zakłady ubezpieczeń specjalizujące się w określonych niszach rynkowych (ubezpieczycieli specjalistyczny). Ze względu na zakres podmiotowy grupy docelowej ubezpieczonych wyróżniono następujące cztery grupy:

- ubezpieczyciele specjalizujący się w ubezpieczeniach ściśle określonej grupy zawodowej, w przypadku której istotnym czynnikiem wpływającym pozytywnie na pozycję ubezpieczycieli wzajemnych było zaangażowanie organizacji samorządowych zawodów prawniczych w proces organizacji ubezpieczyciela wzajemnego (MÜBSE, Rejent-Life),
- captivy indywidualne, do których zaliczono polskich ubezpieczycieli specjalizujących się w ubezpieczaniu dużych grup kapitałowych kontrolowanych przez spółki Skarbu Państwa (Cuprum, Polski Gaz). Pomimo istnienia dużych przedsiębiorstw państwowych w innych krajach EŚW, jedynie w Polsce wykorzystano instytucję ubezpieczenia wzajemnego do zapewnienia ochrony ubezpieczeniowej tego typu podmiotom,
- captivy grupowe, do których zaliczono największego obecnie, pod względem przypisu składki, ubezpieczyciela wzajemnego w Europie Środkowo-Wschodniej – PZUW. Inne tego typu podmioty zakończyły swoją działalność po relatywnie krótkim czasie (np. TUW Bezpieczny Dom, Medicum), co może świadczyć o trudnej implementacji tego modelu działalności w państwach EŚW.
- ubezpieczyciele prowadzący działalność skierowaną do wąskiej lokalnej społeczności zamieszkującej dany region. Do tej grupy zaliczono małe stowarzyszenia ubezpieczeniowe oferujące ubezpieczenia rolne na Węgrzech. Ograniczenie terytorialne działalności tych podmiotów sprzyjało budowaniu więzi społecznych

³⁷⁷ Obecnie działalność w sektorze ubezpieczeń na życie prowadzi tylko jeden ubezpieczyciel wzajemny - Rejent-Life. Profil działalności tego zakładu nie ma charakteru uniwersalnego.

i przyczyniało się do wzmocnienia ich pozycji rynkowej, szczególnie w początkowej fazie ich rozwoju.

Udział specjalistycznych ubezpieczycieli w przypisie składki był znacznie niższy niż ubezpieczycieli uniwersalnych, przy czym ponad 70% składki przypisanej tych ubezpieczycieli wynikało z działalności PZUW. Zaobserwowano również spadek liczby specjalistycznych ubezpieczycieli dotyczący przede wszystkim regionalnych ubezpieczycieli na Węgrzech, ale także caprivów grupowych, czy ubezpieczycieli grup zawodowych. Ubezpieczyciele koncentrujący się na ubezpieczeniu ściśle określonej grupy rynkowej w wielu przypadkach prowadzili działalność przez relatywnie krótki czas (np. Lauto Klubs, Florian, czy TIR). Do głównych wewnętrznych przyczyn zakończenia działalności przez specjalistycznych ubezpieczycieli należy zaliczyć:

- prowadzenie działalności ubezpieczeniowej charakteryzującej się większym ryzykiem aktuarnym i w konsekwencji skutkującym zbyt wysokimi wymaganiami kapitałowymi (np. TUW Medicum),
- stosowanie błędnych strategii produktowych (np. TUW Bezpieczny Dom),
- stosowanie niekonkurencyjnych ofert ubezpieczeniowych, które nie zapewniały korzyści ekonomicznych dla członków zakładu ubezpieczeń (np. Lauto Klubs),
- brak zgodności działalności ubezpieczyciela z wymogami ustaw o działalności ubezpieczeniowej w kwestii struktur organizacyjnych oraz systemów ewidencyjnych (np. małe węgierskie stowarzyszenie ubezpieczeniowe Turul).

Analiza struktury właścicielskiej pozwoliła wykazać, że ubezpieczyciele wzajemni w Polsce częściej byli kontrolowani przez mało liczną grupę członków kapitałowych, podczas gdy właścicielami ubezpieczycieli z pozostałych badanych państw właścicielami byli przede wszystkim ubezpieczeni członkowie.

Rozproszona struktura właścicielska negatywnie wpływała na zdolność akumulacji kapitału, co w kontekście wdrażania systemu Solvency II stanowiło istotną barierę rozwojową dla ubezpieczycieli. Trudności w pozyskaniu dodatkowego kapitału doprowadziły do zakończenia działalności przez dwie bułgarskie spółdzielnie ubezpieczeniowe (SiVZK, Dobrudzha-m-Zhivot), co w rezultacie spowodowało całkowite wycofanie się ubezpieczycieli wzajemnych z rynku bułgarskiego, a także czeskiej spółdzielni ADRIA Way družstvo. Problemy ze spełnieniem nowych wymogów kapitałowych nie dotyczyły jednak wszystkich zakładów ubezpieczeń należących do tej grupy, czego dowodem jest kontynuacja działalności przez ubezpieczycieli

KÖBE i Vzajemna oraz uzyskanie bardzo wysokich wskaźników wypłacalności przez zakład ubezpieczeń MÜBSE.

Skoncentrowana struktura właścicielska polskich towarzystw ubezpieczeń wzajemnych pozwoliła na wykorzystanie mechanizmu dokapitalizowania przez członka kapitałowego (np. w formie pożyczki podporządkowanej). Takie działania umożliwiły prawie wszystkim tego typu ubezpieczycielom kontynuację działalności po implementacji dyrektywy Solvency II i zachowanie ich dotychczasowej pozycji rynkowej. W strukturze właścicielskiej polskich T UW-ów znaczącą rolę odgrywały grupy kapitałowe kontrolowane przez Skarb Państwa, co wzmacniało pozycję tych ubezpieczycieli i zapewniało im niezbędny kapitał. Jednocześnie, usługi oferowane przez ubezpieczycieli wzajemnych zapewniały ochronę ubezpieczeniową dla istotnych obszarów działalności sektora publicznego.

Czynnikiem wewnętrznym, który miał niejednoznaczny wpływ na pozycję ubezpieczycieli wzajemnych w Polsce, było zaangażowanie w struktury właścielskie ubezpieczeniowych grup kapitałowych. Z jednej strony przynależność do ubezpieczeniowej grupy kapitałowej sprzyjała silniejszej pozycji tych podmiotów, z uwagi na dostęp do programów reasekuracji oraz wykorzystanie pożyczek podporządkowanych (T UW T UW i PZUW), co w konsekwencji spowodowało, że zakłady te kontynuowały działalność w reżimie Solvency II (wyjątkiem był T UW Macif). Z drugiej strony, przeprowadzony proces demutualizacji Concordii wskazuje na potencjalnie negatywny wpływ takiej struktury właścielskiej na pozycję ubezpieczycieli wzajemnych.

Struktura właścielska polskich T UW-ów prowadziła do przyjęcia kapitałowego modelu wykonywania prawa głosu. Wyjątkiem był T UW T UW, gdzie stosowano model mieszany z silną autonomią ZWC oraz PZUW, gdzie dominował jednak element kapitałowy. Model kapitałowy może znacząco uprościć proces zarządzania zakładem ubezpieczeń, jednak powoduje również zjawisko „odwzajemnienia” ubezpieczycieli wzajemnych oraz stwarza potencjalny konflikt agencji występujący pomiędzy członkami zwyczajnymi a kapitałowymi charakterystyczny dla ubezpieczeniowych spółek akcyjnych. W rezultacie w przypadku wielu polskich T UW-ów nie została stworzona świadomość wspólnoty ubezpieczeniowej.

W przypadku ubezpieczycieli na Węgrzech, słoweńskiej Vzajemnej oraz polskiego T UW-u Rejent-Life wykorzystano model osobowy w formie Zgromadzenia Przedstawicieli. System ten wzmocnił autonomię członków i umożliwiał im bezpośredni wpływ na działalność ubezpieczycieli. Jednak słabszy nadzór właścielski powodował również narastanie konfliktu

agencji na linii właściciel – manager. W szczególności był on obserwowany w przypadku słoweńskiego towarzystwa Vzajemna. Prawdopodobną konsekwencją tego konfliktu było przeprowadzenie reformy słoweńskich ubezpieczeń zdrowotnych, która doprowadziła do demutualizacji towarzystwa.

Zakończenie

W przygotowanej rozprawie dokonano kompleksowej analizy funkcjonowania ubezpieczycieli wzajemnych w państwach EŚW po transformacji ustrojowej. Kluczowym celem przygotowywanej rozprawy była identyfikacja czynników warunkujących pozycję rynkową ubezpieczycieli wzajemnych w badanych krajach. Aby określić czynniki warunkujące tę pozycję, sformułowano cztery pytania cząstkowe, na które odpowiedzi zostały udzielone w ramach rozprawy. W rozdziale I przyjęto na potrzeby pracy definicję pojęcia „ubezpieczyciel wzajemny” i przedstawiono specyfikę działalności tych podmiotów. Wyjaśniono również przyczyny koegzystencji wzajemnych i komercyjnych zakładów ubezpieczeń uwzględniając dorobek różnych nurtów teorii ekonomii. W rozdziale II dokonano oceny pozycji ubezpieczycieli wzajemnych w krajach EŚW a także porównano ją z pozycją ubezpieczycieli wzajemnych na rozwiniętych rynkach ubezpieczeniowych Europy Zachodniej. W rozdziałach III-V zaprezentowano wyniki przeprowadzonych badań, mających na celu zidentyfikowanie specyficznych cech otoczenia zewnętrznego i wewnętrznego, które wpływają na działalność ubezpieczycieli wzajemnych w krajach EŚW. Analiza ta pozwoliła na identyfikację czynników (prawnych, zewnętrznych oraz wewnętrznych), które kształtują ich aktualną pozycję oraz możliwości dalszego rozwoju. W podsumowaniach do tych rozdziałów wyjaśniono, w jaki sposób zidentyfikowane czynniki wpływają na pozycję ubezpieczycieli wzajemnych.

Tak przeprowadzony wywód badawczy pozwolił na udzielenie odpowiedzi na kluczowe pytanie badawcze wyrażone w postaci pytania: „jakie czynniki warunkują pozycję ubezpieczycieli wzajemnych na rynkach ubezpieczeń w krajach Europy Środkowo-Wschodniej?”

W ramach pracy rozpoznano specyfikę funkcjonowania ubezpieczycieli wzajemnych na współczesnych rynkach ubezpieczeniowych. Przeprowadzona analiza krajowych aktów prawnych i literatury przedmiotu wykazała, że ubezpieczyciele wzajemni stanowią różnorodną grupę podmiotów gospodarczych. W zależności od przyjętego reżimu prawnego mogą oni prowadzić działalność w formie towarzystwa ubezpieczeń wzajemnych, spółdzielni lub stowarzyszenia. Ta różnorodność skłoniła autora do przyjęcia ogólnej definicji ubezpieczyciela wzajemnego wykraczającej poza ramy formy organizacyjno-prawnej towarzystwa ubezpieczeń wzajemnych. Zauważono, że wykorzystywane powszechnie w polskiej literaturze naukowej pojęcie „towarzystwo ubezpieczeń wzajemnych” często odnosi się zarówno do

szczególnego typu zakładu ubezpieczeń oferującego usługi ubezpieczeniowe na zasadzie wzajemności, jak i do specyficznej formy prawnej występującej w działalności ubezpieczeniowej. W celu odróżnienia formy prawnej „towarzystwa ubezpieczeń wzajemnych” od zróżnicowanej grupy podmiotów oferujących ubezpieczenia na zasadzie wzajemności zdecydowano się wprowadzić i wykorzystać pojęcie „ubezpieczyciel wzajemny”.

Ubezpieczyciele wzajemni, w przeciwieństwie do spółek akcyjnych, nie są nastawieni na osiąganie zysków, działając zgodnie z zasadą „non-for-profit”. Oferują odmienny rodzaj produktu, którego głównym celem jest zapewnienie jak najlepszych warunków ochrony ubezpieczeniowej dla swoich członków. Umożliwiają również ubezpieczenie specyficznych ryzyk, które, m.in. ze względu na skomplikowane procesy underwritingowe, nie są oferowane przez komercyjnych ubezpieczycieli.

Założenia koncepcyjne szkół tworzących ekonomię głównego nurtu w znacznym stopniu wykluczają idee oferowania usług ubezpieczeniowych na zasadzie wzajemności. Nie dostrzegają one odmienności instytucjonalnych obu typu zakładów ubezpieczeń i w rezultacie nie wyjaśniają przyczyn ich koegzystencji. Przeprowadzona analiza literatury przedmiotu wykazała, że szkoły zaliczane do nurtu nowej ekonomii instytucjonalnej, a w szczególności teoria agencji, zdecydowanie lepiej opisują źródła współistnienia ubezpieczeń wzajemnych i komercyjnych. Uwypuklają one istniejące różnice w strukturach właścicielskich oraz uwzględniają konflikty interesów pomiędzy właścicielami, ubezpieczającymi oraz managerami, które mogą generować potencjalne koszty agencji.

W pracy dostrzeżono, że usługi ubezpieczeniowe oferowane na zasadzie wzajemności są kolebką współczesnej instytucji ubezpieczenia gospodarczego. Pomimo zmian legislacyjnych, rewolucji technologicznych i przemian społeczno-kulturowych zachodzących przez ostatnie lata, nadal stanowią istotną część współczesnego rynku ubezpieczeniowego wielu europejskich krajów. Świadczy o tym znaczący udział rynkowy ubezpieczycieli wzajemnych w przypisie składki w takich państwach jak Niemcy, Francja i Holandia.

W pracy oceniono poddano pozycję ubezpieczycieli wzajemnych w krajach EŚW wykorzystując przy tym wskaźniki udziału rynkowego (mierzonego wielkością przypisu składki oraz liczbą zakładów ubezpieczeń) oraz wskaźniki wypłacalności i rentowności badanych zakładów ubezpieczeń. Przeanalizowane wskaźniki udziału rynkowego ubezpieczycieli wzajemnych z EŚW wskazują na ich istotnie słabszą pozycję rynkową niż ubezpieczycieli wzajemnych z pozostałych państw Europy Zachodniej. Do wyjątków zaliczyć można rynek słoweński, gdzie

ze względu na wysoki przypis składki jedyne ubezpieczyciela wzajemnego, udział rynkowy ubezpieczycieli wzajemnych był od 2000 roku wyższy niż 10%. Relatywnie wysokimi wskaźnikami, względem pozostałych państw regionu, charakteryzowały się również rynki Węgier oraz Polski. Cechą szczególną rynku ubezpieczeń wzajemnych w krajach EŚW był marginalny udział rynkowy ubezpieczycieli wzajemnych w sektorze ubezpieczeń na życie. Poza rynkiem bułgarskim w żadnym państwie EŚW udział rynkowy nie był wyższy niż 1% w każdym z badanych okresów.

Dostrzeżono, że dane o udziale rynkowym **sektora ubezpieczeń wzajemnych** (agregujące ubezpieczycieli w ramach 3 kategorii), publikowane przez międzynarodowe instytucje samorządu branżowego znacząco przewartościowują ocenę pozycji rynkowej ubezpieczycieli wzajemnych w państwach EŚW. Silna pozycja tego sektora wynika przede wszystkim z inwestycji dużych zagranicznych ubezpieczeniowych grup kontrolowanych kapitałowo przez ubezpieczycieli wzajemnych, a zdecydowana większość umów ubezpieczeń zawieranych przez podmioty tego sektora jest świadczona na zasadach komercyjnych.

Przegląd roczników statystycznych pozwolił na identyfikację 59 ubezpieczycieli wzajemnych, którzy podjęli działalność po transformacji ustrojowej, z czego 10 prowadziło działalność w sektorze ubezpieczeń na życie. Pod względem udziału ubezpieczycieli wzajemnych w ogólnej liczbie krajowych zakładów ubezpieczeń wyróżniającym się rynkiem państw EŚW był rynek węgierski (w latach 2005-2022 udział ten wynosił od 35 % do prawie 55%). Po transformacji ustrojowej działalność podjęło na nim ponad trzydziestu ubezpieczycieli wzajemnych. Najwięcej ubezpieczycieli wzajemnych podjęło działalność w okresie od transformacji ustrojowej do czasu wejścia do UE. W późniejszych latach we wszystkich krajach, z wyjątkiem Polski, był obserwowany istotny spadek liczby nowych krajowych ubezpieczycieli wzajemnych. Ustalono, że w przypadku rynku estońskiego, litewskiego, rumuńskiego i słowackiego po transformacji ustrojowej żaden ubezpieczyciel wzajemny nie uzyskał zezwolenia na prowadzenie działalności ubezpieczeniowej. Z kolei w Bułgarii, Chorwacji, na Łotwie oraz w Słowenii ubezpieczyciele wzajemni podjęli po transformacji ustrojowej działalność ubezpieczeniową, jednak nie jest ona obecnie kontynuowana.

Od roku 2016 dostrzeżono spadek liczby ubezpieczycieli wzajemnych w państwach EŚW. Dotyczyło to w szczególności małych węgierskich stowarzyszeń ubezpieczeń rolnych oraz bułgarskich spółdzielni ubezpieczeń. Po roku 2016 przeprowadzone zostały również dwie

demutualizację dużych ubezpieczycieli wzajemnych. Obserwacja ta wskazuje, że pozycja ubezpieczycieli wzajemnych na badanych rynkach stała się w ostatnim czasie słabsza.

Pomimo wprowadzenia rygorystycznych wymogów systemu Solvency II, prawie wszyscy zidentyfikowani ubezpieczyciele zobowiązani do spełnienia nowych wymogów kapitałowych byli zdolni do kontynuowania działalności ubezpieczeniowej po roku 2016, co wskazuje na ich zdolność adaptacyjną do nowych regulacji. Większość ubezpieczycieli wzajemnych w krajach EŚW charakteryzowała się stabilną kondycją finansową, o czym świadczy fakt, że spośród 91 obserwacji w latach 2016-2022, w aż 76 przypadkach ubezpieczyciele osiągnęli nadwyżkę bilansową. Zła sytuacja finansowa, w połączeniu z implementacją nowego systemu wypłacalności, spowodowała jednak całkowite zakończenie działalności ubezpieczeniowej przez ubezpieczycieli wzajemnych w Bułgarii.

W celu identyfikacji czynników warunkujących pozycję ubezpieczycieli wzajemnych rozpoznawano specyficzne cechy otoczenia zewnętrznego i środowiska wewnętrznego działalności ubezpieczycieli wzajemnych w krajach EŚW. Z uwagi na ich kluczową rolę w instytucjonalnym rozwoju ubezpieczeń wzajemnych, szczególną uwagę poświęcono otoczeniu prawnemu. W efekcie zdecydowano się przeanalizować różne elementy otoczenia działalności ubezpieczycieli wzajemnych identyfikując na ich podstawie czynniki prawne, czynniki zewnętrzne oraz czynniki wewnętrzne wpływające na pozycję badanych zakładów ubezpieczeń.

Czynniki prawne:

Otoczenie prawne dla ubezpieczycieli wzajemnych w krajach UE jest silnie determinowane regulacjami wspólnotowymi, szczególnie standardami wypłacalności. Implementacja dyrektywy Solvency II spowodowała zakończenie działalności ubezpieczycieli wzajemnych w Bułgarii i Czechach oraz osłabiła ich pozycję na Węgrzech. Jednak w Polsce i Słowenii nie doszło do znacznego spadku udziału rynkowego tych ubezpieczycieli przez co wpływ regulacji europejskich na pozycję ubezpieczycieli wzajemnych w krajach EŚW pozostaje niejednoznaczny. Analiza krajowych aktów prawnych pozwoliła na wyodrębnienie czynników prawnych pozytywnie wpływających na pozycję ubezpieczycieli wzajemnych, do których zaliczono:

- zastosowanie uproszczonych wymogów kapitałowych dla małych zakładów ubezpieczeń na Węgrzech oraz w Polsce, które umożliwiło utrzymanie pozycji ubezpieczycieli wzajemnych – w szczególności na Węgrzech, bezpośrednio po

implementacji dyrektywy Solvency II, utrzymano wysoki wskaźnik udziału rynkowego, biorąc pod uwagę udział w liczbie wszystkich zakładów ubezpieczeń,

- wdrożenie szczegółowych regulacji prawnych (np. formy prawnej „towarzystwa ubezpieczeń wzajemnych”) dostosowanych do specyfiki działalności ubezpieczycieli wzajemnych oraz brak barier w przedmiotowym zakresie działalności spowodowało uzyskanie znacznego udziału w przypisie składki przez ubezpieczycieli wzajemnych w Polsce, na Węgrzech oraz w Słowenii. Jednakże czynnik ten nie miał istotnego wpływu na rozwój ubezpieczycieli wzajemnych w Rumunii, gdzie tego typu ubezpieczyciele nie podjęli działalności po transformacji ustrojowej,
- przyjęcie specjalnych ram prawnych dotyczących słoweńskich uzupełniających ubezpieczeń zdrowotnych, które skutkowało utworzeniem jedyne go krajowego ubezpieczyciela wzajemnego – Vzajemna. Regulacje prawne umożliwiły temu zakładowi ubezpieczeń uzyskanie silnej pozycji na słoweńskim rynku ubezpieczeniowym (biorąc pod uwagę udział w przypisie składki). Jednakże nowelizacja tych przepisów skutkowała demutualizacją Vzajemnej pod koniec 2023 roku,
- wdrożenie systemu dotowanych ubezpieczeń rolnych w ramach węgierskiego systemu zarządzania ryzykiem rolnym, które warunkowało utrzymanie silnej pozycji ubezpieczycieli wzajemnych w tym kraju (biorąc pod uwagę liczbę zakładów ubezpieczeń),
- zastosowanie uproszczonej procedury zawierania umów ubezpieczenia wzajemnego w ramach zamówień publicznych oraz wdrożenie regulacji dotyczących tworzenia związków wzajemności członkowskiej, które umożliwiły polskim towarzystwom uzyskanie silniejszej pozycji względem pozostałych podmiotów. Skutkowało to stosunkowo wysokim udziałem ubezpieczycieli wzajemnych w przypisie składki w porównaniu z pozostałymi krajami EŚW.

W przypadku państw, gdzie ubezpieczyciele wzajemni nie osiągnęli silnej pozycji rynkowej, wyodrębniono następujące czynniki prawne stanowiące bariery rozwoju tych instytucji:

- brak wdrożenia odpowiednich ram legislacyjnych w zakresie prowadzenia działalności przez ubezpieczycieli wzajemnych na Słowacji oraz na Litwie, a także do 2018 roku w Estonii, co skutkowało całkowitym brakiem rozwoju działalności ubezpieczycieli wzajemnych w tych państwach,

- lakoniczny charakter regulacji prawnych dotyczących działalności ubezpieczycieli wzajemnych w Bułgarii, Czechach oraz na Łotwie, który utrudniał rozwój tych instytucji. Z wyjątkiem rynku bułgarskiego, ubezpieczyciele wzajemni nie posiadali historycznie silnej pozycji na tych rynkach,
- brak implementacji artykułu 4 dyrektywy Solvency II w prawie Chorwacji, Estonii oraz Słowenii, który wpłynął negatywnie na pozycję tych instytucji – w szczególności na rynku estońskim, gdzie brak możliwości pozyskania kapitału uniemożliwił rozpoczęcie działalności przez pierwszego ubezpieczyciela wzajemnego (Eesti Kindlustusühistu ÜKS),
- bariery legislacyjne dotyczące zakresu przedmiotowego działalności ubezpieczycieli wzajemnych w Chorwacji oraz Bułgarii, które skutkowały brakiem możliwości swobodnego rozwoju tych instytucji,
- wysoki próg minimalnej liczby ubezpieczonych członków (500 osób) w przypadku bułgarskich spółdzielni ubezpieczeniowych, który spowodował zakończenie działalności przez co najmniej jedną spółdzielnię, co przyczyniło się do osłabienia ich pozycji na tym rynku.

Czynniki makroekonomiczne:

W badaniu przeanalizowano podstawowe wskaźniki ekonomiczne oceniające wielkość i poziom rozwoju gospodarczego państw EŚW. Otoczenie makroekonomiczne miało istotne znaczenie dla rozwoju rynków ubezpieczeniowych, jednak nie dostrzeżono szczególnego wpływu tych czynników na pozycję analizowanych ubezpieczycieli wzajemnych. Obserwacja otoczenia makroekonomicznego pozwoliła stwierdzić, że:

- dynamiczny wzrost gospodarczy wszystkich badanych państw EŚW po transformacji ustrojowej, czego dowodem jest wzrost PKB, zamożności społeczeństw, stabilizacja inflacji i spadek bezrobocia, stwarzał sprzyjające warunki dla rozwoju działalności ubezpieczeniowej. Nie dostrzeżono jednak związku przyczynowo - skutkowego pomiędzy poziomem rozwoju rynku ubezpieczeniowego, a pozycją ubezpieczycieli wzajemnych. Pomimo postępującego rozwoju gospodarczego badanych państw EŚW, nie zaobserwowano umocnienia się pozycji rynkowej ubezpieczycieli wzajemnych, a w przypadku Bułgarii, Węgier oraz Słowenii w ostatnich latach zauważalne było osłabienie pozycji rynkowej tych instytucji,

- relatywnie duży rozmiar gospodarki, mierzony wielkością PKB, był czynnikiem sprzyjającym utrzymaniu relatywnie silnej pozycji ubezpieczycieli wzajemnych w Polsce i na Węgrzech, jednak nie dostrzeżono podobnej zależności w przypadku rynku czeskiego oraz rumuńskiego.

Czynniki demograficzne:

Po transformacji ustrojowej w prawie wszystkich państwach EŚW zaobserwowano spadek liczby mieszkańców i wzrost wskaźników obciążenia demograficznego, co stanowiło barierę dla rozwoju rynku ubezpieczeń. Prowadzona analiza nie wykazała jednak bezpośredniego wpływu demografii na pozycję ubezpieczycieli wzajemnych. Zauważono jedynie, że duża liczba ludności w Polsce oraz na Węgrzech była czynnikiem pozytywnie wpływającym na pozycję rynkową ubezpieczycieli w tych krajach.

Czynniki społeczno-kulturowe:

Niezaprzeczalny wpływ na proces rozwoju ubezpieczeń w państwach EŚW miała specyfika otoczenia społeczno-kulturowego. Transformacja ustrojowa tych państw oraz dominacja komercyjnego modelu prowadzenia działalności gospodarczej spowodowały brak społecznego zrozumienia idei wzajemności. W rezultacie od czasów przemian ustrojowych pozycja ubezpieczycieli wzajemnych w EŚW pozostawała wyraźnie słabsza niż w państwach Europy Zachodniej. Podobne procesy były obserwowane we wszystkich państwach EŚW, dlatego czynniki społeczno-kulturowe nie były w stanie wyjaśnić różnej pozycji ubezpieczycieli wzajemnych na poszczególnych rynkach ubezpieczeniowych, np. względnie silnej pozycji w Polsce i na Węgrzech, w porównaniu z brakiem aktywności tych instytucji w Rumunii lub Czechach. Pogłębiona analiza otoczenia społeczno-kulturowego pozwoliła zauważyć:

- pozytywny wpływ otoczenia społeczno-kulturowego w przypadku małych węgierskich stowarzyszeń rolnych zrzeszających lokalną społeczność rolników,
- brak istnienia związku przyczynowo - skutkowego pomiędzy wskaźnikami poziomu edukacji oraz urbanizacji, a pozycją rynkową ubezpieczycieli wzajemnych,
- brak zaufania do spółdzielczych form działalności gospodarczej w społeczeństwach EŚW oraz niski poziom świadomości ubezpieczeniowej wpłynęły negatywnie na postrzeganie instytucji ubezpieczeń wzajemnych.
- pogorszenie społecznej percepcji ubezpieczycieli wzajemnych na Węgrzech spowodowane było upadłością jednego z dużych stowarzyszeń MÁV na Węgrzech

i w konsekwencji wpłynęło na znaczący spadek pozycji rynkowej ubezpieczycieli wzajemnych na tym rynku.

Czynniki mikroekonomiczne:

Podjęte w pracy badania obejmowały analizę wpływu poziomu rozwoju i wielkości rynku ubezpieczeniowego, jego struktury produktowej oraz otoczenia instytucjonalnego na pozycję rynkową ubezpieczycieli wzajemnych. Pogłębiona obserwacja mikroekonomicznych czynników wykazała, że:

- duży rynek ubezpieczeniowy (mierzony wielkością składki przypisanej brutto) sprzyjał prowadzeniu działalności przez ubezpieczycieli wzajemnych, co przyczyniło się do uzyskania silniejszej pozycji rynkowej ubezpieczycieli wzajemnych w Polsce oraz na Węgrzech. Z kolei w przypadku rynków ubezpieczeń państw bałtyckich oraz Chorwacji, niewielki zagregowany popyt na ubezpieczenia stanowił barierę dla rozwoju ubezpieczeń wzajemnych. Do wyjątków należał rynek słoweński, gdzie silna pozycja ubezpieczycieli wzajemnych była warunkowana otoczeniem prawnym,
- większość rynków ubezpieczeń w państwach EŚW charakteryzuje się podobnym poziomem rozwoju (mierzonego poziomem penetracji oraz gęstości). Pomimo postępującego rozwoju gospodarczego rynki ubezpieczeniowe w EŚW pozostają zdecydowanie słabiej rozwinięte niż w Europie Zachodniej (z wyjątkiem rynku słoweńskiego). Pomimo stwierdzenia zależności korelacyjnej pomiędzy poziomem rozwoju rynku ubezpieczeniowego a udziałem rynkowym ubezpieczycieli wzajemnych, nie dostrzeżono związku przyczynowo-skutkowego. W rezultacie poziom rozwoju rynku ubezpieczeniowego nie był w stanie wyjaśnić przyczyn różnej pozycji rynkowej ubezpieczycieli wzajemnych w poszczególnych państwach EŚW,
- niski popyt na ubezpieczenia na życie, charakterystyczny dla wszystkich badanych państw EŚW, utrudniał uzyskanie silnej pozycji przez ubezpieczycieli wzajemnych w tym sektorze rynku, na co wskazuje znacznie niższy udział rynkowy (mierzony zarówno przypisem składki, jak i liczbą zakładów ubezpieczeń), a także słabsza kondycja finansowa tych zakładów ubezpieczeń (np. niewypłacalność SiVZK, czy niska rentowność działalności Macif),
- istnienie silnej konkurencji ze strony dużych zagranicznych ubezpieczeniowych grup kapitałowych sprawiała, że ubezpieczyciele wzajemni musieli szukać nisz rynkowych,

- w każdym z badanych państw EŚW zostały powołane instytucje nadzoru i samorządu branżowego. Na Węgrzech dostrzeżono wpływ w powołaniu specjalistycznej instytucji samorządowej (Manbesz) na wzmocnienie pozycji małych stowarzyszeń ubezpieczeń wzajemnych. Nie dostrzeżono jednak istotnych różnic w otoczeniu instytucjonalnym, które wyjaśniałyby przyczyny różnej pozycji ubezpieczycieli wzajemnych.

Pozostałe czynniki zewnętrzne:

W pracy nie poddano analizie otoczenia technologicznego oraz przyrodniczego działalności ubezpieczycieli wzajemnych. Dostrzeżono jednak, że postępujące zmiany klimatyczne przyczyniły się do wystąpienia nadmiernych szkód w sektorze ubezpieczeń rolnych. Wpłynęło to szczególnie na sektor węgierskich ubezpieczycieli rolnych i skutkowało znaczącym zmniejszeniem się liczby aktywnych podmiotów wykonujących działalność ubezpieczeniową w formie małych stowarzyszeń ubezpieczeniowych.

Czynniki wewnętrzne:

W pracy przeanalizowano środowisko wewnętrzne poszczególnych zakładów ubezpieczeń prowadzących działalność po transformacji ustrojowej, biorąc pod uwagę zakres podmiotowy i przedmiotowy działalności badanych ubezpieczycieli, ich strukturę właścicielską, regulacje statutowe, czy prowadzenie gospodarki finansowej. Przeprowadzona analiza czynników wewnętrznych nie pozwoliła dostrzec wyraźnych trendów lub powtarzalnych schematów działalności podejmowanych przez ubezpieczycieli wzajemnych w EŚW. Pozycja rynkowa poszczególnych ubezpieczycieli wynikała przede wszystkim z indywidualnych decyzji podejmowanych przez poszczególne podmioty odnośnie do rodzaju oferowanych produktów. Pewnym wyjątkiem są jedynie małe stowarzyszenia ubezpieczeń na Węgrzech, charakteryzujące się zbliżonym profilem działalności pod względem skali, rodzaju oferowanego produktu czy zakresu terytorialnego. Pogłębiona analiza środowiska wewnętrznego pozwoliła zauważyć następujące czynniki mające pozytywny wpływ na pozycję ubezpieczycieli wzajemnych:

- uniwersalny charakter świadczonych usług ubezpieczeniowych (podmiotowy lub przedmiotowy) był czynnikiem warunkującym silną pozycję (udział w przypisie składki) ubezpieczycieli wzajemnych na rynku ubezpieczeniowym w Polsce, Słowenii oraz na Węgrzech. Zauważono również przykłady podejmowania działalności przez ubezpieczycieli specjalistycznych (np. captivy indywidualne oraz grupowe a także firmy ubezpieczające jedynie przedstawicieli wybranych grup zawodowych). Ubezpieczyciele

specjalistyczni charakteryzowali się jednak znacznie niższym przypisem składki. Ponadto liczba takich podmiotów była relatywnie mała, a wiele z nich szybko kończyło działalność (np. Lautoklubs, TUV Bezieehny Dom),

- specjalizacja działalności w ubezpieczeniach rolnych oraz ubezpieczeniach komunikacyjnych przyczyniła się do uzyskania silnej pozycji przez ubezpieczycieli wzajemnych w Polsce i na Węgrzech,
- skoncentrowana struktura właścicielska oraz wsparcie kapitałowe ze strony dużych grup kapitałowych (w tym spółek Skarbu Państwa) były czynnikami sprzyjającymi budowaniu pozycji rynkowej polskich ubezpieczycieli wzajemnych. Taka struktura umożliwiała m.in. dokapitalizowanie zakładu ubezpieczeń przez członków kapitałowych, co umożliwiło polskim TUV-om utrzymanie relatywnie silnej pozycji także po implementacji dyrektywy Solvency II. Obecność ubezpieczeniowych grup kapitałowych w strukturach właścielskich miała jednak niejednoznaczny wpływ na pozycję ubezpieczycieli wzajemnych. Z jednej strony taka struktura zapewniała niezbędne wsparcie kapitałowe (np. PZUW oraz TUV TUV), z drugiej jednak przypadek demutualizacji Concordii wskazuje, że forma prawna towarzystwa ubezpieczeń wzajemnych nie zawsze jest optymalna z perspektywy ubezpieczeniowej grupy kapitałowej,
- zaangażowanie organizacji samorządowych zawodów prawniczych sprzyjały powstaniu i utrzymaniu stabilnej pozycji rynkowej przez dwóch ubezpieczycieli wzajemnych – MÜBE oraz Rejent-Life.

Badanie środowiska wewnętrznego ubezpieczycieli wzajemnych wykazało również kilka czynników mających negatywny wpływ na ich pozycję rynkową:

- rozproszona struktura właścielska wpływała negatywnie na zdolność akumulacji kapitału. W badanym okresie obserwowano także zmniejszenie się liczby ubezpieczycieli wzajemnych z tradycyjną dla tych instytucji strukturą właścielską (tj. połączona funkcja ubezpieczonego i właściciela) i osobowym modelem wykonywania prawa głosu, o czym świadczy m.in. likwidacja wszystkich bułgarskich spółdzielni ubezpieczeniowych,
- niewielka aktywność specjalistycznych ubezpieczycieli oraz liczne przypadki wczesnego zakończenia działalności przez tego typu ubezpieczycieli, które były spowodowane m.in. następującymi czynnikami: prowadzeniem działalności charakteryzującej się

większym ryzykiem aktuarialnym skutkującej wysokimi wymaganiami kapitałowymi (np. TUW Medicum), błędnymi strategiami produktowymi (TUW Bezpieczny Dom) czy oferowaniem niekonkurencyjnych produktów ubezpieczeniowych (np. Lauto Klubs).

Względnie silna pozycja rynkowa ubezpieczycieli wzajemnych w państwach takich jak Polska i Węgry (a także do roku 2023 Słowenia), wynikała przede wszystkim z przyjętych rozwiązań legislacyjnych wspierających działalności ubezpieczycieli wzajemnych oraz indywidualnych wewnętrznych decyzji podejmowanych przez podmioty gospodarcze. Czynniki zewnętrzne kształtowane przez otoczenie mikro i makroekonomiczne, demograficzne oraz społeczno-kulturowe, wykazywały względne podobieństwo pomiędzy poszczególnymi krajami EŚW. Z jednej strony czynniki te w znacznym stopniu wyjaśniały brak silnej pozycji rynkowej ubezpieczycieli wzajemnych w przypadku większości państw Europy Środkowo-Wschodniej, z drugiej strony nie mogły one wyjaśnić przyczyn zróżnicowania pozycji ubezpieczycieli wzajemnych w poszczególnych państwach.

Bibliografia

- Adamowicz, M. (2010). Towarzystwo ubezpieczeń wzajemnych. W: *Prawo ubezpieczeń gospodarczych. Tom I: Komentarz do przepisów prawnych o funkcjonowaniu rynku ubezpieczeń*, Wolter Kluwer, 205–334.
- Akerlof, G., A. (1970). The market for “lemons”: quality uncertainty and the market mechanism. *The Quarterly Journal of Economics*, 84(3), 488–500. <https://doi.org/10.2307/1879431>
- Atanasova, H., T. (2015). Специфика на взаимозастрахователната кооперация (Pol. Specyfika wzajemnych spółdzielni ubezpieczeniowych), *Диалог 2/2015*, 15–28.
- Avsec, F., i Štromajer, J. (2015). Development and socioeconomic environment of cooperatives in Slovenia. *Journal of Co-Operative Organization and Management*, 3, 40–48. <https://doi.org/10.1016/j.jcom.2015.02.004>
- Baranowska-Zajac, W., (2017). *Działalność ubezpieczeniowa w Polsce po implementacji dyrektywy Solvency II – problematyka prawna*, CeDeWu.
- Barney, J. (1991). Firm Resources and Sustained Competitive Advantage. *Journal of Management*, 17(1), 99–120.
- Baumol W. J., (1959), *Business behaviour, value and growth*, Macmillan.
- Baur, E. i Enz, R. (1994). Eastern Europe: The Insurance Industry under the Impact of Economic Transition, *Sigma (5)*, Swiss Re, Zurich.
- Bayar, Y., Gavrilletea, M., Danuletiu, D. C. (2021). Does the insurance sector really matter for economic growth? evidence from Central and Eastern European countries. *Journal of Business Economics & Management*, 22(3), <https://doi.org/10.3846/jbem.2021.14287>
- Bednarczyk, M. (1996). Otoczenie i przedsiębiorczość w zarządzaniu strategicznym organizacją gospodarczą, *Zeszyty Naukowe / Akademia Ekonomiczna w Krakowie. Seria Specjalna, Monografie, 1996, nr 128*.
- Biener, C. i Eling, M. (2012). Organization and efficiency in the international insurance industry : A cross-frontier analysis. *European Journal of Operational Research*, 221(2), 454–468. <https://doi.org/10.1016/j.ejor.2012.03.037>.
- Bijak, W. (2009). *Praktyczne metody badanie niewypłacalności zakładów ubezpieczeń*. Szkoła Główna Handlowa w Warszawie.

- Birchall, J. i Simmons, R. (2004). What motivates members to participate in co-operative and mutual business. A theoretical model and some findings. *Annals of Public and Cooperative Economics*, 75(3), 465–495. <https://doi.org/10.1111/j.1467-8292.2004.00259.x>
- Blair M. M. (1995). Rethinking assumptions behind corporate governance, *Challenge*, 38(6), 12–17. <http://doi.org/10.1080/05775132.1995.11471861>
- Born, P., i Bujakowski, D. (2021). Economic transition and insurance market development: evidence from post-communist European countries. *The Geneva Risk and Insurance Review*.
- Božić, J., Šprajc, I. i Srbljinović, A. (2019). Croatian co-operatives' story of revival: Overcoming external obstacles. *Journal of Co-Operative Organization and Management*, 7(2). <https://doi.org/10.1016/j.jcom.2019.100090>.
- Broek, S., Buiskool, B.-J., Vennekens, A. i van der Horst, R. (2012). *Study on the current situation and prospects of mutuals in Europe*. Panteia – EIM.
- Cabralles, A., Calvo-Armengol, A. i Jackson, M. O. (2003). La crema: a case study of mutual fire insurance. *Journal of Political Economy*, 111(2), 425–458.
- Cadbury Committee. (1992). *The financial aspects of corporate governance*. https://cadbury.cjbs.archios.info/_media/files/CAD-02271.pdf
- Carow, K. A., Cox, S. R. i Roden, D. M. (2004). Mutual holding companies : Evidence of conflicts of interest through disparate dividends. *Journal of Banking & Finance*, 28(2), 277–298. <https://doi.org/10.1016/j.jbankfin.2003.06.001>
- Carson, J. M., Forster, M. D. i McNamara, M. J. (1998). Changes in ownership structure : theory and evidence from life insurer demutualizations. *Journal of Insurance Issues*, 21(1), 1–22.
- Carson, J., Forster, M. i McNamara, M. (1999). Changes in mutual life insurer ownership form. *Journal of Financial Service Professionals*, 53(2), 52–58.
- Chen, R., Wong, K. A. I Lee, H. C. (2001). Age, Period, and Cohort Effects on Life Insurance Purchases U.S. *The Journal of Risk and Insurance* (Vol. 68, Issue 2).
- Ciepielewska-Kowalik, A., Starnawska, M., Szymańska, A. i Pieliński, B. (2021). Social Enterprise in Poland. w: J. Defourny i M. Nyssens (red.), *Social Enterprise in Central and Eastern Europe* (s. 139–151). Routledge.
- Coase, R. H. (1937). The Nature of the Firm. *Economica*, 4(16), 386–405. <https://doi.org/10.1111/j.1468-0335.1937.tb00002.x>
- Cummins, J. D., Weiss, M. A. i Zi, H. (1999). Organizational form and efficiency: The coexistence of stock and mutual property-liability insurers, *Management Science*, 45(9), 1254–1269.

- Ćurak, M., Lončar, S., i Poposki, K. (2009). Insurance Sector Development and Economic Growth in Transition Countries. *International Research Journal of Finance and Economics*, 34, 29–41.
- Cycoń, M. (2010). Pozycja towarzystw ubezpieczeń wzajemnych na pięciu największych rynkach ubezpieczeniowych, *Prace Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu*, 105 *Ubezpieczenia gospodarcze*, 57–62.
- Cyert, R. M., March, J. G. (1963). *Behavioral theory of the firm*. Prentice-Hall.
- Daft, R. L. (1992). *Essential Organization Theory and Design*. Thomson South-Western.
- Doherty, N. A. i Dionne, G. (1993). Insurance with undiversifiable risk: Contract structure and organizational form of insurance firms. *Journal of Risk and Uncertainty*, 6(2), 187–203. <https://doi.org/10.1007/BF01065358>
- Dohnalová, M., Guri, D., Hrabětová, J., Legnerová, K. i Šlechtová, V. (2021). Social Enterprise in Czech Republic - Heritage and New Developments. w: J. Defourny i M. Nyssens (red.), *Social Enterprise in Central and Eastern Europe* (s. 56–70). Routledge.
- Dionne, G., i Doherty, N. A. (1994). Adverse Selection, Commitment, and Renegotiation: Extension to and Evidence from Insurance Markets. *Journal of Political Economy*, 102(2), 209–235.
- Dumitru, I. (2019). Mutual insurance company – a new company form regulated by Romanian law and its possible interactions with public administration. *Perspectives of Law and Public Administration*, 8(1), 100–106.
- Dzierżanowski, W. (2016). Ubezpieczenia w Towarzystwie Ubezpieczeń Wzajemnych a przepisy o zamówieniach publicznych. *Prawo Asekuracyjne*, 3/2016(88), 51–64.
- Engl, G. (2022). Overview of the International Insurers in the CEE-Region. *Acta Economica et Turistica*, 8(2), 241–264. <https://doi.org/10.46672/aet.8.2.5>
- Erhemjamts, O. i Leverty, J. T. (2010). The demise of the mutual organizational form: An investigation of the life insurance industry. *Journal of Money, Credit and Banking*, 42(6), 1011–1036. <https://doi.org/10.1111/j.1538-4616.2010.00318.x>
- Erhemjamts, O. i Phillips, R. D. (2012). Form over matter: differences in the incentives to convert using full versus partial demutualization in the U.S. life insurance industry. *Journal of Risk and Insurance*, 79(2), 305–334. <https://doi.org/10.1111/j.1539-6975.2011.01424.x>
- Fama, E. F. i Jensen, M. C. (1980). Agency problems and the theory of the firm. *Journal of Political Economy*, 88(2), 288–307.

- Fama, E. F. i Jensen, M. C. (1983a). Agency problems and residual claims. *The Journal of Law & Economics*, 26(2), 327–349.
- Fama, E. F. i Jensen, M. C. (1983b). Separation of ownership and control. *The Journal of Law & Economics*, 26(2), 301–325.
- Feyen, E., Lester, R. i Rocha, R. (2011). What Drives the Development of the Insurance Sector? An Empirical Analysis Based on a Panel of Developed and Developing Countries. *The World Bank*.
- Fields, J. A. (1988). Expense preference behavior in mutual life insurers. *Journal of Financial Services Research*, 1, 113–129.
- Gąsiorkiewicz, L. (2009). *Finanse zakładów ubezpieczeń majątkowych – teoria i praktyka*. C.H. Beck.
- Głowacki, G. i Sangowski T. (2001). Towarzystwo Ubezpieczeń Wzajemnych Spółdzielczych Kas Oszczędnościowo Kredytowych w Sopocie. W: T. Sangowski (red.). *Towarzystwa ubezpieczeń wzajemnych w Polskim systemie ubezpieczeń (stan i perspektywy)*. Wydawnictwo Akademii Ekonomicznej w Poznaniu
- Gmitruk, J. (2018). Ludowe Towarzystwo Wzajemnych Ubezpieczeń „Wisła”. *Niepodległość i Pamięć* 25/1(61), 217–230.
- Gołąb, P. (2009). Współczesne formy prowadzenia działalności ubezpieczeniowej. *Wiadomości Ubezpieczeniowe*, 3/2009, 87–114.
- Gołąb, P. (2012). *Grupy kapitałowe na współczesnym rynku ubezpieczeniowym*. Poltext.
- Gorynia, M. (1999a). Przedsiębiorstwo w różnych ujęciach teoretycznych. *Ekonomista*, (4), 531–546.
- Gorynia, M. (1999b). Przedsiębiorstwo w nowej ekonomii instytucjonalnej. *Ekonomista*, (6) 777–790.
- Gönülal, S. O. (2013). *Takaful and mutual insurance alternative approaches to managing risks*. The World Bank. <https://doi.org/10.1596/978-0-8213-9724-4>
- Grądzewska, G. (2001). Towarzystwo Ubezpieczeń Wzajemnych “CUPRUM” w Lubinie. W: T. Sangowski (red.). *Towarzystwa ubezpieczeń wzajemnych w Polskim systemie ubezpieczeń (stan i perspektywy)*. Wydawnictwo Akademii Ekonomicznej w Poznaniu
- Greene, M. R. i Johnson, R. E. (1980). Stocks vs Mutuals: Who controls? *The Journal of Risk and Insurance*, 47(1), 165–174.
- Grijpstra, D., Broek, S., Buiskool, B.-J. i Plooi, M. (2011). *The role of mutual societies in the 21st century*. European Parliament.

- Grmanová, E. i Pukała, R. (2018). Efficiency of insurance companies in the Czech republic and Poland. *Oeconomia Copernicana*, 9(1), 71–85. <https://doi.org/10.24136/oc.2018.004>.
- Grygoruk, A. (2012). Ocena rozwoju towarzystw ubezpieczeń wzajemnych działu II w Polsce po 1990 roku. (praca doktorska)
- Hansmann, H. (1985). The Organization of Insurance Companies: Mutual versus Stock. *Journal of Law, Economics & Organization*, 1(1), 125–153.
- Janowicz-Lomott, M. (2010a). Kryzysy finansowe szansą dla ubezpieczeń wzajemnych? Obserwacje globalnego kryzysu finansowego. *Wiadomości Ubezpieczeniowe*, 3/2010, 33–48.
- Janowicz-Lomott, M. (2010b). Nadwyżka finansowa w towarzystwach ubezpieczeń wzajemnych, *Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego w Poznaniu* 143, 457–468.
- Janowicz-Lomott, M. (2013). Mutual fund jako forma zarządzania ryzykiem w rolnictwie. *Zarządzanie i Finanse*, 11(2, cz. 5), 63–77.
- Janowicz-Lomott, M. (2015). Małe towarzystwa ubezpieczeń wzajemnych na europejskim rynku ubezpieczeniowym – stan obecny i perspektywy wynikające z dyrektywy Wyłączalność II, *Kwartalnik Kolegium Ekonomiczno-Społecznego. Studia i prace*, 4(3), 265–278. <https://doi.org/10.33119/KKESiP.2015.4.3.18>
- Janowicz-Lomott, M. (2016). Mutual insurance companies on the Polish insurance market — the current situation, opportunities not taken and perspectives for development (selected issues). *Wiadomości Ubezpieczeniowe*, 4/2016, 67–87.
- Janowicz-Lomott, M. i Śliwiński, A. (2017). New role of mutual insurers on the insurance market. W: G. Srećko, A. Karasavoglou i P. Polychronidou (Eds.). *Finance in central and southeastern Europe* (s. 145–159). Springer. <https://doi.org/10.1007/978-3-319-64662-6>
- Janowicz-Lomott, M. (2018). *Ubezpieczenia wzajemne w finansowaniu skutków realizacji ryzyka w rolnictwie. Doświadczenia unijne – wnioski dla Polski*. Szkoła Główna Handlowa w Warszawie.
- Janowicz-Lomott, M. (2024). Ubezpieczenia rolne w kontekście ubezpieczeniowej zasady wzajemności, czyli TUW jako naturalny partner rolnika, W: M. Wałachowska, M. P. Ziemniak (red.), *Prawne aspekty działalności Towarzystw Ubezpieczeń Wzajemnych*. Toruń.
- Jensen, M. C. i Meckling, W. H. (1979). Theory of the firm: managerial behavior, agency costs and ownership structure. W: K. Brunner (red.), *Economics social institutions* (163–231). Springer.
- Kawiński, M. (2011). „Krótkowzroczność ubezpieczeniowa”. *Wiadomości Ubezpieczeniowe*, 3/2011, 5–7.

- Kidyba, A. (2020). *Prawo handlowe*. C.H. Beck.
- Koch, A., Napierała J. (2017). *Prawo spółek handlowych*. Wolters Kluwer.
- Kocięcka, B. (2001). Związki wzajemności członkowskiej. W: T. Sangowski (red.). *Towarzystwa ubezpieczeń wzajemnych w Polskim systemie ubezpieczeń (stan i perspektywy)*. Wydawnictwo Akademii Ekonomicznej w Poznaniu, 134-145.
- Kostić, M., Maksimović, L. i Stojanović, B. (2016). The limitations of competition in the insurance markets of Slovenia, Croatia and Serbia. *Economic Research-Ekonomska Istraživanja*, 29(1), 1–24. <https://doi.org/10.1080/1331677X.2016.1169703>
- Kotowska-Wójcik, O. (2014). Towarzystwa Ubezpieczeń Wzajemnych jako element społeczeństwa obywatelskiego w Polsce, (praca doktorska)
- Kowalewski, E. (2001). Istota prawna ubezpieczeniowej zasady wzajemności oraz potrzeba nowej regulacji prawnej towarzystwa ubezpieczeń wzajemnych. W: T. Sangowski (red.). *Towarzystwa ubezpieczeń wzajemnych w Polskim systemie ubezpieczeń (stan i perspektywy)*. Wydawnictwo Akademii Ekonomicznej w Poznaniu, 80-89.
- Krišto, J., Talonen, A., Hrvoje, P. (2021). Analysis of community-owned mutual insurers' prospects of development in CEE countries: Outlining research agenda. *Risk Management and Insurance Review*, 24(3), 243–261. <https://doi.org/10.1111/rmir.12188>
- Król, J. (2017). Towarzystwa ubezpieczeń wzajemnych w sektorze rolnym. *Rozprawy Ubezpieczeniowe*, 23(1/2017), 77–89.
- Kruczalak, K. (1997). Forma organizacyjno-prawna działalności ubezpieczeniowej, *Prawo Asekuracyjne*, 2/1997, 12.
- Kuchlewska, M. (2001). Specyfika i kształtowanie kapitałów własnych towarzystwa ubezpieczeń wzajemnych. W: T. Sangowski (red.). *Towarzystwa ubezpieczeń wzajemnych w Polskim systemie ubezpieczeń (stan i perspektywy)*. Wydawnictwo Akademii Ekonomicznej w Poznaniu 146-156.
- Kuchlewska, M. (2010). „Odwzajemnianie” towarzystw ubezpieczeń wzajemnych w Polsce. *Rozprawy Ubezpieczeniowe*, 2(9), 55–64.
- Kuliešis, G., Pareigienė, L., Ribašauskienė, E., i Sablou, C. (2017). The readiness of farmers to create mutual funds for agricultural risk management in Lithuania. *Management Theory and Studies for Rural Business and Infrastructure Development*, 39(4), 442–452. <https://doi.org/https://doi.org/10.15544/mts.2017.31>

- Kurek, R. (2008). Modele wewnętrzne w ocenie wypłacalności zakładów ubezpieczeń. *Prace Naukowe Akademii Ekonomicznej we Wrocławiu. Finanse. Bankowość. Rachunkowość* 1196(6), 82–90.
- Kurek, R. (2010). Muzułmańskie ubezpieczenia na życie. *Wiadomości Ubezpieczeniowe*, 2/2010, 133–150.
- Kurek, R. (2011). Środki własne zakładów ubezpieczeń – ujęcie w Solvency II. *Wiadomości Ubezpieczeniowe*, 2/2011, 3–23.
- Kurek, R. (2012). Asymetria informacji na rynku ubezpieczeniowym. *Prace Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu*, 245, *Ekonomia*, 272–282.
- Lamm-Tennant, J. i Starks, L. T. (1993). Stock versus Mutual Ownership Structures: The risk implications. *Journal of Business*, 66(1), 29–46.
- Laskowska, I. (2022). The impact of insurance on economic growth in Central and Eastern European countries against other European economies. *Optimum. Economic Studies*, 2(108), 22–35. <https://doi.org/10.15290/oes.2022.02.108.02>
- Laux, C. i Muermann, A. (2010). Financing risk transfer under governance problems: Mutual versus stock insurers. *Journal of Financial Intermediation*, 19(3), 333–354. <https://doi.org/10.1016/j.jfi.2009.06.002>
- Lemkowska, M. (2005). *Jednolity rynek ubezpieczeniowy wspólnoty europejskiej. podstawowe swobody*, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń.
- Ligon, J. A. i Thistle, P. D. (2005). The formation of mutual insurers in markets with adverse selection. *The Journal of Business*, 78(2), 529–556. <https://doi.org/10.1086/427637>
- Lisowski, J. (2010). *Specyfika gospodarki finansowej ubezpieczycieli kredytu kupieckiego*. Wydawnictwo Uniwersytetu Ekonomicznego w Poznaniu.
- Liwacz, A. (2003). *Captive jako metoda finansowania ekonomicznych skutków ryzyka oraz perspektywy jej rozwoju*. Fundacja „Warta”.
- Łazowski, J. (1998). *Wstęp do nauki o ubezpieczeniach*. Lex Wydawnictwo Prawnicze.
- MacMinn, R. i Ren, Y. (2011). Mutual versus Stock Insurers: and empirical research. *Journal of Insurance Issues*, 34(2), 101–111.
- Mahoney, J. T. (2004). Behavioral theory of the firm. W: J. T. Mahoney, *Economic foundations of strategy* (s. 1–54). SAGE Publications Inc.

- Manikowski, P. (2008). Uwagi w sprawie koncentracji polskiego rynku ubezpieczeń. W: E. Kucka (red.) *Ubezpieczenia w Gospodarcze Rynkowej*, Wydawnictwo Uniwersytetu Warmińskiego-Mazurskiego w Olsztynie, 15-25.
- Manikowski, P., Matuła, R. (2018). Analiza wypłacalności zakładów ubezpieczeń w Solvency II na przykładzie wybranych ubezpieczycieli. *Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny*, 2018, nr 2, s. 205-224, <https://doi.org/10.14746/rpeis.2018.80.2.15>.
- Marbacher, J. I Furrer, J. (1990). Eastern Europe: Hard Road from Insurance Monopoly to Market, *Sigma* (5). *Swiss Re, Zurich*.
- Marris, R. (1963). A model of the "managerial" enterprise. *Quarterly Journal of Economics*, 77(2), 188–209. <https://doi.org/10.2307/1884399>
- Marris R. (1966). *The economic theory of managerial capitalism*. Macmillan.
- Martinova, T., i Yoneva, E. (2021). Social Enterprises in Bulgaria - Historical and Institutional Perspective. w: J. Defourny i M. Nyssens (red.), *Social Enterprise in Central and Eastern Europe* (s. 23–39). Routledge .
- Masárová, J., i Ivanová, E. (2016). Development of insurance market in Slovak Republic and Czech Republic. *Zeszyty Naukowe Wyższej Szkoły Humanitas. Zarządzanie*, 2016(4). <https://doi.org/10.5604/18998658.1232707>.
- Matuła, R., (2019). Analiza wypłacalności towarzystw ubezpieczeń wzajemnych w reżimie Solvency II. *Wiadomości Ubezpieczeniowe* 1/2019, s. 59-78, <https://doi.org/10.33995/wu2019.1.5>.
- Mayers, D. i Smith, C. W. (1981). Contractual provisions, organizational structure, and conflict control in insurance markets. *The Journal of Business*, 54(3), 407–434, <https://doi.org/10.1086/296138>
- Mayers, D., I Smith, C. W. (1986). Ownership structure and control: The mutualization of stock life insurance companies. *The Journal of Financial Economics*, 16(1), 73-98, [https://doi.org/10.1016/0304-405X\(86\)90043-7](https://doi.org/10.1016/0304-405X(86)90043-7)
- Mayers, D. i Smith, C. W. (1988). Ownership structure across lines of property-casualty insurance. *Journal of Law and Economics*, 31(2), 351–378.
- Mayers, D. i Smith, C. W. (1992). Executive compensation in the life insurance industry. *Journal of Business*, 65(1), 51–74.
- Mayers, D. i Smith, C. W. (1994). Managerial discretion, regulation, and stock insurer ownership structure. *The Journal of Risk and Insurance*, 61(4), 638–655. <https://doi.org/10.2307/253642>

- Mayers, D. i Smith, C. W. (2002). Ownership structure and control: property-casualty insurer conversion to stock charter. *Journal of Financial Services Research*, 21(1), 117–144. <https://doi.org/10.1023/A:1014377819009>
- Mayers, D. i Smith, C. W. (2004). Incentives for managing accounting information: property-liability insurer stock-charter conversions. *The Journal of Risk and Insurance*, 71(2), 213–251. <https://doi.org/10.1111/j.0022-4367.2004.00087.x>
- Mayers, D. i Smith, C. W. (2005). Agency problems and the corporate charter. *Journal of Law, Economics and Organization*, 21(2), 417–440. <https://doi.org/10.1093/jleo/ewi016>
- McNamara, M. J. i Rhee, S. G. (1992). Ownership structure and performance: the demutualization of life insurers. *The Journal of Risk and Insurance*, 59(2), 221–238.
- Meyer, B. Malisauskaite, L. i Hess, T. (1998). Insurance Industry in Central and Eastern Europe: Increasing Competition – Different Prospects for Growth, *Sigma (7) Swiss Re, Zurich*.
- Milewski, P. (2001). Przekształcenie towarzystwa ubezpieczeń wzajemnych w spółkę akcyjną. W: T. Sangowski (red.). *Towarzystwa ubezpieczeń wzajemnych w Polskim systemie ubezpieczeń (stan i perspektywy)*. Wydawnictwo Akademii Ekonomicznej w Poznaniu, 181–206.
- Milewski, P. (2004). *Determinanty przekształcania towarzystwa ubezpieczeń wzajemnych w ubezpieczeniową spółkę akcyjną*. Fundacja „Warta”.
- Monkiewicz, J. (2002). Unia Europejska. W: J. Monkiewicz (red.). *Ubezpieczenia w Unii Europejskiej*. Poltext.
- Müller, H. (2002). Wspólny rynek ubezpieczeniowy w Europie. W: J. Monkiewicz (red.). *Ubezpieczenia w Unii Europejskiej*. Poltext.
- Nemeş, V., Fierbinţeanu, G. (2020). Mutual insurance company – a new form of company in the landscape of Romanian legal entities. *Perspectives of Law and Public Administration*, 9(1), 117–123.
- Nowak, S. (2012). *Metodologia badań społecznych*. Warszawa: PWN.
- O’Sullivan, N. (1998). Ownership and governance in the insurance industry: a review of the theory and evidence. *Service Industries Journal*, 18(4), 145–161. <https://doi.org/10.1080/026420698000000046>
- Obłój, K. (2001). *Strategia organizacji: w poszukiwaniu trwałej przewagi konkurencyjnej*. Polskie Wydawnictwo Ekonomiczne.

- Oplustil, K. (2006). Niezależni członkowie Rady Nadzorczej (administrującej) jako instrument wzmocnienia nadzoru korporacyjnego w spółkach publicznych. *Cejmer, M., Napierała J., Sójka, T. (red.) Europejskie prawo spółek tom III Corporate governance, Wolters Kluwer, Kraków.*
- Outreville, J. F. (1990). The Economic Significance of Insurance Markets in Developing Countries. *The Journal of Risk and Insurance*, 57(3), 487–498.
- Outreville, J. F. (1996). Life Insurance Markets in Developing Countries. *Journal of Risk and Insurance*, 63(2), 263–278.
- Outreville, J. F. (2013). The relationship between insurance and economic development: 85 empirical papers for a review of the literature. *Risk Management and Insurance Review*, 16(1), 71–122. <https://doi.org/10.1111/j.1540-6296.2012.01219.x>
- Pavić Kramarić, T., Pejić Bach, M., Dumičić, K., Žmuk, B. i Mihelja Žaja, M. (2018). Exploratory study of insurance companies in selected post-transition countries: non-hierarchical cluster analysis. *Central European Journal of Operations Research*, 26(3), 783–807. <https://doi.org/10.1007/s10100-017-0514-7>
- Petrescu, C. i Lambru, M. (2021). Institutionalisation of Social Enterprise in Romania. w: J. Defourny i M. Nyssens (red.), *Social Enterprise in Central and Eastern Europe* (s. 152–168). Routledge.
- Pichler, D. (2008). Društva za uzajamno osiguranje (*pol. towarzystwa ubezpieczeń wzajemnych*). *Pravni Vjesnik*, 24(2), 165–182.
- Płonka, M. (2011). Zasada wzajemności jako przesłanka konkurencyjności w sektorze ubezpieczeń. *Zeszyty Naukowe PTE*, 11(11), 397–410.
- Płonka, M. (2013a). Społeczna wartość dodana towarzystw ubezpieczeń wzajemnych w Polsce – aspekty teoretyczne i praktyczne. *Ekonomia Społeczna*, 2(2/2013), 20–31.
- Płonka, M. (2013b). *Determinanty konkurencyjności towarzystw ubezpieczeń wzajemnych w Polsce*. Wydawnictwo Uniwersytetu Ekonomicznego w Krakowie.
- Płonka, M. (2015). Towarzystwa ubezpieczeń wzajemnych jako podmioty sektora ekonomii społecznej w świetle badań. *Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego w Krakowie*, (901), 113–128.
- Policha, K. (2003). Charakterystyka organizacyjno-prawna przedsiębiorstw ubezpieczeniowych. W: J. Monkiewicz (red.). *Podstawy ubezpieczeń, t. III: Przedsiębiorstwo*. Poltext.
- Prahalad, C. K., i Hamel, G. (1990). The Core Competence of the Corporation. *The Core Competence of the Corporation*, 68(3), 1–15. www.hbr.org

- Pukała, R. (2014). Insurance markets in selected Central and Eastern Europe countries during economic slowdown. *Wiadomości Ubezpieczeniowe*, 4, 95–110.
- Pye, R. B. K. (2005). The Evolution of Financial Services in Transition Economies : An Overview of the Insurance Sector The Evolution of Financial Services in Transition Economies : An Overview of the Insurance Sector. *Post-Communist Economics*, 17(2), 205–223. <https://doi.org/10.1080/14631370500104919>
- Ringwelska, D., (2010). Model wewnętrzny w systemie Wypłatność II– droga do jego zatwierdzenia. *Wiadomości Ubezpieczeniowe* 1/2010.
- Rogers, P. P. (1963). A Survey of Insurance in the USSR. *The Journal of Insurance*, 30(2), 273–279.
- Rogers, P. P. (1965). The Structure of Soviet Insurance. *The Journal of Risk and Insurance*, 32(2), 237–254.
- Rogers, P.P., Schönfelder, B., Schütte, E. (1988). *Insurance in Socialist East Europe*, Praeger Publishers.
- Rutkowska, M. (2006). *Towarzystwa ubezpieczeń wzajemnych – społeczne aspekty funkcjonowania w ubezpieczeniach zdrowotnych*. Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Sangowski, T. (1998). *Ubezpieczenia gospodarcze*. Poltext.
- Sangowski, T. (2001a). Rola i miejsce ubezpieczeń wzajemnych na światowym i polskim rynku ubezpieczeniowym. W: T. Sangowski (red.). *Towarzystwa ubezpieczeń wzajemnych w Polskim systemie ubezpieczeń (stan i perspektywy)*, Wydawnictwo Akademii Ekonomicznej w Poznaniu 9-79.
- Sangowski, T. (2001b). Towarzystwo Ubezpieczeń Wzajemnych FLORIAN w Warszawie. W: T. Sangowski (red.). *Towarzystwa ubezpieczeń wzajemnych w Polskim systemie ubezpieczeń (stan i perspektywy)*. Wydawnictwo Akademii Ekonomicznej w Poznaniu, 247-249.
- Smith, B. D. i Stutzer, M. (1990). Adverse selection aggregate uncertainty and the role for mutual insurance contracts. *Journal of Accounting and Economics*, 63(4), 493–510.
- Smith, B. D. i Stutzer, M. (1995). A theory of mutual formation and moral hazard with evidence from the history of the insurance industry. *The Review of Financial Studies*, 8(2), 545–577.
- Stachurska-Kruszewska, E. (2001). Towarzystwo Ubezpieczeń Wzajemnych TUW w Warszawie. W: T. Sangowski (red.). *Towarzystwa ubezpieczeń wzajemnych w Polskim systemie ubezpieczeń (stan i perspektywy)*. Wydawnictwo Akademii Ekonomicznej w Poznaniu 216-220.
- Stroiński, E. (2010). Rynek ubezpieczeń w Polsce na tle sytuacji w Europie Środkowej i Wschodniej. *Wiadomości Ubezpieczeniowe*, 2/2010, 113–122.

- Strupczewski, G. (2011). Towarzystwa ubezpieczeń wzajemnych a projekt Solvency II. *Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego w Krakowie*, 848, 63–73.
- Sullivan, N. O. i Diacon, S. R. (1999). Internal and external governance mechanisms: evidence from the UK insurance industry, *Corporate Governance: An International Review*, 7(4), 363–373. <https://doi.org/10.1111/1467-8683.00166>
- Szczepańska, M. (2017). Zakład ubezpieczeń wykonujący działalność w formie towarzystwa ubezpieczeń wzajemnych i zakład reasekuracji wykonujący działalność w formie towarzystwa reasekuracji wzajemnej. W: M. Szczepańska, P. Wajda (red.). *Ustawa o działalności Ubezpieczeniowej i reasekuracyjnej Komentarz*. Wolters Kluwer.
- Széplaki, V., i Vértessy, L. (2021). A biztosításfelügyelet története Magyarországon a 19. századtól a rendszerváltozásig (pol: Dzieje nadzoru ubezpieczeniowego na Węgrzech od XIX wieku do przemian ustrojowych). *JOGTÖRTÉNETI SZEMLE (pol: Przegląd Historii Prawa)*, 19(2), 41–47.
- Śliwiński, A. (2011). Popyt na ubezpieczenia na życie w świetle badań światowych. *Prace Naukowe Akademii Ekonomicznej We Wrocławiu*, 175, 150–160.
- Śliwiński, A., i Borkowska, I. (2023). *Demand for Private Health Insurance-An Empirical Study in the Case of post-Communist Countries*. <https://ssrn.com/abstract=4572000>
- Talonen, A. (2016). Systematic literature review of research on mutual insurance companies. *Journal of Co-Operative Organization and Management*, 4(2), 53–65. <https://doi.org/10.1016/j.jcom.2016.09.003>
- Talonen, A., Kwon, W. J., Mähönen, J., i Kuoppakangas, P. (2021). An Analysis of the Ownership and Customer Support Activities of Mutual Insurance Companies. *Nordic Journal of Business*, 70(4), 243–263.
- Tipurić, D., Bach, M. P., i Pavić, T. (2008). Concentration of the insurance industry in selected transition countries of Central and Eastern Europe , 1998 – 2006. *Post-Communist Economics*, 20(1), 97–118. <https://doi.org/10.1080/14631370701865755>
- Wach, K. (2008). *Regionalne otoczenie małych i średnich przedsiębiorstw*. Wydawnictwo Uniwersytetu Ekonomicznego w Krakowie.
- Wanat, S., Papież, M., i Śmiech, S. (2019). Insurance market development and economic growth in transition countries: some new evidence based on the bootstrap panel granger causality test. *Argumenta Oeconomica*, 1(42), 213-. <https://doi.org/10.15611/aoe.2019.1.09>
- Wernerfelt, B. (1984). A Resource-Based View of the Firm. *Strategic Management Journal*, 5(2), 171–180.

- Wernerfelt, B. (1995). The Resource-Based View of the Firm: Ten Years After. *Strategic Management Journal*, 16(3), 171–174.
- Wiecka, A. (2005). Społeczno-ekonomiczna działalność towarzystw ubezpieczeń wzajemnych w Polsce. (praca doktorska)
- Wieczorek-Kosmala, M. (2016a). Non-life insurance markets in CEE countries – part I: Products' structure. *Journal of Economics and Management*, 25(3), 109–125. <https://doi.org/10.22367/jem.2016.25.08>
- Wieczorek-Kosmala, M. (2016b). Non-life insurance markets in CEE countries – part II: Products' structure. *Journal of Economics and Management*, 26(4), 150–172. <https://doi.org/10.22367/jem.2016.26.08>
- Williamson O. E., (1986). *Economic organization. Firms, markets and policy control*. Wheat- sheaf Books.
- Van Leeuwen, M. H. D. (2015). *Mutual Insurance 1550–2015. From guild welfare and friendly societies to contemporary micro-insurers*. Palgrave Macmillan UK.
- Varga, V., Madari, Z. (2023). The Hungarian insurance market structure: an empirical analysis. *Central European Journal of Operations Research*, 31(3), 927–940. <https://doi.org/10.1007/s10100-023-00842-8>
- Vaughan, E. J., Vaughan, T. (2008). *Fundamentals of risk and insurance*. John Wiley & Sons Inc.
- Veblen, T., (1971). *Teoria Klasy próżniaczej*, PWN, Warszawa
- Venard, B., Halek, M., i Dorfman, M. S. (2008). The Hungarian Insurance Market: Economic Transition in the Insurance Sector. *Risk Management and Insurance Review*, 11(2), 377–396.
- Viswanathan, K. S. (2006). The pricing of insurer demutualization initial public offerings author. *Journal of Risk and Insurance*, 73(3), 439–468. <https://doi.org/10.1111/j.1539-6975.2006.00183.x>
- Viswanathan, K. S., i Cummins, D. J. (2003). Ownership structure changes in the insurance industry: An analysis of demutualization. *Journal of Risk and Insurance*, 70(3), 401–437. <https://doi.org/10.1111/1539-6975.t01-1-00058>
- Xie, X., Lu, W., Reising, J., Stohs, M. H. (2011). Demutualisation, control and efficiency in the U.S. life insurance industry. *The Geneva Papers on Risk and Insurance. Issues and Practice*, 36(2), 197–225.
- Zalewski, Z. (1923). VESTA Bank Wzajemnych Ubezpieczeń w Poznaniu 1873-1923.

Zanjani, G. (2007). Regulation, Capital, and the Evolution of Organizational Form in US Life Insurance. *American Economic Review*, 97(3), 973–983, 10.1257/aer.97.3.973.

Zariņa, I., Voronova, I., i Pettere, G. (2018). Assessment of the stability of insurance companies: the case of baltic non-life insurance market. *Economics and Business*, 32(1), 102–111. <https://doi.org/10.2478/eb-2018-0008>

Akty prawne:

Akty prawne Unii Europejskiej

Pierwsza Dyrektywa Rady z dnia 24 lipca 1973 r. w sprawie koordynacji przepisów ustawowych, wykonawczych i administracyjnych odnoszących się do podejmowania i prowadzenia działalności w dziedzinie ubezpieczeń bezpośrednich innych niż ubezpieczenia na życie (73/239/EWG)

Pierwsza dyrektywa Rady 79/267/EWG z dnia 5 marca 1979 r. w sprawie koordynacji przepisów ustawowych, wykonawczych i administracyjnych odnoszących się do podejmowania i prowadzenia działalności w zakresie bezpośrednich ubezpieczeń na życie

Dyrektywa Rady z dnia 24 lipca 1973 r. znosząca ograniczenia swobody przedsiębiorczości w zakresie ubezpieczeń bezpośrednich innych niż ubezpieczenia na życie (73/240/EWG)

Dyrektywa Rady z dnia 30 maja 1978 r. w sprawie koordynacji przepisów ustawowych, wykonawczych i administracyjnych odnoszących się do koasekuracji we Wspólnocie (78/473/EWG)

Dyrektywa Rady z dnia 24 lipca 1973 r. znosząca ograniczenia swobody przedsiębiorczości w zakresie ubezpieczeń bezpośrednich innych niż ubezpieczenia na życie (73/240/EWG)

Dyrektywa Rady z dnia 29 czerwca 1976 r. zmieniająca dyrektywę 73/239/EWG w sprawie koordynacji przepisów ustawowych, wykonawczych i administracyjnych odnoszących się do podejmowania i prowadzenia działalności w dziedzinie ubezpieczeń bezpośrednich innych niż ubezpieczenia na życie (76/580/EWG)

Dyrektywa Rady z dnia 30 maja 1978 r. w sprawie koordynacji przepisów ustawowych, wykonawczych i administracyjnych odnoszących się do koasekuracji we Wspólnocie (78/473/EWG)

Dyrektywa Rady z dnia 10 grudnia 1984 r. zmieniająca, szczególnie w zakresie ubezpieczenia świadczenia pomocy turystycznej, pierwszą dyrektywę (73/239/EWG) w sprawie koordynacji

przepisów ustawowych, wykonawczych i administracyjnych odnoszących się do podejmowania i prowadzenia działalności w dziedzinie ubezpieczeń bezpośrednich innych niż ubezpieczenia na życie (84/641/EWG)

Dyrektywa Rady z dnia 22 czerwca 1987 r. w sprawie koordynacji przepisów ustawowych, wykonawczych i administracyjnych odnoszących się do ubezpieczenia ochrony prawnej (87/344/EWG)

Druga Dyrektywa Rady z dnia 22 czerwca 1988 r. w sprawie koordynacji przepisów ustawowych, wykonawczych i administracyjnych odnoszących się do ubezpieczeń bezpośrednich innych niż ubezpieczenia na życie i ustanowienia przepisów ułatwiających skuteczne korzystanie ze swobody świadczenia usług oraz zmieniająca dyrektywę 73/239/EWG (88/357/EWG)

Dyrektywa Rady 92/49/EWG z dnia 18 czerwca 1992 r. w sprawie koordynacji przepisów ustawowych, wykonawczych i administracyjnych odnoszących się do ubezpieczeń bezpośrednich innych niż ubezpieczenia na życie oraz zmieniająca dyrektywy 73/239/EWG i 88/357/EWG (trzecia dyrektywa w sprawie ubezpieczeń innych niż ubezpieczenia na życie)

Dyrektywa 2001/17/WE Parlamentu Europejskiego i Rady z dnia 19 marca 2001 r. w sprawie reorganizacji i likwidacji zakładów ubezpieczeń

Dyrektywa 2002/83/WE Parlamentu Europejskiego i Rady z dnia 5 listopada 2002 r. dotycząca ubezpieczeń na życie (Dz.U. L 345, 19.12.2002,p.1)

Dyrektywa 2005/68/WE Parlamentu Europejskiego i Rady z dnia 16 listopada 2005 r. w sprawie reasekuracji oraz zmieniająca dyrektywy Rady 73/239/EWG, 92/49/EWG, a także dyrektywy 98/78/WE i 2002/83/WE (Tekst mający znaczenie dla EOG)

Dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady 2009/138/WE z dnia 25 listopada 2009 r. w sprawie podejmowania i prowadzenia działalności ubezpieczeniowej i reasekuracyjnej (Wyłącalność II) (przekształcenie) (Tekst mający znaczenie dla EOG)

Rozporządzeniu Rady EWG) nr 2137/85 z dnia 25 lipca 1985 r. w sprawie europejskiego zgrupowania interesów gospodarczych (EZIG) (Dz. Urz. WE L 199 z 31.07.1985)

Rozporządzenie Rady (WE) NR 2157/2001 z dnia 8 października 2001 r. w sprawie statutu spółki europejskiej (SE) (Dz. Urz. WE L 294 z 10.11.2001)

Rozporządzenie Rady (WE) NR 1435/2003 z dnia 22 lipca 2003 r. w sprawie statutu spółdzielni europejskiej (SCE)

Rozporządzenie delegowane Komisji (UE) 2015/35 z dnia 10 października 2014 r. uzupełniające dyrektywę Parlamentu Europejskiego i Rady 2009/138/WE w sprawie podejmowania i prowadzenia działalności ubezpieczeniowej i reasekuracyjnej (Wypłacalność II).

Bułgarskie akty prawne:

Кодекс за застраховането (Обн. - ДВ, бр. 102 от 29.12.2015 г.) (pol. Kodeks ubezpieczeniowy (Gazeta Państwowa Republiki Bułgarii, nr. 102 z dnia 29.12.2015 r.)

Закон за кооперациите (Обн. ДВ. бр.113 от 28 Декември 1999г) (pol. Ustawa o spółdzielniach (Gazeta Państwowa Republiki Bułgarii, nr. 113 z dnia 28.12.1999 r.)

Chorwackie akty prawne:

Zakon o osiguranju (Narodne novine br. 30/2015, 112/2018, 63/2020, 133/2020, 151/2022) (pol. Ustawa o ubezpieczeniach (Gazeta Krajowa Republiki Chorwacji nr. 30.2015, 112.2018, 63.2020, 133/2020, 151/2022)

Czeskie akty prawne:

Zakon 277/2009 ze dne 22. července 2009 o pojišťovnictví (pol. Ustawa 277/2009 z dnia 22 lipca 2009 r. o ubezpieczeniach)

Zákon o obchodních společnostech a družstvech (zákon o obchodních korporacích) (pol. Ustawa o spółkach handlowych i spółdzielniach (ustawa o spółkach gospodarczych)

Estońskie akty prawne:

Kindlustustegevuse seadus vastu võetud 10.06.2015 (RT I, 07.07.2015, 1) (pol. Ustawa o działalności ubezpieczeniowej z 10 czerwca 2015 r. (Gazeta Państwowa Republiki Estonii I, 07.07.2015, 1)

Tulundusühistuseadus Vastu võetud 19.12.2001 (RT I 2002, 3, 6) (pol. Ustawa o stowarzyszeniach handlowych z 19.12.2001 (Gazeta Państwowa Republiki Estonii I, 2002,3 6)

Kindlustustegevuse seaduse ja võlaõiguseaduse muutmise seadus Vastu võetud 30.01.2019 (Ustawa o zmianie ustawy o działalności ubezpieczeniowej oraz ustawy Prawo zobowiązań z dnia 30.01.2019)

Litewskie Akty prawne:

Lietuvos Respublikos Draudimo Įstatymas (Žin. 2003, Nr. 94-4246) (pol. Prawo ubezpieczeniowe Republiki Litewskiej (Gazeta Republiki Litewskiej 2003, 94-4246)

Łotewskie akty prawne:

Apdrošināšanas un pārapdrošināšanas likums (Latvijas Vēstnesis 2015/124.1) (pol. Prawo ubezpieczeniowe i reasekuracyjne (Dziennik Republiki Łotewskiej nr 2015/124.1)

Kooperatīvo sabiedrību likums (Latvijas Vēstnesis 2018/84.1) (pol. Ustawa o spółdzielniach (Dziennik Republiki Łotewskiej nr 2018/84.1)

Polskie akty prawne:

Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 10 października 1924 r. o reorganizacji Polskiej Dyrekcji Ubezpieczeń Wzajemnych. (1924).

Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 27 maja 1927 r. o przymusie ubezpieczenia od ognia i o Powszechnym Zakładzie Ubezpieczeń Wzajemnych. (1927).

Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 27 października 1932 r. o reorganizacji prawno-publicznych zakładów ubezpieczeń w województwach poznańskim i pomorskim. (1932).

Ustawa z dnia 11 września 2015 r. o działalności ubezpieczeniowej i reasekuracyjnej (Dz.U. 2015 poz. 1844)

Ustawa z dnia 16 września 1982 r. Prawo spółdzielcze (Dz.U. 1982 nr 30 poz. 2100).

Ustawa z dnia 23 czerwca 1921 r. o przymusie ubezpieczenia od ognia i o Polskiej Dyrekcji Ubezpieczeń

Ustawa z dnia 24 kwietnia 2003 r. o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie (Dz.U. 2003 Nr 96 poz. 873)

Ustawa z dnia 23 kwietnia 1964 r. Kodeks cywilny (Dz.U. 1964 Nr 16 poz. 93).

Ustawa z dnia 15 września 2000 r. Kodeks spółek handlowych (Dz.U. 2000 Nr 94 poz. 1037)

Ustawa z dnia 7 kwietnia 1989 r. Prawo o stowarzyszeniach (Dz.U. 1989 Nr 20 poz. 104)

Ustawa z dnia 11 września 2019 r. Prawo zamówień publicznych (t.j. Dz. U. z 2024 r.poz. 1320.)

Rumuńskie akty prawne:

Lege nr. 237/2015 privind autorizarea și supravegherea activității de asigurare și reasigurare (Monitorul Oficial, Partea I nr. 800 din 28 octombrie 2015) (pol. Ustawa nr. 237/2015 w sprawie wydawania zezwoleń i nadzoru nad działalnością ubezpieczeniową i reasekuracyjną (Dziennik Urzędowy Republiki Rumunii, Cz. I nr 800 z dnia 28 października)

Legea nr. 71/2019 privind și pentru modificarea și completarea unor acte normative (Monitorul Oficial, Partea I nr. 323 din 24 aprilie 2019) (pol. Ustawa o 71/2019 towarzystwach ubezpieczeń wzajemnych oraz o zmianie i uzupełnienie niektórych aktów prawnych (Dziennik Urzędowy Republiki Rumunii, Cz. I nr 323 z dnia 24 kwietnia 2019)

Słowackie akty prawne:

Zákon č. 39/2015 Z. z. Zákon o poisťovníctve a o zmene a doplnení niektorých zákonov (pol. Ustawa nr 39/2015 o ubezpieczeniach oraz o zmianie i uzupełnieniu niektórych ustaw)

Słoweńskie akty prawne:

Zakon o zavarovalništvu (ZZavar-1) (Uradni list RS, št. 93/15, 9/19, 102/20, 48/23 in 78/23 – ZZVZZ-T) (pol. Ustawa o ubezpieczeniach (Dziennik Urzędowy Republiki Słowenii nr 93/15, 9/19, 102/20, 48/23 i 78/23 – ZZVZZ-T))

Zakon o zdravstvenem varstvu in zdravstvenem zavarovanju (ZZVZZ) (pol. Ustawa z 21 lutego 1992 roku o opiece zdrowotnej i ubezpieczeniach zdrowotnych)

Węgierskie akty prawne:

2013. évi V. törvény a Polgári Törvénykönyvről (Ustawa V z 2013 r. o Kodeksie cywilnym)

2014. évi LXXXVIII. Törvény a biztosítási tevékenységről (pol. Ustawa LXXXVIII z 2014 roku o działalności ubezpieczeniowej)

2011. évi CLXVIII. Törvény a mezőgazdasági termelés érintő időjárás és más természeti kockázatok kezeléséről, (pol. Prawo w sprawie zarządzania warunkami pogodowymi i innymi zagrożeniami naturalnymi wpływającymi na produkcję rolną)

Źródła internetowe:

Association of Bulgarian Insurers. (2017). *135 years of insurance in Bulgaria in 35 interesting facts*. Pobrane 20 marca 2021: <https://www.abz.bg/bg/article/s-35-interesni-fakta-za-zastrahovaneto-v-bulgariya-abz-otbelyazva-dvoiniya-si-praznik-189>

Comité Européen des Assurances (CEA). (2010). *Insurance: a unique sector. why insurers differ from banks*. Pobrane 3 marca 2021 <http://Www.Cea.Eu>, (June).

Eurapco (b.d.). *About Eurapco*, Pobrane 3 lutego 2024: <https://www.eurapco.com/what-is-eurapco/>

Euresa (b.d.). *About Euresa*, Pobrane 3 lutego 2024: <https://www.euresa.org/en/the-euresa-grouping/about-euresa/>

Hasičská vzájemná pojišťovna. (b.d.), *Historie Hasičské vzájemné pojišťovny* Pobrane 1 listopada 2022: z <https://www.hvp.cz/o-spolecnosti/historie-pojistovny/detail/za-cisare-pana/>

Kagan., (2023) *Reciprocal Insurance Exchange: Definition, How It Works, Example*, Pobrane 10 stycznia 2024: z <https://www.investopedia.com/terms/r/reciprocal-insurance-exchange.asp>

- Komisja Europejska (b.d.), *Mutual societies*, Pobrane 1 października 2024: z https://single-market-economy.ec.europa.eu/sectors/proximity-and-social-economy/social-economy-eu/mutual-societies_en
- Lehtmets, A., Kubja, K. (2017). *Vastastikuste kindlustusseltside seaduseelnõu väljatöötamise kavatsus* (pol. Zamiar opracowania projektu ustawy o towarzystwach ubezpieczeń wzajemnych), Pobrane 18 czerwca 2023: <https://eelnoud.valitsus.ee/main/mount/docList/9bb23e39-63af-4273-9ab8-456005f663e2#e6WqKqcC>
- MANBESZ (2010), *Magyarországi Nonprofit Biztosító Egyesületek Szövetségének észrevétele és javaslata a PSZÁF biztosító egyesületek szabályozására vonatkozó vitaanyagára* (pol. Uwagi i propozycje Stowarzyszenia Węgierskich Stowarzyszeń Ubezpieczeniowych Nonprofit dotyczące dokumentu dyskusyjnego PSZÁF w sprawie regulacji stowarzyszeń ubezpieczeniowych), Pobrane 3 grudnia 2023: <https://www.mnb.hu/letoltes/velemenymanbesz.pdf>
- Muzeum pojištění. (b.d.), *Historie – české země do roku 1918*, Pobrane 1 listopada 2022: https://www.muzeumpojisteni.cz/?page_id=12
- NAIC. (2024). *Captive Insurance Companies*. Pobrane 3 lutego 2024: <https://content.naic.org/cipr-topics/captive-insurance-companies>
- PSZÁF, (2010). *A Biztosító egyesületekkel kapcsolatos nyilvános vitaanyag vitájának összefoglalása* (pol. Podsumowanie materiałów do dyskusji publicznej dotyczących stowarzyszeń ubezpieczeniowych), Pobrane 18 listopada 2023: <https://www.mnb.hu/letoltes/bizt-egyesuleti-vita-sum.pdf>
- Rosik, P. (2009). *Blíže historické demutualizaci*, Pobrane 8 lutego 2024: <https://www.parkiet.com/gospodarka/art23572461-blizej-historickej-demutualizacii>
- Rosik, P. (2010). *TUW Bezpečný Dom: Účastníci rozvázali tovariskstvo*, Pobrane 8 lutego 2024: <https://www.parkiet.com/gospodarka/art23331221-tuw-bezpecny-dom-udzialowcy-rozviazali-tovariskstvo>
- The Philadelphia Contributionship. (b.d.). *History*, Pobrane 3 marca 2021: <https://1752.com/blog/about-us/history/>

Raporty:

AMICE i ICMIF. (2018a). *Facts and figures mutual and cooperative insurance in Europe* (Vol. 2).

Pobrane 12 marca 2019: https://amice-eu.org/publication_type/facts-figures/

AMICE i ICMIF. (2018b). *Market InSights 2016 Europe*. Pobrane 12 marca 2019: [https://amice-](https://amice-eu.org/app/uploads/2021/04/ICMIF-AMICE-2018-European-Market-InSights-2016-en.pdf)

[eu.org/app/uploads/2021/04/ICMIF-AMICE-2018-European-Market-InSights-2016-en.pdf](https://amice-eu.org/app/uploads/2021/04/ICMIF-AMICE-2018-European-Market-InSights-2016-en.pdf)

AMICE i ICMIF. (2023). *European Mutual Market Share 2024*, pobrane 17 października 2023:

<https://www.icmif.org/european-mutual-market-share-2022/>

AMICE i ICMIF. (2024). *European Mutual Market Share 2023*, pobrane 10 czerwca 2024:

<https://www.icmif.org/european-mutual-market-share-2023/>

ICA, i EURICSE. (2024). *Exploring the cooperative economy REPORT 2023*, pobrane 10 czerwca

2024: <https://ica.coop/en/media/library/research-and-reviews-world-cooperative-monitor/world-cooperative-monitor-2023>

ICMIF. (2024). *Global Mutual Market Share 2024*, pobrane 16 maja 2024:

<https://www.icmif.org/mms-2024/>

Sigma. (2016). *Mutual insurance in the 21st century : back to the future?*, pobrane 25 kwietnia

2018: <https://www.swissre.com/institute/research/sigma-research/sigma-2016-04.html>

Spis Tabel

Tabela 1: Podstawowe różnice pomiędzy ubezpieczeniową spółką akcyjną a ubezpieczycielem wzajemnym	17
Tabela 2: Definicje legalne form organizacyjno-prawnych ubezpieczycieli wzajemnych w krajach EŚW	28
Tabela 3: Definicje i kategorie ubezpieczycieli wzajemnych według metodyki ICMIF i AMICE oraz AISAM.	64
Tabela 4: Udział sektora ubezpieczeń wzajemnych w rynku ubezpieczeń ogółem mierzony składką przypisaną brutto	67
Tabela 5: Składka przypisana brutto ubezpieczycieli wzajemnych w krajach EŚW w latach 2016 – 2022 (w mln EUR)	76
Tabela 6: Udział rynkowy ubezpieczycieli wzajemnych w składce przypisanej brutto danego działu ubezpieczeń w latach 2016-2022.	79
Tabela 7: Liczba ubezpieczycieli wzajemnych, którzy rozpoczęli działalność ubezpieczeniową w poszczególnych okresach rozwoju rynku ubezpieczeniowego w państwach EŚW	80
Tabela 8: Ubezpieczyciele wzajemni na życie prowadzący działalność ubezpieczeniową w państwach EŚW po okresie transformacji ustrojowej	85
Tabela 9: Ubezpieczyciele wzajemni prowadzące działalność ubezpieczeniową w Polsce (Dział II)	87
Tabela 10: Małe stowarzyszenia ubezpieczeń wzajemnych oferujące ubezpieczenia rolne na Węgrzech, które prowadziły działalności ubezpieczeniową po roku 2016	89
Tabela 11: „Duże” stowarzyszenia ubezpieczeń wzajemnych prowadzące działalność ubezpieczeniową na Węgrzech w dziale II po okresie transformacji ustrojowej	90
Tabela 12: Ubezpieczyciele wzajemni w krajach EŚW w podziale na małe oraz „duże” zakłady ubezpieczeń	94
Tabela 13: Kategorie jakościowe środków własnych ubezpieczycieli wzajemnych (zagregowane) w krajach EŚW w latach 2016 – 2022 (w tys EUR)	95
Tabela 14: Kategorie jakościowe środków własnych poszczególnych ubezpieczycieli wzajemnych w krajach EŚW w latach 2016 - 2022	96
Tabela 15: SCR poszczególnych ubezpieczycieli wzajemnych w latach 2016-2022 (dane w mln EUR)	97
Tabela 16: MCR ubezpieczycieli wzajemnych w latach 2016-2022 (dane w mln EUR).	99
Tabela 17: Współczynnik pokrycia wymogów kapitałowych ubezpieczycieli wzajemnych w krajach EŚW	100
Tabela 18: PWK ubezpieczycieli wzajemnych w krajach EŚW w porównaniu do rozkładu średniego pokrycia wymogów kapitałowych (SCR) w kraju, w którym dany ubezpieczyciel prowadzi działalność ubezpieczeniową (wskaźnik łączny dla obu działów)	102
Tabela 19: Wynik finansowy netto (WFn) ubezpieczycieli wzajemnych w krajach EŚW w latach 2016-2022 (dane w tys EUR).	104
Tabela 20: Podstawowe akty prawne regulujące działalność ubezpieczycieli w krajach EŚW	115
Tabela 21: Formy prawne dopuszczone do działalności ubezpieczeniowej w poszczególnych krajach EŚW	116
Tabela 22: Wybrane ustawy regulujące działalność ubezpieczycieli wzajemnych w krajach EŚW	118

Tabela 23: Zakres działalności ubezpieczycieli wzajemnych w krajach EŚW	121
Tabela 24: Zasady uzyskania statusu członka ubezpieczyciela wzajemnego w krajach EŚW (wybrane przykłady)	124
Tabela 25: Organy zarządzające i nadzorcze oraz system ładu korporacyjnego ubezpieczycieli wzajemnych w państwach EŚW (wybrane przykłady).....	132
Tabela 26: Dopuszczalne formy prawne dla przekształcanego ubezpieczyciela wzajemnego w krajach EŚW	135
Tabela 27: Wymogi prawne prowadzenia działalności w formie małego TUW w Polsce	139
Tabela 28: Minimalny kapitał gwarancyjnych małych stowarzyszeń ubezpieczeń wzajemnych na Węgrzech	141
Tabela 29: Wybrane czynniki warunkujące rozwój rynków ubezpieczeniowych w świetle prowadzonych badań.....	157
Tabela 30: Wybrane wskaźniki makroekonomiczne w państwach EŚW w porównaniu ze wskaźnikami pozostałych państw UE w latach 1990 - 2022	159
Tabela 31: Wybrane wskaźniki makroekonomiczne w poszczególnych krajach EŚW w latach 1990 – 2022	160
Tabela 32: Wybrane wskaźniki demograficzne w państwach EŚW w porównaniu ze wskaźnikami pozostałych państw UE w latach 1990 - 2022	165
Tabela 33: Wybrane wskaźniki demograficzne w poszczególnych państwach EŚW w latach 1990-2022 (w tys.).....	166
Tabela 34: Składka przypisana brutto na poszczególnych rynkach ubezpieczeniowych w krajach EŚW w latach 2004-2022 w sektorze ubezpieczeń na życie, pozostałych osobowych oraz majątkowych (mln euro).....	176
Tabela 35: Koncentracja działalności ubezpieczeniowej w państwach EŚW w roku 2022.....	186
Tabela 36: Składka przypisana brutto ubezpieczycieli wzajemnych działu I w podziale na poszczególne linie biznesowe ubezpieczeń na życie (w mln EUR)	195
Tabela 37: Składka przypisana brutto ubezpieczycieli wzajemnych działu II w podziale na poszczególne linie biznesowe ubezpieczeń innych niż na życie (w mln EUR).....	196
Tabela 38: Koncentracja działalności poszczególnych ubezpieczycieli wzajemnych non-life w krajach EŚW.....	198
Tabela 39: Ubezpieczyciele wzajemni z największym udziałem przypisu składki z linii biznesowych ubezpieczeń komunikacyjnych (linia 4 i 5) w przypisie składki ogółem w latach 2016-2022.....	201
Tabela 40: Ubezpieczyciele wzajemni z największym udziałem przypisu składki z linii biznesowych ubezpieczeń zdrowotnych (linia 1 i 2) w przypisie składki ogółem w latach 2016-2022.....	203
Tabela 41: Klasyfikacja ubezpieczycieli wzajemnych w krajach EŚW według zakresu podmiotowego prowadzonej działalności ubezpieczeniowej.....	206
Tabela 42: Liczba członków wybranych „dużych” ubezpieczycieli wzajemnych w krajach EŚW będących w większości własnością ubezpieczonych członków	214
Tabela 43: Struktura właścicielska towarzystw ubezpieczeń wzajemnych zależnych od innych zakładów ubezpieczeń w latach 2016-2022	217

Tabela 44: Struktura właścicielska badanych ubezpieczycieli należących do innych niż ubezpieczeniowe grup kapitałowych 2016-2022	219
Tabela 45: Składki i opłaty wnoszone przez członków wybranych ubezpieczycieli wzajemnych	225

Spis wykresów

Wykres 1: Udział sektora ubezpieczeń wzajemnych w rynku ubezpieczeń ogółem w wybranych krajach Unii Europejskiej w latach 2007-2022.	69
Wykres 2: Udział rynkowy sektora ubezpieczeń wzajemnych w dziale I i dziale II w 2022 roku	71
Wykres 3: Udział ubezpieczycieli wzajemnych (definicja 1) w rynku ubezpieczeń w krajach EŚW na tle pozostałych rynków ubezpieczeń państw UE w roku 2015	73
Wykres 4: Ubezpieczyciele wzajemni (wg definicji 1) w krajach EŚW i UE	75
Wykres 5: Udział rynkowy ubezpieczycieli wzajemnych (definicja 1) w krajach EŚW w latach 2000-2022 mierzony składką przypisaną brutto (w %)	78
Wykres 6: Liczba ubezpieczycieli wzajemnych prowadzących działalność ubezpieczeniową w poszczególnych Państwach EŚW w latach 2000-2022	83
Wykres 7: Stosunek liczby krajowych ubezpieczycieli wzajemnych do ogólnej liczby krajowych zakładów ubezpieczeń i oddziałów zagranicznych zakładów ubezpieczeń w krajach EŚW (w %)	84
Wykres 8: Udział ubezpieczeń komunikacyjnych w sektorze ubezpieczeń majątkowych w poszczególnych krajach EŚW w roku 2020	178
Wykres 9: Penetracja rynku ubezpieczeń w państwach UE w roku 2022	181
Wykres 10: Penetracja rynku ubezpieczeń w krajach EŚW w latach 2004-2022	182
Wykres 11: Gęstość rynku ubezpieczeń w państwach UE w roku 2022 (w EUR)	183
Wykres 12: Gęstość rynku ubezpieczeń w krajach EŚW na tle pozostałych państw UE w latach 2004-2022 w podziale na segmenty rynkowe (w EUR).	184
Wykres 13: Liczba zakładów ubezpieczeń w krajach EŚW w latach 2004-2022	185

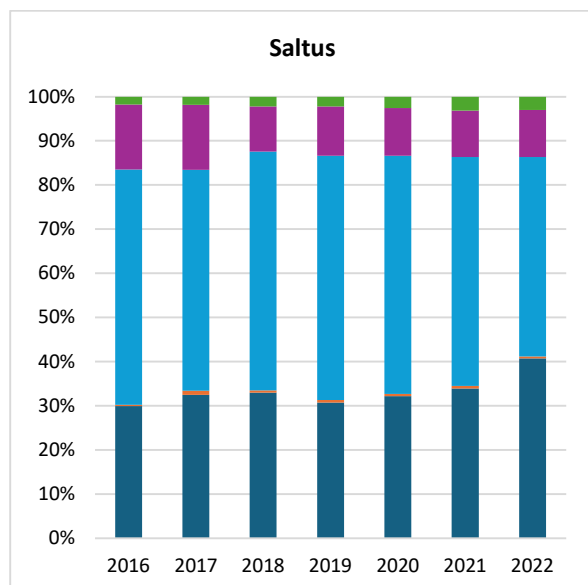
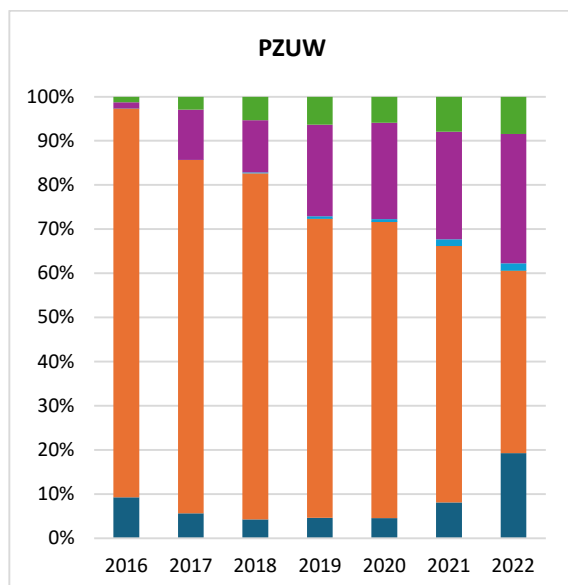
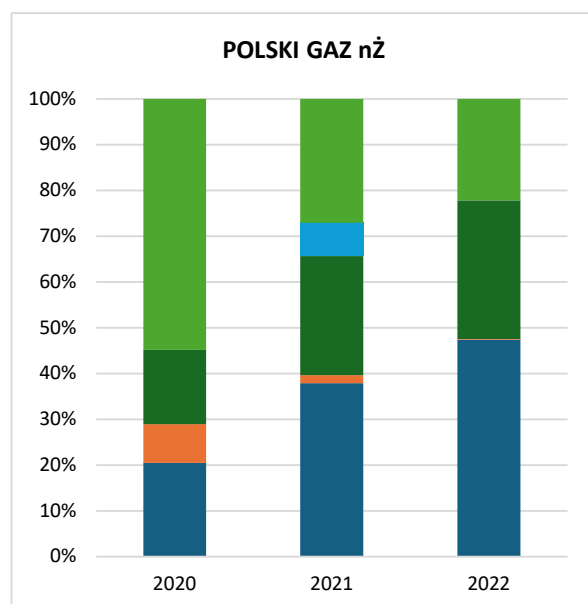
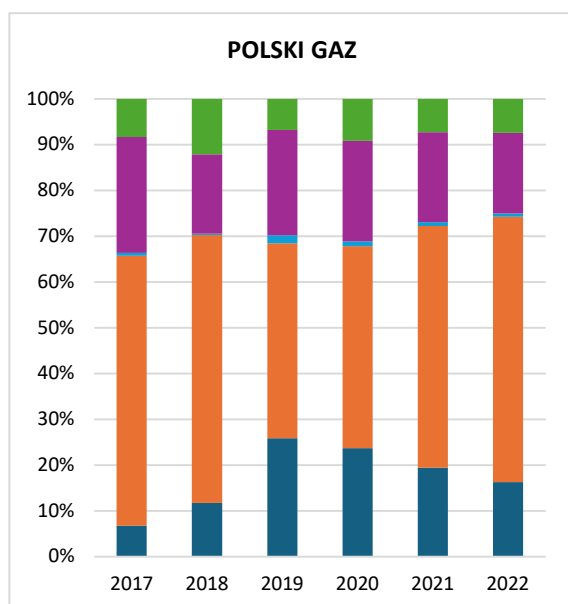
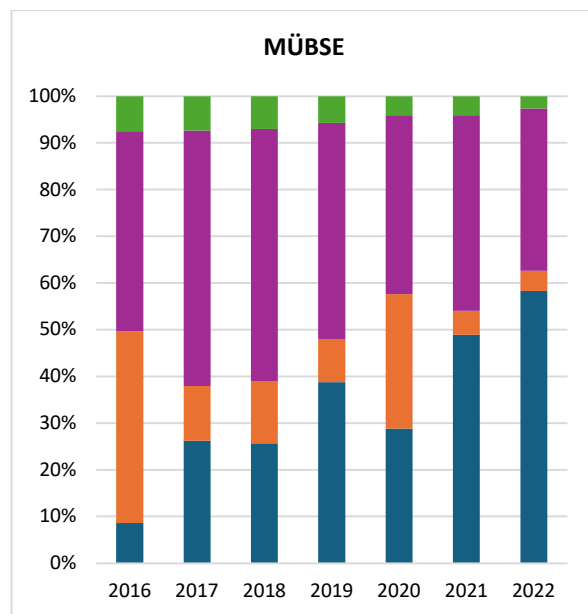
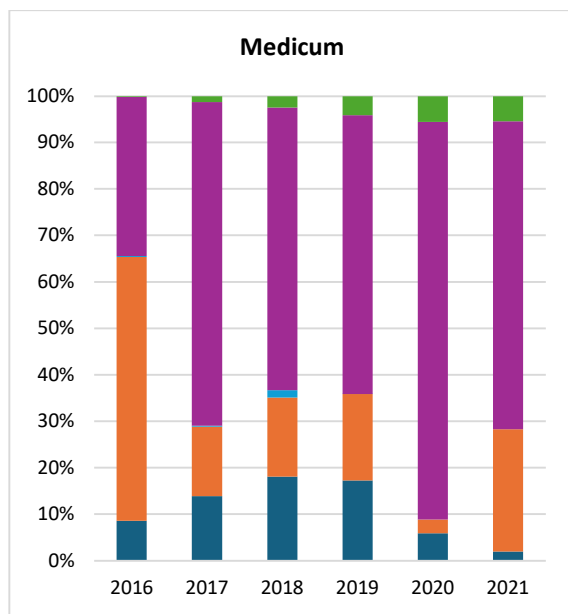
Spis rysunków

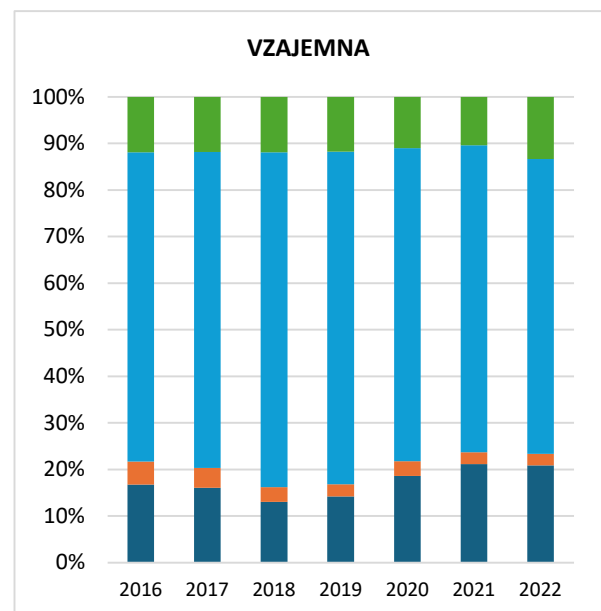
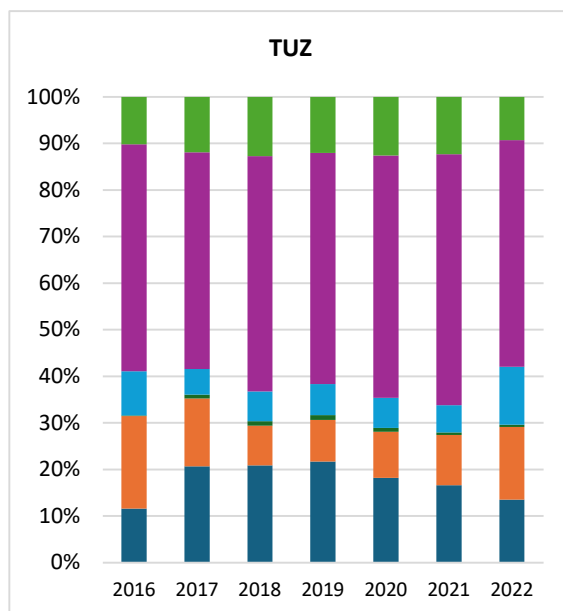
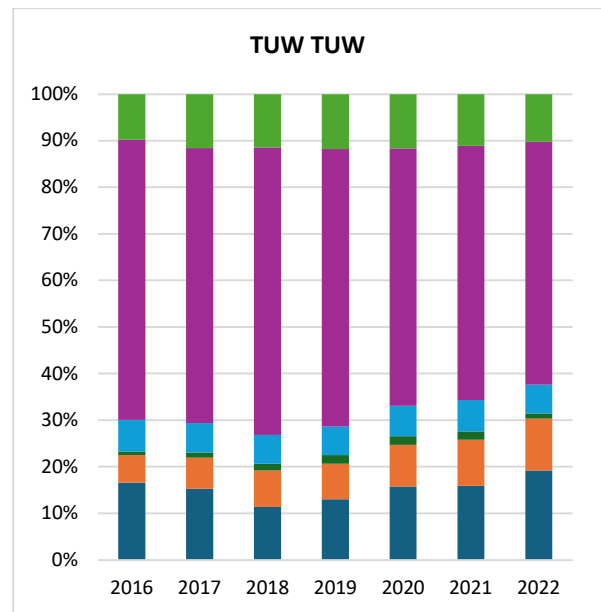
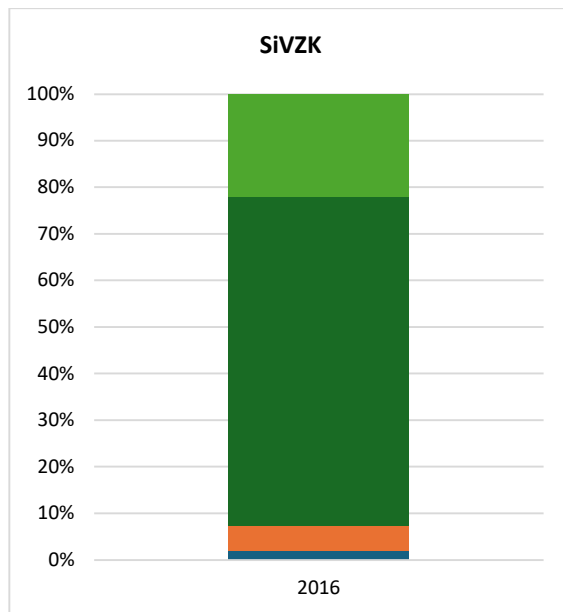
Rysunek 1: Schemat otoczenia przedsiębiorstwa z uwzględnieniem specyfiki działalności ubezpieczyciela wzajemnego	56
Rysunek 2: Filary systemu Solvency II	110

Załącznik 1:

Dekompozycja wymogów kapitałowych badanych zakładów ubezpieczeń

Załącznik 2a:

Fixed effects model dla zmiennej objaśnianej udział rynkowy ubezpieczycieli wzajemnych sklasyfikowanych w ramach definicji 1

Czynniki międzyobiektywne	
Etykieta wartości	N
Bułgaria	14
Chorwacja	14
Czechy	15
Estonia	15
Litwa	14
Łotwa	15
Polska	15
Rumunia	14
Słowacja	15
Słowenia	15
Węgry	15
Austria	10
Belgia	10
Cypr	10
Dania	10
Finlandia	10
Francja	9
Grecja	9
Hiszpania	10
Holandia	10
Irlandia	10
Niemcy	10
Portugalia	10
Szwecja	10
Wielka Brytania	10
Włochy	10

Testy efektów międzyobiektowych						
Zmienna zależna:						
Źródło	Typ III sumy kwadratów	df	Średni kwadrat	F	istotność	Cząstkowe Eta kwadrat
Model skorygowany	2,006 ^a	36	0,056	149,906	0,000	0,952
Stała	4,555E-05	1	4,555E-05	0,123	0,727	0,000
Penetracja rynku ubezpieczeń	0,001	1	0,001	1,865	0,173	0,007
Gęstość rynków ubezpieczeń	0,000	1	0,000	0,595	0,441	0,002
Składka przypisana brutto ogółem	0,000	1	0,000	0,415	0,520	0,002
Inflacja HICP	1,911E-05	1	1,911E-05	0,051	0,821	0,000
Populacja	0,001	1	0,001	2,831	0,094	0,010
PKB (USD)	0,000	1	0,000	0,289	0,591	0,001
PKB per capita (USD)	0,000	1	0,000	0,635	0,426	0,002
Bezrobocie	1,209E-05	1	1,209E-05	0,033	0,857	0,000
Wskaźnik obciążenia demograficznego	0,000	1	0,000	0,349	0,555	0,001
Udział rolnictwa w PKB	0,000	1	0,000	0,933	0,335	0,003
Urbanizacja	0,001	1	0,001	2,919	0,089	0,011
Kraj	0,859	25	0,034	92,486	0,000	0,895
Błąd	0,101	272	0,000			
Ogółem	3,123	309				
Ogółem skorygowane	2,107	308				

a. $R^2 = 0,952$ (Skorygowane R^2 kwadrat = 0,946)

Oceny parametrów							
Zmienna zależna:							
Parametr	B	Błąd standardowy	t	istotność	95% przedział ufności		Cząstkowe Eta kwadrat
					Dolna granica	Górna granica	
Penetracja rynku ubezpieczeń	-0,311	0,228	-1,366	0,173	-0,759	0,137	0,007
Gęstość rynków ubezpieczeń	4,446E-06	5,763E-06	0,771	0,441	-6,900E-06	1,579E-05	0,002
Składka przypisana brutto ogółem	9,528E-08	1,480E-07	0,644	0,520	-1,960E-07	3,866E-07	0,002
Inflacja HICP	0,000	0,001	0,227	0,821	-0,001	0,001	0,000
Populacja	-4,370E-09	2,598E-09	-1,682	0,094	-9,484E-09	7,437E-10	0,010
PKB (USD)	-9,066E-15	1,686E-14	-0,538	0,591	-4,226E-14	2,412E-14	0,001
PKB per capita (USD)	-4,189E-07	5,258E-07	-0,797	0,426	-1,454E-06	6,163E-07	0,002
Bezrobocie	-0,008	0,044	-0,180	0,857	-0,096	0,080	0,000
Wskaźnik obciążenia demograficznego	0,039	0,066	0,591	0,555	-0,090	0,168	0,001
Udział rolnictwa w PKB	0,346	0,359	0,966	0,335	-0,360	1,053	0,003
Urbanizacja	0,258	0,151	1,708	0,089	-0,039	0,554	0,011
Bułgaria	-0,302	0,139	-2,176	0,030	-0,575	-0,029	0,017
Chorwacja	-0,270	0,143	-1,883	0,061	-0,552	0,012	0,013
Czechy	-0,277	0,130	-2,133	0,034	-0,532	-0,021	0,016
Estonia	-0,315	0,153	-2,063	0,040	-0,615	-0,014	0,015
Litwa	-0,306	0,148	-2,067	0,040	-0,598	-0,015	0,015
Łotwa	-0,313	0,151	-2,078	0,039	-0,610	-0,016	0,016
Polska	-0,102	0,058	-1,745	0,082	-0,217	0,013	0,011
Rumunia	-0,205	0,104	-1,979	0,049	-0,409	-0,001	0,014
Słowacja	-0,251	0,140	-1,797	0,073	-0,527	0,024	0,012
Słowenia	-0,127	0,148	-0,859	0,391	-0,418	0,164	0,003
Węgry	-0,256	0,131	-1,958	0,051	-0,513	0,001	0,014
Austria	-0,199	0,133	-1,496	0,136	-0,460	0,063	0,008
Belgia	-0,251	0,141	-1,785	0,075	-0,528	0,026	0,012
Cypr	-0,297	0,153	-1,942	0,053	-0,597	0,004	0,014
Dania	-0,146	0,149	-0,978	0,329	-0,439	0,148	0,004
Finlandia	-0,046	0,148	-0,310	0,757	-0,337	0,245	0,000
Francja	0,134	0,023	5,949	0,000	0,090	0,178	0,115
Grecja	-0,287	0,131	-2,191	0,029	-0,545	-0,029	0,017
Hiszpania	-0,012	0,043	-0,278	0,781	-0,097	0,073	0,000
Holandia	-0,099	0,120	-0,822	0,412	-0,335	0,138	0,002
Irlandia	-0,251	0,144	-1,736	0,084	-0,535	0,034	0,011
Niemcy	0,251	0,060	4,194	0,000	0,133	0,369	0,061
Portugalia	-0,234	0,127	-1,848	0,066	-0,484	0,015	0,012
Szwecja	-0,050	0,138	-0,362	0,717	-0,322	0,222	0,000
Wielka Brytania	-0,005	0,025	-0,203	0,839	-0,054	0,044	0,000
Włochy	0,127	0,165	0,768	0,443	-0,199	0,453	0,002

Załącznik 2b:

Fixed effects model dla zmiennej objaśnianej udział rynkowy sektora ubezpieczeń wzajemnych

Czynniki międzyobiektywne	
Etykieta wartości	N
Bułgaria	11
Chorwacja	11
Czechy	11
Estonia	9
Litwa	9
Łotwa	9
Polska	11
Rumunia	11
Słowacja	11
Słowenia	11
Węgry	11
Austria	11
Belgia	11
Cypr	9
Dania	11
Finlandia	11
Francja	11
Grecja	11
Hiszpania	11
Holandia	11
Irlandia	11
Niemcy	11
Portugalia	11
Szwecja	11
Wielka Brytania	10
Włochy	10

Testy efektów międzyobiektowych						
Zmienna zależna:						
Źródło	Typ III sumy kwadratów	df	Średni kwadrat	F	istotność	Cząstkowe Eta kwadrat
Model skorygowany	7,871 ^a	36	0,219	143,479	0,000	0,956
Stała	0,000	1	0,000	0,078	0,780	0,000
Penetracja rynku ubezpieczeń	0,015	1	0,015	10,124	0,002	0,041
Gęstość rynków ubezpieczeń	0,010	1	0,010	6,274	0,013	0,026
Składka przypisana brutto ogółem	0,001	1	0,001	0,344	0,558	0,001
Inflacja HICP	0,007	1	0,007	4,343	0,038	0,018
Populacja	0,004	1	0,004	2,815	0,095	0,012
PKB (USD)	0,001	1	0,001	0,440	0,508	0,002
PKB per capita (USD)	0,000	1	0,000	0,306	0,581	0,001
Bezrobocie	8,894E-06	1	8,894E-06	0,006	0,939	0,000
Wskaźnik obciążenia demograficznego	0,012	1	0,012	8,090	0,005	0,033
Udział rolnictwa w PKB	0,011	1	0,011	7,365	0,007	0,030
Urbanizacja	3,001E-05	1	3,001E-05	0,020	0,889	0,000
Kraj	5,952	25	0,238	156,237	0,000	0,942
Błąd	0,364	239	0,002			
Ogółem	29,128	276				
Ogółem skorygowane	8,236	275				

a. R kwadrat = 0,956 (Skorygowane R kwadrat = 0,949)

Oceny parametrów								
Zmienna zależna:								
Parametr	B	Błąd standardowy	t	istotność	95% przedział ufności		Cząstkowe Eta kwadrat	
					Dolna granica	Górna granica		
Penetracja rynku ubezpieczeń	-1,297	0,408	-3,182	0,002	-2,100	-0,494	0,041	
Gęstość rynków ubezpieczeń	2,441E-05	9,746E-06	2,505	0,013	5,213E-06	4,361E-05	0,026	
Składka przypisana brutto ogółem	-1,711E-07	2,918E-07	-0,586	0,558	-7,459E-07	4,038E-07	0,001	
Inflacja HICP	-0,003	0,001	-2,084	0,038	-0,006	0,000	0,018	
Populacja	9,009E-09	5,370E-09	1,678	0,095	-1,569E-09	1,959E-08	0,012	
PKB (USD)	-2,665E-14	4,020E-14	-0,663	0,508	-1,058E-13	5,253E-14	0,002	
PKB per capita (USD)	-5,545E-07	1,003E-06	-0,553	0,581	-2,530E-06	1,421E-06	0,001	
Bezrobocie	0,007	0,097	0,076	0,939	-0,184	0,199	0,000	
Wskaźnik obciążenia demograficznego	0,435	0,153	2,844	0,005	0,134	0,736	0,033	
Udział rolnictwa w PKB	2,270	0,836	2,714	0,007	0,622	3,917	0,030	
Urbanizacja	-0,046	0,330	-0,140	0,889	-0,696	0,604	0,000	
Bułgaria	0,376	0,295	1,273	0,204	-0,206	0,957	0,007	
Chorwacja	0,318	0,308	1,033	0,303	-0,289	0,926	0,004	
Czechy	0,535	0,274	1,952	0,052	-0,005	1,075	0,016	
Estonia	0,258	0,324	0,795	0,427	-0,381	0,897	0,003	
Litwa	0,267	0,315	0,847	0,398	-0,354	0,888	0,003	
Łotwa	0,270	0,321	0,843	0,400	-0,361	0,902	0,003	
Polska	0,105	0,132	0,798	0,426	-0,154	0,365	0,003	
Rumunia	0,388	0,230	1,686	0,093	-0,065	0,841	0,012	

Słowacja	0,670	0,299	2,244	0,026	0,082	1,258	0,021
Słowenia	0,495	0,315	1,571	0,118	-0,126	1,116	0,010
Węgry	0,519	0,278	1,863	0,064	-0,030	1,067	0,014
Austria	0,797	0,281	2,836	0,005	0,243	1,350	0,033
Belgia	0,369	0,292	1,262	0,208	-0,207	0,945	0,007
Cypr	0,275	0,322	0,854	0,394	-0,359	0,909	0,003
Dania	0,676	0,311	2,174	0,031	0,063	1,289	0,019
Finlandia	0,558	0,309	1,808	0,072	-0,050	1,165	0,013
Francja	0,256	0,051	5,015	0,000	0,156	0,357	0,095
Grecja	0,243	0,276	0,878	0,381	-0,302	0,787	0,003
Hiszpania	0,246	0,088	2,808	0,005	0,073	0,419	0,032
Holandia	0,672	0,251	2,680	0,008	0,178	1,165	0,029
Irlandia	0,257	0,303	0,849	0,397	-0,340	0,855	0,003
Niemcy	0,113	0,133	0,850	0,396	-0,149	0,376	0,003
Portugalia	0,264	0,270	0,978	0,329	-0,268	0,795	0,004
Szwecja	0,553	0,288	1,923	0,056	-0,013	1,120	0,015
Wielka Brytania	-0,092	0,059	-1,545	0,124	-0,208	0,025	0,010
Włochy	-0,422	0,360	-1,175	0,241	-1,131	0,286	0,006

Załącznik 2c:

zależność korelacyjna pomiędzy udziałem rynkowych ubezpieczycieli wzajemnych a wybranymi wskaźnikami makrootoczenia

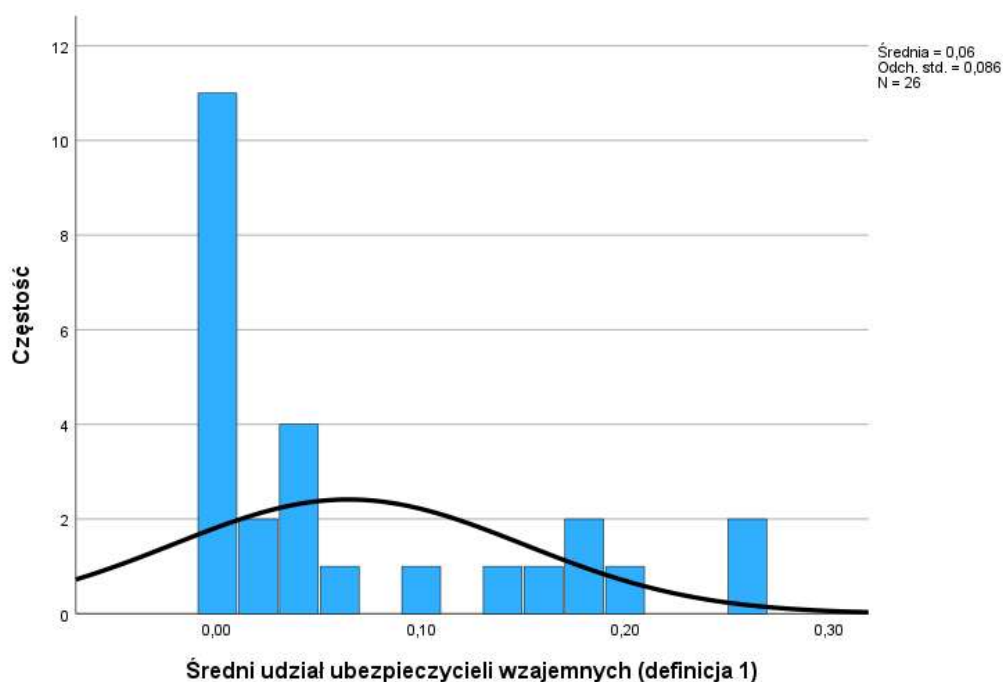
Korelacje rho Spearmana			
		Udział definicja 1	Udział sektor ubezpieczeń wzajemnych
Penetracja ubezpieczeń	ryнку	Współczynnik korelacji	0,659**
		Istotność (dwustronna)	0,452
		N	26
Gęstość rynków ubezpieczeń		Współczynnik korelacji	0,654**
		Istotność (dwustronna)	0,300
		N	26
Składka przypisana brutto		Współczynnik korelacji	0,723**
		Istotność (dwustronna)	0,052
		N	26
Inflacja HICP		Współczynnik korelacji	-0,308
		Istotność (dwustronna)	0,126
		N	26
Populacja		Współczynnik korelacji	0,392*
		Istotność (dwustronna)	0,048
		N	26
PKB (USD)		Współczynnik korelacji	0,662**
		Istotność (dwustronna)	0,031
		N	26

PKB Per Capita (USD)	Współczynnik korelacji	0,616**	0,224
	Istotność (dwustronna)	0,001	0,270
	N	26	26
Bezrobocie	Współczynnik korelacji	-0,535**	-0,543**
	Istotność (dwustronna)	0,005	0,004
	N	26	26
Wskaźnik obciążenia demograficznego	Współczynnik korelacji	0,506**	0,080
	Istotność (dwustronna)	0,008	0,698
	N	26	26
Udział Rolnictwa w PKB	Współczynnik korelacji	-,517**	-0,131
	Istotność (dwustronna)	0,007	0,522
	N	26	26
Urbanizacja	Współczynnik korelacji	0,640**	0,208
	Istotność (dwustronna)	0,000	0,309
	N	26	26

** Korelacja istotna na poziomie 0.01 (dwustronnie).

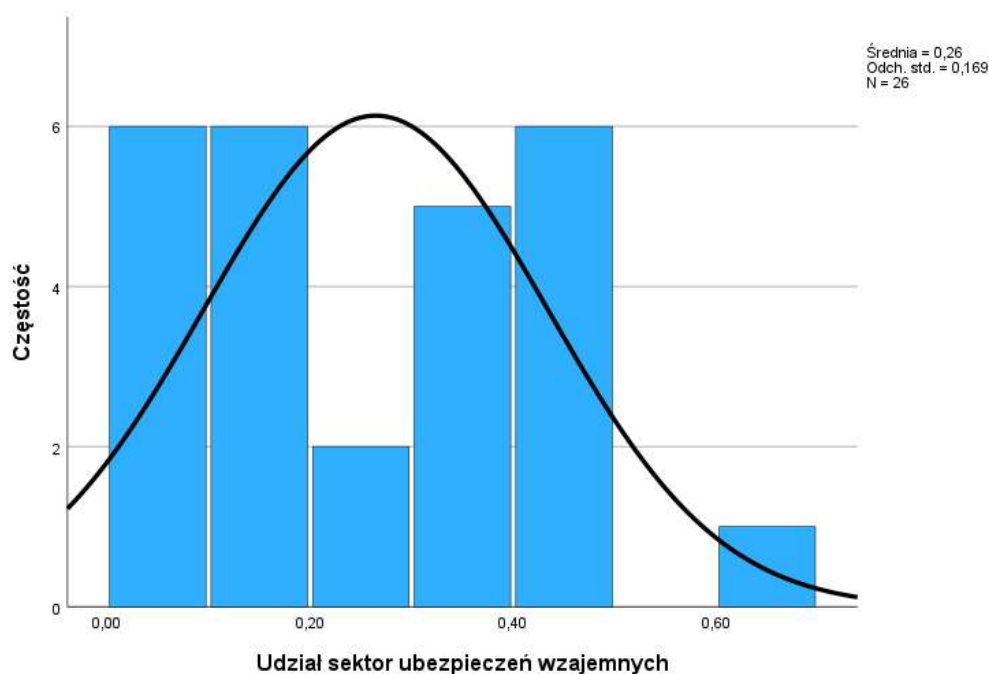
* Korelacja istotna na poziomie 0.05 (dwustronnie).

Załącznik 2c (cd.):

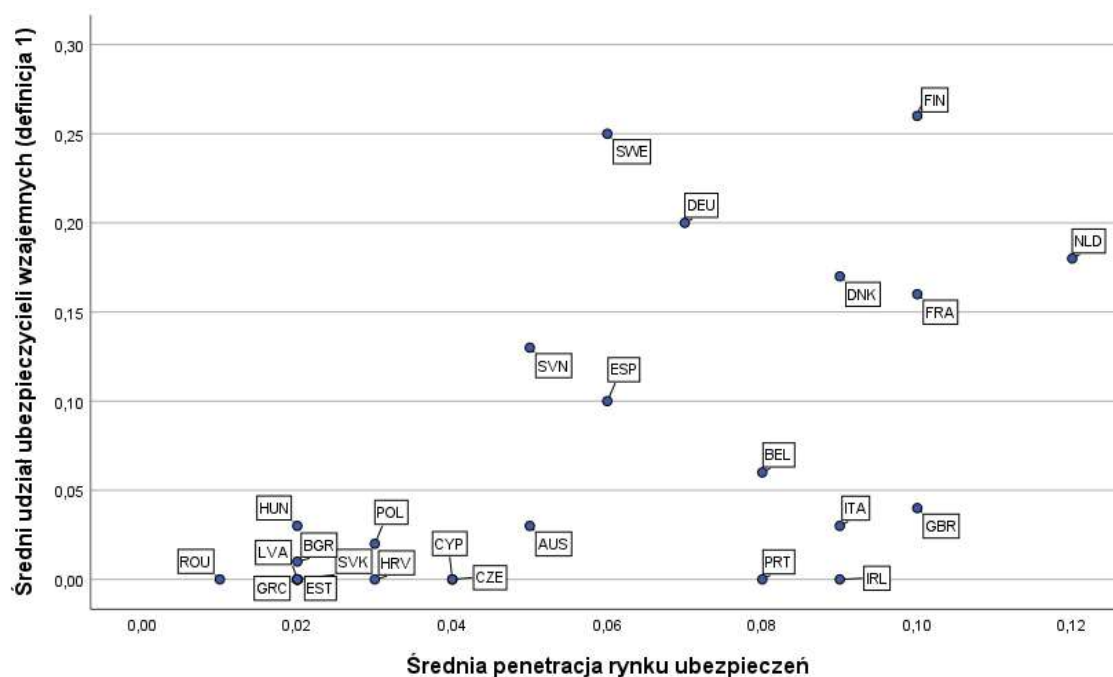
Wykres A: Rozkład zmiennej średni udział rynkowy ubezpieczycieli wzajemnych (definicja 1) w wybranych krajach Unii Europejskiej

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych opublikowanych przez Amice

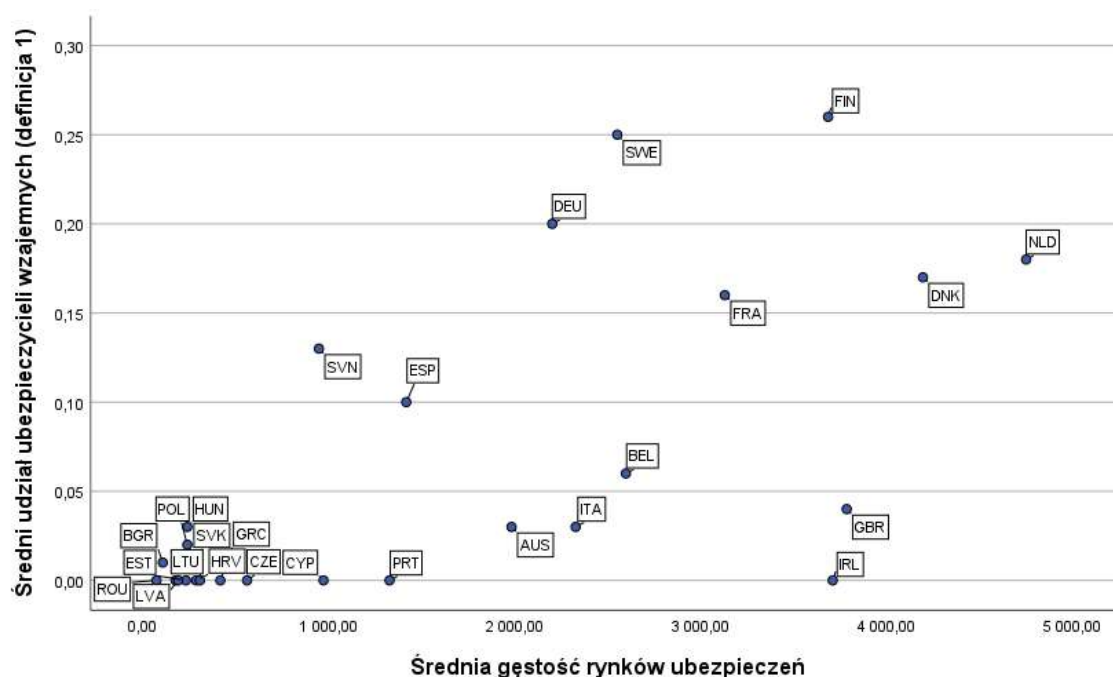

Wykres B: Rozkład zmiennej średni udział sektora ubezpieczycieli wzajemnych w wybranych krajach Unii Europejskiej

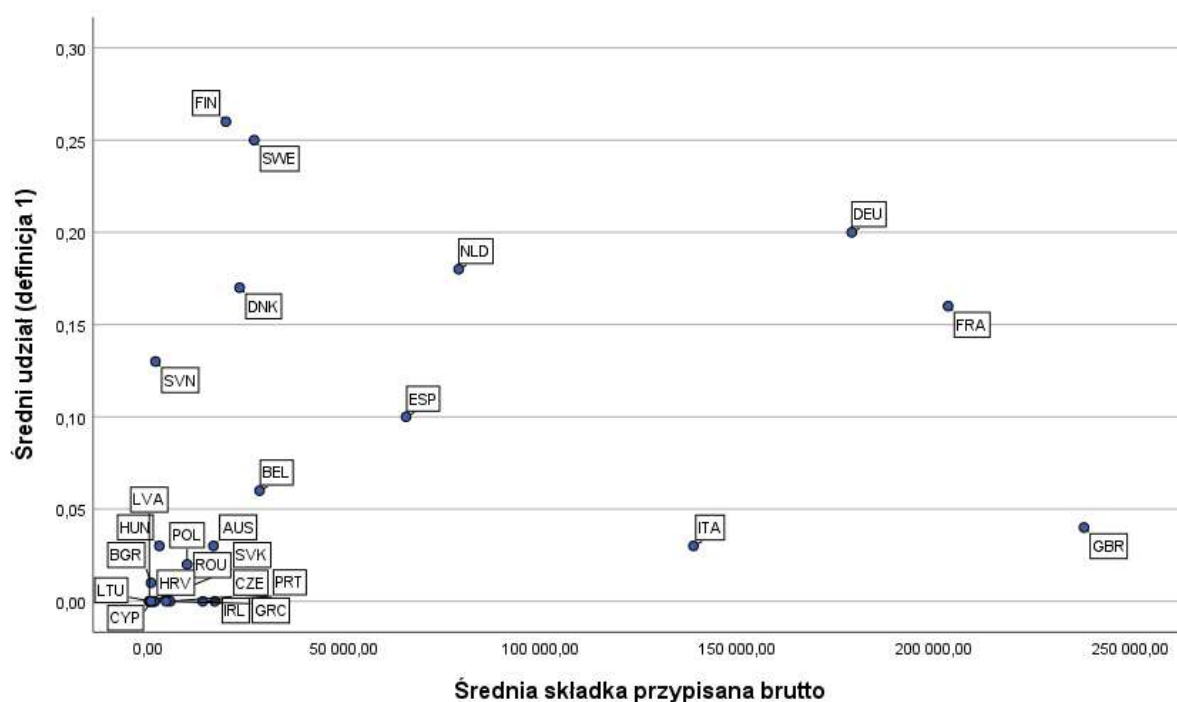
Źródło: opracowanie własne na podstawie danych opublikowanych przez Amice

Wykres C: Zależność pomiędzy średnią penetracją rynku ubezpieczeniowego a średnim udziałem rynkowym ubezpieczycieli wzajemnych sklasyfikowanych w ramach definicji 1
 Źródło: opracowanie własne na podstawie danych opublikowanych przez Insurance Europe i Amice

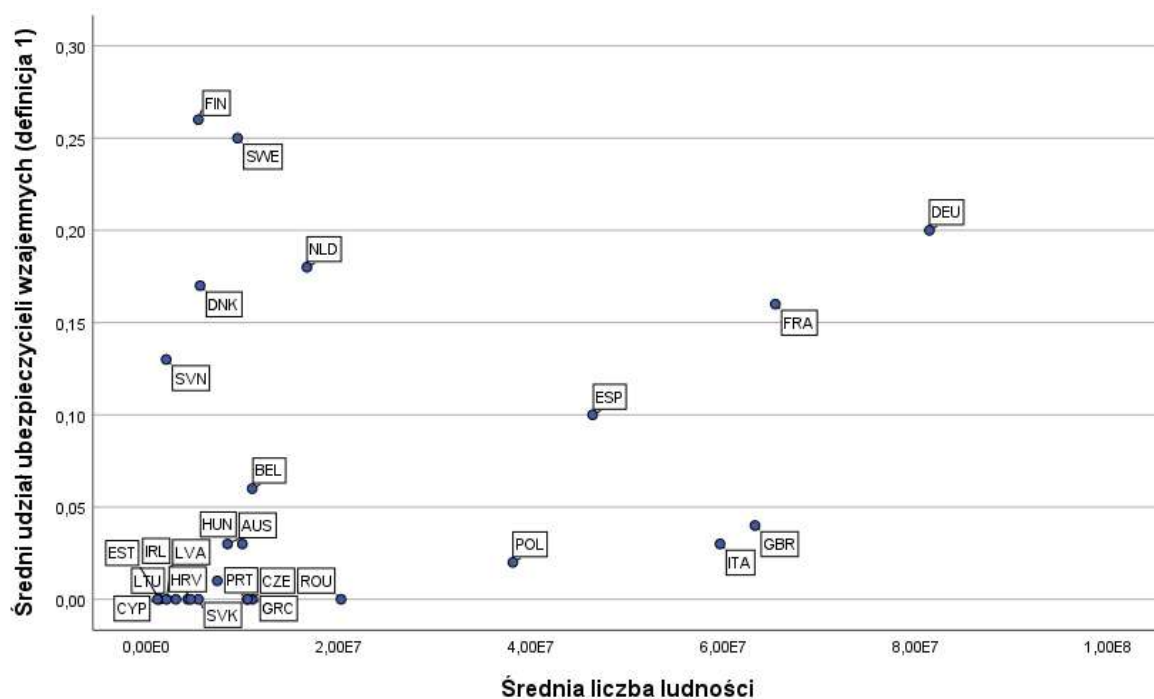

Wykres D: Zależność pomiędzy średnią gęstością rynku ubezpieczeniowego a średnim udziałem rynkowym ubezpieczycieli wzajemnych sklasyfikowanych w ramach definicji 1
 Źródło: opracowanie własne na podstawie danych opublikowanych przez Insurance Europe i Amice

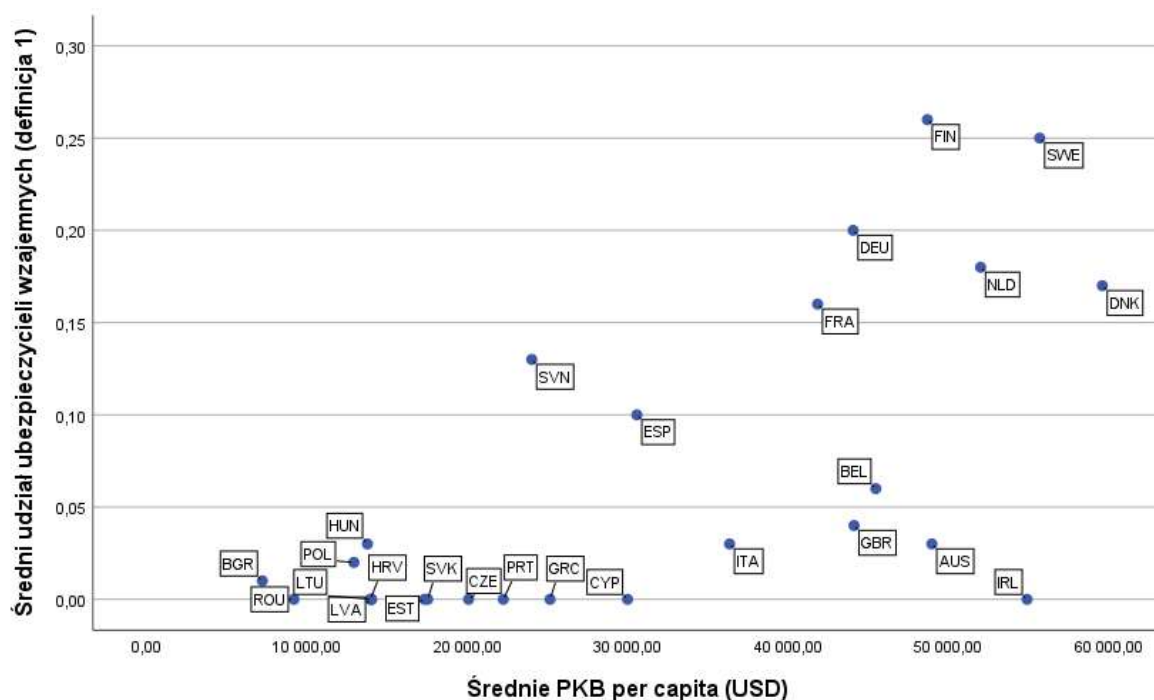
Wykres E: Zależność pomiędzy średnią składką przypisaną brutto a średnim udziałem rynkowym ubezpieczycieli wzajemnych sklasyfikowanych w ramach definicji 1

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych opublikowanych przez Insurance Europe i Amice

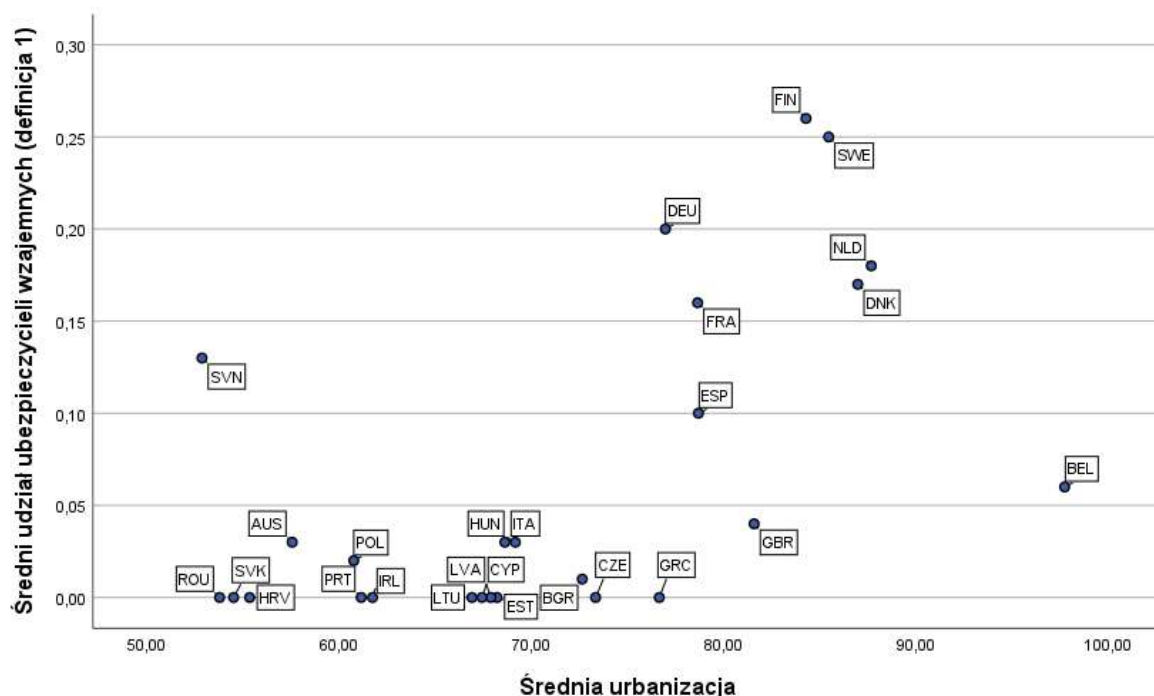
Wykres F: Zależność pomiędzy średnią liczbą ludności a średnim udziałem rynkowym ubezpieczycieli wzajemnych sklasyfikowanych w ramach definicji 1

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych opublikowanych przez Banku Światowego i Amice

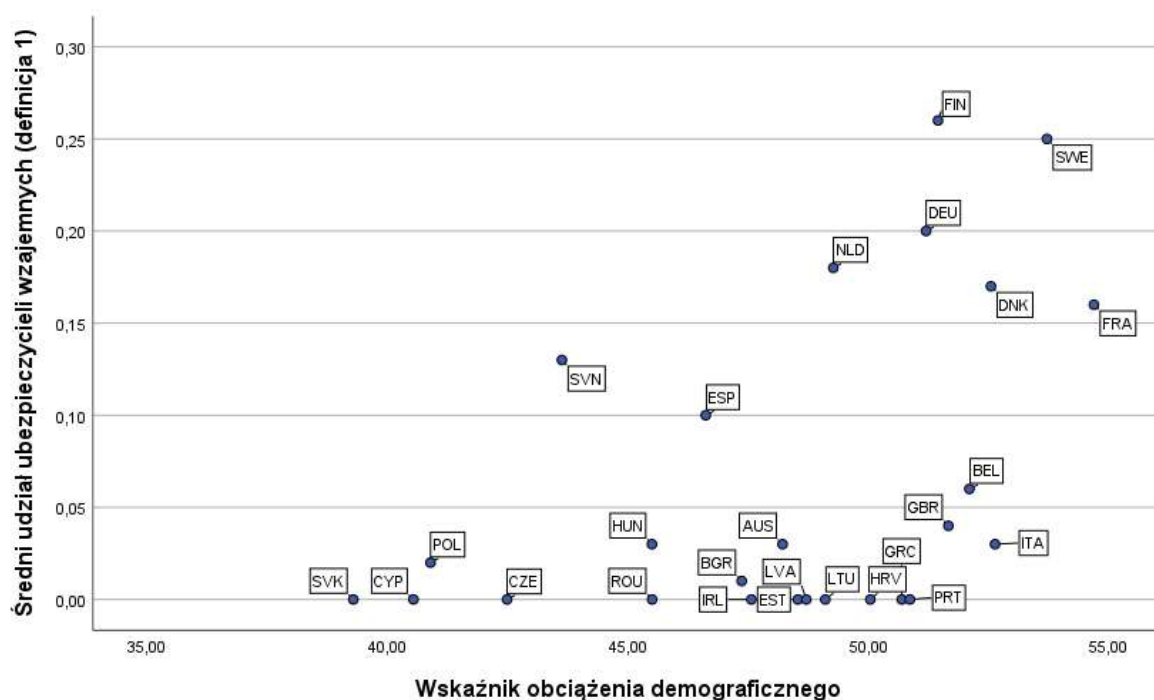
Wykres H: Zależność pomiędzy średnim parametrem PKB per capita a średnim udziałem rynkowym ubezpieczycieli wzajemnych sklasyfikowanych w ramach definicji 1

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych opublikowanych przez Banku Światowego i Amice

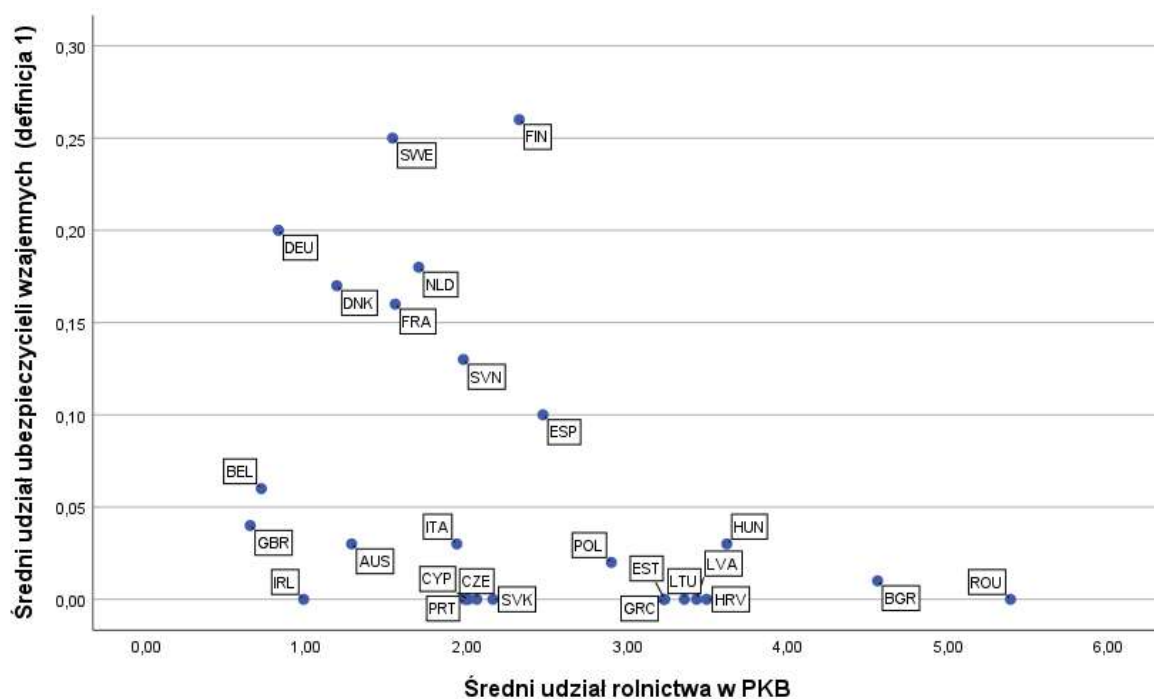

Wykres I: Zależność pomiędzy średnim wskaźnikiem urbanizacji a średnim udziałem rynkowym ubezpieczycieli wzajemnych sklasyfikowanych w ramach definicji 1

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych opublikowanych przez Banku Światowego i Amice

Wykres J: Zależność pomiędzy średnim wskaźnikiem obciążenia demograficznego a średnim udziałem rynkowym ubezpieczycieli wzajemnych sklasyfikowanych w ramach definicji 1
 Źródło: opracowanie własne na podstawie danych opublikowanych przez Banku Światowego i Amice

Wykres K: Zależność pomiędzy średnim udziałem rolnictwa w PKB a średnim udziałem rynkowym ubezpieczycieli wzajemnych sklasyfikowanych w ramach definicji 1
 Źródło: opracowanie własne na podstawie danych opublikowanych przez Banku Światowego i Amice

Załącznik 3:

Wybrane dane finansowe ubezpieczycieli wzajemnych Państwa EŚW

SKŁADKA PRZYPISANA BRUTTO (w tys EUR)					ROK				
DZIAŁ	KRAJ	NAZWA ZAKŁADU UBEZPIECZEŃ	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022
LIFE	BUŁGARIA	SIVZK	9 873,27						
	POLSKA	MACIF	4 762,90	4 909,15	4 353,74				
		POLSKI GAZ nŻ					63,47	3 682,20	4 447,56
		REJENT-LIFE	3 816,27	4 122,57	4 058,97	4 131,36	3 912,54	3 993,02	4 024,24
NON-LIFE	POLSKA	CONCORDIA	82 706,24	96 459,68	93 617,39	99 213,17			
		CUPRUM	10 975,25	12 531,96	12 849,87	15 060,93	14 798,61	15 337,33	16 411,93
		MEDICUM	105,49	814,99	1 372,03	1 587,19	0,00	0,00	
		POCZTOWE	22 027,92	53 054,02	43 013,39	62 001,27	66 778,07	73 765,60	72 195,16
		POLSKI GAZ		25 796,56	18 419,68	27 288,31	30 798,74	33 758,66	39 432,12
		PZUW	31 271,31	91 948,05	128 400,80	162 159,51	138 789,57	173 562,58	222 651,73
		SALTUS/SKOK	40 790,52	45 732,57	39 317,91	54 399,43	49 796,02	45 543,06	39 549,25
		TUW TUW	151 351,20	167 191,53	148 169,55	138 323,90	136 395,06	141 860,49	152 656,92
		TUZ	59 059,83	49 640,39	46 809,45	60 288,84	76 211,92	83 318,49	82 478,73
	SŁOWENIA	VZAJEMNA	275 696,19	284 707,00	304 474,00	330 975,00	342 958,00	321 931,00	339 363,00
	WĘGRY	KÖBE	28 322,47	30 831,32	39 570,70	46 147,37	44 408,08	46 824,62	45 236,02
		MÜBSE	3 917,15	3 902,04	3 975,94	3 746,91	3 233,07	3 373,24	3 235,66
ŁĄCZNA SKŁADKI PRZYPISANA BRUTTO			724 675,99	871 641,84	888 403,42	1 005 323,20	908 143,16	946 950,28	1 021 682,31

Puste pole oznacza, że zakład ubezpieczeń nie prowadził działalności w danym roku.

SKŁADKA ZAROBIONA NA UDZIALE WŁASNYM (w tys EUR)						ROK			
DZIAŁ	KRAJ	NAZWA ZAKŁADU UBEZPIECZEŃ	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022
LIFE	BUŁGARIA	SIVZK	9 587,36						
	POLSKA	MACIF	4 109,11	4 207,93	3 650,51				
		POLSKI GAZ nŻ					63,24	3 678,63	4 446,73
		REJENT-LIFE	3 818,31	4 106,05	4 060,14	4 132,53	3 912,76	3 994,11	4 025,73
NON-LIFE	POLSKA	CONCORDIA	40 104,11	54 299,98	54 250,76	56 849,56			
		CUPRUM	10 459,03	12 045,22	12 508,85	14 294,14	14 153,32	15 028,13	15 625,63
		MEDICUM	28,67	221,94	482,75	201,93	382,92	137,71	
		POCZTOWE	14 625,57	20 525,45	27 689,05	27 610,68	26 213,88	27 297,24	26 716,09
		POLSKI GAZ		3 395,31	6 050,11	6 939,17	7 197,47	8 287,32	9 571,54
		PZUW	125,31	3 154,60	8 848,01	15 031,32	24 830,50	31 564,78	43 878,88
		SALTUS/SKOK	35 736,82	40 514,65	41 608,58	43 640,75	45 334,85	49 981,47	49 585,53
		TUW TUW	55 579,99	68 110,92	64 395,27	61 563,71	58 652,86	61 238,29	65 322,06
		TUZ	28 761,49	20 430,91	17 843,77	24 352,72	31 508,88	41 138,68	43 784,49
	SŁOWENIA	VZAJEMNA	274 602,99	281 388,00	301 389,00	325 443,00	342 084,00	320 886,00	337 873,00
	WĘGRY	KÖBE	12 833,07	13 390,69	16 643,62	26 920,57	23 047,54	25 264,46	25 086,14
		MÜBSE	1 613,07	1 606,07	1 639,18	2 072,49	1 874,43	1 955,31	1 888,44
ŁĄCZNA SKŁADKA ZAROBIONA NA UDZIALE WŁASNYM			491 984,89	527 397,72	561 059,60	609 052,55	579 256,65	590 452,12	627 804,25

Puste pole oznacza, że zakład ubezpieczeń nie prowadził działalności w danym roku.

SKŁADKA ZATRZYMANA			ROK						
DZIAŁ	KRAJ	NAZWA ZAKŁADU UBEZPIECZEŃ	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022
LIFE	BUŁGARIA	SIVZK	97,10%						
	POLSKA	MACIF	86,27%	85,72%	83,85%				
		POLSKI GAZ nŻ					99,63%	99,90%	99,98%
		REJENT-LIFE	100,05%	99,60%	100,03%	100,03%	100,01%	100,03%	100,04%
NON-LIFE	POLSKA	CONCORDIA	48,49%	56,29%	57,95%	57,30%			
		CUPRUM	95,30%	96,12%	97,35%	94,91%	95,64%	97,98%	95,21%
		MEDICUM	27,17%	27,23%	35,19%	12,72%			
		POCZTOWE	66,40%	38,69%	64,37%	44,53%	39,26%	37,01%	37,01%
		POLSKI GAZ		13,16%	32,85%	25,43%	23,37%	24,55%	24,27%
		PZUW	0,40%	3,43%	6,89%	9,27%	17,89%	18,19%	19,71%
		SALTUS/SKOK	87,61%	88,59%	105,83%	80,22%	91,04%	109,75%	125,38%
		TUW TUW	36,72%	40,74%	43,46%	44,51%	43,00%	43,17%	42,79%
		TUZ	48,70%	41,16%	38,12%	40,39%	41,34%	49,38%	53,09%
	SŁOWENIA	VZAJEMNA	99,60%	98,83%	98,99%	98,33%	99,75%	99,68%	99,56%
	WĘGRY	KÖBE	45,31%	43,43%	42,06%	58,34%	51,90%	53,96%	55,46%
		MÜBSE	41,18%	41,16%	41,23%	55,31%	57,98%	57,97%	58,36%
ŚREDNIA SKŁADKA ZATRZYMANA			62,88%	55,30%	60,58%	55,48%	63,40%	65,96%	67,57%

Puste pole oznacza, że zakład ubezpieczeń nie prowadził działalności w danym roku.

ODSZKODOWANIA I ŚWIADCZENIA NA UDZIALE WŁASNYM									
(w tys EUR)									
DZIAŁ	KRAJ	NAZWA ZAKŁADU UBEZPIECZEŃ	2016	2017	2018	ROK 2019	2020	2021	2022
LIFE	BUŁGARIA	SIVZK	432,23						
	POLSKA	MACIF	1 096,00	1 442,50	1 242,40				
		POLSKI GAZ nŻ					0,05	2 406,11	2 861,22
		REJENT-LIFE	1 898,48	1 763,81	2 314,92	2 350,70	2 447,04	2 289,04	2 828,05
NON-LIFE	POLSKA	CONCORDIA	22 468,50	25 521,21	23 081,10	27 814,19			
		CUPRUM	4 288,45	4 426,40	2 906,52	5 286,96	4 491,42	3 819,13	2 466,36
		MEDICUM	5,05	6,70	216,32	503,76	1 111,95	-244,48	
		POCZTOWE	5 710,44	7 587,95	13 511,89	11 736,74	9 317,67	9 373,60	9 174,04
		POLSKI GAZ		1 055,79	1 739,63	2 967,00	4 220,33	2 367,96	2 707,87
		PZUW	72,42	1 234,45	3 583,21	4 844,09	8 348,95	13 325,89	14 663,83
		SALTUS/SKOK	4 466,42	5 084,80	5 351,28	6 604,76	5 543,53	6 801,09	4 840,60
		TUW TUW	29 022,55	36 020,74	33 876,89	20 523,05	28 814,64	29 489,39	29 600,63
		TUZ	14 538,63	9 151,83	5 540,11	9 553,44	12 466,41	22 230,74	20 873,82
	SŁOWENIA	VZAJEMNA	250 383,15	262 271,00	278 381,00	287 419,00	276 889,00	285 209,00	326 684,00
	WĘGRY	KÖBE	6 965,49	5 261,80	7 088,54	9 110,32	6 358,66	8 117,68	8 675,04
		MÜBSE	226,52	185,14	170,28	169,53	204,30	27,74	158,61
ŁĄCZNE ODSZKODOWANIA I ŚWIADCZENIA NA UDZIALE WŁASNYM			341 574,33	361 014,12	379 004,07	388 883,53	360 213,95	385 212,91	425 534,06

Puste pole oznacza, że zakład ubezpieczeń nie prowadził działalności w danym roku.

WSKAŹNIK SZKODOWOŚCI NA UDZIALE WŁASNYM			ROK						
DZIAŁ	KRAJ	NAZWA ZAKŁADU UBEZPIECZEŃ	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022
LIFE	BUŁGARIA	SIVZK	4,51%						
	POLSKA	MACIF	26,67%	34,28%	34,03%				
		POLSKI GAZ nŻ					0,07%	65,41%	64,34%
		REJENT-LIFE	49,72%	42,96%	57,02%	56,88%	62,54%	57,31%	70,25%
NON-LIFE	POLSKA	CONCORDIA	56,03%	47,00%	42,55%	48,93%			
		CUPRUM	41,00%	36,75%	23,24%	36,99%	31,73%	25,41%	15,78%
		MEDICUM	17,61%	3,02%	44,81%	249,48%	290,38%		
		POCZTOWE	39,04%	36,97%	48,80%	42,51%	35,54%	34,34%	34,34%
		POLSKI GAZ		31,10%	28,75%	42,76%	58,64%	28,57%	28,29%
		PZUW	57,79%	39,13%	40,50%	32,23%	33,62%	42,22%	33,42%
		SALTUS/SKOK	12,50%	12,55%	12,86%	15,13%	12,23%	13,61%	9,76%
		TUW TUW	52,22%	52,89%	52,61%	33,34%	49,13%	48,16%	45,31%
		TUZ	50,55%	44,79%	31,05%	39,23%	39,56%	54,04%	47,67%
	SŁOWENIA	VZAJEMNA	91,18%	93,21%	92,37%	88,32%	80,94%	88,88%	96,69%
	WĘGRY	KÖBE	54,28%	39,29%	42,59%	33,84%	27,59%	32,13%	34,58%
		MÜBSE	14,04%	11,53%	10,39%	8,18%	10,90%	1,42%	8,40%
ŚREDNI WSKAŹNIK SZKODOWOŚCI NA UDZIALE WŁASNYM			40,51%	37,53%	40,11%	55,98%	56,38%	24,15%	40,74%

Puste pole oznacza, że zakład ubezpieczeń nie prowadził działalności w danym roku.

WSKAŹNIK POKRYCIA SCR DOPUSZCZONYMI ŚRODKAMI WŁASNYMI						ROK			
DZIAŁ	KRAJ	NAZWA ZAKŁADU UBEZPIECZEŃ	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022
LIFE	BUŁGARIA	SIWZK	50,00%						
	POLSKA	MACIF	459,17%	476,84%	445,66%				
		POLSKI GAZ nŻ					1939,47%	811,54%	673,69%
		REJENT-LIFE	n/d	n/d	n/d	n/d	n/d	n/d	n/d
NON-LIFE	POLSKA	CONCORDIA	153,53%	193,08%	208,91%	260,04%			
		CUPRUM	166,90%	176,01%	206,59%	196,34%	224,35%	223,68%	246,89%
		MEDICUM	204,71%	383,42%	337,62%	200,25%	136,07%	313,67%	
		POCZTOWE	139,61%	191,92%	224,72%	254,36%	257,91%	247,22%	247,22%
		POLSKI GAZ		109,36%	209,36%	156,77%	143,92%	147,86%	0,00%
		PZUW	190,10%	177,26%	183,68%	185,01%	189,82%	205,48%	225,20%
		SALTUS/SKOK	262,02%	257,29%	292,38%	296,85%	326,56%	338,19%	329,28%
		TUW TUW	108,73%	137,43%	135,33%	139,33%	171,22%	150,73%	174,59%
		TUZ	73,60%	133,63%	137,73%	161,26%	157,80%	165,06%	158,29%
	SŁOWENIA	VZAJEMNA	159,66%	154,25%	152,76%	155,13%	157,41%	171,38%	186,49%
	WĘGRY	KÖBE	152,62%	210,71%	222,44%	191,00%	228,00%	185,11%	236,59%
		MÜBSE	538,83%	947,35%	860,74%	858,18%	684,65%	498,94%	435,85%
ŚREDNI WSKAŹNIK POKRYCIA SCR DOPUSZCZONYMI ŚRODKAMI WŁASNYMI			204,58%	272,97%	278,30%	254,54%	384,76%	288,24%	264,92%

Puste pole oznacza, że zakład ubezpieczeń nie prowadził działalności w danym roku.

WSKAŹNIK POKRYCIA MCR DOPUSZCZONYMI ŚRODKAMI WŁASNYMI						ROK			
DZIAŁ	KRAJ	NAZWA ZAKŁADU UBEZPIECZEŃ	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022
LIFE	BUŁGARIA	SIVZK	20,00%						
	POLSKA	MACIF	102,48%	117,42%	113,06%				
		POLSKI GAZ nŻ					132,04%	141,38%	153,39%
		REJENT-LIFE	n/d	n/d	n/d	n/d	n/d	n/d	n/d
NON-LIFE	POLSKA	CONCORDIA	385,17%	395,73%	430,90%	544,53%			
		CUPRUM	326,92%	358,78%	393,23%	433,83%	436,54%	461,55%	505,25%
		MEDICUM	90,37%	109,15%	104,28%	84,58%	46,47%	96,67%	
		POCZTOWE	243,55%	496,09%	504,38%	601,01%	646,23%	590,62%	590,62%
		POLSKI GAZ		174,82%	305,82%	281,46%	253,27%	296,59%	273,91%
		PZUW	621,86%	559,38%	581,78%	594,62%	628,71%	657,02%	748,24%
		SALTUS/SKOK	1048,05%	1029,15%	1169,53%	1187,40%	1306,26%	1352,77%	1317,12%
		TUW TUW	260,83%	301,69%	292,77%	309,63%	380,49%	332,73%	387,98%
		TUZ	241,23%	437,15%	441,25%	440,17%	418,77%	373,07%	384,78%
	SŁOWENIA	VZAJEMNA	638,66%	617,00%	566,36%	620,50%	629,65%	685,50%	642,28%
	WĘGRY	KÖBE	267,41%	366,59%	526,04%	484,00%	550,00%	416,37%	525,75%
		MÜBSE	438,74%	505,59%	499,78%	533,86%	521,32%	431,37%	323,07%
	ŚREDNI WSKAŹNIK POKRYCIA MCR DOPUSZCZONYMI ŚRODKAMI WŁASNYMI			360,41%	420,66%	456,09%	509,63%	495,81%	486,30%

Puste pole oznacza, że zakład ubezpieczeń nie prowadził działalności w danym roku.

KOSZTY DZIAŁALNOŚCI UBEZPIECZENIOWEJ (w tys EUR)			ROK						
DZIAŁ	KRAJ	NAZWA ZAKŁADU UBEZPIECZEŃ	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022
LIFE	BUŁGARIA	SIVZK	1 084,01						
	POLSKA	MACIF	2 982,68	2 829,82	2 658,57				
		POLSKI GAZ nŻ					681,24	1 230,56	1 510,21
		REJENT-LIFE	283,31	469,50	535,66	621,53	492,30	577,44	309,65
NON-LIFE	POLSKA	CONCORDIA	18 208,14	22 217,22	22 412,10	21 636,78			
		CUPRUM	1 420,17	1 900,52	1 681,35	1 712,01	2 011,29	1 810,10	2 136,24
		MEDICUM	266,52	522,65	695,80	733,18	457,86	276,05	
		POCZTOWE	7 916,75	38 814,29	13 477,30	12 172,67	11 252,11	11 732,82	11 483,03
		POLSKI GAZ		1 556,02	1 135,20	3 541,22	3 961,24	4 931,91	6 919,45
		PZUW	1 094,87	6 581,90	11 339,62	15 864,87	19 555,26	23 289,15	25 978,82
		SALTUS/SKOK	27 853,45	32 210,37	33 936,56	37 174,20	37 707,26	40 877,39	42 179,83
		TUW TUW	46 865,08	57 563,27	51 097,62	54 212,38	54 042,46	59 983,55	64 567,11
		TUZ	21 830,44	12 926,16	21 235,86	22 812,70	27 144,65	30 589,97	19 509,32
	SŁOWENIA	VZAJEMNA	30 044,55	33 069,00	33 551,00	34 481,00	32 298,00	32 260,00	38 491,00
	WĘGRY	KÖBE	9 761,04	10 591,16	12 497,99	8 058,72	5 573,45	7 460,46	9 135,09
		MÜBSE	752,69	777,31	1 068,14	1 192,58	1 311,75	1 007,41	1 308,91
ŁĄCZNE KOSZTY DZIAŁALNOŚCI UBEZPIECZENIOWEJ			170 363,70	222 029,19	207 322,77	214 213,86	196 488,86	216 026,80	223 528,66

Puste pole oznacza, że zakład ubezpieczeń nie prowadził działalności w danym roku.

AKTYWA DLA CELÓW WYPŁACALNOŚCI (w tys EUR)			ROK						
DZIAŁ	KRAJ	NAZWA ZAKŁADU UBEZPIECZEŃ	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022
LIFE	BUŁGARIA	SIVZK	68 594,94						
	POLSKA	MACIF	7 354,22	8 438,10	8 495,31				
		POLSKI GAZ nŻ					7 492,91	43 587,56	42 754,50
		REJENT-LIFE	56 408,58	64 381,71	67 000,40	72 568,93	72 913,99	75 492,98	76 917,48
NON-LIFE	POLSKA	CONCORDIA	120 915,24	117 158,50	122 269,11	143 267,41			
		CUPRUM	22 634,26	24 913,33	26 675,03	27 272,12	28 295,46	31 133,12	34 172,30
		MEDICUM	3 467,58	4 752,01	5 243,35	6 681,86	4 955,45	4 376,30	
		POCZTOWE	41 147,61	65 758,92	65 664,20	75 903,22	75 566,23	86 648,59	84 803,88
		POLSKI GAZ		17 800,04	30 394,52	29 731,21	45 479,04	43 072,07	31 289,89
		PZUW	86 023,40	151 750,86	127 242,30	156 749,61	165 002,72	188 100,43	206 051,71
		SALTUS/SKOK	162 032,47	177 798,56	175 534,56	198 999,21	195 101,68	186 910,26	178 305,39
		TUW TUW	233 272,30	278 476,58	287 047,27	282 815,40	287 600,77	262 939,62	239 580,39
		TUZ	130 240,86	126 800,42	123 995,26	129 495,25	145 192,44	145 114,44	144 745,36
	SŁOWENIA	VZAJEMNA	135 334,41	140 548,00	141 771,00	163 878,00	209 963,00	228 514,00	203 978,00
	WĘGRY	KÖBE	44 084,41	48 266,26	56 703,85	62 536,05	62 775,11	67 888,43	66 201,06
		MÜBSE	27 810,46	27 132,03	26 280,94	27 310,57	25 757,88	23 384,32	18 903,31
ŁĄCZNE AKTYWA DLA CELÓW WYPŁACALNOŚCI			1 139 320,72	1 253 975,33	1 264 317,08	1 377 208,86	1 326 096,68	1 387 162,12	1 327 703,28

Puste pole oznacza, że zakład ubezpieczeń nie prowadził działalności w danym roku.

ZOBOWIĄZANIA DLA CELÓW WYPŁACALNOŚCI (w tys EUR)						ROK			
DZIAŁ	KRAJ	NAZWA ZAKŁADU UBEZPIECZEŃ	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022
LIFE	BUŁGARIA	SIVZK	63 331,11						
	POLSKA	MACIF	3 629,44	4 017,60	4 271,96				
		POLSKI GAZ nŻ					2 712,05	39 375,51	38 654,11
		REJENT-LIFE	54 222,25	61 944,18	64 812,29	70 684,14	71 662,20	72 346,94	71 172,23
NON-LIFE	POLSKA	CONCORDIA	96 453,13	82 661,91	84 008,31	96 568,64			
		CUPRUM	10 417,94	11 162,96	11 859,66	10 974,95	11 705,62	13 722,47	15 170,53
		MEDICUM	183,20	1 141,08	1 962,24	4 288,62	3 963,61	3 183,08	
		POCZTOWE	33 023,37	47 437,76	45 137,52	52 017,88	51 172,75	59 119,25	57 860,62
		POLSKI GAZ		11 218,63	19 717,32	19 904,76	36 404,54	32 519,98	21 539,68
		PZUW	12 535,04	74 115,57	48 026,29	70 069,67	75 942,32	102 745,08	114 938,94
		SALTUS/SKOK	62 463,84	60 630,96	56 463,35	72 425,30	70 991,04	66 176,01	57 693,71
		TUW TUW	200 471,62	232 621,43	239 750,11	243 636,49	234 745,90	217 509,91	192 811,19
		TUZ	116 612,09	105 726,44	104 344,52	105 797,25	119 391,08	118 971,87	115 926,52
	SŁOWENIA	VZAJEMNA	39 309,50	44 091,00	44 962,00	48 204,00	82 316,00	91 320,00	81 314,00
	WĘGRY	KÖBE	34 085,51	34 653,09	37 993,98	42 020,18	41 742,99	48 954,89	46 180,76
		MÜBSE	11 566,30	8 357,34	8 504,98	8 315,68	8 507,26	8 273,41	6 342,34
ŁĄCZNE AKTYWA DLA CELÓW WYPŁACALNOŚCI			738 304,33	779 779,94	771 814,53	844 907,55	811 257,36	874 218,41	819 604,64

Puste pole oznacza, że zakład ubezpieczeń nie prowadził działalności w danym roku.

NADWYŻKA AKTYWÓW NAD ZOBOWIĄZANIAM I (w tys EUR)						ROK			
DZIAŁ	KRAJ	NAZWA ZAKŁADU UBEZPIECZEŃ	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022
LIFE	BUŁGARIA	SIVZK	5 263,83						
	POLSKA	MACIF	3 724,78	4 420,50	4 223,35				
		POLSKI GAZ nŻ					4 780,86	4 212,05	4 100,39
		REJENT-LIFE	2 185,88	2 436,82	2 188,11	1 884,79	1 251,57	3 146,04	5 745,25
NON-LIFE	POLSKA	CONCORDIA	24 462,11	34 496,59	38 260,80	46 698,77			
		CUPRUM	12 216,09	13 750,61	14 815,60	16 297,17	16 590,05	17 410,65	18 954,85
		MEDICUM	3 284,15	3 611,17	3 281,12	2 393,48	991,62	1 193,00	
		POCZTOWE	8 123,78	18 321,16	20 526,67	23 885,35	24 393,48	27 529,34	26 943,26
		POLSKI GAZ		6 581,41	10 677,20	9 826,45	8 993,80	10 552,09	9 750,21
		PZUW	73 487,90	77 635,29	79 216,00	86 679,95	89 060,62	85 355,35	91 112,78
		SALTUS/SKOK	99 568,40	117 167,60	119 071,21	126 573,91	124 110,64	120 734,25	120 611,68
		TUW TUW	32 800,67	45 873,83	47 297,16	46 302,66	52 854,88	45 429,71	46 769,20
		TUZ	13 628,77	21 215,96	19 650,74	24 117,37	25 801,36	26 142,57	28 818,84
	SŁOWENIA	VZAJEMNA	96 024,91	96 456,00	96 808,00	115 674,00	127 647,00	137 196,00	122 663,00
	WĘGRY	KÖBE	9 998,90	13 613,17	18 709,86	20 515,86	21 032,13	18 933,53	20 020,30
		MÜBSE	16 244,16	18 774,69	17 775,96	18 994,90	17 250,62	15 110,91	12 560,97
	ŁĄCZNA NADWYŻKA NAD ZOBOWIĄZANIAM I			401 014,35	474 354,80	492 501,78	539 844,66	514 758,63	512 945,49

Puste pole oznacza, że zakład ubezpieczeń nie prowadził działalności w danym roku.

RENTOWNOŚĆ SPRZEDAŻY (ROS)			ROK						
DZIAŁ	KRAJ	NAZWA ZAKŁADU UBEZPIECZEŃ	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022
LIFE	BUŁGARIA	SIVZK	0,51%						
	POLSKA	MACIF	-11,37%	-3,55%	-3,80%				
		POLSKI GAZ nŻ					-0,80%	-19,84%	-20,34%
		REJENT-LIFE	1,75%	1,00%	1,84%	2,41%	6,08%	6,83%	6,21%
NON-LIFE	POLSKA	CONCORDIA	1,53%	8,77%	5,61%	4,83%			
		CUPRUM	4,16%	4,41%	6,42%	9,66%	8,68%	9,56%	11,61%
		MEDICUM	-189,64%	-32,97%	-25,86%	-71,52%			
		POCZTOWE	2,67%	1,63%	4,21%	4,06%	4,06%	5,41%	4,26%
		POLSKI GAZ		0,15%	3,45%	0,70%	0,16%	1,77%	-2,85%
		PZUW	0,01%	0,61%	1,85%	3,20%	3,05%	0,63%	2,26%
		SALTUS/SKOK	3,87%	-1,64%	1,72%	17,95%	23,80%	16,29%	11,27%
		TUW TUW	1,10%	3,70%	4,22%	3,68%	3,30%	1,55%	0,35%
		TUZ	-13,30%	-26,82%	-2,77%	7,87%	3,52%	1,68%	1,78%
	SŁOWENIA	VZAJEMNA	1,50%	1,48%	1,91%	1,29%	1,68%	1,42%	1,62%
	WĘGRY	KÖBE	9,07%	12,77%	10,25%	6,79%	9,19%	4,05%	2,62%
		MÜBSE	24,02%	33,54%	31,62%	19,62%	18,13%	11,44%	2,20%
ŚREDNIA RENTOWNOŚĆ SPRZEDAŻY (ROS)			-11,72%	0,22%	2,91%	0,81%	6,74%	3,40%	1,75%

Puste pole oznacza, że zakład ubezpieczeń nie prowadził działalności w danym roku.

RENTOWNOŚĆ AKTYWÓW (ROA)			ROK						
DZIAŁ	KRAJ	NAZWA ZAKŁADU UBEZPIECZEŃ	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022
LIFE	BUŁGARIA	SiVZK	0,07%						
	POLSKA	MACIF	-7,37%	-2,07%	-1,95%				
		POLSKI GAZ nŻ					-0,01%	-1,68%	-2,12%
		REJENT-LIFE	0,12%	0,06%	0,11%	0,14%	0,33%	0,36%	0,32%
NON-LIFE	POLSKA	CONCORDIA	1,05%	7,22%	4,29%	3,35%			
		CUPRUM	2,02%	2,22%	3,09%	5,34%	4,54%	4,71%	5,57%
		MEDICUM	-5,77%	-5,65%	-6,77%	-16,99%	0,00%	0,00%	
		POCZTOWE	1,43%	1,31%	2,76%	3,31%	3,59%	4,61%	3,63%
		POLSKI GAZ		0,22%	2,09%	0,64%	0,11%	1,39%	-3,59%
		PZUW	0,00%	0,37%	1,87%	3,31%	2,57%	0,58%	2,44%
		SALTUS/SKOK	0,98%	-0,42%	0,39%	4,91%	6,07%	3,97%	2,50%
		TUW TUW	0,72%	2,22%	2,18%	1,80%	1,56%	0,84%	0,22%
		TUZ	-6,03%	-10,50%	-1,05%	3,66%	1,85%	0,97%	1,01%
	SŁOWENIA	VZAJEMNA	3,05%	2,99%	4,09%	2,60%	2,75%	2,00%	2,70%
	WĘGRY	KÖBE	5,83%	8,15%	7,15%	5,01%	6,50%	2,80%	1,79%
		MÜBSE	3,38%	4,82%	4,78%	2,69%	2,28%	1,65%	0,38%
ŚREDNIA RENTOWNOŚĆ AKTYWÓW (ROA)			-0,52%	10,96%	23,05%	19,76%	32,13%	22,18%	14,86%

Puste pole oznacza, że zakład ubezpieczeń nie prowadził działalności w danym roku.